

Buletinul

Comisiei istorice a României

publicat de

Ioan Bogdan

Președintele Comisiei.

Vol. 2.

Cu 1 planșă în fototipie.

București

Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă

1916

Buletinul

Comisiei istorice a României

publicat de

Ioan Bogdan
Președintele Comisiei.

Vol. 2.

Cu 1 planșă în fototipie.

București
Atelierele grafice Socec & Co., Săciatate anonimă
1916

P R E F A Ț Ă

Studiile și documentele cuprinse în al doilea volum al Buletinului Comisiei Istorice sunt culese mai bine de un an. Ele n'au fost scoase la lumină din pricina unui conflict cu d-l N. Iorga, editorul documentelor privitoare la relațiunile noastre cu Secuții. Subsemnatul ar fi dorit ca d-sa să introducă unele modificări în modul de grupare al documentelor și în transcrierea ortografiei lor chirilice; d-l Iorga n'a vrut să admită însă nicio modificare. Văzând că după o așteptare de un an d-sa nu vrea să facă redacțiunei Buletinului nicio concesie, am lăsat articolul așa cum a eșit din cele două sau trei corecturi ale d-sale.

Am fi prelungit poate răbdarea noastră câteva luni încă, dacă primejdiile ce ne înconjoară și ne amenință în fiecare zi nu ne-ar fi impus hotărârea de a publica acum fără întârziere volumul cules. El iese deocamdată fără indice. În Capitală nu se mai află nici d-l Al. Lăpădatu, secretarul Comisiei Istorice, pe care îl însărcinasem anume cu alcătuirea indicelor, după metoda adoptată la volumul întâiu al Buletinului, nici d-l Iorga, care și-ar fi făcut poate singur indicele, pentru partea care îl privește.

Când primejdiile vor trece, vom publica și această indispensabilă parte a oricărei ediții de texte istorice, cu adaosele și îndreptările ce eventual se vor arăta necesare, într'o broșură care să se poată anexa de cumpărătorii volumului la sfârșitul lui.

Spre înlesnirea unei priviri generale asupra materialului documentar editat de d-l Iorga, am pus la Cuprins niște regeste scurte pentru fiecare document.

Corecturile ultimului articol din acest volum, ca și ale ultimelor coale din Psaltirea Scheiană, II, am fost nevoiți adeseori să le ducem la tipografie, în timpul bombardărilor aeriene, cu pericolul vieții noastre. Să nădăjduim că nu va trece prea mult timp și binefacerile păcii, surâzând din nou omenirii sângărânde, ne vor îngădui și nouă continuarea în liniște a studiilor și publicațiilor noastre despre trecutul românesc.

I. Bogdan.

București, 15 Noembrie 1916.

CUPRINSUL

STUDII

	<u>Pag.</u>
D. Russo, <i>Cronica Ghiculeștilor (1695-1754)</i>	3-85
Introducere	3
Autorul croniciei	10
In ce limbă s'a scris cronica	14
Cronica și izvoarele ei	17
Versiunea croniciei față de traducerea greacă a lui Amiras	20
Cronica față de Ietopisețul țării Moldovei, editat de Giurescu,	
și față de Neculce	22
Valoarea croniciei	26
Extrase din cronică (în grecește)	35
Traducerea românească a acestor extrase	60
D. Russo, <i>Emendațiuni la unii autori greci și români</i>	89-100
C. Giurescu, <i>Interpolările și data scrierii „De neamul Moldove-</i>	
<i>nilor“, de Miron Costin. Răspuns criticei d-lui N. Iorga</i>	103-132
C. Giurescu, <i>Pseudo-cronicari: I. Enache Kogălniceanu</i>	135-175
Introducere	135
I. Ediția Kogălniceanu și manuscriptele folosite	138
II. Argumente în favoarea lui Enache Kogălniceanu	153
III. Dovezi împotriva lui Enache Kogălniceanu :	
1. a) data manuscriptului	157
1. b) Manuscriptul nu este originalul cronicii	160
2. Știrile despre Kogălniceni	163
3. Lista domnilor și biografia în contradicere cu cro-	
nica	171

DOCUMENTE

N. Iorga, <i>Acte românești din Ardeal, privitoare în cea mai mare</i>	
<i>parte la legăturile Secuilor cu Moldova</i>	179-272
Introducere	179

A. Scrisori domnești.		<u>Pag.</u>
I. Vasile Lupu către orășenii din Oșorheiu, Iași, 4 Mai 1652		193
II. Gheorghe Ștefan către aceiași, Totruș, 5 Mai 1656 . .		193
III. Gheorghe Ștefan către vornicul de Vrancea, Totruș, 5 Mai 1656		194
IV. Elisabeta, soția lui Gheorghe Ștefan, către diregătoriul de Vrancea, 20 Oct. <1658>		194
V. Duca vodă către orășenii din Oșorheiu, Iași, 16 Iulie 1671.		195
VI. Antonie Ruset vodă către aceiași, Iași, 1 Iulie 1676 . .		196
VII. Nicolae Mavrocordat vodă către boeri și slujitori, Iași, 2 Septembrie 1710		196
VIII. Grigorie Ghica vodă către fostul mare jîtnicer Radul Racoviță, Iași, 27 Mai 1729		197
IX. Constantin Mavrocordat vodă către șaugăii dela Ocnă, Iași, 5 Iulie 1734		197
B. Scrisori ale Cămărașilor de Ocnă.		
X. Miron cămărașul către birăul de Oșorheiu, 18 Aprilie <1676?>		198
XI. Ilie Pleșca cămărașul către birăul și orășenii din Oșorheiu, 23 Martie 1676		199
XII. Acelaș către aceiași, 3 Mai 1677		199
XIII. Acelaș către aceiași, 25 Mai 1677		200
XIV. Dracachi și Aslan, cămărași de Ocnă, către orășenii din Oșorheiu, 6 Iunie 1685.		200
XV. Hurmuz cămărașul către aceiași, 28 Mai 1720		201
XVI. Dedu, fost logofăt al doilea, către orășenii din Oșor- heiu, 30 Mai 1725		201
C. Scrisori ale birărilor de Ocnă.		
XVII. Birăul din Ocna către birăul din Oșorheiu, Ocna, 5 Septembrie (fără an)		201
XVIII. Birăul din Ocna către birăul din Vașarheiu, 24 Mai (fără an)		202
XIX. Birăul din Ocna Ion către birăul din Vașarheiu, 10 Noembrie 1744		202
XX. Birăul din Ocna Iani și șaugăii de acolo către bi- răul din Oșorheiu, 19 Noembrie 1750		203
D. Scrisori de boieri.		
XXI. Un părcălab moldovean către Lazar Iștvan, comitele („biruitorul“) Ciucului, c. 1660—1661		203
XXII. Iordachie Ruset către comitele Petru Apor („Apollū“), 2 Dechembrie (fără an)		204
XXIII. Iordachie Ruset mare yornic către birăul crăesc din Gurghiu (Giurgiu, <i>ung.</i> Gyergyő), 4 Mai (fără an) . . .		205

	<u>Pag.</u>
XXIV. Ion Buhuș, fost mare medelnicer, către orașenii din Oșorhei, Ocna, 3 Iunie <c. 1700>	206
XXV. Toader Cantacuzino, fost vistiernic, către Iliăș Gherge, birăul crăesc din Gurghiu, Cucuteni, 13 Sept. <1697?>	207
XXVI. Toader Cantacuzino vistiernic către soția lui Lazar Iștvan, fost birău crăesc în ținutul Ciucului, Iași, 20 Iunie <1681>	207
XXVII. Constantin Arapul, părcălab, către căpitanul din Gurghiu („Giurgeu“) (fără loc și dată)	208
XXVIII. Un boier din neamul Rusetestilor către birăul crăesc și „sătenii“ dela Vașorhei, Ocna, 9 Iunie (fără an)	209
XXIX. Ștefan Ruset fost stolnic către Petru Apor („Aporiū“): listă de giuvaeruri încredințate spre păstrare acestuia, 2 Dechemvrie 1716	210

E. Scrisori felurite.

XXX. Sătenii din Comănești dau o mărturie „jupânului“ Lazar Ferent, 18 Aprilie 1709	212
XXXI. Ermonahul Eftihie Abăza din mănăstirea Slatina către lăcuitorii Vasile și Grigore Dobrean <de pe Bistrița>, 29 Iunie 1720	212

F. Scrisori de negustori.

XXXII. Matei Brașoveanul către „jupânul“ Ciachi (Csáky), <Brașov?>, 16 Ianuarie 1699	213
XXXIII. Costin Nianiul către un Radul, 1720/1721	213
XXXIV. Hagi Gheorghe Pernea către Sogi (Szócs?) Mihai, birăul din „Vașarei“, 2 Februarie 1760 (fără loc)	214
XXXV. Dumitru Theodoru (?) către un Lazul din Chezdi-Vașarhei, <Vașarhei>, 10 Martie 1777	214
XXXVI. Chitanță dela un Brașovean către birăul din Vașarhei, 15 Noemvrie 1778	215
XXXVII. Un Gr<igore>al lui Constantin către Sion Samuil, „curator“ în Chezdi-Vașarhei, Brașov, 17 Martie 1780	215
XXXVIII. Micu Voicu din Brașov către birăul <din Ciuc>, 1 Dechemvrie 1781	216
XXXIX. Dimitrie Dimu către Burcuș din Chezdi-Vașarhei, Brașov, 31 Mai 1784	216

G. Scrisori istorice.

XL. Dionisie, candidat la episcopia de Rădăuți, către voevodul Mihai Viteazul și fiul său Nicolae, 19 Iunie 1600	216
XLI. Gorgan spătarul, Matei aga și Tudosie spătarul către Nagy Pál căpitanul, <Făgăraș?>, 11 Martie 1632	218

	<u>Pag.</u>
XLII. Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei, către Gheorghe Racoți, principele Transilvaniei, Iași, Aprilie 1653 (vezi planșa anexată la sfârșitul acestui volum)	219
XLIII. Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei, către Constantin Șerban, voevodul Țării Românești, Iași, 18 August 1657.	219
XLIV. Mihnea („Mihail Radul“) vodă către orașenii din Cluj, 4 Septembrie 1658 (fără loc)	224
XLV. Dumitrașco ceaușul către un căpitan Ionașco, <1658>	225
XLVI. Dumitrașco Cantacozino, voevodul Moldovei, către Mihai Apafi, principele Transilvaniei, Iași, 19 Ianuarie 1674	225
XLVII. Boierii munteni Gherghe Băleanul, Stroe vornicul, Ivașco logofătul și Hriza vistierul către Mihai Apafi, 4 Deceembrie 1673 (fără loc)	226
XLVIII. Toader Cantacozino, fost vistiernic, către Iliăș Gherghi birăul crăesc, Cucuteni, 13 Septembrie (fără an)	229
XLIX. „Incviziție“ în chestiunea averii Diicului Buicescului, spătarului din Țara Românească, făcută la Sibiu din porunca principelui Mihai Apafi, la Deceembrie 1680 .	230
L. Mărturie a lui Anastasie, fost vistier al lui Duca vodă, către Székely László, 10 Iulie 1686	232
LI. Constantin, voevodul Moldovei, către nobilii unguri Kemény Simon și Rhedey Pál, 2 August 1705.	233
LII. Raport către Brâncoveanul despre întâmplările anului 1711 (?)	234
LIII. Dovadă de bună purtare dată de divanul Țării Românești baronului von Enzenberg, București, 14 Februarie 1791	235

H. Acte privitoare la familia Buiceștilor.

LIV. Preda stolnicul către cumnatul său, nobilul ungar Káposy Istvan <c. 1650>	235
LV. Șerban, voevodul Țării Românești, către Székely László, ginerele postelnicului Preda Buicescul, București, 22 Noiembrie 1682	237
LVI. Constantin, voevodul Țării Românești, către schilerii dela Dragoslavele și dela Căineni, 28 Mai 1689	239
LVII. Pitarul Dumitrașco Poenariul către postelnicul Constantin Cepturoianul, 1 Iunie 1694 (fără loc)	239
LVIII. Diicul Buicescul către soru-sa Stanca, soția lui Székely László, 13 Deceembrie 1702 (fără loc)	240
LIX. Constantin voevod către Scorei Lațco, ispravnicul din Vitănești al lui Székely László, 8 August 1713	242
LX. Căpitanul Vintilă Bucșanul către nepotul său Adam, feciorul Stancăi Buiceascăi, 28 Mai 1717 (fără loc) . . .	243

	<u>Pag.</u>
LXI. Hotărâre de boieri în privința moșiei Groșșani din jud. Romanați a neamului Buiceștilor, 20 Iunie 1725	244
LXII. Hotărâre a divanului Craiovei în procesul lui Székely Adam cu rudele sale din Țara Românească, Craiova, 4 Iulie 1729.	245
LXIII. Zapisul lui Preda din Păsat și al rudelor lui către Ion Podbăniceanul, <Groșșani>, 14 Iulie 1729.	246
LXIV. Adevărîța vornicului Constantin Buzescu pentru moșia Groșșani a boierilor Buicești, 10 Octomvrie 1730	247
LXV. Divanul din Craiova către Ioan Podbăniceanu și Stan Bădescul, 31 Mai 1732	247
LXVI. Hotărâre a unei comisii de boieri în privința unei moșii arendate la Bălteni de Székely Adam, Bălteni, 20 Iunie 1732.	248
LXVII. Mărturia plăeșilor din Smărdăștețul către Ștefan Túróczy, vechilul lui Székely Adam, 17 Septemvrie 1732	249
LXVIII. Ioan Podbăniceanul către contele Iojica, Craiova, 11 Octomvrie 1732.	250
LXIX. Divanul din Craiova către oamenii din satul Prisaca, 27 Noemvrie 1733.	251
LXX. Zapisul unor moșneni din Groșșani pentru această moșie, 5 Dechemvrie 1733.	252
LXXI. Genealogia neamului Diicului Buicescului (fără loc și dată).	253
LXXII. Mărturie a megieșilor din Veățelul în favoarea contelui Székely Adam, 3 Ianuarie 1735	254
LXXIII. Cererea ispravnicului contelui Székely Adam ca să i se facă dreptate în procesul cu moșnenii din Prisaca (fără loc și dată, probabil 1735).	255
LXXIV. Divanul din Craiova către moșnenii din Prisaca, 28 Septemvrie 1735	256

I. Acte făgărășene privitoare la muntele Brătîla.

LXXV. Zapisul logofătului Mihai Brătîianul către Székely János din Iași (țara Făgărașului), 20 Iulie 1673	256
LXXVI. Zapisul logofătului Mihai Brătîianul și al fiului său Gheorghe către Székely László din satul Iași (țara Făgărașului), 20 Aprilie 1678	257
LXXVII. Judecata făcută de trei nemeși din Făgăraș în procesul lui Székely László cu boierul Mihai Brătîianul, Făgăraș, 9 Mai 1678	257
LXXVIII. Zapis de împrumut al logofătului Mihai Brătîianul, al fratelui său Marco și al fiului său Gheorghe către Székely László, <Brătîie>, 4 Mai 1688	258

K. Alte legături teritoriale ardeleno cu Ţara Românească.	<u>Pag.</u>
LXXIX. Permiso de a întemeia o slobozie dela Constantin, voevodul Ţării Româneşti, către Teleki Pál, 25 Noemvrie 1708	259
LXXX. Document dela Grigore Ghica vodă pentru nişte munţi din judeţul Argeş, 5 Mai 1750	260
LXXXI. O judecată între stolnicul Sandul şi sătenii din Voineasa şi Mălaia, pentru 13 munţi, 5 Septemvrie 1759 .	261
LXXXII. Mărturia mai multor boieri pentru nişte munţi din judeţul Gorj, 17 August 1768	262
 L. Acte relative la istoria bisericilor româneşti în Ardeal.	
LXXXIII. Vlădica Ştefan din Bălgrad către nobilul Adam Raţ din Teiuş, 2 Dechemvrie 1648	263
LXXXIV. Călugării din mănăstirile Caşinul şi Dobromira către principele Ardealului Mihai Apafi, 10 Noemvrie 1661	263
LXXXV. Actul de numire al lui Daniil ca episcop al Românilor din Ardeal, de către Mihai Apafi, Micola, 20 Aprilie 1662	265
LXXXVI. Circulară a lui Sava Brancovici, mitropolitul Bălgradului, 12 Martie 1677	266
LXXXVII. O hotărâre de judecată a vlădicai Athanasie din Bălgrad, 19 Octomvrie 1701	266
LXXXVIII. Ancheta unui protopop Ion Căliianul în Archid, comitatul Sălăgiului, 10 Martie 1709	267
LXXXIX. Anchetă în potrivea unui popă One din Archid, 31 Mai 1710	269
XC. Poruncă către preotul din Tarcea a vlădicăi Athanasie din Bălgrad, 8 Aprilie 1713	271
XCI. Hotărâre a aceluiaş vlădică, Sibiu, 25 Iunie 1713 .	271
XCII. Împuternicire a aceluiaş către nobilul Alexi Orban, Bălgrad, 8 Aprilie 1713	271
XCIII. Instrucţie a protopopului Nicolae Vineţeanul către lăcuiitorii din satul Varviţi (fără loc şi dată)	272

D. Russo

Cronica Ghiculeștilor

(1695-1754).

O nouă cronică a Moldovei

1695-1754.

Ceeace ni se spune de Alexandru cel Mare, că era mândrit fiindcă n'avea un Omer ca să-i cânte vitejiile, cred că se poate spune de toți domnitorii; egoizmul care se află la temelia ființei omenești face pe fiecare stăpânitor să creadă că faptele lui, cât de neînsemnate ar fi ele, sânt vrednice să fie transmise posterității, dacă nu într'o epopee, dar cel puțin într'o cronică. Acest simțimânt a împins pe împărații bizantini să însărcineze pe câte un cărturar contemporan ca să le povestească isprăvile, veștejind în acelaș timp pe potrivnicii politici; acelaș dor a dat naștere și cronicilor românești cunoscute supt numele de *cronici oficiale*. Și nu sânt puține aceste producțiuni de comandă în istoriografia românească. Radu Greceanu a avut sarcina să eternizeze splendoarea curții lui Constantin Brâncoveanu, Nicolae Costin, Axintie Uricarul și Radu Popescu au descris din poruncă domniile lui Nicolae Mavrocordat din Moldova sau Țara Românească, Cronica cantacuzinească și cea racovițeană au lăudat și apărat pe patronii respectivi etc.

Dar domnii erau preocupați nu numai de judecata opiniei publice din țară, ci și de opinia străinătății; limba română însă nefiind cunoscută peste hotare, ei puneau să se scrie istoria domniilor lor și în alte limbi, dar mai ales în limba

Domnii pre-
ocupați de
opinia străi-
nătății

Cronicarii români, când nu se specifică o anume ediție, sânt citați după a doua ediție a lui M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, București 1872-1874. Supt titlul *Cronica Ghiculeștilor* citez cronică descrisă mai jos p. 9.

greacă. Cât de preocupat era Mavrogheni de opinia publică din străinătate, ne arată Hope : Mavrogheni avea o ură nepusă împotriva gazetelor din Viena, cari îl ponegriau contemporanilor, și se gândia mereu să imiteze pe Cantemir și să scrie el însuș istoria timpului său, ca să fie sigur că va figura așa cum îi era dorința ; dar văzând că nu avea timp destul pentru lucrări de istoriografie, socotia să aducă la curtea sa vreun Francez, care să-i veșnicească faptele¹.

Ceeace ne relatează Hope despre Mavrogheni, nu greșim dacă aplicăm și celorlalți domni fanarioți. Și într'adevăr, cel mai cult dintre ei, Nicolae Mavrocordat, nu numai că a pus la cale multe lucrări istorice în limba română, în cari erau ilustrate diferitele lui domnii, nu numai că a pus să se contopească povestirea domniilor lui cu letopisețele țării, să se lege spița mavrocordătească de strămoșul lor după mamă Alexandru cel Bun, ci a făcut și ceva mai mult : a luat condeiul și a povestit el însuș în limba greacă multe din epizoadele lungii sale domnii. Căci eu cred că prin acele scrisori, în cari se povestesc pe larg diferite evenimente și cari într'adevăr s'au scris ca să se trimeată destinatarilor, dar mai cu seamă prin scrisorile cu conținut istoric, păstrate cu adresa : *unui anonim* (ἀνωνύμου), cari probabil că nu s'au trimes niciodată, Mavrocordat a vrut să transmită posterității povestirea întâmplărilor, în cari el însuș juca un rol important, în lumina ce-i convenia².

¹ Anastasius, or memoirs of a Greek by Thomas Hope, 2 p. 51-52 din relipărirea din Londra, 1836 ; în traducerea franceză a lui Defauconpret, Anastase, ou mémoires d'un Grec, Paris 1820, 2 p. 101-102.

² V. de pildă scrisoarea publicată în Legrand, *Épistolaire grec* No. 39, p. 51-54, adresată unui anonim, în care Nicolae Mavrocordat își scrie autobiografia, arătând cum și-a făcut studiile, cum la vârsta de 18 ani a fost numit mare dragoman, cum și-a cheltuit toată averea personală pentru a achita către fiscul împărătesc datoriile Moldovei, și isprăvește cu povestirea hainiei *nemernicului Scit* (= D. Cantemir) ; cp. și No. 34, p. 46, scrisoarea către un anonim unde critică pornirea înăscută a Românilor de a răsturna des pe domni, No. 58, p. 76-85, către Gherasim, fost patriarh al Alexandriei, despre Carol, regele Suediei, și războiul ruso-turc, No. 59, p. 85-94, din 20 Februarie 1713 despre prinderea lui Carol, regele Suediei, și a lui Stanislaw, regele Poloniei.

Și despre Constantin Mavrocordat ni se spune că avea de gând să aducă din Presburg un iezuit ca să-i scrie cronica¹, ceea ce se vede că nu s'a îndeplinit. În schimb însă a pus pe secretarul său Daponte să alcătuească în limba greacă acea operă prețioasă de informațiuni sigure, care e cunoscută supt titlul de *Efemeride dacice*², și a dat poruncă lui Lazăr Scriba să traducă în limba greacă *Istoria paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, pe care o alcătuiuse, tot din porunca lui, Vasile Cămărașul³.

Tot din îndemnul lui trebuie să fi scris și medicul Depasta scrierea sa Κωνσταντίνος βοεβόδας ἢ δακικῶν ἀπομνημονευμάτων συγγραφή (Constantin voevod, sau Amintiri dacice) în care cu puțin talent și multă trudă a căutat să evoace în limba lui Tucidide și în spiritul lui Vico domniile lui Constantin Mavrocordat din Moldova și Țara Românească⁴.

Asemenea cronici, alcătuite mai mult pentru cei influenți din Țarigrad sau pentru cei din țară cari citiau mai bucuros limba modei de atunci, cea greacă, se scriau deadreptul în această limbă, din care pe urmă se traduceau și în limba românească, cum e cazul cu cronica lui Kiparisa; sau din contra, se întocmiau în limba română și pe urmă se traduceau și în cea greacă. O asemenea traducere în limba greacă a letopiseșului lui Nicolae Costin, publicat de Kogălniceanu supt titlul nepotrivit *Carte pentru descălicatul dintâi a Moldovei*, ni s'a păstrat într'un ms aflat astăzi în biblioteca

¹ N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, 1885, 2; 1024.

² Că Efemeridele au fost scrise din îndemnul lui Constantin Mavrocordat, ne spune Daponte în Κήπος χαρίτων (Grădina grațiilor) cap. 2 vers 235-240 ed. Legrand (în *Bibliothèque grecque vulgaire* vol. 3). Totuș Daponte e foarte sobru în Efemeride și evită colachia către patronul său, căci din *experiență* știa cât de urțiți îi erau lui Constantin Mavrocordat linguşitorii, vezi Κήπος χαρίτων (Grădina grațiilor) cap. 2 vers 169-174.

³ Vezi D. Russo, *Studii și Critice* p. 99-100.

⁴ Scrierea lui Depasta s'a păstrat într'un manuscris unic (Bibl. Acad. Rom. No. 567 grec) după care a fost editată de C. Erbiceanu în *Cronicarii greci* p. 295-335. În *Bibl. Acad. Rom.* printre manuscrisele necatalogate se află și o traducere latină a operei lui Depasta.

Acad. Rom. supt No. 15 (235)¹, și o *altă traducere* în scară mare, cuprinzând întreagă *istoria Moldovei*, a făcut-o Alexandru Amiras din indemnul lui Grigorie Ghica vodă în anul 1729.

Și cutoatecă mai sânt câteva lucrări istorice alcătuite direct în limba greacă sau traduse din limba română, afară de cele pomenite mai sus, totuș, luându-se în considerație că domnii fanarioți erau iubitori de glorie și în acelaș timp foarte culți, nu greșim dacă presupunem că ei au pus la cale și alte lucrări istorice în limba greacă, cari nu s'au păstrat, sau cari cu timpul vor ieși la iveală.

În Orient ca și în țară, biblioteci publice n'au existat sau aproape n'au existat în trecut, și până astăzi în Turcia, pentru motive lesne de ghicit, multe manuscrise prețioase, dar în deosebi manuscrisele cari cuprind date istorice nefavorabile Turcilor, se țin ascunse în bibliotecile publice sau particulare². Așa se explică cum au rămas necunoscute până

De ce se
ascund
cronicele

¹ Primul volum, singurul care s'a păstrat, se sfârșește cu cuvintele: *ἔως ἐδῶ συνέγραψε τὴν παροῦσαν ἀκριβεστάτην ἱστορίαν ὁ μακαρίτης Νικόλαος Κωστήν, ὅστις ἐχρημάτισε μέγας λογοθέτης· μετὰ δὲ τοῦτον ἔρχεται κατὰ συνέχειαν καὶ γράφει ὁ Μιρῶν Κωστήν λογοθέτης* (până aci a alcătuit această foarte exactă istorie Nicolae Costin, care a fost mare logofăt; după el vine și scrie urmarea Miron Costin). Până unde mergea traducerea greacă, nu pot să precizez, neavând indicațiuni sigure; sigur e numai un lucru, că această povestire greacă, care în volumul păstrat merge până la anul 1601, până la moartea lui Mihai Viteazul, e o traducere a așa zisei Cărți pentru descălecatul dintâi a lui Nicolae Costin și nu e, cum susține C. Litzica, cu toată declarația precisă a manuscrisului (Catalogul mss grecești p. 11-12) o compilație după diferite cronici; Litzica văzând că traducerea greacă se potrivește numai la început cu textul lui N. Costin, publicat de Kogălniceanu în *Letopisețe*³ p. 83 cap. 16, a crezut că atâta cuprinde letopisețul lui Costin și că până acolo Grecul a tradus după el, iar dela capitolul 16 încolo a compilat diferite cronici. Totuș partea dela capitolul 16 până la anul 1601, pe care Litzica n'a găsit-o la rând la Kogălniceanu, a scris-o acelaș Costin și există în mss românești, iar Kogălniceanu a dat-o parte fragmentar supt textul letopisețului lui Ureche, parte ca appendice la sfârșitul primului volum al *Letopisețelor*.

² Ce tezaur ascuns rămâne încă de exploatat pentru știință, arată și faptul următor. După războiul balcanic din 1912 guvernul grecesc a însărcinat pe T. Volidis, conservatorul manuscriselor bibliotecii naționale din Atena, să cuturere Macedonia cucerită de Greci și să adune manuscrisele aflate în bibliotecile de acolo. Rezultatul a fost surprinzător. Până astăzi s'au scos din chiupuri și tainite subterane peste 1000

ieri alaltăieri cronici însemnate ca, de pildă, Istoria regelui Suediei a lui Afenduli, sau Efemeridele lui Caragea, date la lumină abia în anul 1909¹.

Vălmășagul popoarelor din secolii trecuți în Orient, de-sele incursiuni și prădări ale țării de către Turci, Austriaci, Ruși sau Tătari² și transportarea bibliotecilor întregi de către călugării greci, când cu secularizarea mănăstirilor, explică cum manuscrise referitoare la trecutul țării, sau cari se aflau în bibliotecile de aci, s'au împrăștiat în cele patru unghiuri ale pământului; așa, de pildă, pentru a mă mărgini la câteva texte grecești: Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab se află la Sf. Munte (textul slavon la Sofia), Istoria lui Mihai Viteazul de Palamidi la Londra, Istoria lui Carol al 12-lea de Amiras la Viena, Efemeridele dacice ale lui Daponte la Atena, Cronica lui Comnen Ipsilanti la Cairo, Efemeridele lui Caragea la Petrograd³. Și cine știe câte manuscrise se mai află în Orient,

de manuscrise și foarte numeroase documente istorice. Multe din ele poartă pecetea vieții lor întunecoase: sânt umede și înegrite, dar nu mai puțin binevenite științei, care va trage poate din ele neașteptate lumini; vezi ziarul atenian Patris No. 7458 din 3 Oct. 1914 p. 2 și Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale par Iorga etc. 1 (1914) 239. După cercetarea tutulor bibliotecilor se socotește că se vor aduna vreo 5500 mss, v. Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) 341.

¹ În Hurmuzaki, Documente 13, 49-76. Din Efemeridele lui Caragea au ieșit până astăzi la iveală numai câteva caiete, v. Hurmuzaki, Documente 13 p. b'-e' și 77-158. 537-551.

² E îndeobște cunoscut că nu odată s'au călcat orașele și mănăstirile și s'a prădat tot avutul lor; când în anul 1737 Turcii năvălind în Târgoviște au descoperit tainița Mitropoliei, în care boierii fugiți își ascuseră cuferele cu tot ce aveau mai prețios, au luat pe lângă giuvaeruri și alte lucruri prețioase și *biblioteci întregi de cărți pe cari încercându-le în mai multe căruțe le-au trimis în patriile lor de lângă Dunăre*, v. Daponté, Éphémérides daces ed. Legrand 1 p. κε', Cronica Ghiculeștilor p. 874-887; cp. și Cronica atribuită lui N. Costin în Letopisește² ed. Kogălniceanu 2, 110.

³ Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos, No. 3755; (XIII Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, 1908 p. 136); Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire 2 p. LXXX; Iorga, Stud. și Doc. 9, 42; Éphémérides daces ed. Legrand 1, p. VII (biblioteca răposatului G. Mavrocordat a trecut în posesia lui Gheorghe Baltagi din Atena v. Νέος Ἑλληνομνήμων 2 (1905) 222); Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν ed. Aftonidi p. ιε'; Hurmuzaki, Documente 13 p. γ'-ε'. Din cronica tradusă în grecește de Amiras un manuscris se află în biblioteca națională din Paris (Supplément grec No. 6), altul în Andros în biblioteca medicului Campanis (v. Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) 183-185) și niciunul în România.

cari nu s'au descoperit până acum. Călugării din Orient au devenit foarte bănuitori față de vizitatorii europeni, după ce au făcut o experiență amară timp de mai multe secole. Savanții vizitatori, prevăzuți cu un ferman al sultanului, erau însoțiți în călătoria lor de mumbașiri, cari îngrijiau de siguranța și mai cu seamă de îndeplinirea neîmpiedicată a dorințelor lor. Dar ei foarte des nu se mulțumiau numai să copieze un manuscris oarecare, mai ales când el avea o deosebită valoare, ci găseau mai comod să-l răpească pentru biblioteca lor particulară sau cea publică din Oxford sau Petrograd. Dacă călugării se opuneau, intervenia ambasada respectivă, se puneau la cale mituirea cai-macamului, a valiului sau a vezirului, cari prin mumbașirii însoțitori înfrângeau îndărătnicia călugărilor *obscuranțiști*, și manuscrisul iute își muta reședința. Așa, de pildă, renumitul Codex clarkianus, cel mai vechi și cel mai prețios manuscris care cuprinde dialogurile lui Platon, a fost zmulc cu forța din biblioteca mănăstirii din Patmos și transportat la Oxford în 1801 de Eduard Clarke. Mumbașirii, cari știau că orice carte a ghiaurilor e plină de minciuni, căci adevărul se cuprinde numai în Coran, au luat din mănăstire cu deasila minciunile platonice și le-au dat lui Clarke pentru un bacșiș generos¹.

Un alt sistem mult mai sumar și fără zgomot a fost acela practicat de Ruși: sustragerea discretă de manuscrise întregi sau de foi împodobite cu miniaturi sau interesante pentru subscripție, dată etc. Acest mod de achiziționare s'a întrebuițat mai ales de prelații ruși, fiindcă se vede că supt rasă se pot ascunde furturile așa de bine încât nici mâna stângă să nu știe ce pune în buzunar mâna dreaptă, vorba Evangheliei. Și ca să nu rămâe nicio îndoială despre temeinicia acuzărilor ridicate pe vremuri de călugării greci, vine acum cartea lui Țereteli și Sobolevskii, cari descriind foile furate din bibliotecile din Orient de episcopul Porfirii Uspenskii, arată proveniența lor: despre unele se zice că *sânt luate* din biblioteca mănăstirii Sf. Sava sau Sf. Ecaterina

¹ Vezi strigătul de alarmă al lui Corai în introducerea ediției lui Isocrate, publicată de el la 1807, p. λε', unde se dă catalogul manuscriselor adunate de Clarke din Orientul grecesc; cp. și cum relatează faptele Sakkelion în *Δελτίον της ιστορικής εταιρείας* 2 (1885-1889) p. 427 și în *Πατριακή βιβλιοθήκη* de acelaș p. ι'-ια'.

(luat aci e eufemizm), despre altele că *s'au rupt* dintr'un manuscris sinaitic sau ierosolimitan (No. 259, tocmai fila cu semnătura copistului) și așa mai departe¹.

După o asemenea experiență se înțelege că bibliotecarii din Orient văd în fiecare vizitator un Porfirii Uspenskii, primejdios avutului mânăstiresc, și nu prea deschid comorile lor cu încredere, așa încât până astăzi nu s'au explorat bine toate bibliotecile din Orient. Iată de ce cred că trebuie să mai existe cronici grecești nedescoperite încă, tratând despre istoria Principatelor.

Știm de altfel că Alexandru Mavrocordat Exaporitul a scris o *Istorie a Principatelor*, care zace poate ascunsă în vreo bibliotecă particulară, că Mitrofan Grigoras († 1730) a scris *Despre cele întâmplate în Muntenia*, că Gheorghe Papadopol, profesor la școala din Iași, a alcătuit o *Istorie pe scurt a domnilor* și un *Lexicon al domnilor țării*, că Fotino a întrebuintat o *lucrare istorică* a postelnicului Iacovachi Rizo și ni se spune că chiar Nicolae Mavrocordat ar fi scris o carte *Despre vechea și noua Dacie* și alta *Despre moșiile românești*².

O cronică a Moldovei, care a rămas până astăzi neutilizată de cercetători, se cuprinde într'un manuscris păstrat în biblioteca metohului Sf. Mormânt din Constantinopol supt No. 38³.

O nouă cronică a Moldovei

¹ G. Cereteli et S. Sobolewski, *Exempla codicum graecorum*, Moskau 1913; cp. recensia lui V. Gardthausen în *Berliner philol. Wochenschrift* 34 (1914) col. 966.

² Vezi D. Russo, *Studii și Critice* p. 101. Despre Istoria Munteniei a lui Grigoras vezi Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη* 4 p. 155. Izvorul care vorbește și utilizează lucrările lui Gheorghe Papadopol e chiar Cronică Moldovei, despre care e vorba în pagina de față, cp. și mai jos p. 19 n. 1; Fotino, *Ἱστορία τῆς Δακίας* 2, 374. Stamatiadi, *Βιογραφίαι διερμηνέων*, Atena 1865, p. 103, și Satas, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Atena 1869, p. 424, spun că Nicolae Mavrocordat a scris *Despre vechea și noua Dacie*, fără să aducă nicio mărturie. Sulzer ne spune că Nicolae Mavrocordat ar fi scris o carte *Von den walachischen Meiereien* (partea inedită, aflată în *Bibl. Acad. Rom.*, manuscris necatalogat 4, 285).

³ Vezi Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη* 4, 58-59. Cronică se dă la lumină în întregime de către Comisiunea istorică a României, dar din cauza împrejurărilor actuale tipărirea ei va întârzia puțin; deaceia am crezut de cuviință să public prezentul articol cu mai multe extrase, dând astfel prilej specialiștilor să-și spue cuvântul cu privire la problemele pe cari le pune pe tapet acest nou izvor.

Cronica aceasta, despre care tratează articolul de față, cuprinde istoria Moldovei dela 1695 până la 1754, și e parte o compilație după diferite letopisețe românești, deosebindu-se foarte mult de traducerea lui Amiras pe care o cunoaște și o utilizează în multe părți, parte o contribuție originală, căreia nu-i corespunde ca prototip niciunul din letopisețele românești cunoscute. Din nenorocire Cronica s'a păstrat trunchiată, lipsește partea dela început, și prin urmare nu-i cunoaștem titlul, și partea dela sfârșit, așa încât nu știm până unde ducea istoria Moldovei. Manuscrisul care o cuprinde, scris pela sfârșitul veacului al 18, e în folio mare și începe cu p. 595: Ἀυθεντία τοῦ Ἀντιόχου βόδα, υἱοῦ τοῦ Καντεμῖρ βόδα (Domnia lui Antioh vodă, fiul lui Cantemir vodă) și sfârșește cu p. 1158: Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος πρώτου τόμου, τὰ δὲ ἐναπολειφθέντα καὶ ἀκόλουθα τῆς ἐνταῦθα τριχρονίας τοῦ Ματαίη βόδα περιγράφονται εἰς τὸν δεύτερον τόμον. Τέλος τοῦ πρώτου τόμου τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας (Și acestea în întâiul volum de față, iar restul și cele ce au urmat în cei trei ani ai domniei de aci a lui Matei vodă se descriu în al doilea volum. Sfârșitul volumului întâi al istoriei moldovenesti). Titlul exact și numele autorului probabil figurau la începutul primului volum, care din nenorocire lipsește, și dacă e permis să conchidem din cuvintele citate mai sus, cari se află la sfârșitul primului volum, lucrarea era poate intitulată Μολδαβικὴ ἱστορία (Istoria Moldovei) și primul volum cuprindea două părți, una care mergea până la p. 594, adică până la întâia domnie a lui Constantin Duca (1695) incluziv, și a doua dela p. 595-1158, până la anul 1754. Faptul că prima parte în 594 pagini acoperă un interval de timp de mai multe secole, pecând în 564 de pagini se povestesc întâmplările din 60 de ani, nu trebuie să ne mire; asemenea disproporții la cronicarii români nu sânt ceva neobișnuit.

Autorul Cronicei.

Cine e autorul Cronicei? Iată o chestie, pentru rezolvirea căreia n'avem date sigure, Cronica fiind păstrată fără titlu, fără început și sfârșit; trebuie deci să ne mulțumim cu datele aflate într'insa și să recurgem la probabilități și deducțiuni, așteptând ca timpul să scoată la iveală pe autor.

Din conținutul Cronicei se vede că autorul scrie în Iași: ἔστειλε τὸν Σταύρον νὰ ἔλθῃ ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι (a trimis pe Stavro să vie aci la Iași, p. 861); ἐκίνησεν ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ ἤρχετο ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον (a pornit din Țara Românească și venia aci la Iași, p. 865); cp. și p. 818. 862. 948 etc. El pare a fi Moldovean; critică pe Munteni ca schimbăcioși (p. 1143) și fiind vorba de alegerea mitropolitului Moldovei spune despre Iacov că a fost nevoit să cheltuească 30 de pungi ca să învingă pe un contracandidat *străin*, care prin bani și prin toate mijloacele posibile a încercat să se strecoare în scaunul mitropoliei, p. 1072. Dacă critică pe Munteni ca schimbăcioși, iar contracandidatul, care era Grec¹, e caracterizat ca *străin*, e probabil că cronicarul nu era Muntean nici Grec, ci Moldovean. Într'un loc cronicarul, reluând povestirea sa, întreruptă printr'un excurs despre domnia Elisavetei Petrovna, spune: *σά revenίμ la povestίρε σί σά vorbίμ despre Țara noastră* (ἀς ἐπαναλάβωμεν τὴν διήγησιν διὰ νὰ εἰποῦμεν τὰ τῆς τσάρας μας, p. 1009), iar țara despre care vine să vorbească e Moldova. Și acest pasagiu cred că ne îndreptățește să deducem că autorul e Moldovean.

Cronicarul
e
Moldovean

În lunga sa povestire cronicarul nu prea vorbește de sine însuși; numai într'un pasagiu ne spune că s'a dus cu patronul său la Constantinopol, când la 1741 Grigorie vodă a fost mazilit din scaunul Moldovei: Ὁ δὲ Γρηγόριος βόδας ἐπήγεν εἰς τὸ Ματσίνι ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν ἐντοπίων καὶ ἕως εἰς τὴν Πόλιν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καγῶ, ἐπειδὴ μὴ δυνάμενος νὰ στερηθῶ τοιοῦτον αὐθέντην ἐπρόκρινα νὰ μακρυνθῶ μερικὸν καιρὸν ἀπὸ τὴν πατρίδα μου, καὶ οὕτω γενόμενος αὐτόπτης τῆς τε περιφήμου ἐκείνης πόλεως καὶ τῶν συμβάντων τότε ἐκείσε, ἠξιώθην αὐθίς οὐ μόνον νὰ ἀπολαύσω τὴν πατρίδα μου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἱστορήσω ἄπερ εἶδον, p. 999 (Iar Grigorie vodă s'a dus la Măcin însoțit fiind de mulți pământeni, cari l-au condus chiar până la Constantinopol, printre cari am fost și eu, căci neputând să mă despart de un asemenea domn, am preferit să mă depărtez pentru câțva timp de patria mea. Și astfel văzând cu ochii mei acel vestit oraș, precum și evenimentele ce s'au petrecut atunci acolo, m'am învrednicit nu numai să-mi revăd patria,

¹ Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldovei p. 25.

ci să și povestesc toate cele văzute). Aceste mărturisiri nu lasă nicio îndoială că autorul Cronicei era Moldovean; din ele mai reiese că el era un *devotat* al lui Ghica, care lăsă *patria sa* (Moldova) și se duse la Constantinopol, unde cât timp a stat n'a neglijat să însemneze evenimentele pe cari le-a văzut și să le povestească în Cronica sa. Așa de pildă, vorbind de soarta doctorului Toma Testabuza spune că după ce a fost decapitat *s'a adus capul lui aici în capitală și a fost aruncat înaintea Porții împărătești după obicei* (ἐφέρθη τὸ κεφάλι του ἐδὼ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ τὸ ἔριψαν ἐμπρὸς εἰς τὴν βασιλικὴν Πόρταν κατὰ τὴν συνήθειαν, p. 1000).

Cronicarul
om de încre-
dere al
Ghiculeștilor

Autorul ca un om devotat al lui Grigorie Ghica își scrie Cronica având în special în vedere să prezinte domnia patronului său în cele mai frumoase colori, legând-o de povestirea domniilor anterioare; din letopiseșul atribuit lui Amiras reproduce în întregime lungul excurs despre *moșii, strămoșii lui Grigorie Ghica, cine au fost* (p. 768-774), iar cu privire la domniile lui Grigorie al doilea și Matei Ghica în Moldova (și în Țara Românească) nu omite nici-un amănunt, care ar putea să le pue într'o lumină favorabilă.

Cronicarul ca un om de încredere al lui Grigorie Ghica știe să ne povestească lucruri pe cari cu greu le-ar fi putut afla altcineva: știe de pildă culisele aceluia epizod tragicomic cu numirea măcelarului Buțucachi în scaunul Moldovei (p. 825-829, vezi mai jos p. 64-67), despre care domnul era ținut în curent de fratele său Alexandru Ghica. Știe toate intrigile țesute în Țarigrad între Mihai Racoviță și oamenii lui Constantin Mavrocordat, cari au avut ca efect mutarea lui Grigorie Ghica din București în scaunul Moldovei în anul 1735 (p. 860-867). Cunoaște convorbirile cari au avut loc, relativ la solul Rusiei Vișniacov, între vezirul Silihtar Eseid Mehmed pașa și Grigorie Ghica, și sfaturile pe cari acesta din urmă le-a dat vezirului pentru liberarea solului (p. 879). Cunoaște ordinul confidențial primit la 1738 de Ghica pentru a năvăli în Ardeal (p. 899). Este inițiat în diferitele faze ale intrigei, care a avut ca rezultat mazilirea lui Grigorie Ghica în anul 1741, și ține s'o povestească în toate amănunțele ei, ca să arate cum patronul său a fost victima vicleniei lui Constantin

Mavrocordat. Între Grigorie Ghica și Constantin Mavrocordat, ne spune cronicarul, intervenise o înțelegere ca să nu se mineze unul pe altul. Înalții demnitari turci, cari vedeau cu ochi răi această bună înțelegere („căci ei doresc vrajba dintre cei doi domni ca să câștige bani și daruri“), au reușit să obție cu ajutorul medicului sultanului și în schimbul unei sume mari de bani mazilirea lui Mavrocordat și numirea lui Mihai Racoviță în scaunul Țării Românești. Intervin capuchehaielele lui Mavrocordat ca să menție pe patronul lor în scaun, dar în zadar. Capuchehaielele lui Grigorie Ghica întrebând despre soarta patronului lor primesc răspunsul să fie pe pace, fiindcă sultanul a hotărît irevocabil să numească ca domn al Țării Românești în locul lui Mavrocordat pe Racoviță, menținând în scaunul Moldovei pe Ghica. O a doua intervenție secretă a capuchehaielelor lui Mavrocordat reușește să modifice în parte hotărîrea sultanului și astfel se dă scaunul Țării Românești lui Racoviță, Mavrocordat se duce în Moldova, iar Ghica apucă calea maziliei (p. 989-992). Cronicarul ține să ne povestească lucruri mărunte pe cari le știa dela patronul său, chiar dacă n'au nicio importanță istorică. Ne spune de pildă cu un mare lux de amănunte cum Grigorie Ghica fiind exilat la Tenedos își petrecea timpul citind cărți bisericești, făcând lungi rugăciuni și plimbându-se pe malul mării sau în viile și grădinile insulei. Cum la 14 Aprilie, fiind puțin indispus și neputând să se ducă la biserică, Ghica asista la slujba vecerniei care se făcea în casa lui; cum în momentul când cântărețul cânta sfârșitul troparului, care zice: *sfânt ești, Dumnezeule, pentru Născătoarea de Dumnezeu miluește-ne pre noi*, a bătut cineva cu forță la poartă și deschizându-se a intrat un oarecare Hagi Teodor aducând vestea că sultanul a miluit pe Ghica cu domnia Moldovei. Cum după puțin timp a sosit din Constantinopol și divictarul Manolache cu scrisori din partea beizadelelor lui, anunțând că împăratul le-a îmbrăcat cu caftanul, iar a doua zi a sosit și Iordache hatmanul aducând scrisori din partea vezirului; cum Ghica imbarcându-se într'un caic cu cinci vâslași a pornit din Tenedos îndreptându-se spre Constantinopol, pecând întreaga insulă Tenedos

plângea pentru plecarea lui Ghica, care făcuse atâtea binefaceri insularilor, etc. etc. (p. 1046-1047).

După moartea lui Grigorie Ghica, cronicarul câștigă bunăvoința fiului său Matei și-și continuă cronica fiind ținut în curent și inspirat acum de noul său patron.

De sigur dela Matei Ghica știe laudele pe cari sultanul le-ar fi spus (p. 1080) în favoarea lui, când l-a îmbrăcat cu caftanul domniei (v. mai jos p. 79). Ca un om devotat noului domn, ne povestește, cu amănunte necunoscute din alt izvor, răscoala pusă la cale de Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit din Creta și de Constantin Dudescu, răscoală care a avut ca rezultat permutarea lui Matei Ghica în Moldova în anul 1753 (p. 1083-1087). Ca un cronicar care are drept țintă proslăvirea lui Grigorie și Matei Ghica, pomeneste cu laude nemăsurate toate clădirile ridicate sau faptele, însemnate sau neînsemnate, săvârșite de patronii săi; iar când e vorba de a risipi învinuirile aduse lor de opoziție, povestirea se transformă în apologie, parcă ar vorbi Ghiculeștii prin gura cronicarului. Devotamentul cronicarului pentru patronii săi nu cunoaște margini; ceilalți domni, Constantin Mavrocordat de pildă sau Mihai Racoviță, nu sânt cruțați de critică, numai Ghiculeștii sânt fără păcate, numai Ghiculeștii sânt înzestrați cu însușiri extraordinare și săvârșesc binefaceri fără seamăn.

Mai este în fine un fapt care împreună cu cele spuse mai sus arată în mod hotărîtor că avem a face cu o *cronică oficială a Ghiculeștilor*: cronicarul în cursul povestirii intercalează documente, pe cari numai Grigorie și Matei vodă puteau să i le pue la dispoziție; din 16 acte oficiale câte conține Cronica, numai unul e dela Constantin Mavrocordat, celelalte 15 emană dela sau se referă la Grigorie și Matei Ghica.

În ce limbă s'a scris Cronica.

Fiindcă Cronica s'a păstrat fără început și sfârșit și-i lipsește titlul cu numele autorului și cu alte lămuriri, nu putem să știm sigur dacă ea s'a scris în limba greacă sau dacă avem a face cu o traducere din limba română.

Numai pentru partea dela început, cuprinzând răstimpul dela 1695-1730 (p. 595-818), există dovezi convingătoare că avem înaintea noastră o traducere din limba română. Căci dacă comparăm această parte a Cronicei cu cronicile atribuite lui Nicolae Costin și Amiras¹, cu Letopisețul Țării Moldovei editat de Giurescu și cu Axintie, constatăm că e *compilată și tradusă* din limba română². Acum, dacă traducătorul a fost în acelaș timp și compilatorul Cronicei, sau dacă el a avut înaintea ochilor o compilație în limba română, pe care s'a mulțumit s'o traducă pur și simplu în limba greacă, aceasta e o chestie la care nu se poate răspunde cu certitudine³.

Greutățile
problemei

În ceea ce privește însă a doua parte, în care se povestesc evenimentele dela 1730-1754, și pentru care nu avem o povestire asemănătoare în limba română, problema e complicată și foarte greu de rezolvit, și iată pentru ce. Când cineva e născut și crescut într'o țară străină, numai dacă posedă anumite însușiri stilistice și are o cunoștință temeinică a limbii sale, poate s'o scrie corect, altfel din condeiul său pică străinizme la fiecare pas; acelaș lucru, ba și în mai mare grad, se întâmplă aceluia care scrie direct într'o limbă străină o lucrare originală. Un Grec născut sau crescut în țară, istoricul Fotino de pildă, chiar când nu traduce din limba română, ci expune direct în limba greacă lucrurile pe cari le cunoaște ca martor ocular, întrebuițează așa de multe cuvinte și, ce e mai grav, construcțiuni românești, străine geniului limbii grecești, încât dacă opera lui s'ar fi păstrat anonimă, un cercetător puțin pătrunzător ar fi crezut că are a face cu o simplă traducere din limba română. Când un Român scrie o lucrare originală direct într'o limbă străină, în limba greacă de pildă, pe care nu o cunoaște în toate nuanțele ei (cum e cazul cu Naum Râmnicianu), și lucrarea lui rămâne anonimă, un cercetător descoperind în ea românizme, ar crede că s'a tradus din limba română.

¹ Letopisețe² ed. Kogălniceanu 2, 1—117. 3, 99—180.

² Cp. mai jos p. 17-23.

³ V. mai jos p. 19.

Partea Cronicei dela 1730-1754 o avem înaintea ochilor în limba greacă, fără ca un original în limba română să fie cunoscut; constatăm însă în textul grecesc cuvinte și expresiuni românești la fiecare pas. Cum să explicăm faptul? Avem a face cu o traducere din limba română, or scriitorul este un Grec crescut în țară ca Fotino și nu se poate dez-băra de cuvinte și construcțiuni românești, sau în sfârșit povestitorul fiind Român introduce inconștient în textul grec românizme? Cu absolută certitudine nu se poate rezolva chestia decât . . . numai dacă se descoperă un original românesc al Cronicei sau primul ei volum cu titlul și numele autorului și poate și cu alte lămuriri. Din cercetarea stilului însă mi se pare foarte probabil că avem a face cu o traducere din limba română, pentru următoarele cuvinte:

În textul Cronicei găsim expresiunea: τὸν Γαβριὴλ τὸν ἔδωκεν εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦ Κωνσταντίνου, p. 841 (a dat pe Gavriil în seama lui Constantin) în loc de: τὸν παρέδωκε πρὸς φύλαξιν sau τὸν ἐνεπιστεύθη. Expresiunea revine des și în partea întâia care, precum am văzut mai sus (p. 14-15), e tradusă din limba română: ἐσήκωσαν ἀπὸ τὸ Γιάσι τὸν Γεωργάκην Ρωσσέτον, δίδοντάς τον εἰς τὸν λογαριασμὸν τῶν Μοσχόβων, p. 665; τοὺς ἔδωκεν εἰς τοῦ βατάρχου τῶν ἀπρόδων τὸν λογαριασμὸν, p. 770. În amândouă aceste pasagii avem a face cu o traducere cuvânt cu cuvânt după originalul românesc: *au ridicat pe Iordachi Ruset de l-au dat pe seama Moscalilor* (Pseudo-Costin p. 103); *i-au dat în seama vătavului de aprozi* (Pseudo-Amiras p. 146). Expresiunea: κεφαλὴ γεφύρας din p. 874 și 877 e de sigur tradusă după românescul *capul podului*; cu ρῆξις νεφῶν (p. 1091) se traduce fără îndoială expresiunea românească: *rupere de nori*. Expresiunea aceasta n'are nimic a face cu ρῆξις νεφῶν din Pseudo-Aristotel, Περὶ κόσμου 4, 11, căci cronicarul nu cunoaște greaca clasică, iar această expresiune nu revine în greaca modernă. Τὸ στράτευμα ἦτο οὐδεμιᾶς χρήσεως (p. 922) e de sigur o traducere literală a expresiunii idiomatice: *armata nu era de nicio treabă*. Grecește se zice δὲν εἶχεν ἀξίαν, δὲν ἦτο χρήσιμον. În sfârșit vorbele: ὄντας διατεταγμένον παρὰ τοῦ αὐθέντου περὶ τοῦ τόκου νὰ μὴν ἀπογεμίζεται περισσότερον παρὰ τὰ δέκα πρὸς δώδεκα, p. 858 (*fiindcă domnul poruncise cu privire la dobândă să nu se împlinească mai mult de zece în doisprezece*),

presupun un original românesc. Prin ἀπογεμίζειν de sigur s'a tradus cuvântul românesc: *a împlini*; din înțelesurile însă pe cari le are românescul *a împlini* (= a complecta, a încasa, a socoti, a executa) traducătorul grec a luat pe cel nepotrivit, ἀπογεμίζειν, care în limba greacă însemnează numai *a complecta*. Expresiunea idiomatice românească *zece în doisprezece* are rostul ei; dobânda se socotia în țară atât la zece (cum astăzi se socotește atât la sută)¹ și prin *zece în doisprezece* sau *din zece doisprezece pe an*, Românul din vechime înțelegea că a dat zece și la termen va primi doisprezece (adică 2 la 10, în grecește δύο τὰ δέκα, πρὸς δύο τὰ δέκα, sau δύο τοῖς δέκα) pecând niciun Grec nu poate pricepe expresiunea δέκα πρὸς δώδεκα².

Prin urmare, cred că nu greșim dacă admitem că textul grecesc e tradus după un izvod românesc. E probabil că Grigorie Ghica, și mai târziu Matei Ghica, au pus să se alcătuească în limba română un al doilea corp de cronici, în care istoria domniilor lor se lega cu istoria Moldovei dela descălicat, și pe urmă au însărcinat pe cineva să-l traducă și în limba greacă, întocmai cum Grigorie pusese la cale acea îmbinare a Istoriei Moldovei pe care a încredințat-o lui Amiras să o traducă în limba greacă. Corpul tradus de Amiras ducea povestirea până la 1729, rămânea urmarea după această dată pe care a fost însărcinat s'o scrie autorul necunoscut al Cronicei noastre. El a început-o cu moartea lui Nicolae Mavrocordat, a scris-o zi cu zi supt ochii lui Grigorie Ghica, a continuat-o supt Matei Ghica și a dus-o nu știm exact până unde.

Cronica și izvoarele ei.

Chestia izvoarelor unei cronici românești este, în starea actuală a studiilor și edițiilor, una din cele mai spi-

¹ Dobânda să fie zăci în unsprăzeci, Iorga, Stud. și Doc. 6, 546. Cp. și ibid. 244: *din zece 12 pe an*; și 5, 493: *cu dobânda lor zece a doisprezece*.

² Cp. Daponte în Cronicarii greci ed. Erbiceanu p. 172: διὰφορον ἐτήσιον πρὸς τρία τὰ ἑκατόν.

noase. Textele în edițiile existente sânt date numai după un singur manuscris, sau sânt preschimbate în mod așa de arbitrar de editori, încât cercetătorul care se bazează pe ele clădește pe un teren nesigur și concluziile lui pot fi răsturnate de prima ediție făcută pe baza tuturilor manuscriselor cunoscute. Până când nu vom avea ediții critice, până când nu se vor face studii speciale pentru cronicile vechi și nu se vor urmări izvoarele lor, va fi greu dacă nu chiar zadarnic a urmări izvoarele cronicilor posterioare. În Cronica noastră după o cercetare sumară se constată că s'au utilizat Letopisețul atribuit lui Nicolae Costin (1662-1711), Cronica atribuită lui Amiras, Letopisețul Țării Moldovei editat de C. Giurescu, Axintie Uricarul etc. Dar afară de ediția lui Giurescu, celelalte cronici sânt publicate în așa chip încât nu pot fi utilizate pentru cercetări științifice. Acum dacă adăogăm că de cronica atribuită lui Amiras se leagă o mulțime de probleme, că cronica atribuită pe nedrept lui Nicolae Costin e o compilație făcută nu se știe de cine, că letopisețul publicat de curând de Giurescu ridică noi probleme a căror rezolvare definitivă se așteaptă dela viitor, înțelegem că e îndrăzneț a arăta cu precizie în ce legătură stă Cronica noastră cu letopisețele cari par a fi izvoarele ei.

În mod sumar însă putem să spunem că domniile lui Antioh Cantemir, ale lui Constantin Duca, Mihai Racoviță și Antioh vodă (a doua oară) par a fi compilate și traduse după Letopisețul atribuit lui Nicolae Costin, Letopisețul Țării Moldovei ed. de Giurescu și Cronica atribuită lui Amiras; a doua domnie a lui Mihai Racoviță, domnia lui Nicolae Mavrocordat și a lui Dimitrașcu Cantemir și epitropia lui Ioan Mavrocordat după Letopisețul atribuit lui Nicolae Costin¹; a doua

¹ E de observat că traducătorul grec a cunoscut această compilație aproape în forma în care ni s'a păstrat în manuscrise. Până și anul greșit calculat dela Ianuarie, unele din interpolările relevate de Giurescu, precum și capitolul adăogat de Axintie (Când au luat Muscalii cetatea Brăila) există în Cronica noastră. Vezi de pildă p. 610. 625. 671. 674 și cp. C. Giurescu, Contribuții la studiul cronicelor moldovene, în Anal. Acad. Rom. ser. 2, secția istor. tom. 30 (1907) p. 292-293; C. Giurescu, Izvoarele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian, în Buletinul Comisiei istorice a României 1 p. 204 n. 1.

domnie a lui Nicolae Mavrocordat după Axintie Uricarul; a treia domnie a lui Mihai Racoviță și domnia lui Grigorie Ghica după Cronica atribuită lui Amiras¹. Restul dela p. 818-1158 (1730-1754) e o contribuție nouă, cum nu se află în niciuna din cronicile cunoscute până astăzi.

Traducerea greacă în cea mai mare parte e făcută destul de fidel după izvoadele arătate mai sus; numai ici colo se constată neînsemnate prescurtări sau intervertiri. Pentru unele părți însă traducerea pare a fi făcută nu după un original românesc ci după mai multe. Se vede că traducătorul grec pentru unele domnii avea înaintea lui mai multe cronici românești și traducea compilând când dintr'una când dintr'alta. La domnia lui Antioh vodă, de pildă, începe cu Pseudo-Amiras (p. 595 a manuscrisului = p. 112, 1), înădește la mijloc ca șira spinării o lungă bucată din Letopisețul Țării Moldovei (p. 595 = 90,8 ed. Giurescu, înc.: *o seamă de boieri*) și recurge la sfârșit iarăș la Pseudo-Amiras cu care încheie această domnie (p. 598 = p. 112,12). Domnia lui Dimitrașcu Cantemir e dată după Pseudo-Costin până la p. 670 a manuscrisului (care corespunde cu p. 107,29, ed. Kogălniceanu: *Moscalii se găteau să mai dea un iurăș mare Turcilor*), unde se intercalează o bucată din cronica anonimă tradusă de Amiras p. 119,30-120,5 ed. Kogălniceanu (înc.: *s'au sfătuit cu generalul Șeremet, sfârș.: îndată i-au dat Turcii 300 care zahere*) și se continuă iarăș cu Pseudo-Costin (p. 107,40).

Am spus că traducerea greacă pare a fi făcută nu după un singur original românesc; nu e exclus ca traducătorul grec să fi tradus fidel un izvod românesc, și în acest caz ceea ce am spus mai sus despre modul lui de a compila și a-și alcătui cronica, se potrivește originalului și nu traducerei. Până nu se va descoperi un original românesc, chestiunea dacă traducătorul e un simplu traducător sau în acelaș timp și un compilator, nu se va putea rezolva cu certitudine.

¹ La p. 629 se citează și se utilizează și două scrieri istorice grecești, necunoscute nouă. o *Istorie pe scurt a domnilor și un Lexicon al domnilor*, alcătuite de Gheorghe Papadopol, care a fost profesor la școala grecească domnească din Iași în timpul domniei lui Grigorie Matei Ghica: καθώς φαίνεται εις την κλίμακα της Ἐπιτομῆς τῶν αὐθεντῶν καὶ τοῦ Λεξικοῦ τῶν αὐτῶν αὐθεντῶν, ὁποῦ συνέγραψε Γεώργιος ὁ Παπαδό-

Versiunea Cronicei față de traducerea greacă a lui Amiras.

Cronica anonimă, care îndeobște se atribuie lui Amiras, a cărei traducere greacă însă e sigur că s'a făcut de Amiras¹, se află într'o legătură curioasă cu Cronica noastră. Domniile lui Antioh vodă și Duca vodă sânt în mare parte povestite în Cronica noastră după această cronică, dar versiunea se deosibește de versiunea greacă a lui Amiras.

Versiunea lui Amiras
Parisinus 6 p. 432

Ἐν ἔτει ἐπτάκις χιλιο-
στῷ διακοσιοστῷ τετάρ-
τῳ ἦλθεν ὁ Ἀντιόχης
βόδας εἰς τὸν θρόνον τῆς
Μολδοβίας, ἄνθρωπος νέ-
ος ὡς εἴκοσι τεσσαρῶν
χρόνων καὶ ἔσπευδε νὰ
κυβερνήσῃ τὸν τόπον καὶ
νὰ ὁμοιάσῃ τὸν πατέρα
του εἰς τὴν δικαιοσύνην
καὶ καλὴν κυβέρνησιν τοῦ
τόπου, ὅμως ἡ νεότης
του δὲν ἐσυγχαροῦσε
νὰ μεταχειρισθῇ ἐκείνους
τοὺς τρόπους τοῦ πατρὸς
του, ὅτι καὶ πολλὰκις ἐ-
περνοῦσε τὸν καιρὸν εἰς
τὸ κυνήγι· μόλον τοῦτο
ἔχοντας καλοὺς συμβού-
λους κοντὰ του, πάλιν
δὲν ἔλειπεν ἡ καλὴ κυβέρ-
νησις εἰς τὴν τσάραν etc.

Originalul românesc
Letop. ed. Kogăl. 3 p. 112

În anul 7204, venit-au
Antiohi vodă în scaunul
domniei, om tânăr, ca
de 24 ani de vârstă, si-
litor spre chiverniseala
țării, și să nevoia ca să
să facă asemenea urmă-
tor tătâne-său, la drep-
tate, și la bună chi-
verniseala pământului;
numai tinerețile lui nu
l-au lăsat să meargă pe
calea tătâne-său, căci
mai mult își pierdea vre-
mea cu vânătoarea. Iară
având sfetnici buni pe
lângă sine, tot nu lipsia
buna chiverniseală din
țară etc.

Versiunea Cronicei noastre
p. 595

Εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον
Ἰσοῦ ἦλθεν αὐθέντης τῆς
τσάρας ὁ Ἀντιόχος βό-
δας, ὁ υἱὸς τοῦ Καντεμίρ
βόδα, ὁ ὁποῖος ἦτον κατὰ
τὴν ἡλικίαν χρόνων εἴ-
κοσι τεσσαρῶν καὶ ἐπι-
μελεῖτο πολλὰ καὶ ἐπρο-
θυμεῖτο διὰ νὰ ἐξισωθῇ
μὲ τὸν πατέρα του κατὰ
τὰς ἀρετὰς καὶ κατὰ τὴν
κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ἡ
νεότης ὅμως τὸν ἐμπόδιζε
πολλὰ διότι ἐκαταγίνετο
καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰ
κυνήγια καὶ εἰς τὰ ἄλλα
τὰ τῆς νεότητος ἔργα·
ἔχοντας ὅμως καλοὺς
συμβούλους ἡ ὠφέλιμος
κυβέρνησις ἀπὸ τὴν τσάρ-
ραν δὲν ἔλειπεν etc.

πουλος, ὁ τῆς αὐθεντικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς ἐν Ἰασιῷ διδάσκαλος, ἡγεμο-
νεύοντος τοῦ αἰδίδμου ἤρωος καὶ αὐθέντου Ἰωάννου Γρηγορίου Γκίκα βοεδόδα
τοῦ ἐγγόνου τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, p. 629. Gheorghe Pa-
radopol e de sigur același cu *profesorul dela școala domnească* care a alcă-
tuit *ceremonialul ce se face la încoronarea domnului*, publicat în Hurmu-
zaki, Documente 13, 535.

¹ Cronica anonimă, scrisă în limba română și atribuită lui Amiras, s'a publicat de Kogălniceanu în *Letopisețe*³ 3, 97-180; din îndemnul lui Grigorie Ghica vodă întâi această cronică, precedată de o compilație

În acest fragment cele două versiuni grecești deși fondul lor este același, se deosebesc totuși în formă; traducătorul Cronicei noastre luând în povestirea domniei lui Antioh numai *la început* o bucată mică din cronica atribuită lui Amiras, iar pe urmă traducând după *un alt text*, necunoscut nouă, n'a copiat traducerea lui Amiras (nici acolo unde se potriviau în fond cele două texte), ci a făcut una nouă, mai îngrijită ca formă. În capitolele însă unde povestirea în fragmente lungi e comună ca fond, versiunea greacă a Cronicei noastre e aceeași cu versiunea lui Amiras. Iată un exemplu:

Versiunea lui Amiras
Hase p. 378

Καὶ δῆτα, ὅταν ἦτοιμάζετο ὁ αὐθέντης διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μετὰ τοὺς Τατάρους καὶ διώξῃ τοὺς κατάνους ἀπὸ τῆς Νιμίτσο καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, οἱ κατάνοι μὴν ἤξεύροντες πῶς εἶναι Τατάροι μετὰ τὸν αὐθέντην βοηθοὶ, καὶ βλέποντες πῶς ὁ αὐθέντης δὲν μένει εἰς ἕνα τόπον καὶ τὴν νύκτα δὲν κοιμᾶται εἰς τὴν κούρτην καὶ ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ τὸν πιάσῃ δὲν ἠμποροῦσι etc.

Originalul românesc
Letop. ed. Kogălniț. 3 p. 125

Deci gătindu-se domnul să meargă împreună cu Tătarii ca să gonească cătanele dela Neamț și dintr'alte părți, iară cătanele neștiind că este oaste tătărească cu domnul agiutor, și văzând că Mihai vodă nu mâne la un loc, și noaptea nu dormia în curte, și vremea trece și nu pot să-l prindă etc.

Versiunea Cronicei noastre
p. 734

Ἐν τοσοῦτῳ ὄρωσιν ὅταν ἦτοιμάζετο ὁ αὐθέντης διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μετὰ τοὺς Τατάρους καὶ διώξῃ τοὺς κατάνους ἀπὸ τῆς Νιμίτσο καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, οἱ κατάνοι μὴν ἤξεύροντες πῶς εἶναι Τατάροι μετὰ τὸν αὐθέντην βοηθοὶ καὶ βλέποντες πῶς ὁ αὐθέντης δὲν μένει εἰς ἕνα τόπον καὶ τὴν νύκτα δὲν κοιμᾶται εἰς τὴν κούρτην καὶ ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ τὸν πιάσῃ δὲν ἠμποροῦσιν etc.

Afară de deosebiri neînsemnate (ce se întălnesc dealtfel chiar în copiile cari derivă dela același arhetip) versiunea e

dela Dragoș vodă până la Istralie Dabija, s'a tradus în limba greacă de Amiras în anul 1729. Părți din traducerea greacă s'au publicat de Hase (în Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi 11, 274-394, Paris 1827) după un ms aflat în Biblioteca națională din Paris (No. 6 du supplément grec); după acest Parisinus 6 posed mai multe pericope în copie. După un alt manuscris, cuprinzând aceeași traducere și aflat astăzi în Andros în biblioteca medicului Campanis (v. Lambros, Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) p. 183-185), Epaminonda Stamatidi a publicat fragmente în opera sa: Βίος Ἰακώβου Βασιλικού, Samos 1894 p. 115-138.

una și aceeași; același lucru și cu alte fragmente mai lungi, cu versiunea de pildă a așezământului încheiat între Ghica vodă și Tătari (Kogălniceanu, *Letopisețe*², 3,175, Hase, p. 389, *Cronica noastră* p. 811): traducătorul nostru reproduce întocmai hogetul după traducerea lui Amiras.

Cronica față de Letopisețul Țării Moldovei, editat de Giurescu, și față de Neculce.

Letopisețul Țării Moldovei se isprăvește cu domnia întâia a lui Mihai Racoviță, iar *Cronica* începe cu domnia întâia a lui Antioh, prin urmare sântem reduși să comparăm numai răstimpul comun în ambele povestiri, care merge dela 1695-1705. Asemănările nu sânt așa de izbitoare ca cele dintre *Cronică* și *Pseudo-Costin* sau *Axintie*, unde zeci de pagini sânt identice, totuș sânt destul de mari ca să vădească atârănarea *Cronicei* de *Letopiseț*. Dacă comparăm de pildă p. 595 din *Cronică* cu p. 90,8 din *Letopiseț*, sau p. 597 cu p. 92,16, sau 599 cu 93,5, sau 602 cu 94,3, sau 605 cu 97,15, constatăm asemănări cari (luându-se în considerație și obiceiul traducătorului de a-și preschimba ici colo izvodul) nu lasă nicio îndoială că părți întregi sânt comune în aceste două povestiri. Și ceva mai mult: găsim amănunte în *Cronică* cari nu se află în niciuna din cronicile cunoscute până astăzi, afară de *Letopisețul* în chestiune, cum e de pildă numele comisului Ștefan Cerchezul, căruia solul lui Duca i-a încredințat din greșală scrisorile confidentiale adresate lui Bogdan (*Letopiseț* p. 93,14, *Cronică* p. 600). Și nu numai amănuntele referitoare la acest incident se relatează în textul grecesc aproape la fel, ci se întrebuintează netraduse chiar cuvintele românești *sucman apăresc* (p. 93,21) aflate în *Letopiseț*: σουκμάνι άπάρικον, p. 600. Dar pe lângă aceste asemănări găsim în aceste două povestiri și deosebiri însemnate: există date în *Cronică* cari nu există în *Letopiseț*¹,

¹ În *Letopiseț* se spune că Antioh căsătorindu-se a luat doamnă de țară, față de boier p. 90,25, pecând în *Cronică* se dă și numele boierului: Ciaur, mare logofăt p. 596. Printre boierii cari nemulțumiți de

există lecturi greșite și incoherente în Letopiseț cari nu se află în Cronică¹, iar ordinea în care sânt povestite faptele nu e aceeaș în Cronică și în Letopiseț². Lucrul acesta mă face să cred ori că Letopisețul și Cronica utilizează un izvor comun, ori că Letopisețul Țării Moldovei, în forma în care ni s'a păstrat, e o redacțiune preschimbată³ și întrucâtva prescurtată, și nu chiar izvodul pe care l-a întrebuițat autorul Cronicei noastre, reproducând din el cuvânt cu cuvânt sau cu preschimbări ce a crezut mai vrednic de povestit⁴.

Duca vodă trec peste hotare sânt pomeniți și *Bujorenii* în Cronica noastră p. 601, nu însă și în Letopiseț p. 96,33. Amănuntele că Bogdan hatmanul la venirea lui Duca vodă fuge în *Polonia* (Cronica Ghiculeștilor p. 600) și că biserica Sf. Lazăr, clădită de Racovița, *era de lemn* (p. 607), nu se află în Letopiseț (p. 93,18. 100,18). Numele lui *Ciaur* ar fi putut să-l ia cronicarul și dela Pseudo-Costin p. 42, numele Bujorenilor și dela Pseudo-Amiras p. 113, pe cari îi utilizează în alte părți ale Cronicei (v. mai sus p. 17-22), dar amănuntele că Bogdan a fugit în Polonia și că biserica Sf. Lazăr era de lemn se află numai la Neculce (p. 268 și 281) pe care cronicarul nostru nu-l cunoaște (v. mai jos p. 24).

¹ Tradiția manuscriselor în cari s'a păstrat Letopisețul au lectura greșită: *a venit om cu ȋreibile sale ori cu poruncă împărătească*, p. 91,2; cu siguranță lectura arhetipului a fost: *a venit ori cu trebile sale ori cu poruncă împărătească*, păstrată în Cronica Ghiculeștilor p. 596; cp. și Neculce p. 261. Iată un pasagiu de incoherență, aflat deasemenea în Letopiseț: *ieșit-au Turcii din Caminița, Caraiman pașa. Făcut-au Antiohie vodă multe care din țară, de au deșertat Caminița etc.*, p. 92,8; vezi și pasagiul respectiv din versiunea greacă (mai jos p. 39 și 62) unde se zice că Caraiman pașa (cuvânt care în textul Letopisețului stă în aer, fără nicio legătură) a dat poruncă cu ferma împărătesc lui Antioh vodă să meargă să deșerte Camenița. Se știe că Caraiman pașa se afla pe atunci în Camenița, cp. Neculce p. 247. 249. 259. 260. Cp. și Letopisețul Țării Moldovei 91,18 cu Cronica Ghiculeștilor p. 597.

² La domnia lui Antioh Cantemir de pildă, după ce se dau numele boierilor pribegi în Letopiseț (p. 91,12), se vorbește de pacea dela Carloviț (p. 91,18), de deșertarea Cameniței (p. 92,9) și pe urmă de intrigile prin cari Brâncoveanu a obținut mazilirea lui Antioh vodă (p. 92,16); în Cronică dimpotrivă, după numele boierilor pribegi se vorbește întâi de intrigile lui Brâncoveanu, pe urmă de pacea dela Carloviț și în fine de deșertarea Cameniței (vezi mai jos p. 62-64).

³ Vezi Giurescu, Letopisețul Țării Moldovei p. 47 (introducere).

⁴ Autorul Letopisețului nu însemnează evenimentele ca contimporan, căci în acest caz n'ar fi putut întrebuița mereu expresiunea: *pe acele vremi* p. 81,24. 93,27. 94,3. 99,25. 100,32. Cel mult putem admite

Autorul Cronicei nu numai că nu cunoaște pe Neculce (în toată Cronica nu se vede că l-ar fi utilizat cât de puțin) dar se află în contradicere evidentă cu el în expunerea faptelor pe cari le povestesc amândoi ca martori oculari. Deasemenea deosebirea dintre ei e foarte mare și când e vorba de a caracteriza persoanele sau a aprecia măsurile administrative luate de cutare sau cutare domn. Din acest punct de vedere privită, Cronica noastră e prețioasă fiindcă putem să auzim și părerile părții adverse și nu mai sântem reduși să ne bazăm pe spusele lui Neculce fără alt control. Și se știe cât de personal și de părtinitor pentru boierime e Neculce, ordecâteori vorbește de domnii cari nu-i sânt plăcuți, sau de măsurile cari lovesc în privilegiile clasei boierești, căreia i-este devotat cu trup și suflet. Pecând Neculce e grecofag, urăște pe Grigorie Ghica și recurge la satiră când e vorba de Constantin Ipsilanti, cronicarul nostru e mai favorabil Grecilor, ridică în slava cerului pe Ghiculești și vorbește cu admirație de Ipsilanti. Neculce osândește cu asprime măsurile fiscale ale lui Grigorie Ghica, cronicarul nostru vede o eră nouă după măsurile de ușurare pe care le introduce în țară buna chiverniseală a lui Ghica. Se înțelege că între aceste două extreme cercetătorul avizat, bazându-se și pe știrile și aprecierile din alte izvoade, va putea urmări mai sigur adevărul, conștient denaturat, decât dacă ar fi fost redus numai la critica dușmănoasă sau la panagericul pus anume la cale. Iată câteva exemple din domnia a doua a lui Grigorie Ghica, cari arată modul cu totul deosebit în care cei doi cronicari prezintă aceleași fapte. Neculce ne spune că Ghica s'a dus la Cartal, unde era vezirul, cu gândul de a cere permutarea sa în Țara Românească, dar

acest mod de a se exprima pentru un autor care își scrie *memoriile*, or așterne pe hârtie ce a auzit dela bătrâni, sau folosește izvoade mai vechi. E de observat că această expresie se afla atât în manuscrisul utilizat de Neculce cât și în acel utilizat de autorul Cronicei Moldovei: *pre acele vremi era vezir Rami*, Letopisetul ed. Giurescu 94,3 = Neculce 275,17 = Cronică p. 602: εἰς ἐκείνους τοὺς καιροὺς γινόμενος βιζιρης ὁ Ραμης. Cp. și p. 93,27 din Letopiset; *pre acele vremi era pace în țară* cu p. 600 din Cronica noastră: κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἦτον εἰρήνην μεγάλην εἰς ἄλην τὴν τσάραν.

că nu numai n'a putut să o obție, ci a și fost amenințat de vezir să nu facă intrigi, căci altfel va pierde și Moldova, și abia după ce a dat mari sume de bani vezirului și hanului, a putut să se menție în scaunul Moldovei (p. 387). După Cronică, vezirul cunoscând inteligența lui Ghica l-a chemat ca să-i ceară sfatul; după ce i-a făcut onorurile cari nu se făcuseră altădată niciunui alt domn (i-a dat blana de samur cu postav verde, a pus la dispoziția lui unul din corturile sale luxoase, îi trimetea la prânz și seara mâncări pregătite în bucătăria vezirială etc.), și după ce s'a consfătuit cu el ca cu un prieten, la plecare s'au despărțit în modul cel mai afabil! Și aceste lucruri se povestesc cu mare lux de amănunte în paginile 875-877. Iar în ceea ce privește scaunul Țării Românești, cronicarul nostru ne asigură că Ghica, când cu altă ocazie i s'a oferit în două rânduri acest scaun, l-a refuzat categoric scriind fratelui său Alexandru ca să-l scape de transferare (p. 819. 960). Neculce spune că deși Poarta îi trimisese 50 de pungi ca să facă oaste, Ghica a mâncat banii și a luat degeaba dela țară toate cele trebuincioase pentru armată (p. 394), că orbit de lăcomie a scos dări peste dări, stricând testamentele predecesorilor săi (p. 386. 387. 401. 412). Cu totul altfel se expun în Cronică măsurile fiscale pe cari le-a luat Ghica ca să ușureze pe țărani (p. 987-989), și ni se spune că solitudinea lui pentru cei nevoiași era așa de mare încât în timp de foamete a trimis de a cumpărat din Polonia mălai și secară pentru a-și hrăni poporul ca un alt Iosif (p. 963). Neculce ridiculizează pe Constantin Ipsilanti hatmanul și isprăvile lui militare contra Nemților, descriindu-l ca fricos cu piele de iepure la spate (p. 397-398); Cronică vorbește cu admirație de strategia și de victoria lui Ipsilanti, în urma căreia căpeteniile oștirii au obținut dela vezir celenguri, iar lui Grigorie vodă i s'au transmis laudele padișahului (p. 890-893).

Așadar pentru urmărirea adevărului cercetătorul nu trebuie să ia ca adevărat ce e în Cronică fără să recurgă și la Neculce, nici să se întemeieze pe Neculce fără să-l controleze cu Cronică, care de altfel cuprinde și foarte multe și importante date cari nu se află în Neculce.

Și cum e cazul cu Neculce așa și cu Canta și Ienachi Kogălniceanu; între ei și povestirea din Cronică nu se constată nicio legătură de atârnare.

Valoarea Cronicei.

Mijloacele de informație erau așa de restrânse în secolii trecuți încât un cronicar, fie cât de priceput, cu greu putea să urmărească evenimentele și să pătrună adevăratele lor cauze. Astăzi informația e mai bogată și guvernele, pentru a-și justifica politica, dau repede publicității cărți verzi sau albastre cari constituiesc unul din izvoarele istorice cele mai sigure, cutoatecă ele fiind pledoarii interesate nu rareori contribuesc mai mult a induce în eroare decât a lămuri pe cititorul care nu știe să citească aceste cărți multicolore în chip contradictoriu. Știrile oficiale, date astăzi publicității de către guvernele respective, se dedeau uneori și în vechime, dar nu în forma de cărți verzi sau albastre ci ca informație intercalată în cronicile puse la cale de domnitori. Privite din acest punct de vedere, cronicile oficiale cu datele lor bogate și sigure, furnizate de acei cari erau în măsură a cunoaște bine lucrurile, au o netăgăduită superioritate față de cele neoficiale, pentru alcătuirea cărora autorii lor cu mare trudă adună fărâme de știri disparate, unele văzute sau controlate, cele mai multe simple zvonuri sau prezumpțiuni¹. Cronică noastră fiind o *cronică oficială* are o informație, în ceea ce privește Moldova, bogată și sigură, care, precum am văzut mai sus (p. 12-14), a fost pusă la dispoziția cronicarului de Ghiculești. Dar nu numai despre Moldova cronicarul nostru e bine informat. Acelaș lucru se poate constata la fiecare pas și în ceea ce privește întâmplările din Țara Românească, dar mai ales raporturile dintre Poartă și celelalte puteri. Și lucrul e explicabil; patronul cronicarului avea informațiuni precise dela oamenii săi din București, dela fratele său Alexandru Ghica, care ca mare dragoman conducea politica externă a imperiului, sau dela capuchehaielce

Cronicarul
este
bine informat

¹ Cp. însă p. 32.

din Constantinopol, informațiuni pe cari le punea la îndemâna cronicarului. Însă nu numai știrile oficiale au fost comunicate cronicarului, ci i s'a pus la dispoziție, precum am spus mai sus (p. 14), și arhiva domnească. În nicio altă cronică românească nu găsim atâtea acte oficiale (convenții, scrisori, fermanuri de numire în domnie și de mucarer, ordine de surghiun, arzmahzaruri, circulări etc.) câte ne-a dat cronicarul documentând povestirea sa. Pe lângă actele date în întregime, uneori cronicarul numai se referă la hrisoave (p. 909), altădată le dă în rezumate bine făcute. Dacă nu s'ar fi păstrat testamentul prin care Matei Ghica a așezat pe o temelie mai solidă veniturile boierilor, din Cronica noastră am putea afla toate amănunțele acelei reforme¹.

Fiind unul din intimii domnului, cronicarul însemna zi cu zi ce se petrecea la curte, sau însoțind pe domn în expedițiile sale înregistra cele văzute în tabără (p. 868); dar nu uita meseria sa de cronicar nici când era în călătorie la Constantinopol împreună cu mazilul Grigorie Ghica. În special ne povestește pe larg cum petrecea Grigorie Ghica în Țarigrad, onorurile deosebite ce-i arăta stăpânirea, vizitele dese ce-i făceau meghistanii, patriarhii, mitropoliții etc., întâlnirea lui cordială cu Mihai Racoviță, pusă la cale de Mitropolitul Eracliei, primirea prietinoasă a vezirului care-i oferă cafeaua, șerbetul și ciubucul de rigoare, parastasele și pomenile pe cari le-a făcut Ghica în Constantinopol etc. (p. 999-1008). Toate aceste amănunte fără însemnătate pentru noi, cari însă păreau foarte importante cronicarului fiindcă luase personal parte la ele în suita domnului mazil, și își aducea poate aminte de cuvintele ce schimbase cu vreun înalt demnitar turc sau de binecuvântarea ce-i adresase patriarhul când îi săruta mâna, toate aceste lucruri cari priviau pe iubitul său patron, cronicarul a ținut să le transmită posterității, cu mențiunea expresă că le-a văzut în capitala imperiului, în *vestitul oraș* Constantinopol.

Am spus mai sus (p. 12-13) că unele amănunte și știri

¹ Vezi Cronica p. 1123-25; actul s'a publicat de Codrescu în Uri-carul 2, 267-278; în rezumat și la Iorga, Stud. și Doc. 5, 158-159.

confidențiale cronicarul nu putea să le aibă decât direct dela domn; altele ne spune că le-a cules *dela oameni vrednici de credință* (p. 1017) sau *dela mulți Munteni* (p. 857).

Pentru bogăția și siguranța informației, dar mai cu seamă fiindcă pentru istoria anilor 1730-1754 sântem reduși la înșirarea de fapte fără importanță a lui Canta și Ienachi Kogălniceanu (Neculce merge până la 1743), Cronica noastră tratând acest răstimp independent de izvoarele cunoscute constituie o contribuție originală foarte însemnată. Pentru răstimpul dela 1695-1730, compilat după Pseudo-Costin, Pseudo-Amiras, Axintie și Letopisețul Țării Moldovei ed. de Giurescu, Cronica, dacă nu înavușește mult cunoștințele noastre cu informații necunoscute, ne pune însă în stare să urmărim problemele de filiațiune a izvoarelor utilizate și chiar să emendăm izvoadele românești prin textul grecesc¹.

În ceea ce privește povestirea sincronistică a evenimentelor cari s'au petrecut în alte țări, autorul nostru e mai sobru decât cronicarii predecesori. La el nu aflăm excursive fără nicio legătură cu subiectul său, cum ne întâmpină de pildă la Nicolae Costin, care găsește cu cale să întrerupă istoria Moldovei și să vorbească de *Țara și stăpânirea Astrahanului* sau de *obiceiurile Leșilor când fac crai nou!* Cele mai multe digresiuni aflate în Cronica noastră sânt făcute pentru povestirea faptelor petrecute în Constantinopol și în tot imperiul otoman, care povestire însă e indispensabilă pentru priceperea întâmplărilor din Moldova. Dar acestea nici nu sânt, propriu zis, digresiuni, fiindcă legătura strânsă ce există între politica internă sau externă a Turciei și țară, care constituie o parte integrantă a imperiului, face ca întâmplările din Moldova sau din Țara Românească să nu fie pricepute decât dacă cunoaștem evenimentele din Constantinopol cari le-au provocat. Starea de război între Rusia și Turcia, căderea unui sultan, decapitarea unui vezir, sânt cauze hotărâtoare cari își produc efectele lor în țară, cari provoacă schimbări din cele mai însemnate. Când Constantinopolul strănuta, Bucureștii sau Iașii aveau guturai. Era destul să cadă în disgrație un vezir, ca a doua zi să vedem pe domnul din București

¹ Vezi mai sus p. 23 n. 1.

surghiunit la Tenedos, pe cel din Moldova la Rodos, pe boierii puternici până ieri apucând calea pribegiei, iar în locul lor urcând treptele cele mai înalte oameni necunoscuți, oameni adesea inventați de chehaiaua vezirului sau de blănarul saraiului.

Din această cauză cronicarul nostru, ordecâteori vrea să povestească întâmplările din țară cari se află în strânsă legătură cu cele din Constantinopol, povestește întâi pe acestea din urmă, așa încât cititorul cunoscând cauzele să priceapă bine și evenimentele din țară cari sânt efectele lor. Și cunoaște așa de bine cele ce se petrec la Constantinopol și în tot imperiul otoman, desvăluie cu atâta siguranță intrigile țesute în iatacurile saraiului, sau în cancelariile vezirilor și haznedarilor, descrie cu atâtea amănunte cabalele domnilor și boierilor în subminările lor reciproce, în certurile lor fratricide¹, încât siguranța informației, precum am spus mai sus, nu poate avea altă explicație decât că prin gura cronicarului vorbesc patronii săi (Grigorie sau Matei Ghica), cari prin legăturile lor personale, prin mijloacele lor multiple erau în stare să-și procure această bogăție de informație pe care nu o găsim în alte cronici.

Astăzi când sântem în stare să controlăm știrile cronicarului, referitoare la istoria imperiului otoman, cu documentele publicate și cu Hammer-Zinkeisen-Iorga, ne putem da seama cât de bine erau informați Ghiculeștii despre ceea ce petrecea la Constantinopol. Răzvrătirea lui Patrona Halil și episodul cu Buțucachi, de pildă, sânt povestite în Cronică cu amănunte precise cari parte sânt confirmate de documentele diplomatice contimporane², parte întregesc cunoștințele noastre despre revoluția în chestiune. Și Memoriile prețioase ale lui Manstein³ confirmă știrile despre războaiele Rușilor contra Turcilor și Tătarilor, cuprinse în Cronică,

¹ Vezi mai jos p. 64. 68. 71. 82.

² Vezi mai jos p. 64 n. 2.

³ Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie, contenant les principales révolutions de cet Empire, et les guerres des Russes contre les Turcs et les Tartares par le Général de Manstein, Lyon 1772.

sau se întregesc reciproc: Manstein știe mai bine ce se petrece în obuzul rusesc, dela Cronică aflăm mai precis ce se petrece în urdia turcească¹. Din acest punct de vedere Cronica e o însemnată contribuție la istoria imperiului otoman cu amănuntele ei interesante pe cari nu le găsim în alte izvoare.

Știri despre
Muntenia

În strânsă legătură cu evenimentele din Moldova se află des și cele ce se petreceau în Țara Românească, așa încât cronicarul nu rareori ne dă știri interesante și pentru Țara Românească; și fiindcă și în această privință cronicarul e bine informat, e de regretat că excursile lui nu sânt mai dese, căci tocmai perioada din istoria Țării Românești, tratată de cronicarul nostru (1730-1754), ne e foarte puțin cunoscută. Și aci informația bogată a cronicarului se datorește, fără îndoială, patronului său. Câteodată evenimentele sincronistice din Muntenia nu sânt în strânsă legătură cu cele din Moldova, și totuș cronicarul le povestește, și le povestește pe larg. Dacă în unele cazuri le-a povestit poate fără altă preocupare, numai din dorința de a transmite posterității niște evenimente despre cari avea informațiuni precise, sânt și cazuri în cari intenția povestitorului e vădită. Cronicarul povestește cu predilecție faptele cari contribuiesc la înălțarea Ghiculeștilor în ochii contemporanilor și ai posterității: ne spune câte palate și spitale au construit Grigorie și Matei Ghica în Țara Românească (p. 858. 1052. 1080. 1082), câte mănăstiri și biserici au înălțat spre slava lui Dumnezeu (p. 858. 1052-53); arată reformele financiare prin cari ei au ușurat Muntenia, spre mulțumirea atât a boierilor cât și a țăranilor (p. 857. 1049. 1082), laudă stăruințele lui Grigorie vodă în urma cărora Țara Românească a scăpat de împilările negustorilor turci și s'a umplut de oameni (p. 857. 1049) etc. etc. Asemenea digresii cronicarul le introduce cu o scuză:

¹ Cp. de pildă Cronica p. 871 : Ἐπιδρομή τῶν Μοσχόβων κατὰ τοῦ Κριμαίου (Năvălirea Rușilor în Crimeea) cu Manstein 1, 150; p. 882 : Ἄλωσις τῆς Ὀζοῦ (Cucerirea Ociacovului) cu Manstein 1, 256; p. 900 : Περὶ τῶν μοσχικῶν κινήματων (Expediția Rușilor) cu Manstein 1, 333.

Pentru domnia lui Grigorie vodă în Muntenia <1733-35> lăsăm ca să scrie pe larg Muntenii, iar noi vom povesti pe scurt ceea ce am aflat dela mulți Munteni ca vrednic de pomenire,

și ne povestește lucruri (p. 857-859) cu atât mai interesante cu cât nu le găsim povestite de cronicarii munteni. Sau după ce povestește binefacerile ce a făcut Grigorie vodă în Muntenia în a doua domnie a sa (1748-1752), parcă spre a preîntâmpina acuzațiuni eventuale, adaogă:

Să lăsăm pe celelalte fapte însemnate pe cari le-a săvârșit Grigorie vodă în timpul domniei sale în Țara Românească ca să le povestească Muntenii, dacă sânt nepărtinitori și au dragoste de adevăr (p. 1052-53).

Dar și când asupra patronilor săi planau diferite zvonuri, acuzațiuni întemeiate sau calomniile răspândite de dușmani, cronicarul printr'un anume excurs caută să prezinte lucrurile într'o altă lumină, favorabilă patronilor săi, sau să răspundă la calomniile dușmanilor. Căci nu trebuie să uităm că Letopisețul din trecut reprezintă nu numai istoria și memoriile din timpul nostru; nu rareori cronica veche aduce cu broșura defăimătoare, și corespunde cu polemicile din ziarele de astăzi și cu discursurile *în chestie personală* din parlament.

Se șoptia, de pildă, din gură în gură un cântec cu privire la modul cum a obținut Matei Ghica domnia Munteniei, care nu suna tocmai armonios la urechile patronului. Se spunea anume că după moartea lui Grigorie Ghica, boierii din Muntenia printr'un arzmahzar au cerut Porții să numească ca domn pe mai marele fiu al decedatului, pe Scarlat Ghica, dar că Bașa Mihalopol, capuchehaiaua Munteniei, ștergând din arzmahzar numele de Scarlat l-a înlocuit cu acel de Matei (fiul mai mic al răposatului, dar în acelaș timp și ginerele lui Mihalopol) și astfel domnia lui Matei se datora unui falș comis de Mihalopol¹. Matei Ghica prin pana cronicarului răspunde la aceste aserțiuni, prezentând lucrurile într'o altă lumină: sultanul însuș ar fi zis, după Cronica noastră, că nu trebuie să căutăm alt domn ca să înlocuim

¹ Ἱστορία τῆς Βλαχίας, dată la lumină de frații Tunusli 297 (=Fotino 2, 322).

pe răposatul Grigorie Ghica, dacă avem pe fiul său Matei, încercat în dragomanie, și, ar fi adăogat vezirului, că nu vreau să-mi mai vorbești de un alt candidat la tronul Munteniei. Parcă cuvintele din urmă sânt relatate pentru a amuți gurile adversarilor, parcă nu sânt altceva decât un răspuns la învinuirile opoziției¹.

Părtinire
pentru
Ghiculești

Dar tocmai aci e și partea slabă a Cronicei. Când e vorba de ceilalți domni, lauda este împletită cu critica, nu tot așa însă și pentru Ghiculești; când vorbește de ei, cronicarul n'are cuvinte de critică, n'are altă părere decât a patronilor, nu vede decât însușiri sufletești neobișnuite și binefaceri fără seamăn, crede că n'au cârmuit Principatele decât ca trimiși de pronia cerească în timpuri turburi pentru a ocroti interesele boierilor și a alina suferințele norodului. Pentru această părtinire vădită, pe care dealtfel o întâmpinăm în toate cronicile oficiale, știrile trebuiesc utilizate cu precauțiune, lauda nemăsurată, povestirea tendențioasă sau tăcerea intenționată trebuiesc controlate cu celelalte izvoare contimporane.

Limbușia
cronicarului

Printre știrile importante, cronicarul nostru (ca și colegii săi în analistică) ne povestește o mulțime de lucruri fără de niciun interes sau de un interes foarte mic. Cu o deosebită atenție pomenește de lăcuste, ciumă, cutremur, scunipete, minuni dumnezeiești etc. În special când e vorba de trecerea vreunui pașă prin țară, de trimiterea vreunui dar vezirial către domn, de vreun alai domnesc, cronicarul cu o vădită mulțumire ține să informeze pe larg posteritatea despre aceste însemnate evenimente; și ne arată cu un mare lux de amănunte cât de simandicoasă a fost persoana acelui pașă (și se înțelege că i se cuvenia o primire analoagă), ne descrie darul trimes și ne spune cât era de prețios, ne arată măreția alaiului adaogând că nu s'a văzut niciodată un alai

¹ Vezi mai jos p. 81. În acelaș sens prezintă lucrurile cronicarul și la p. 1049: Grigorie vodă ar fi predestinat pe Matei la cariera pe care a făcut-o el însuș: întâi dragomanat, pe urmă domnie! Totuș o altă versiune spunea că Grigorie Ghica ar fi indicat prin testamentul său ca succesori în domnie pe cel mai mare flu al său Scarlat, vezi Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τῆν ἄλωσιν 367 și Hurmuzaki, Documente 13, 168.

așa de frumos etc.¹ Dacă uneori cronicarul ne dă unele amănunte numai fiindcă contribuiesc la proslăvirea patronului, de cele mai multe ori povestește nimicuri și omite lucruri însemnate, fiindcă nu e în stare să deosibească ce e esențial și ce nu e; a alege din grămada faptelor contemporane pe cele însemnate și a prinde ideile conducătoare cere un bun simț, care nu e tocmai comun și nu-l întâlnim la cronicari decât în mod cu totul excepțional. Iată de ce ei sânt limbuți când e vorba de nimicuri, și laconici când povestesc evenimente foarte importante².

Limba Croniciei este greaca modernă scrisă, amestecată cu multe forme și cuvinte populare; simplă și destul de clară, ea nu e lipsită de barbarizme și solecizme: *δηρα* în loc de *δηροί* (p. 873), *Δουνάβου* în loc de *Δουνάβεως* (p. 858), *ὠργίσθη ὁ βασιλεὺς αὐτόν* (p. 864) în loc de *ὠργίσθη ἐναντίον του, ἐξόχως ἀπὸ τὸν χάνην* (p. 668) în loc de *ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χάνην* etc. Adeseori însă traducătorul nu pricepe izvodul, sau îl traduce prea servil și în asemenea cazuri textul grec devine neinteligibil fără ajutorul originalului românesc: expresiunea *δὲν εἶχε ἀπομείνει κανένα κεφάλαιον ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἄρχοντας* (p. 675) nu s'ar înțelege dacă n'ar veni în ajutor textul românesc, după care s'a tradus cuvânt cu cuvânt: *niciun cap de boier nu rămăsese, nime*, Pseudo-Costin 111. Cuvinte străine, românești și turcești mai ales, se află foarte multe în Cronică, ca și în alte lucrări similare. Faptul însă că deseori alături de cuvântul turcesc se dă și echivalentul grecesc sau românesc, ne dă puțința a preciza înțelesul lor reciproc, și aceasta mai ales în privința termenilor militari.

Judecând după părțile pe cari le posedăm și în românește (răstimpul 1695-1730, p. 595-818), traducerea e relativ

Limba
Croniciei

¹ V. p. 865. 904. 905. 963.

² Dar nu trebuie să uităm că limbuția lor de multe ori are și un alt motiv: cronica veche dă și știrile cari-astăzi se înregistrează în *ziare* și după ce satisfac curiozitatea momentului se dau repede uitării. Cronicarul, scriind paralel cu evenimentele petrecute supt ochii lui, povestește o mulțime de amănunte ce ne par nouă, cari privim lucrurile dela o distanță oarecare, de nicio importanță, cari însă erau pentru contemporani, cu simpatiile lor personale și cu curiozitatea momentului, de un extrem interes.

bună pentru timpul și mediul în care s'a făcut; greșeli de traducere nu lipsesc, incoerențe deasemenea, dar dintre acestea din urmă, dacă unele trebuiesc puse în sarcina traducătorului, altele cu siguranță se datoresc izvodului românesc.

Cum am făcut
traducerea

Extrasele pe cari le dau mai jos sânt însoțite de o traducere în limba română, despre care trebuie să spun două vorbe. Făcând această traducere, în primul rând am avut în vedere pe acei dintre cercetătorii români cari nu se pot folosi de textul grecesc. Am urmărit mai mult exactitatea decât eleganța, căutând cât a fost cu putință să nu mă depărtez de original. Se înțelege că unde am crezut că nu câștigăm nimic printr'o servilă traducere, sau unde traducerea literală ar fi dat repețiri obositoare, sau o construcție românească monstruoasă, am preferit să dau înțelesul emancipându-mă de original. Când e vorba de a traduce un text fără însușiri stilistice dar cu multe incoerențe, cred că preocuparea de căpetenie a traducătorului trebuie să fie fondul și nevoile științei, nu năzuințele literare. Pentru aceleași motive n'am căutat să dau stilului o întorsătură arhaică. Cu câteva *desîrg* și *așijderea*, *pohvală* și *ciambur*, *oblicit* și *bulucit* și cu mai multe inversiuni aș fi putut să dau stilului o vetustate factice, dar nu știu dacă prin această procedură expunerea ar fi câștigat ceva în claritate. În loc de *rigiali* al cronicarilor am întrebuințat *înalți demnitari*, în loc de *zorbale răzvrătiți*, în loc de *pușcă* am preferit să scriu *tun* etc., fiindcă aceste arhaizme ce se află la cronicari, nu sânt sigur dacă se află și în cunoștințele cititorilor cari n'au o anume pregătire. După părerea mea arhaizmele sânt inevitabile numai când e vorba de instituțiuni și tolerabile ordecâteori cititorul poate să le priceapă fără a recurge la dicționar.

Cervantes compară traducerea cu dosul covoarelor din Flandra unde abia se disting figurile artistice din față. Se vede însă că făcând această observație, autorul lui Don Quixote n'avea în vedere texte ca al nostru, care nu prea are față; cititorul poate fi sigur că figurile din original nu sânt mai frumoase decât acelea din traducere.

Extrase din Cronică.

ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΒΟΔΑ, ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΕΜΙΡ ΒΟΔΑ.

595

1695

Εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον Ἰσδ' ἦλθεν αὐθέντης τῆς τσάρας ὁ Ἄντιοχος βόδας, ὁ υἱὸς τοῦ Καντεμίρ βόδα, ὁ ὁποῖος ἦτον κατὰ τὴν ἡλικίαν χρόνων εἴκοσι τεσσάρων καὶ ἐπιμελεῖτο πολλὰ καὶ ἐπροθυμεῖτο διὰ νὰ ἐξισωθῆ μετὰ τὸν πατέρα του κατὰ τὰς ἀρετὰς καὶ κατὰ τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ἢ νεότης ὅμως τὸν ἐμπόδιζε πολλὰ, διότι ἐκαταγίνετο καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰ κινήγια καὶ εἰς τὰ ἄλλα τὰ τῆς νεότητος ἔργα ἔχοντας ὅμως καλοὺς συμβούλους, ἢ ὑφέλιμος κυβέρνησις ἀπὸ τὴν τσάραν δὲν ἔλειπεν, καὶ ἐζούσε καλὰ εἰς τὸν θρόνον του μετὰ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἄρχοντας. Ἀπὸ τῆς τσάρας ὅμως τῶν λεχικῶν στρατευμάτων ἐνωχλεῖτο πολλὰ, διότι οἱ Λέχοι δὲν ἔλειπον ἀπὸ τὸ νὰ κουργεῖον τὴν τσάραν. Ἐνωχλεῖτο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰς συχνὰς ἐλεύσεις τῶν Τούρκων, τὸσον ἀπὸ τοὺς σερασκέρηδες, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς σουλτάνους, ὁποῦ ἀπερνοῦσαν ἀπὸ ἐδῶ ἀπὸ τὴν τσάραν καὶ ἐπήγαιναν εἰς τὴν Κάμινιτσαν διὰ νὰ βάλουν τὸν Ζαχιρέν μέσα, μετὰ τοὺς ὁποῖους συνεπορεύετο καὶ ὁ Ἄντιοχος βόδας δι' αἰτίαν τῶν ὁποίων στενοχωρήσεων ἐδῆλα καὶ βακαρίτο εἰς τὴν τσάραν. Ὑστερον ὅμως κάμνοντας ἔλεος τὸ ἐσήκωσεν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς πολλοὺς χρόνους πλέον δὲν ἐβγήκεν.

Τινὲς τῶν ἀρχόντων ἀσυλλογίστως καὶ χωρὶς τινος αἰτίας, μόνον διὰ νὰ φανοῦν πῶς εἶναι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Κωνσταντίν Δούκα βόδα, ἔφυγαν εἰς τὴν Βλαχίαν εἰς τὸν Μπραγκοβάνον, μετὰ ἐλπίδα πῶς ὄντας ὁ Μπραγκοβάνος πενθερὸς τοῦ Κωνσταντίν Δούκα βόδα θέλει κατορθώσῃ νὰ τοῦ δοθῆ πάλιν ἡ αὐθεντία, ἀλλ' ἐγελάσθησαν, διότι ὁ Μπραγκοβάνος εἶχεν εἰς ἰσχυρὴν τὸν Κωνσταντίν Δούκα βόδα μετὰ τὸ νὰ μὴ 596 τὸν ἤκουεν εἰς ὅσα τὸν ἐσυμβούλευεν. Εἰς τὸν ὁποῖον Μπραγκοβάνον ὁ Ἄντιοχος βόδας καθὼς ἐγύρισεν ἀπὸ τὴν Κάμινιτσαν πάραυτα εἶχε στείλει πρέσβυν τὸν Μπογδάν χάτμανον, τὸν γαμβρόν του, καὶ ἔκαμαν συμβιθασμοὺς οἱ δύο αὐθένται καὶ ὄρκον διὰ νὰ μὴ συγχύζωνται ἀνάμεσόν τους εἰς τὰς αὐθεντίας των, καὶ μὴν ἠξεύροντες οἱ φυγάδες ἄρχοντες αὐτὸν τὸν ὄρκον ἔφυγον εἰς τὸν Μπραγκοβάνον (ὡς ἔφημεν), τοὺς ὁποῖους φυγάδας ἄρχοντας τοὺς ἐκράτησεν ἐκεῖ μετὰ λόγους ἀνεργήτους καὶ ὑποσχέσεις ἀτελειώτους.

Ὅθεν αὐθέντευσεν ὁ Ἄντιοχος βόδας ἐδῶ εἰς τὸν θρόνον του μετὰ μεγάλην εἰρήνην, ὅς θέλοντας μετὰ ταῦτα νὰ ὑπανδρευθῆ ἐζήτησε μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Μπραγκοβάνου, καὶ ἀποτυχὴν τῆς αἰτήσεως ἐπήρην

ἀπ' ἐδῶ ἀπὸ τὴν τσάραν τὴν θυγατέρα τοῦ Τσαούρου, μεγάλου λογοθέτου. Πρότερον ὁμοῦς μὲ μυστικὸν τρόπον, καὶ χωρὶς εἰδήσεως τοῦ Μπραγκοβάνου, ὑπᾶνδρευσε τὸν ἀδελφόν του Δημητράσκον βόδα μὲ τὴν κόρην τοῦ Σερμπᾶν βόδα, καὶ συνομιλοῦντες καὶ συμφωνοῦντες τὴν ἐπήρην ἐκείθεν κρυφίως καὶ τὴν ἔφερεν ἐδῶ καὶ ἔκαμαν τοὺς γάμους, καὶ ὕστερον τοὺς ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

1698 Εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ρσζ ὁ Δημητράσκος βόδας εὐρισκόμενος μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν πόλεμον ὁποῦ εἶχον εἰς τὸ Τεμισφάρι¹, ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὸ Ἰάσι μὲ μενζίλι πρὸς τὸν ἀδελφόν του τὸν Ἀντίοχον βόδα, χωρὶς νὰ ἠξεύρη τινὰς τὴν αἰτίαν τοῦ ἐρχομοῦ του, μὲ προσταγὴν βασιλικὴν ἦλθεν, ἣ διὰ χρεῖαν ἐδικὴν του. Ὁ Μπραγκοβάνος ὁμοῦς ἐμβήκεν εἰς ὑποψίαν πῶς περιπατεῖ διὰ νὰ τὸν μαζιλεύσῃ ἀπὸ τὴν Βλαχίαν καὶ εἶχε μῖσος κατ' αὐτοῦ, διότι ἔλαβε καὶ διὰ γυναῖκά του τὴν κόρην τοῦ Σερμπᾶν βόδα μὲ μυστικὸν τρόπον καὶ ἄνευ θελήματός του. Τότε ἔκραξε τοὺς ἐκείσε φυγάδας ἄρχοντας μπογδάνους, δηλαδὴ τὸν Νικόλαον Κωνσταντῖνον, χάτμανον, τὸν Ἀντίοχον Ζόραν, χάτμανον, καὶ Βασιλάσκον Καντακουζηνόν, μέγαν σπαθάρην | καὶ Ἰωάννην Κωστῖνον, 597 σερδάρην καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ τοὺς εἶπεν: νὰ ἠξεύρετε ἄρχοντες πῶς ἐγὼ καὶ ὁ Ἀντίοχη βόδας ἔχομεν ὄρκον ἀνάμεσόν μας, διὰ νὰ μὴν συγχυζώμεθα εἰς τὰς αὐθεντίας μας παντελῶς, ἐπειδὴ ὁμοῦς καὶ ὁ Ἀντιόχης βόδας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητράσκου δὲν μὲ ἀφίνου εἰς εἰρήνην, ἀλλὰ περιπατοῦν διὰ νὰ μὲ μαζιλεύσουν, διὰ τοῦτο πλέον καὶ ἐγὼ ἀθετῶ τὸν ὄρκον μου ὁποῦ εἶχαμεν ἀνάμεσόν μας, τὸν ὁποῖον τῶρα σὰς τὸν ἐφανέρωσα, καὶ πάσχω ὅσον δύνομαι διὰ τὴν μαζιλίαν του. Τότε οἱ φυγάδες ἄρχοντες πίπτοντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐπαρακαλοῦσαν ἐκ καρδίας νὰ πασχίσῃ διὰ νὰ λάβῃ τὴν αὐθεντίαν ὁ Κωνσταντῖν Δούκα βόδας ὁ γαμβρός του, τὸν ὁποῖον ὁ τε Μπραγκοβάνος καὶ οἱ θεῖοί του τὸν ἐμισοῦσαν καθ' ὑπερβολήν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ λοιπὸν τὴν θέλησίν του καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ὁποῦ ἔκαμεν εἰς τοὺς ἄρχοντας διὰ τὴν μαζιλίαν τοῦ Ἀντιόχου βόδα, ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν θεῖόν του Μιχάλην, μέγαν σπαθάρην, τὸν Καντακουζηνόν, διὰ νὰ πασχίσῃ μὲ δῶρα πολλὰ πρὸς τοὺς μεριστᾶνας τῆς Πόρτας νὰ μαζιλεύσῃ τὸν Ἀντιόχην βόδα, καὶ νὰ τοῦ δοθῇ ἄδεια νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς αὐθέντην τῆς Μπογδανίας ὅποιον ἤθελεν θελήσει. Ὁ βεζίρης ὁμοῦς τοῦ τότε καιροῦ καὶ οἱ τῆς Πόρτας μεριστᾶνοι διὰ νὰ μαζιλεύσουν τὸν Ἀντιόχην βόδα ἔκλιναν δι' αἰτίας τῶν πολλῶν δῶρων, ἀλλὰ νὰ τοῦ δώσουν ἄδειαν διὰ νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ κάμῃ αὐθέν-

¹ Ἰn ms εἰς τὸ μισφάρι.

την, ὅποιον ἤθελε, δὲν τὸ ἔστερξαν ὄθεν τοῦ ἀπεκρίθησαν οὕτως: ἂν θέλῃ νὰ γένη αὐθέντης τῆς Μπογδανίας ὁ Κωνσταντῖν Δούκα βόδας, θέλουν μαζιλεύσει τὸν Ἀντιόχην βόδα. Τότε ὁ Μπραγκοβάνος κατὰ τὴν παροιμίαν: δυοῖν κακοῖν προὔτεθέντων, τὸ μὴ χεῖρον αἰρετώτερον, ἐπρόκρινε διὰ νὰ γένη αὐθέντης τῆς Μπογδανίας ὁ Κωνσταντῖν Δούκα βόδας, ὁ γαμβρός του, μ' ὄλον ὁποῦ τὸν ἐμισούσε, μόνον νὰ μαζιλεύσῃ τὸν Ἀντιόχη βόδα, τὸ ὅποιον καὶ ἐκατόρθωσε, καθὼς θέλωμεν τὸ φανερώσει εἰς τὸν ἀρμόζοντα τόπον, ἀφοῦ τελειώσωμεν τὴν διήγησιν ἐκείνων τῶν ἀκολουθησάντων πραγμάτων εἰς τὸν καιρὸν τῆς αὐθεντίας τοῦ Ἀντιόχη βόδα.

1699 Εἰς τὸν χρόνον Ἰση' μετὰ τοὺς πολλοὺς πολέμους ὁποῦ ἔκαμαν οἱ Τούρκοι μὲ τοὺς Νέμτσους, ἀφοῦ ἐπήγεν ὁ Καρά-Μουσταφᾶς πασᾶς εἰς τὸ Μπέτσι, καὶ μετὰ τὰς πολλὰς | νίκας ὁποῦ ἔκαναν οἱ Νέμτσοι εἰς 598 τοὺς Τούρκους, καὶ οἱ Λέχοι ὁμοίως εἰς τοὺς βασιλικούς τόπους ἐδῶ εἰς τὴν Μπογδανίαν, ἐπιπόνως οἱ Τούρκοι ἐζήτησαν τὴν ἀγάπην τόσον τῶν Νεμτσῶν, ὅσον καὶ τῶν Λεχῶν, καὶ οὕτως ἐσυναθροίσθησαν οἱ βασιλικοὶ ἔλτσηδες εἰς τὴν Καρλοδίτσαν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκ μέρους τῶν Τουρκῶν ἦτον ὁ Ἰμπραῖμ¹ πασᾶς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔξ ἀπορρήτων τῆς βασιλείας, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν μεγάλην του φρόνησιν καὶ πολυπειρίαν ὁποῦ εἶχεν εἰς τὰς βασιλικὰς ὑποθέσεις ἐστάθη τ' ὄργανον τῆς εἰρήνης καὶ ἡσύχασαν τὰ βασιλεια. Ἀπὸ δὲ τὸ μέρος τοῦ καίσαρος καὶ τῶν λοιπῶν βασιλείων ποιοὶ ἦτον πρέσβεις, πρὸς ἡμᾶς εἶναι ἀγνώριστοι. Τότε εἰς τὴν τελείωσιν τῆς ἀγάπης ἔδωσαν οἱ Τούρκοι τὴν Κάμινίτσαν² ὀπίσω εἰς τοὺς Λέχους, καὶ οἱ Λέχοι ἔδωσαν εἰς τοὺς Τούρκους τοὺς τόπους τῆς Μπογδανίας, ὁποῦ ἐκρατοῦσαν, τὸ κάστρον δηλαδὴ τοῦ Νιάμτσου, τὴν Σορόκαν, τὴν Σουτσάβαν καὶ τὸ Κουμπουλοῦγκι καὶ ἄλλας ἐκκλησίας. Διὰ νὰ ἀδειάσουν ὁμως τὸ κάστρον τῆς Κάμινίτσας² ὁ Καραμᾶν πασᾶς ἐπρόσταξε τὸν Ἀντιόχη βόδα μὲ φερμάνι βασιλικὸν νὰ πηγαίῃ καὶ νὰ σηκώσῃ ὅλα τὰ εὐρεθέντα ἐκεῖσε πράγματα τῶν Τουρκῶν, ἀνθρώπους δηλαδὴ, τσεπχανέδες³, τόπια καὶ ἄλλα. Ὁ ὁποῖος πορευόμενος κατὰ τὴν προσταγὴν μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ μὲ ἄλλους διωρισμένους Βλάχους τὴν ἀδείασαν, καὶ τὰ ἐκεῖσε εὐρεθέντα πράγματα, ἄλλα μὲν ἐπήγαν εἰς τὸ Βενδέρι, ἄλλα δὲ εἰς τὸ Ἀσπρόκαστρον καὶ ἄλλα εἰς τὸ Κελί. Εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν τῆς Καμινίτσας ἠκολούθησε μεγάλη Ζημία εἰς τὴν τσάραν.

¹ Șters și îndreptat pedeeasupra în Ραμῆ.

² Cu două accente.

³ În ms τζεμχανέδες.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΔΟΥΚΑ ΒΟΔΑ.

1700 Κατὰ τὸ 750^θ ἔτος ἦλθεν ἐκ δευτέρου αὐθέντης εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας ὁ Κωνσταντῖν Δούκα βόδα διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ πενθεροῦ του Μπασαράμπα βόδα, καὶ αὐθέντευσε δύο ἡμισυ χρόνους, τὰ ἦθη ὁμως ὁποῦ εἶχεν εἰς τὴν πρώτην του αὐθεντίαν παντελῶς δὲν τὰ ἄλλαξεν. Ὅθεν φορῶντας τὸ βασιλικὸν καθάδι παρευθὺς ἔστειλε ἕνα του ἀνθρωπον μὲ τὸν σκέμνε ἀγασῆ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσε γράμματα διὰ νὰ τὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας καϊμακάμηδες ὁποῦ εἶχε κάμει ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι πρὸ τοῦ ἐρχομοῦ του, δι' ὧν τοὺς ἐπρόσταζε ὅτι νὰ φροντίσουν μὲ μεγάλην προσοχὴν καὶ νὰ φυλάξουν ἐκείνους τοὺς ἄρχοντας ὁποῦ ὑπωπετεύοντο πῶς δὲν θέλουν καρτερῆσαι τὸν ἐρχομὸν του, ἀλλὰ θέλουν βουληθῆ νὰ φύγουν, καὶ μάλιστα ρητῶς τοὺς | ἐπρόσταζε νὰ 600 φυλάττουν καλὰ τὸν Μπογδάν χάτμανον καὶ τὸν Γεωργάκην βιστιάρην.

Τοῦτος ὁ γραμματοκομιστής τοῦ Κωνσταντῖν Δούκα βόδα φθάνοντας ἐδῶ μὲ τὸν σκέμνε ἀγασῆ¹ καὶ κλείοντας τὲς πόρτες τῆς κούρτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ὅλοι οἱ ἄρχοντες συναθροισμένοι, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τοὺς καϊμακάμηδες καὶ τὸν Μπογδάν χάτμανον καὶ Γεωργάκην βιστιάρην ἔδωσεν ἀσυλλογίστως τὰ αὐθεντικά γράμματα εἰς κάποιον Στέφανον Τσερκέζην, μέγαν κόμισον, ὁ ὁποῖος ὄντας ἀγράμματος καὶ συγκαθήμενος μετὰ τοῦ Μπογδάν χατμάνου ἔδωκε τὰ αὐθεντικά γράμματα ὁ ρηθεὶς κόμισος εἰς τὸν Μπογδάν χάτμανον, ὁ ὁποῖος ἀναγινώσκοντάς τα καὶ βλέποντας τὴν κατ' αὐτοῦ αὐθεντικὴν ἐναντίαν προσταγὴν, εὐθὺς τὰ ἔρριξεν ἀπὸ τὰς χεῖράς του κάτω καὶ ἔφυγε κατ' εὐθειαν εἰς τὴν Λεχίαν.

Ὁ δὲ Γεωργάκης βιστιάρης λαμβάνοντας εἶδησιν ἐκρύβη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κούρτην ἕως ἐσπέρας, τὴν δὲ νύκτα φορέσας ἕνα σουκμάνι ἀπάρικον, μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἡλία Καντακουζηνοῦ παχαρνίκου, τῆς περικυκλωθείσης ἀπὸ τοὺς σείμένηδες κούρτης ἐβγήκεν ἔξω, καὶ πάραυθα ἐπήγεον εἰς τὸ χωρίον του, Χάγκον λεγόμενον, καὶ ἐκεῖθεν μὲ ἀνθρώπους τοῦ Ἡλία Καντακουζηνοῦ ἔφυγεν εἰς τὴν Λεχίαν. Ὅταν δὲ ἦλθεν ὁ Κωνσταντῖν Δούκα βόδα, ἔστειλε γράμματα πρὸς τοὺς δύο αὐτούς, καὶ μεθ' ὄρκου τοὺς ἔγραφε διὰ νὰ ἔλθουν, καὶ δὲν θέλουν ἔχει καμίαν ἐνόκλησιν. Οἱ ὁποῖοι ἐμπιστευθέντες εἰς τὰ γράμματα, τὰ μεθ' ὄρκου γεγραμμένα, ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐνωχλήθησαν τελείως ἀπὸ τὸν αὐθέντην, μάλιστα δὲ ἐτιμήθησαν καὶ μὲ ἀρχοντίας.

Κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἦτον εἰρήνη μεγάλη εἰς ὅλην τὴν τσά-

¹ In ms ἀγασί.

ραν, καὶ καθένας εὐρίσκετο εἰς τὸ χωρίον τοῦ ἀφόδως, δοσίματα ὄμως βαρύτερα ἦτον εἰς τὴν τσάραν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πρώτην τοῦ αὐθεντιαν δι' αἰτίας τοῦ πενθεροῦ τοῦ Μπασαράμπα βοεβόδα, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ πάρῃ τὰ ἄσπρα ὁποῦ εἶχεν ἐξοδιάσει εἰς τὴν πρώτην αὐθεντιαν τοῦ γαμβροῦ του, τὸν ἐπαρακινούσε καὶ ἔβαλε προμουότες μεγάλες εἰς τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἔβγανε καὶ δοσίματα ἀνυπόφορα εἰς τὸ λοιπὸν πλήθος καὶ ἀσυνήθιστα. Κοντὰ εἰς τὰ ὁποῖα ἦτον καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν ὡς πλεονάζον, μὲ τὸ νὰ μὴν ἐμπιστεύετο δηλαδὴ κανέναν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας· δι' αἰτίαν τῆς ὁποίας αὐτοῦ | ἀπιστίας καὶ τῶν πολλῶν δοσιμάτων τὸν 601 ἐμίσησαν πάλιν ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ ἐπρόκριναν νὰ ἀφήσουν τὰ σπιτιά τους καὶ τὰς μουσῖας τους, καὶ νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν του. Ὅθεν οἱ ἐγκριτώτεροι καὶ τιμιώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔφυγαν εἰς τὴν Βλαχίαν εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μπασαράμπα βόδα, ἐξ ὧν ἦσαν ὁ Βασίλης Κωνσταντῖνος βόρνικος, ὁ Λούπουλος Μπογδάν βόρνικος, καὶ ὁ Ἄντιόχης Ζόρας χάτμανος, καὶ ὁ Μιχαλάκης Ρακοβίτσας σπαθάρης, καὶ ὁ Ἰωάννης Παλλάτης βισιτιάρης, καὶ οἱ Μποζουράνοι καὶ ἄλλοι κατωτέρας τάξεως.

**<Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΩΝΑ ΧΑΛΙΑ· Ο ΜΠΟΥΤΣΟΥΚΑΚΗΣ ΔΙΟΡΙΖΕΤΑΙ
ΗΓΕΜΩΝ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.>**

Διατρίβοντος ἔτι τοῦ ρηθέντος καπιτσήμπαση εἰς τὸ Γιάσι, ἔφθασεν εἰδησις τῷ Γρηγορίῳ βόδα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του μεγάλου δραγομάνου ὅτι ἓνας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κασάμπαση, ὀνόματι Γιαννάκης Μπουτσουκάκης, ὁ ὁποῖος ἦτον γραφεὺς τῆς βασιλικῆς τῶν κρεάτων διανομῆς, καὶ ἔχων φιλίαν μετὰ τοῦ ἀρχιστασιαστοῦ Πατρώννα διὰ τινὰ χάριν προγενομένην | παρ' αὐτοῦ τῷ ρηθέντι Πατρώννα εἰς τὴν δόσιν τοῦ κρέατος, ἐζήτησε 826 παρ' ἐκείνου, βουλομένου εὐεργετῆσαι τὸν Μπουτσουκάκην, τὴν αὐθεντιαν τῆς Μολδαβίας. Διὰ τὸ ὁποῖον πρᾶγμα ἐπαρακάλεσεν ἐν πρώτοις ὁ Πατρώννας τὸν βεζίρην νὰ τὸ κάμῃ, βλέποντας δὲ ὅτι τόσον ὁ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας, ὅσον καὶ ὅλοι οἱ μεριστᾶνες μῆτε νὰ τὸ ἀκούσουν δὲν ἐδέχοντο, ἐδυνάστευσε τὸν βεζίρην δειναῖς ἀπειλαῖς καὶ ἐνέδυσσε τὸν ρηθέντα Μπουτσουκάκην μὲ καθάδι τῆς αὐθεντίας ταύτης, μὲ μεγάλην ὄμως ἀγανάκτησιν καὶ κατήφειαν ὄλων τῶν μεριστάνων, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου βασιλέως. Τὰ ὁποῖα μανθάνοντας ὁ Γρηγόριος βόδας τὰ εἶπεν ὅλα τοῖς ἄρχουσι, καὶ κοινῶς ἅπαντες ἐταράχθησαν καθ' ὑπερβολὴν, μὲ ὅλον ὁποῦ καὶ ὁ αὐθέντης καὶ οἱ ἄρχοντες ἐσυνείκαζον ὅτι τοιοῦτον πρᾶγμα ὁποῦ ἔγινεν ἐκ δυναστείας τῶν στασιαστῶν, μὴ βουλομένης τῆς βασι-

λείας, δὲν θέλει εἶσθαι στερεόν, καθὼς καὶ ἠκολούθησε τὸ πρᾶγμα. Ἔστειλε δὲ ἐπὶ τούτῳ ὁ Γρηγόριος βόδας τὸν μπᾶς τσοκαδάρην του Ἄντῶνην εἰς βασιλεύουσαν καὶ ἐπρόσμενεν ὥρα τῆ ὥρα νὰ τὸν φέρη βεδαίαν εἶδησιν, ἔχοντας χρηστὰς ἐλπίδας ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ ὁ Μπουτσουκάκης νὰ φέρη εἰς ἔκδασιν τὸ τοιοῦτον ἐπιχείρημά του· μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως ὁ μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ὅλοι οἱ ἄρχοντες ἐσυμφώνησαν ὅτι ἂν κατὰ τύχην ἀκολουθήσῃ νὰ ἔλθῃ ἐδῶ διὰ αὐθέντης ἐκεῖνος, νὰ μὴν τὸν προσμένουν, καὶ ἐστέκοντο ὅλοι ἔτοιμοι διὰ νὰ φύγῳσιν. Ὁ δὲ βεζίρης Σιλικτάρ Μεχμέδ πασᾶς μὴν ἔχοντας καμίαν ἰσχύν, ἔκραξε τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ τοὺς καπικεχαγιάδες τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ τοὺς εἶπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὅπου ἔγινεν εἰς τὸν¹ Μπουτσουκάκην δὲν εἶναι ἐκ βουλῆς καὶ γνώμης βασιλικῆς ἀλλ' ἐκ δυναστείας τῶν στασιαστῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ βασιλικὸς ὀρισμὸς ἐδόθη αὐτῷ, ἐντελλόμενος αὐτοὺς νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Πατρῶναν καὶ νὰ ὑποσχεθοῦν αὐτῷ ποσότητά τινα ἄσπρων διὰ νὰ ἀφεθῆ ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημά του τοῦτο, καὶ νὰ μείνῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας. Καὶ ἀγκαλὰ ὁ οἶκος τοῦ Γρηγορίου βόδα | δὲν ἦτον σηνηθισμέ- 827
νος νὰ ἀνακατῶνουσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις των στασιαστᾶς, κατὰ τὸν καιρὸν ὅμως ὅπου ἦτον τότε, γενομένων κεφαλῆς τῶν ποδῶν, καὶ κατὰ τὴν ὁδηγίαν τῶν κρατούντων ἔδωκαν ὑπόσχεσιν τῷ Πατρῶνα μιᾶς ποσότητος ἄσπρων, καὶ βλέποντας καὶ ὁ Πατρῶνας τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἰδίου ἀνακτος καὶ ὄλων τῶν μεριστάνων διὰ τὸ παράλογον καὶ παράδοξον ἔργον του, περὶ οὗ ἐπετιμᾶτο καὶ παρὰ τοῦ ἰδίου συντρόφου του Μουσλοῦ, εἶπε τῷ αὐτῷ συντρόφῳ του καὶ ἔλαβε τὸν φίλον του Μπουτσουκάκη καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῶν κρατούντων διὰ νὰ τὸν κάμουν ὅ,τι θέλουσιν· ὅθεν διὰ βασιλικῆς προσταγῆς ἐδλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον τοῦ μπιστάντσήμπαση σιδηροδέσμιος, εἰς τὸ ὁποῖον δεσμωτήριον ὅσοι εἰσέρχονται σπανίως ἐξέρχονται ζῶντες. Μὲ αὐτὴν λοιπὸν τὴν εἶδησιν ἔφθασεν ἀπὸ βασιλευούσης ὁ μπᾶς τσοκαδάρης Ἄντῶνης ὥρα ἀρίστου, καθ' ἣν ὅλοι οἱ ἄρχοντες εὐρέθησαν εἰς τὰ κονάκιά των· ὅθεν ἐπρόσταξεν ὁ αὐθέντης καὶ ἔρριψαν μίαν λουμπάρδαν διὰ νὰ ἀκούσωσι πάντες, καὶ ἐνόησαντες τὸ ἀγαθὸν τοῦτο σημεῖον ἔτρεξαν εὐθύς ἅπαντες εἰς τὴν κούρτην μετὰ σπουδῆς, χαίροντες καὶ εὐφραινόμενοι καὶ ἐκεῖνοι ὁμοῦ μὲ τὸν λοιπὸν λαὸν ἅπαντα. Ὁ δὲ αὐθέντης ἐνέδυσσε μὲ καβάδι τὸν ρηθέντα μπᾶς τσοκαδάρην του, καὶ εὐθύς ἐδηλοποίησε τὴν εἶδησιν ταύτην ὅλη τῆ ἐπαρχίᾳ.

Ἐν δὲ τῇ βασιλευούσῃ τῷ αὐτῷ καιρῷ βλέπουσα ἡ βασιλεία ὅτι

¹ In ms τό.

δὲν ἠσυχάζουσιν οἱ στασιασταί, ἀλλὰ θέλουσι νὰ ἀνακατώνωνται εἰς ὄλας τὰς βασιλικὰς ὑποθέσεις, καθὼς ἐφάνη μὲ τὴν ταραχὴν ὅπου ἔδωκαν καὶ εἰς τὴν αὐθεντίαν ταύτην, καὶ ποιούσι καὶ ἀδιακόπους ἀρπαγὰς καὶ συγχύσεις, καὶ μάλιστα ζητοῦσι νὰ κάμη ὁ βασιλεὺς τὸν μὲν Μουσλοῦν γενιτσάρ-ἀγάσην, τὸν δὲ Πατρῶναν καπετὰν πασάν, βιάζοντες εἰς τοῦτο τὸν βασιλέα, συνεβουλευθῆ ὁ σουλτὰν Μαχμούτ περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τοῦ Ἀπδουλάχ πασᾶ Μουχσούνογλου, καὶ τοῦ Τσανοῦμ χότσα, καὶ τοῦ Ἰμπραχίμ κεχαγιά, Καμπακουλάκη ἐπιλεγομένου, τοὺς ὁποίους εἶχε φέρει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξεπίτηδες ὡς ἀξίους καὶ πρακτικὸὺς ἄνδρας 828 καὶ εἶχε κάμει καὶ καπετὰν πασάν τὸν Τσανοῦμ χότσαν, καὶ αὐτοὶ ὄλοι συνεβουλευθῆσαν τῷ βασιλεῖ διὰ νὰ καθαρῖση τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς στασιαστὰς.

Ὅθεν ἐπρόσταξεν τῷ καπετὰν πασᾶ καὶ ἠτοίμασε μίαν ποσότητα λεβένδων καθωπλισμένων, δίδοντας παρομοίαν προσταγὴν καὶ τῷ μποσταντσήμπαση νὰ καθοπλίση τοὺς μποσταντσήδες, καὶ μυστικῶς τὴν νύκτα εἰσήγαγον ἀμφότερα τὰ τάγματα ταῦτα καθωπλισμένα εἰς τὸ βασιλικὸν παλάτιον, εἰς τὸ μέρος ὅπου λέγεται γιὰ λὶ κιόσκι, καὶ τὸ πουργὸν τῆ ἰδ' Νοεμβρίου ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἐπροσκληθῆσαν ὄλοι οἱ προεστοὶ τῶν στασιαστῶν διὰ βασιλικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ παλάτιον τὸ βασιλικόν, τάχα διὰ κοινὸν συμβούλιον καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰς ἀξίας ὅπου ἐζήτουν· καὶ δι' ἐγγύης τοῦ τότε γενομένου χάνη Καπλὰν Γκερέη εἰσήλθον ἅπαντες οἱ προεστοὶ αὐτῶν, ἔξ ὧν τοὺς μὲν ἐγκριτωτέρους εἰσήγαγον εἰς ἓνα μέρος τοῦ παλατίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἀγάδες αὐτῶν ἴσταντο ἔξω μετὰ τῶν δύο πυλῶν τοῦ παλατίου, μεσαίων λεγομένων, τὰς ὁποίας φυλάττουσιν οἱ μποσταντσήδες, οἵτινες ἦτον προστεταγμένοι ὅταν ἴδωσι τὸ σημεῖον ἐκ συνθήματος νὰ κλείσωσιν ἀμφοτέρας τὰς θύρας ἐν ταῦτῳ. Καὶ οὕτως ὄντων τῶν μὲν περισσοτέρων ἔξω, τῶν δὲ ἐγκριτωτέρων ἔνδον, ἐξῆλθεν εἰς ἀγὰς κράζων νὰ δοθῶσι καθάδια διὰ τοὺς ἀγάδες ὁ ὁποῖος λόγος ἦτον τὸ σύνθημα καὶ σημεῖον μετὰ αὐτῶν. Πορευόμενοι οὖν ἐκεῖνοι νὰ ἔμβουν εἰς τὸ ἀρζ ὀδασὶ λεγόμενον, ὅπου ἦν καὶ ὁ βασιλεὺς, διὰ νὰ φορέσουν τὰ καθάδια, τὰ ὁποῖα ἐβάσταζον εἰς χεῖρας οἱ χάς-ὀδαληδες, εὐθὺς τότε ἐπιστατοῦντος τοῦ Τσανοῦμ χότσα καὶ τοῦ Ἰμπραχίμ κεχαγιά, ὄντος καπιτσηλάρ-κεχαγιασή, ἓνας τσορμπατσηῆς Πεχλεβάνης λεγόμενος, ὅστις δι' αὐτὴν τὴν δουλευσίν του ἀπεκατεστάθη ὕστερον κοὺλ κεχαγιασή, ἐφόνευσε τὸν Πατρῶναν, ὁμοίως καὶ τοὺς λοιποὺς οἱ ἄλλοι χασεκῆδες, ὅπου ἦτον ἐκεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μὲ τὸ ρηθὲν σημεῖον ἐκλείσθησαν καὶ αἱ μεσαῖαι | πύλαι, ὠρμησαν οἱ προη- 829 τοιμασμένοι λεβένδες καὶ μποσταντσήδες μετὰ τῶν χασεκῆδων αὐτῶν κατὰ τῶν λοιπῶν στασιαστῶν, ὅπου ἴσταντο εἰς τὸ προαύλιον, κατα-

κόπτοντες καὶ ἐκείνους. Τὰ δὲ νεκρὰ σώματα τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν τὰ ἔρριψαν ἔξωθεν τῆς βασιλικῆς θύρας, λεγομένης μπάμπι χουμαγί, καὶ ἔπειτα ἀπεκατέστησεν ὁ βασιλεὺς παρευθὺς γενιτσάρ-άγασῆν τὸν Μουχσοῦν ὄγλου, ὅστις ἐξῆλθεν ἐν ταύτῃ καταδιώκων καὶ φονεύων τοὺς λοιποὺς στασιαστὰς καὶ δούλους ἐκείνων ὅπου καὶ ἂν τοὺς εὔρισκε, καὶ οὕτω θείψ ἐλέει ἐλευθερώθη ἡ βασιλεία καὶ ἐκαθαρίσθη κατὰ τὸ δυνατόν ἢ βασιλεύουσα ἀπὸ τοὺς στασιαστὰς καὶ τὰς ἐκείνων κακουργίας· καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐνθυμηθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Μπουτσουκάκην, ἔπεμψε προσταγὴν εἰς τὸν βεζιραζέμην διὰ νὰ τὸν ἐβγάλουν εἰς τόπον λεγόμενον Ἄκ-σαράγι καὶ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

**ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΒΟΔΑ ΕΙΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΝ ΑΥΘΙΣ,
ΤΟΥ ΔΕ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΔΑ ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ.**

Οὗτος ὁ βεζίρης (Ἰσμαὴλ πασᾶς ὁ ἐξ Ἰσθῆρων) ἔχων παλαιὰν φιλίαν μὲ τὸν Μιχαὴλ βόδα, ἀγαποῦσε νὰ τὸν εὐεργετήσῃ, τὸ ὁποῖον γνωρίζοντας ὁ Κωνσταντῖνος βόδας τὸν ἑκακοφαίνεται ἢ σύμπνοια καὶ ἀγάπη ὅπου ἦνθει μεταξύ τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ Μιχαὴλ βόδα διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ παρὰ τοῦ ρηθέντος αὐθέντου χάριν τῆς ἐπανόδου του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ βόδας ἐπληροφόρηθη ὅτι ὁ Γρηγόριος βόδας ἐστάθη ἀρχὴ καὶ αἴτιος ταύτης, καὶ εἶχε μετ' αὐτοῦ ἀληθῆ καὶ εἰλικρινῆ ἀγάπην. Ὅθεν ἐπάσχισε παντοιοτρόπως καὶ εἵλκυσεν ὁ Κωνσταντῖνος βόδας μὲ διαφόρους ὑποσχέσεις τὸν Μιχαὴλ βόδα πρὸς ἑαυτὸν, κάμνοντες καὶ συμπεθέριον καὶ ἀρραδωνίζοντες τὸν Στέφανον, μπετζαδὲν τοῦ Μιχαὴλ βόδα, μετὰ τῆς Σουλτάνης δομνίτισης, ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντῖνου βόδα ἐκ πατρὸς μόνον, καὶ ἀρχισαν συμφώνως καὶ ἐνωμένως νὰ κατατρέχωσι τὸν Γρηγόριον βόδα. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευραν τὴν ἄκραν φιλαργυρίαν τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ βεζίρη, ὑπεσχέθη ὁ Κωνσταντῖνος βόδας, συνεργοῦντος καὶ τοῦ Μιχαὴλ βόδα, νὰ δώσῃ μίαν ὑπερογκον ποσότητα δι' ἀμφοτέρας τὰς αὐθεντίας, ὅπου νὰ λάβῃ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας τὴν Βλαχίαν καὶ νὰ ἔλθῃ ὁ Μιχαὴλ βόδας εἰς Μολδαβίαν, τὸν δὲ Γρηγόριον βόδα νὰ ἐξώσωσι ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν.

Καὶ λοιπὸν ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς βεζίρης, βλέποντας τὴν τοσοῦτων ἄσπρων ὑπόσχεσιν, ἀλησμόνησε τὴν φιλίαν ὅπου εἶχε μετὰ τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ τὴν ἐχθραν ὅπου εἶχε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον βόδα ἀπὸ τὸν καιρὸν ὅπου ἦτον γενιτσέρ-άγασῆς, καὶ ἐπαρακινήθη | ἀπὸ τῆς 861 φιλαργυρίας του νὰ κάμῃ τὸ τοιοῦτον, ἔχοντας καὶ κλίσιν νὰ δώσῃ αὐθεντίαν τῷ Μιχαὴλ βόδα. Ὅθεν ἀνέφερε περὶ τούτου τῷ βασιλεῖ, μὴ

δυνάμενος όμως να εύρη ουδεμίαν αίτιαν κατά του Γρηγορίου βόδα, δέν ἴσχυσε να λάβη τήν τοιαύτην ἄδειαν.

Ἐν ἐκείναις δέ ταῖς ἡμέραις, φθάνουσα εἰδησις εἰς βασιλεύουσαν ὅτι μία ποσότης μοσχικοῦ στρατοῦ ἐστάλη κατά του Κριμίου καί ὑπό του χειμῶνος ἐμποδισθέντες ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω, ἔλαβεν ὁ βεζίρης τὰ προοίμια αὐτὰ τοῦ μοσχικοῦ πολέμου καί ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι πρέπει εἰς τοιοῦτον καιρὸν να εὐρεθῆ εἰς τὴν Μολδαβίαν πρακτικὸς καὶ ἄξιος ἄνθρωπος, ὡσάν τὸν Γρηγόριον βόδαν, ὁποῦ καὶ περὶ πάντων να δηλοποιῆ τῆ βασιλείᾳ καὶ τὴν ἐπαρχίαν να φυλάξῃ, προβάλλοντας ὅτι ὁ Γρηγόριος βόδας να σταλη εἰς Μολδαβίαν, ὁ δὲ Μιχαὴλ βόδας εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἠξεύροντας τὴν ἐμπειρίαν καὶ πρᾶξιν τοῦ Γρηγορίου βόδα ἀπὸ προγενεστέρας δουλεύσεις του πρὸς τὴν βασιλείαν, τὴν μὲν ἐκείνου μετάθεσιν εἰς Μολδαβίαν ἐδέχθη ὡς χρησιμεύουσαν τῆ βασιλείᾳ καὶ ἀναγκαίαν κατά τὰ φαινόμενα τοῦ καιροῦ, τὴν δὲ αὐθεντίαν τοῦ Μιχαὴλ βόδα ἐμπόδισε, μισῶντας αὐτὸν διὰ τὴν προλαβοῦσαν αὐθεντίαν ὁποῦ ἔλαβεν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ταραχῆς τῶν στασιαστικῶν, καὶ ἐπρόσταξε ὅτι ὁ μὲν Γρηγόριος βόδας να μετατεθῆ εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Μολδαβίας, ὡς ἄξιος καὶ ἐπωφελῆς τῆ βασιλείᾳ, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος βόδας να μετατεθῆ εἰς τὴν Βλαχίαν, ὡς πιστὸς τῆς βασιλείας, καὶ οὕτως ἐγένετο καὶ ἐνεδύθησαν ἀμφοτέρων τῶν αὐθέντων οἱ καπικεχαγιάδες καθάδια τῆς ἀλλαγῆς ταύτης: περὶ ἧς παίρνοντας εἰδησιν ὁ Γρηγόριος βόδας, ἔστειλεν εὐθὺς τὸν Σταυρον, δεῦτερον βεστίαρην, ἐκ μέρους του ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον, διορίζοντας καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς τσάρας καϊμακάμηδες τὸν Κωνσταντῖνον Κωστάκην, μέγαν λογοθέτην, τὸν Σάνδουλον Στούρζαν, μέγαν βόρνικον, τὸν Γεωργάκην Καντακουζηνόν, μέγαν βόρνικον καὶ τὸν Κωστάκην Ράζον, μέγαν σπαθάρην, ἐρχομένου καὶ τοῦ Παναγιώτου ἀρμάση | ἀπὸ τὴν Πόλιν ἐκ μέρους τῶν 862 καπικεχαγιάδων τοῦ Γρηγορίου βόδα, καθὼς καὶ εἰς τὴν Βλαχίαν ἐπήγεον ἀπὸ βασιλευούσης ὁ Μιχαλάκης Ρωσσέτος.

Ἔστειλε δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας εἰς τὸ Βουκουρέστι πρῶτον μὲν τὸν Ἰωαννάκην ἄγαν, κατόπι δὲ καὶ τὸν μέγαν κόμισόν του Κωνσταντῖνον καὶ ἄλλους ἀνθρώπους του, διορίζοντας καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς τσάρας καϊμακάμηδες.

Πολλὰ ἐπιζήμιος ἐστάθη εἰς τὸν Γρηγόριον βόδαν ἡ μετάθεσις αὕτη εἰς τοιοῦτον καιρὸν, ὁποῦ ἐπλήρωσε τὸ χαράτσι τῆς τσάρας ἐκείνης πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ ἐβγάλοντας τὰ χαρτία διὰ να τὸ συνάξῃ, οὐδὲ ὀβολὸν ἐκ τούτου ἔλαβε. Ὅθεν ἐφρόντισε να κινήσῃ κατά τὴν προσταγὴν τὴν βασιλικὴν ἐκείθεν, καὶ φθάνοντας ὁ καπιτηλάρ-κεχαγιάσης τοῦ βεζίρη, Πασατσίκης λεγόμενος, ὅστις διωρίσθη σκέμνε-ἀγασης

καὶ εἰς τοὺς δύο αὐθέντας, καὶ ἐκτελώντας ἐκείσε τὴν συνήθη τσερεμόνιαν, ἐστάθη ἐδῶ ἔμπρὸς παρὰ τοῦ Γρηγορίου βόδα διὰ νὰ ἐνδύσῃ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον βόδαν τὸ καβάδι καὶ νὰ προσμένῃ ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον τὸν Γρηγόριον βόδαν διὰ νὰ τὸν καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον του κατὰ τὴν συνήθειαν. Ὁ ὅποιος κινήθῃ ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι πρὸς τὴν Μολδαβίαν, ἔχοντας μαζί του καὶ τὸν παναγιώτατον πατριάρχην πρῶην Κωνσταντινουπόλεως κύρ Παῖσιον, περιθαλπόμενον μὲ κάθε τιμὴν καὶ περιποίησιν παρ' αὐτοῦ· τὸ δὲ κίνημά του ἔγινε μὲ πολλὴν κατήφειαν τῶν ἀρχόντων, καὶ μάλιστα τοῦ κοινοῦ λαοῦ, διὰ τὴν δεφένδουσιν καὶ καλὴν κυβέρνησιν καὶ ἐξαιρέτως τὴν δικαιοσύνην, ὅπου ἀπήλαυσαν εἰς τὸν καιρὸν τούτου τοῦ αὐθέντου, ἐπειδὴ ὅσα τοὺς ὑπεσχέθη, ὅλα ἀπαρασάλευτα τὰ διετήρησε, καὶ πολλὴ αὔξησης εἶχε γίνεῖ εἰς τὴν τσάραν εἰς τὸν καιρὸν του.

Μὴ θέλοντας οὖν νὰ ἀνταμωθῇ πλέον μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου βόδα, ἐπειδὴ ἀνηρέθη ἢ μεταξὺ αὐτῶν ἀγάπη, ἐτάχυνε τὸν δρόμον καὶ μένοντας μίαν νύκτα μόνον εἰς τὸ Φοξάνι, ὅπου ἐκόνευσε καὶ πάλιν εἰς τὸ προπατορικόν του μοναστήριον, τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἦλθεν εἰς τὸ Δομνέστι καὶ ἐκάθησεν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας, διατρίδοντας μὲ τὴν διάταξιν τῶν χωρίων τῆς ἄκρης | ἀφίνοντάς τα εἰς τὴν θήλησιν καὶ Ζήτησίιν των, καὶ 863 κάμνοντας μὲ διδάνια δικαιοσύνην καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἐγκατοίκους, ὅπου συνήχθησαν ἐκεῖ. Καὶ τότε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας ἀκολουθῶντας τὸν δρόμον τοῦ Μπουρλατίου, ἐπέρασε καὶ ἐπήγεν εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ οὕτω κινήσας ὁ Γρηγόριος βόδας ἀπὸ τὸ Δομνέστι ἐκ τοῦ μέρους τοῦ Σιρετίου, ἦλθεν εἰς τὸ Γιάσιον, καὶ τῇ 16 Δεκεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν θρόνον του μετὰ τῆς συνήθους παρατάξεως καὶ μεγαλοπρεπειίας, ἐξελθόντων ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ σλουζιτορέων κατὰ τὴν συνήθειαν· καὶ χωρὶς ἀργοπορίαν ἐκίνησε καὶ τὸν ρηθέντα σκέμεν-ἀγασὴν του καὶ ἐπήγεν εἰς Βλαχίαν νὰ θέσῃ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον βόδαν εἰς τὸν ἐκείσε θρόνον, ἐπειδὴ καὶ τὸν ἐπρόσμενον διατρίδοντας ὅλον ἔξω. Καὶ ἔτσι ἀναπαυόμενος μίαν ἡμέραν, τὴν ἄλλην ἡμέραν διέταξε καὶ τὰς ἀρχοντίας κάμνοντας τὸν Κωνσταντῖνον Κωστάκην πάλιν μέγαν λογοθέτην, τὸν Γεωργάκην Καντακουζηνὸν βόρνικον τῆς κάτω τσάρας, τὸν Ἰωάννην Νεκούλτσαν βόρνικον τῆς ἄνω τσάρας, τὸν Κωνσταντῖνον Ὑψηλάντην χάτμανον, ποστέλικον δὲ δν εἶχεν Γρηγόριον, τὸν δὲ Γεωργάκην Καντακουζηνὸν μέγαν σπαθάρην, καὶ τὸν Κωστάκην Ράζον μέγαν βιστιάρην, μέγαν μπάνον τὸν Γαβριὴλ Κωστάκην καὶ παχάρνικον τὸν Θεόδωρον Κωστάκην, μέγαν στόλνικον τὸν Λούπουλον Γκιόκα, καὶ μέγαν κόμισσον τὸν Ἀρίσταρχον, δίδοντας καὶ τὰς λοιπὰς ἐφεξῆς ἀρχοντίας, ὡς ἐφάνη εὐλογον. Τὸν δὲ Σάνδουλον Στούρζαν βόρνικον, τὸν ἐσήκωσεν εἰς τοὺς σείμένηδες διὰ τὴν ἀχα-

ριστιαν όπου ξδειξεν, ὄντας ὅλως διόλου τσιράκι καὶ ἀνάστημά του, καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐφυλάκωσε καὶ τὸν Θεόδωρον Παλλάδην εἰς τὴν βιστιαρίαν διὰ τὴν δώση τὸν λογαριασμόν του, τὸν ὅποιον δίδοντας ἀφέθη. Ὁ δὲ Σάνδουλος Στούρζας διὰ μεσολαβήσεως τοῦ πατριάρχου κύρ Παΐσιου ἔλαβε τὴν τελείαν συγχώρησιν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλεήθησαν ἀμφοτέροι καὶ μετὰ | ἄρχοντίας, καθὼς θέλει δηλοποιηθῆ εἰς τὴν τάξιν τῆς ἱστορίας. 864

**ΜΑΖΙΛΙΑ ΤΟΥ ΙΣΜΑΗΛ ΠΑΣΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΙΚΗ
ΤΟΥ ΣΕΪΔ ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΑ.**

Ἐν τοσοῦτῳ δὲ ὁ ρηθὴς Ἰσμαήλ πασᾶς βεζίρης, ἐξοικούμενος ἀπὸ ἔπαρσιν καὶ παρακινούμενος ἀπὸ τῆς ἄκρας πλεονεξίας του, ἐστοχάσθη νὰ ἐβγάλη ἀπὸ τὸ μέσον τὸν ἀρχιευνοῦχον διὰ τὴν κάμη τὰ θελήματά του εἰς τὸ ἐξῆς ὅπου νὰ συνάξῃ θησαυρούς, ἐπειδὴ ἀπ' ἐκείνον ὡς σύμβουλον τοῦ βασιλέως καὶ οἰκείον ἐσυστέλλετο ὀλίγον. Ὅθεν καὶ ἤρξατο κατατρέχειν αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα, οὗ ἕνεκα, φανερόντας καὶ ἐκεῖνος τῷ βασιλεῖ τὰ ἔργα τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ καὶ τὴν ἄλογον φιλαργυρίαν του, ὠργίσθη ὁ βασιλεὺς αὐτόν, καὶ καθαιρῶντάς τον τῆς ἐπιτροπικῆς ἀξίας, τὸν ἐξώρισε εἰς τὴν Ρόδον, ὑστερημένον τῆς τιμῆς καὶ τῶν τουγιῶν του, κάμνοντας καὶ μακάμην τὸν σιλιχτάρην του Σεγιδ Μεχμετ πασᾶν. Καὶ ἐννοῶντας ὁ βασιλεὺς ὅτι διὰ τὴν ἄκραν φιλαργυρίαν του ὁ ρηθὴς βεζίρης μετέθεσε καὶ τὰς αὐθεντίας, ἐλάλησε τὸν μικρὸν ἱμπριχόρην του Μουσταφᾶ μπέην καὶ τὸν παρήγγειλε μυστικῶς νὰ ὑπάγῃ εἰς Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν, δίδοντάς τον βασιλικὸν ὄρισμόν διὰ τὴν πιάση τὸν Πασατοσίκην, καπιτσηλᾶρ-κεχαγιασῆν τοῦ ἐξωσθέντος Ἰσμαήλ πασᾶ, ὅπου εἶχε διορισθῆ σκέμνε-ἀγασῆς, καὶ λαμβάνοντας ὅλα τὰ φιλοδωρήματα ὅπου ἔλαβε παρὰ τῶν αὐθεντῶν νὰ τὸν ὑπάγῃ σιδηροδέσμιοι εἰς βασιλεύουσιν. Λέγουσι δὲ τινες ὅτι εἶχε καὶ ἄλλην προσταγὴν βασιλικὴν κρυφὴν ὅτι, ἂν προφθάσῃ τοὺς αὐθέντας εἰς τοὺς τόπους των, νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ μένουν ὡς πρότερον, διὰ τὴν ἄκραν ὄμωσ τοῦ χειμῶνος κακοκαιρίαν ἀργοπορῶντας ὁ ρηθὴς ἱμπριχόρης εὗρε τοὺς αὐθέντας προφθάσαντας εἰς τοὺς θρόνους των, ὅθεν καὶ ἐκτελέσας μόνην τὴν φανερὰν ἣν εἶχε προσταγὴν, ὡς δ' ἐρρέθη, ἐκίνησεν ἐκ τῆς Βλαχίας | καὶ 865 ἤρχετο ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι, φέροντας καὶ τὸν καπιτσηλᾶρ-κεχαγιασῆν τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ μαζί του σιδηροδέσμιοι. Εἰς τὸν ὅποιον ἔστειλεν ὁ αὐθέντης τὸν Μιχαλάκην βάμεσην εἰς τὸ Φοξᾶνι καὶ τὸν προῦπήντησεν. Ὅταν δὲ ἐπλησίασεν εἰς τὸ Γιάσιον ἐβγήκαν οἱ ἄρχοντες δι' αὐθεντικῆς προσταγῆς ὁμοῦ καὶ μετὰ τοὺς μπετζαντέδες τοῦ Γρηγορίου βόδα, Σκαρλάτον καὶ Ματαῖην, εἰς ὑπάντησίν του καὶ τὸν εἰσήγαγον εἰς τὸ Γιάσι.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἦλθεν εἰς τὴν κούρτην καὶ ἀντάμωσε τὸν αὐθέντην εἰς τὸ διβάνι ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων τῶν ἀρχόντων, καὶ λέγοντας αὐτὸς τὰ προστεταγμένα παρὰ τοῦ βασιλέως, οἱ ἀρχοντες πάντες ἐπολυχρόνιζαν τὸν βασιλέα εὐχαριστοῦντες διὰ τὸν αὐθέντην αὐτὸν ὅπου ἔστειλεν εἰς τὴν τσάραν, ὡσὰν νὰ ἤξευραν πόσῃν ὑφέλειαν ἔμελλον νὰ γνωρίσωσι παρ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἀνωμάλους καὶ συγκεχυμένους καιροὺς, καθὼς προῖων ὁ λόγος θέλει φανερώσει. Πηγαίνοντας λοιπὸν καὶ ὁ Γρηγόριος βόδας εἰς τὸν ἱμπριχόρην αὐτόν, ἐν ὄσῳ διέτριψε, δις καὶ τρίς, τὸν ἔδειξε κάθε περιποίησιν, καὶ ἐνδύοντάς τον ὁ αὐθέντης σαμουρόγουναν ἀπῆλθεν εἰς τὸ κονάκι του· καὶ ἡ τοιαύτη περιποίησις ὅπου τοῦ ἔγινε ἦτον μὲ τὸ νὰ ἦτον υἱὸς βεζίρη καὶ μεγάλος ἄνθρωπος τῆς βασιλείας, καθὼς καὶ ἐφάνη μετ' οὐ πολὺ, ἀποκαθιστάμενος πασᾶς μὲ τρία τούγρια καὶ στελλόμενος εἰς τὸ Μισίρι. Καὶ μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ παράταξιν προσδοκούντες τον πάλιν εἰς τὸ κίνημά του, ἐστάθη μετ' αὐτοῦ ἕως εἰς τὸ Γαλάτσι ὁ μέγας βόρnikov Γεωργάκης Καντακουζηνὸς καὶ τὸν ἐξεπροβόδισε.

Εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲ ἔγινε βεζίρης ὁ ρηθεις σιλικτάρης τοῦ βασιλέως, Σεῖδ Μεχμέτ πασᾶς ὀνόματι, ἐπειδὴ βαρυνόμενος ὁ βασιλεὺς τὴν συνεχῆ τῶν ἐπιτρόπων ἀλλαγὴν, ἔβγαλεν αὐτόν ἐκ τοῦ σεραγίου ἐν πρώτοις μὲ τρία τούγρια, κάμνοντάς τον καϊμακάμην, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐφεξῆς τὸν ἀπεκατέστησεν ἐπίτροπον. Ὅστις μὴν ὄντας πρακτικὸς τῶν ἔξω ὑποθέσεων, ἔδωκεν ὅλην τὴν διοίκησιν τῷ | Χαλισᾶ Ὅσμάν ἀγᾶ 866 βεζίρ-κεχαγιασῆ, ὅστις ἦν ἔμπειρος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἄτε χρηματίσας γραφεὺς τοῦ Μεχμέδ κεχαγιᾶ ἱκανὸν καιρόν, καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἄλῆ πασᾶ Χεκιμζαδὲ ἦτον ὄλον κεχαγιᾶς.

Ὁ δὲ Γρηγόριος βόδας καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας αὐθεντία του ἐφάνη πάντῃ ἀμετάδλητος ἀπὸ τὴν προτέραν διάθεσίν του, ὅθεν οἱ πτωχοὶ ἐγκάτοικοι ἐδόξαζον τὸν θεὸν ὅπου εἶδαν καὶ πάλιν τὸν αὐθέντην τους, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισαν ὡς κοινὸν πατέρα τους διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν του, τὴν ὁποῖαν ἐδοκίμασαν καὶ τότε, βλέποντες τοὺς κλεισμένους ἐκείνους ἀρχοντας ὄχι μόνον συγχωρημένους, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀρχοντίας τετιμημένους. Καὶ ἀγκαλὰ τὸν Σάνδουλον Στούρζαν, χρηματίσαντα μέγαν βόρnikov τῆς κάτω τσάρας, τὸν ἔκαμε βόρnikov τῆς ἐπάνω τσάρας, τοῦτο ὅμως ἦν μὲ γνῶμην καὶ θέλησιν ἐκείνου διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ὑπόσχεσιν τῆς μεγάλης λογοθεσίας, ἣτις μετ' ὀλίγον καὶ ἐδόθη αὐτῷ, ἐπειδὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κωστάκη, μεγάλου λογοθέτου, ὄντος διωρισμένου μὲ βακαρίτον εἰς τὴν Σουτσάβαν, τὸν κατέθηκεν ἀποπληξία εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Σουτσαβίτσας εὐρισκόμενον καὶ μετὰ δύο ὥρας ἐτελεύτησε· τὸν ὁποῖον

ἔφεραν εἰς Γιάσιον καὶ μετὰ πάσης τιμῆς καὶ παρουσίας τοῦ αὐθέντου ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει, καὶ εἶχεν ἀποκατασταθῆ πρὸς καιρὸν μέγας λογοθέτης ὁ Δόνιτις, τὸν ὁποῖον μετ' οὐ πολὺ ἐσυγχώρησεν ὁ αὐθέντης ἀπὸ τὴν ἀρχοντίαν ταύτην, ὡς προβεβηκότα τὴν ἡλικίαν, διὰ τὴν ἡσυχάσῃ εἰς τὸ ὄσπίτιόν του, ἀπολαμβάνοντας ἀρκετὸν αὐθεντικὸν ἔλεος. Καὶ οὕτως, ὡς εἶπομεν, ἔκαμε τὸν Σάνδουλον Στούρζαν μέγαν λογοθέτην, τὸν δὲ Θεόδωρον Παλλάδην ἐτίμησε μὲ τὴν μεγάλην σπαθαρίαν, ἔχοντας ἀμφοτέρους εἰς τιμὴν καὶ εὐνοίαν.

Εἰς τὸν καιρὸν ταύτης τῆς αὐθεντίας του ἔκαμε συνήθειαν νὰ τιμᾶται ἡ μεγάλη λογοθεσία μὲ ράβδον σιδεφυργιάν, αἱ δὲ μεγάλαι βορνιτσιαὶ καὶ ἡ χατμανία μὲ ἀλλιώτικας ράβδους ἀργυροφόρους, ἔχοντες πρότερον ποταπὰς ράβδους, οἷας ἔχουσιν οἱ βόρνικοι τῆς πόρτας.

ΤΡΙΤΗ ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΒΟΔΑ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΕἰΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΝ.

Μετατεθέντος, ὡς εἴρηται, τοῦ Γρηγορίου Γκίκα βοεδόδα ἀπὸ Μολδαβίας εἰς Βλαχίαν, μετετέθη καὶ ὁ Κωνσταντίν βόδας Μαυροκορδάτος ἤδη τρίτην φορὰν ἀπὸ Βλαχίας εἰς Μολδαβίαν.

Οὗτος ὁ αὐθέντης ἦτον ἀληθῶς καὶ ἐξ ἀρχῆς θεοσεβῆς, ἐλεήμων, φιλοδίκαιος καὶ εὐεργετικός, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν αὐθεντίαν ἐφάνη πάντη δεδομένος εἰς τὴν περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν, καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν ἀρετήν, καὶ ἀποτροπιαζόμενος τὰ τερπνὰ καὶ ἡδέα τοῦδε τοῦ βίου καὶ πᾶσαν ἡδονῆς ἀφορμὴν καὶ πάρεργον ψυχαγωγίαν, διεμοίραζε τὸν καιρὸν εἰς προσευχὴν, εἰς διδάνιον, καὶ εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων. Ἔωθεν μὲν μέχρι μεσημβρίας κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ θεωρῆ κρίσεις, ἐξετάζοντας μὲ ἀκρίβειαν μεγαλωτάτην τοὺς κρινομένους, καὶ δὲν ἐκουράζετο καθήμενος εἰς τὸ διδάνιον καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιώσῃ τοὺς ἀδικουμένους, μὲ ὄλον ὅπου εἶχε ξεχωριστὰ καὶ κριτὰς ἄρχοντας ἐκ τῶν οἰκείων αὐτοῦ | διωρισμέ- 1054
νους εἰς τὸ νὰ θεωρῶσι κάθε συμπίπτουσαν κρίσιν, ἔξω μόνον ἀπὸ τὰς κρίσεις τῶν μουσιῶν ὅπου τὰς ἐθεώρει ὁ μέγας λογοθέτης κατὰ τὸ ἀρχαῖον τοπικὸν ἔθος. Μετὰ δὲ μεσημβρίαν ἕως ἐσπέρας, ἐὰν ἦτο ραδάσια συνηγμένα, δηλαδὴ ἀναφοραί, ἢ τουρκικώτερον ἀρχιζάλια, ἀνεγινώσκοντο ἐκεῖνα ἔμπροσθέν του, παρισταμένων δύο ἢ τριῶν ἀναγλωστών, ὅπου διὰ τὴν γίνεται ἀδιάκοπος ἢ ἀνάγνωσις, ὅταν ὁ εἰς ἐτελείωνεν ἓνα ραδάσι, εὐθὺς ὁ ἄλλος ἀρχιζεν ἄλλο καὶ ἐδίδοντο εἰς ὅλα αἱ προσήκουσαι ἀποφάσεις καὶ ἀποκρίσεις, καὶ ἐν τῷ μεταξύ ἐρχόμενος καὶ ὁ μέγας βιστιάρης ἢ ἄλλος τις ἐθεώρει τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας χωρὶς νὰ γίνῃ διακοπὴ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ραδασίων. Εἶδὲ καὶ δὲν ἦτον

ραδάσια νά ἀναγνωσθοῦν, ἔκαμεν ἀνάγνωσιν βιβλίων χρυσοστομικῶν, ἢ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἢ Μακαρίου τοῦ αἰγυπτίου, ἢ ἄλλων ἀγίων πατέρων, σημειώνοντας ἐξ αὐτῶν τὰ ρητὰ ὅπου ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ νῆδυμος ὕπνος ἦτον πολλὰ ὀλίγος, καὶ ἐσηκύνετο εἰς τὸν ὄρθρον εἰς τὰς πέντε ὥρας τῆς νυκτός, ἰστάμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ εὐλαθείας, ὁμοῦ καὶ ὄσοι ἄρχοντες καὶ δούλοι αὐθεντικοὶ ἐκατοικοῦσαν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς αὐθεντίας, οἵτινες ἐσηκύνοντο καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν ὄρθρον κατὰ μίμησιν τοῦ αὐθέντου. Εἰς δὲ τὸν καιρὸν τῆς θείας μυσταγωγίας πολλάκις ἐδιορίζοντο δύο τσοκαδάρηδες εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, διὰ νὰ μὴν ἀφίνουσι νὰ ἐξέλθῃ τινὰς ἀπ' ἐκείνους ὅπου ἔχουσι τοιαύτην κακὴν συνήθειαν, ἕως νὰ γίνῃ ἀπόλυσις τελεία. Δὲν ἐψάλλετο κοινωνικόν, ἀλλ' ἀντὶ κοινωνικοῦ ἀνεγινώσκετο ἐπ' ἄμβωνος κανένας λόγος χρυσοστομικός ἀπὸ ἐκείνους ὅπου διὰ προσταγῆς αὐτοῦ ἦσαν μεταφρασμένοι εἰς τὴν μολδαδικὴν γλῶσσαν, ὡσὰν ὅπου ἡ ἀνάγνωσις αὕτη εἶναι πολλὰ ὠφελιμωτέρα εἰς τοὺς ἀκροατάς, παρὰ ἡ μελωδία τοῦ ψάλτου, | τὸ ὅποιον τοῦτο ἔγινε συνήθεια καὶ εἰς ὄλας τὰς 1055 λοιπὰς ἐκκλησίας τῆς Μολδαβίας. Οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐκ τῶν μεγάλων ἀρχόντων ἠναγκάζοντο νὰ τὸν μιμοῦνται κατὰ τὴν αὐστηρὰν νηστείαν ὅπου ἐφύλαττε καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀγίας τεσσαρακοστάς ἔωθεν ἕως ἐσπέρας παντελῆ ἀσιτίαν χωρὶς νὰ πῆν οὔτε καφέ, καὶ μισήσαντες καὶ αὐτοὶ παντελῶς τὴν λεγομένην νικοτιανὴν βοτάνην, ἐσύχναζον εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας ἐγκρατευόμενοι καὶ κατὰ τὰ ἄλογα πάθη.

Δὲν ἔλειπε νὰ ἐλέγῃ τὸν τότε ἀρχιερατεύοντα μητροπολίτην Μολδοβλαχίας Νικηφόρον, διατὶ ἐχειροτόνει ἀγραμμάτους ἱερεῖς καὶ διακόνους. Ἄλλὰ πρὸς τούτοις διορίσας καὶ ἀρχιερεῖς τὸν Σίδης καὶ τὸν Νύσσης (τοὺς ὁποίους καὶ αὐτοὺς ἐβίασε νὰ ὑπάγῃσιν εἰς τὸ σχολεῖον τὸ ἑλληνικόν) καὶ τινὰς ἐκ τῶν ἡγουμένων, τοὺς ἀπέστειλεν ἕξω εἰς τὴν τσάραν νὰ περιέλθωσι τὰ χωρία καὶ διδάξωσι τοὺς ἀγραμμάτους ἱερεῖς τὰ δέοντα, καθὼς ἐγγράφως καὶ κεφαλαιωδῶς παρέλαβον παρ' αὐτοῦ, μὲ σκοπὸν ὅτι νὰ τοὺς συνάξῃ μετέπειτα ἅπαντας εἰς Ἰάσιον καὶ νὰ τοὺς ἐξετάσῃ αὐτοπροσώπως, διὰ νὰ ἰδῇ ἂν ὠφελήθησαν τίποτε ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ρηθέντων ἀρχιερέων καὶ ἡγουμένων· τὸ ὅποιον ἂν καλὰ καὶ τὰ καιρικὰ περιστατικὰ τὸν ἠμπόδισαν νὰ τὸ φέρῃ εἰς ἔκδασιν, ὅμως εἶναι ἀληθινὸν ὅτι πολλοὶ πολλὰ ὠφελήθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ διάκονοι, προθυμούμενοι μὲ συνερεσίαν νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ βίβλους καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας μὲ ἀκριβείαν.

Ὅχι μόνον ἔλειψε διὰ προσταγῆς αὐθεντικῆς ἡ κακὴ συνήθεια τοῦ νὰ βάλλωσιν οἱ ἄρχοντες γυναῖκας εἰς τὰ κρασοπωλεῖα, καὶ μάλιστα νὰ ἐκλέγωσι τὰς εὐεδαῖς διὰ νὰ πωλῆται ὁ οἶνος ἐν τάχει, ἀλλὰ καὶ

ἔγραψε πρὸς τοὺς Ἰσπραβνίκους τοῦ κάθε τσινούτου προστάζοντάς τους ὅτι ὄπου καὶ ἂν εὕρωσι γυναῖκα κατηγορημένην ἐπὶ πορνείᾳ μεμαρτυρημένη, καὶ μάλιστα ὅπου νὰ ἔγινε πολλακίς τινος ὄθωμανοῦ ἢ χριστιανοῦ, νὰ τὴν πιάσωσιν εὐθύς καὶ νὰ τὴν στείλωσιν εἰς Ἴάσιον. | Ὅθεν 1056 καὶ σταλθεῖσαι πολυάριθμοι ἐπαιδεύθησαν μὲ πολυχρόνιον φυλακὴν, ἔπειτα μὲ ἐγγύησιν ἀποχῆς ἠλευθερώθησαν.

Ἔξω ἀπὸ τὰς ἐλεημοσύνας ὅπου ἀποκρύφως ἔκαμε πρὸς χήρας καὶ ὄρφανὰ καὶ εἰς ἄλλα ἀδύνατα καὶ πεπτωχευμένα μέρη, ἐδιόρισε τὸν καθ' ἕκαστον μῆνα πεντακόσια γρόσια διὰ νὰ μοιράζωνται εἰς τοὺς Ζητιάνους.

Πολλὰ ἐπαρακίνησε τὸν ρηθέντα μητροπολίτην Μολδοβλαχίας διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ κληρικούς τῆς μητροπόλεως, καθὼς εἶναι καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας, οἰκονόμον δηλαδή, σκευοφύλακα, σακελλάριον, λογοθέτην καὶ τοὺς καθεξῆς, οἵτινες νὰ συγκαθέζωνται μετὰ τοῦ μητροπολίτου νὰ θεωροῦσι τὰς ἐκκλησιαστικὰς κρίσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ αὐθέντης δὲν ἤθελε ποτὲ κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀνακατωθῆ, ἐνωχλεῖτο ὁμως καθ' ἑκάστην ἀπὸ πολλοὺς, ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ γήρατος δὲν ἐδύνετο νὰ τοὺς κρίνῃ. Ἄλλ' οὗτος ὁ γέρων, φοβούμενος νὰ μὴ μερισθῆ ἢ ἀρχιερατικῆ ἔξουσία καὶ εἰς ἄλλους, δὲν ἤθελε νὰ στρέξῃ νὰ κάμῃ κληρικούς ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἡγουμένων, καθὼς ὁ αὐθέντης εὕρισκεν εὐλογον, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ἱερεῖς διὰ νὰ τοὺς ἔχη ὑποτεταγμένους εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τέλους πάντων ὁμως ἐβιάσθη νὰ κάμῃ κάποιους ἱερομονάχους ὅπου ἦσαν μέτοχοι σπουδῆς. Καὶ λοιπὸν εἰς κάθε τετράδην καὶ παρασκευὴν, γινομένης συνόδου ἐν τῇ μητροπόλει, ἔθεωροῦντο αἱ ἐκκλησιαστικαὶ κρίσεις καὶ ὑποθέσεις μετὰ τῶν κληρικῶν. Πρὸς τούτοις ἔδωκε προσταγὴν νὰ συναχθῶσιν εἰς Ἴάσιον ὄλοι οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων, μεγάλων τε καὶ μικρῶν, καὶ ὄλοι οἱ πρωτοπαπάδες ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὴν τσάραν τῆς Μολδοβλαχίας, διὰ νὰ συγκροτηθῇ κοινὴ σύνοδος, μὲ τὴν ὁποίαν νὰ διορθωθῶσι μερικὰ σφάλματα καὶ καταχρήσεις ὅπου γίνονται εἰς τὰς χειροτονίας καὶ εἰς ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἀρχαῖα ἔθη, καὶ νὰ ἀποφα|σισθῆ κατὰ τοὺς 1057 κανόνας καὶ διαταγὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων συνόδων ὅποιοι καὶ πότε καὶ τίνι τρόπῳ νὰ χειροτονοῦνται πρῶτον διάκονοι, καὶ μετὰ πόσον καιρὸν νὰ χειροτονῶνται ἱερεῖς, καὶ προσέτι νὰ μὴν εἶναι συγχωρημένον νὰ ψάλλωσι λαϊκοί, οὔτε νὰ ἀναγινώσκουσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, παρὰ μόνον ἱερεῖς καὶ διάκονοι καὶ ἀναγινώσται, ἢ ἄλλοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κλήρου, καθὼς ἀνέκαθεν ἦτον διατεταγμένον, καὶ ἄλλας παρομοίους διατάξεις παλαιάς, ὅπου διεφθάρησαν καὶ δὲν φυλάττονται τὴν σήμερον, ἔσπευδε νὰ τὰς διορθώσῃ μὲ κοινήν σύνοδον ὡς χριστια-

νικιώτατος ήγεμίων. Καί λοιπόν συναχθέντων άπάντων, έγινε σύνοδος δις και τρίς ένδον του άγίου ναου τής αυθεντικής αύλης, επί παρουσία και του μητροπολίτου και των έπισκόπων και άλλων άρχιερέων, παρόντος όμου και του αυθέντου ίσταμένου όρθίου, και τινά μεν άπεφασίσθησαν, τινά δε άνεβλήθησαν να άποφασισθώσιν εις άλλην συνάθροισιν όπου έδιορίσθη να γίνη εις τό μετέπειτα.

Τά ιερά μοναστήρια τής τσάρας, του Άγίου Τάφου, του Σινά, του Άγίου Όρους και άλλα πόσον τά έβοήθει και τά ύπερασπίζετο, τόσον μόνον λέγω δια να συνεικάση και τά λοιπά ό καθείς' όταν έτυχε να έβγη εις τό διδάνιον κανένας χρεωφειλέτης με όμολογίαν χρεωστικήν ήγουμένου έξωσθέντος ή άποθανόντος, ζητώντας τά άσπρα του άπό τον νέον ήγούμενον, ταυτόν ειπείν άπό τό μοναστήριον, άποφάσιζε τοιουτοτρόπως: ότι τή μεν νέω ήγουμένω να δοθη γράμμα αυθεντικόν προς διαφένδουσίν του, ό δε χρεωφειλέτης να ζητη τά άσπρα του άπό εκεί όπου τά έδωκε. Και τουτο τό έκαμνεν οικονομικώς δια να μην έχωσιν οί ήγούμενοι άδειαν να φθείρουσι και να άφανίζωσι τά κτήματα των μοναστηρίων, δανειζόμενοι και καταχρεώνοντες τά μοναστήρια με πρόφασιν χρείας και ανάγκης. 1058

Όργανα μουσικά με φωνάς άσέμνους και διακεκλασμένας ποτέ δεν ήθελε να τά άκούση. Όπόταν έτελούντο οί γάμοι τής ίδιας αυτού θυγατρός δομνίτσας <Σμαράγδας>¹ μετά του μπεζαδέ Ιωαννίτσα Ρακοδίτσα, με πολλήν παρακίνησην των άρχόντων μόλις έδωκεν άδειαν να παίξωσιν όργανα, όμως χωρίς ψματα άπρεπή και αισχρολογημένα. Τότε έβοήθησε και τή Μιχαήλ βόδα με τριάκοντα πουγγία δια να λάβη παρά τής βασιλείας τήν έλευθερίαν του, όντας έξόριστος έως τότε εις τήν Μυτιλήνην.

Κατάδικον να θανατώση δεν τό έδέχετο ή εύσπλαγχνική του προαίρεσις, έπαίδευεν όμως τους ένόχους θανάτου με φυλακήν μακροχρόνιον και λίαν επώδυνον και ταλαιπωρημένην, δια να έλθωσι τέλος πάντων εις μενάνοιαν των πεπλημελημένων². Έν συντομίά, έφθασαν εις ένα βαθμόν τά άποτελέσματα τουτου του αυθέντου, ώστε όπου τινες των περιέργων έτόλμησαν να ειπούσιν ότι να ήσαν τάχα μεμιγμένα με ύπόκρισιν. Άς πιστεύωσιν όμως οί πάντες άναμφισόλως, χωρίς να έχωσιν ούτε ρα-νίδα ύποψίας, ότι ήσαν έργα γνησίας, καθαράς, και άληθεστάτης άρε-τής, καθώς τά πράγματα έμαρτύρουν, όντας τά αυτά τόσον έν τή φανερώ όσον και έν τή κρυπτή. Έπειτα άς στοχασθώσι και τουτο, δια

¹ Vezi mai jos p. 77 n.1.

² În ms πεπλημένων.

ποίαν αἰτίαν ἀρά γε, ἢ διὰ τί τέλος ἕνας ἡγεμῶν νὰ βιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ νὰ ὑποκρίνεται ἀρετὴν, καὶ νὰ ταλαιπωρῇ τὸ ἴδιόν του σῶμα μὲ μίαν διαταγὴν τόσον ἐπίπονον καὶ πολύμοχθον. Ἐὰς μὴ νομίση δὲ τινὰς | ὅτι εἰς τὸν καιρὸν ὅπου ἡσχολεῖτο εἰς τὰς ἀνωτέρω εἰρημέναις 1059 ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, νὰ παρέδλεπε τάχα τὰς πολιτικὰς, διότι καμία ἀναγκαία ὑπόθεσις τῆς τσάρας δὲν ἔμεινεν ἀνεπιμέλητος, οὔτε ἢ πλέον παραμικρὰ βασιλικὴ προσταγὴ ἀτελείωτος.

**Η ΠΡΟΣ ΚΥΡΙΟΝ ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΚΙΚΑ
ΒΟΕΒΟΔΑ, ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΑΣ, ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΡΑΓΟΜΑΝΟΥ ΜΑΤΑΙΗ ΒΟΔΑ.**

Αὐθεντεύσαντος τοῦ Γρηγορίου Γκίκα βοεδόδα εἰς Βλαχίαν τέσσαρας ἡμισυ χρόνους ἐν βαθεῖα εἰρήνῃ, ἠθέλησεν ὁ κύριος νὰ παραλάβῃ τὴν αἰοιδίμον αὐτοῦ ψυχὴν. Ὅθεν ἐν ἔτει αμνῶ μηνὶ Αὐγούστου κγ' νόσῳ βαρεῖα περιπεσὼν¹ καὶ λαθὼν ἰατρικόν, τὸ παρ' Εὐρωπαϊοῖς ὀνομαζόμενον τιργιάκα τσελέστε, ἦτοι βαφὴ οὐράνιος, παρὰ τοῦ ἱατροῦ Μιχαλάκη Μαμμωνά, εἶτε κατὰ λάθος, εἶτε καὶ μὲ δόσιν ὑπὲρ τὸ μέτρον διορισθέν, ἐκοιμήθη 36 ὥρας ὕπνον τοῦ θανάτου οὐδὲν διαφέροντα, εἶτα ἀφυπνισθεὶς καὶ ἀναλαβὼν ἀμυδράς τινας δυνάμεις, προεγνώρισε θεία ἐπιπνοία τὸν θάνατόν του, καὶ ἔκαμεν ἰδίᾳ ὑπαγορεύσει ἀναφορὰν ἔγγραφον πρὸς τὸν βασιλέα. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς βασιλεύουσαν ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος, μέγας ποστέλνικος, ὅπου ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐκίνησεν ἀπὸ Βουκουρέστιον πρὶν νὰ ἀποθάνῃ ὁ αὐθέντης, μὲ τὸ νὰ ἐγνώρισεν ὅτι δὲν ἔμεινε πλέον ἐλπίς νὰ ζῆσῃ, καθ' ὁδὸν ὄμωσ τὸν ἔφθασεν ἡ εἶδησις τῆς πρὸς κύριον ἀποδημίας του, τὴν ὁποίαν ἀκούσας ὁ ἐπίτροπος τὴν ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ. Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε πρὸς αὐτόν: δὲν εὐρίσκω | εὐλογον ἔχοντας υἰόν του εἰς 1080 δούλευσίν μας νὰ προτιμηθῇ ἄλλος ἐκείνου <τοῦ> φρονίμου καὶ παλαιοῦ μου δούλου, καὶ ἰδοὺ ἀποφασίζω νὰ διαδεχθῇ τὴν αὐθεντίαν ὁ υἱὸς του Ματαίης ὁ μέγας μου δραγουμάνος, καὶ πλέον περὶ ἄλλου τινὸς μὴ μοι ἀναφέρῃς ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι θέλει εὐαρεστήσῃ τῇ βασιλείᾳ μου καθὼς καὶ εἰς τὴν δραγουμανίαν ἐδοκιμάσθη· καὶ οὕτω λοιπὸν ἐτελέσθη ἡ ἀπόφασις τοῦ βασιλέως, καὶ ἐφόρεσε βασιλικὸν καθάδιον ὁ Ματαίη βόδας. Τὸ δὲ λείψανον τοῦ αἰοιδίμου Γρηγορίου βόδα μὲ κοινούς κοπετούς καὶ θρήνους τοῦ ὑπῆκόου καὶ μετὰ μεγάλης προπομπῆς καὶ τῆς συνήθους παρατάξεως, ἐκ τῆς κούρτης τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Μιχαὴλ βόδα, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων ἀρχόντων ἕως ἔξωθεν τοῦ Βουκου-

¹ În ms era κβ', a doua mână a îndreptat în κγ', adăugând pedesupra și ετελεύτησε.

ρεστίου, μετεκομίσθη εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κτίριον, εἰς τὴν ἱερὰν δηλαδὴ μονὴν τοῦ ἁγίου καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμονος, ὅπου παρὰ τοῦ αὐτοῦ ψκοδομήθη ἅμα περικαλλῶς καὶ θαυμασίως καὶ ἐπροικοδοτήθη μὲ πλουσιοπάροχα ἀφιερῶματα, ὡς ἔμπροσθεν ἐδιηγήθημεν, πρὸς ὑποδοχὴν τῶν νοσούντων, πενήτων καὶ ξένων. Ἔνθα ἐνταφιάσθη μετὰ τῆς προσηκούσης αὐθεντικῆς μεγαλοπρεπείας ἐπὶ συνελύσει παντὸς τοῦ ἱερατείου, καὶ τῶν ἀρχόντων ἀπάντων, καὶ μετὰ πλήθους πολυαρίθμου συνδραμόντων ὑπηκόων μικρῶν τε καὶ μεγάλων.

Οἱ ὑπήκοοι τῆς Βλαχίας ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐθήρησαν ὑπερβολικῶς διὰ τὴν στέρησιν τούτου τοῦ καλοῦ αὐθέντου καὶ θεαρέστου ποιμένος, ὅταν ὅμως ἤκουσαν τὴν θεοῦ εὐδοκίαν διαδοχὴν τοῦ παμφιλτάτου αὐτοῦ υἱοῦ Ματαίῃ βόδα, μετετράπη ἢ προτέρα ἀθυμία εἰς ἀντίρροπον χαρὰν, καὶ κοινῶς ἅπαντες ἀνέπεμπον εἰς τοὺς οὐρανοὺς φωνὰς εὐχαριστηρίους, ἐπειδὴ καὶ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ὄντας γνωστὸς εἰς αὐτοὺς, εἶχαν | γνωρίσει ἐν αὐτῷ τὰς ρίζας ὅπου ἐφαίνοντο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀνα- 1081
δλαστήσουν καὶ νὰ ἀναδράμουν εἰς ὕψος προτερημάτων, καὶ νὰ ἀνθήσωσιν εὐωδέστατα ἀνθη μὲ τοὺς γλυκυτάτους καρπούς τῆς ἐπιλαμπύσης ἐν αὐτῷ εὐεργετικῆς καὶ εὐσπλαγχνικῆς διαθέσεως. Ὅθεν καὶ ὡς ἔλαφοι διψῶσαι, ἐπρόσμενον ἀνυπομονήτως νὰ ἀπολαύσωσι τὴν αὐτοπρόσωπον αὐθεντικὴν αὐτοῦ παρουσίαν.

Λυπηρὸς ἦτον ὁ τρίτος χρόνος τῆς αὐθεντίας τοῦ Κωνσταντίνου βόδα Ρακοδίτσα, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον ὑστερήθη τὴν δόμναν αὐτοῦ Σουλτάναν, θυγατέρα τοῦ ποτὲ Γεωργάκη σουλτσιάρη, ἢ ὅποια οὖσα φιλάσθενος καὶ λαβοῦσα ἱατρικὰ παρὰ τινος Ἰταλοῦ ὅπου ἐν ὀνόματι ἀρίστου ἱατροῦ ἦλθεν ἀπὸ Λεχίας, ἀπεδήμησεν ἐντεῦθεν, καὶ ἐστάθη διπλάσιος ἢ λύπη, ἕνα μὲν διὰ τὴν στέρησίν της, καὶ ἄλλο ὅτι ἔμεινε καὶ ἔξ αὐτῆς ἄτεκνος καθὼς καὶ ἐκ τῆς προτέρας. Ἐπειτα εἶδε καὶ ἄλλο συμβεδικός, πυρκαϊὰν φοδερὰν καὶ παράδοξον, ὅπου ἀρξαμένη ἀπὸ μίαν ἄκρην τοῦ Ἰασιῦ μὲ σφοδρότατον ἄνεμον, ἄφινεν ἀναμεταξὺ πέντε ἢ ἔξ ὀσπίτια καὶ ἐπήδα εἰς τὸ ἔκτον ἢ ἔβδομον, ἕως οὗ ἐφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς τὴν αὐθεντικὴν κούρτην καὶ τὴν κατέκαυσεν ὅλην, ὁμοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τὰ κάτωθεν τῆς κούρτης ὀσπίτια τῶν πτωχῶν.

ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΤΟΥ ΜΑΤΑΙΗ ΓΚΙΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ.

Ἐνδυθεὶς λοιπὸν ὁ Ματαίῃ βόδας τὸ βασιλικὸν καθάδιον κατὰ τὸ ἀψνῶ ἔτος Αὐγούστου λ', τῇ δὲ α' Σεπτεβρίου φορέσας τὴν βασιλικὴν κούκαν ἐκινήθη πρὸς τὴν Βλαχίαν τῇ ιδ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ φθάσας εἰς τὸν αὐθεντικὸν αὐτοῦ θρόνον ὀκτωβρίου α', ἐπελάβετο τῶν οἰάκων

τῆς καλῆς καὶ ἐπαινετῆς κυβερνήσεως, ἀκολουθῶν κατὰ πάντα τοῖς ἴχνεσι τοῦ αἰοδίου αὐθέντου γεννήτορος αὐτοῦ.

Δὲν ταυτολογοῦμεν νὰ περι | γράφωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν τὰ ξε- 1082
χωριστὰ προτερήματα καὶ ἀρετὰς τούτου τοῦ νέου αὐθέντου, τὴν πραό-
τητα, τὴν ἐπεικείαν, τὴν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀκμάζουσαν ἄκραν φρόνησιν
καὶ ἀγχίνουαν, τὴν γενναιοῦτητα τοῦ φρονήματος, τὴν ἐλεημονητικὴν καὶ
εὐσπλαγχνικὴν διάθεσιν, τὸν ἀπλετον ζῆλον καὶ προθυμίαν εἰς τὸ νὰ
δικαιῇ τοὺς ἠδικημένους, τοὺς πολλαπλασίους καρποὺς τῆς πατρικῆς
χριστιανικωτάτης ἀνατροφῆς καὶ κοσμιότητος τῶν ἠθῶν, καὶ πρὸ πάν-
των τὴν ἀκροτάτην θεοσέβειαν καὶ περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν· τόσον μόνον
λέγομεν ὅτι αὐθέντευσεν αὐθεντίαν ἀμεμπτον καὶ ἐπαινετὴν, ἐνδεικνύ-
μενος πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπήκοους φιλοστοργίαν πατρικὴν, εὐσπλαγ-
χνίαν καὶ εὐεργετικὴν κλίσιν. Ὅθεν καὶ προθυμούμενος νὰ βάλῃ τὴν
τσάραν εἰς κατάστασιν πλέα καλυτέραν, καὶ νὰ περιθάλλῃ ὅλους κοινῶς
μὲ αὐθεντικὴν κηδεμονίαν καὶ εὐποιῖαν, δὲν ἔκαμε καμίαν ἔλλειψιν εἰς
τὸ νὰ ἀναπαύσῃ καὶ ἄρχοντας καὶ ἄρχομένους, καὶ κατ' ἔξοχὴν τοὺς
σεβασμίους καὶ εὐαγεῖς οἴκους, καὶ τὰς χήρας ἄρχοντίσσας μὲ κάθε
λογῆς ἐλάφρωσιν καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀσυδοσίαν. Καὶ ἄλλα μὲν τῶν
δοσιμάτων τὰ ἐσήκωσε παντελῶς νὰ μὴ εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς, ἄλλα δὲ τὰ
ἐσμίκρυνε καὶ τὰ ὠλιγόστευσε, ὥστε ὅπου οἱ ὑπήκοοι τοῦτον τὸν ἡγε-
μόνα, τολμῶ εἰπεῖν, δὲν τὸν ἐφοβοῦντο, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀγαποῦσαν,
καὶ ἦσαν εὐχέται πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, δοξάζοντες τὴν θείαν
αὐτοῦ πρόνοιαν ὅπου τοὺς ἐλέησε μὲ τοιοῦτον ποιμένα παρηγορηθέντες
εἰς τὴν στέρησιν τοῦ αἰοδίου πατρὸς αὐτοῦ. Ἠγάπα καὶ ἡ ὑψηλότης
του, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, νὰ ἀπαθανάτισῃ τὸ ἔκλαμπρον αὐτοῦ
ὄνομα μὲ κατορθώματα ἐπαινετὰ καὶ μεγάλα, καὶ ἀκολουθῶν ἡγάπα καὶ
μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς, καὶ ἄρχισε κατὰ πρῶτον ἀπὸ μικροτέρας, ἕως
νὰ φθάσῃ θεοῦ συναιρομένου καὶ εἰς μεγάλας. Ἐξελθὼν | ἐν μιᾷ τῶν 1083
ἡμερῶν πρὸς ψυχαγωγίαν εἰς ἓνα φοῖσόρι εὐμορφον, ὅπου ὁ αἰοδὶμος
πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν οἰκοδομήσει μὲ βρύσιν πλησίον αὐτοῦ θαυμασίαν, καὶ
μὲ μέρος τοῦ ποταμοῦ Δομποδίτσας ὅπου ἐκεῖ πολυεξόδως μετέφερε (ἔστι
δὲ τοῦτο εἰς χωρίον Τσουλέστι, μοσίαν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου Σαραντα-
ρίου, δύο ὠρῶν διαστήματος ἀπὸ Βουκουρεστίου ἀπέχουσαν) καὶ βλέπον-
τας ἡ ὑψηλότης του ἓνα λόφον ὑψηλότερον, κείμενον ἐγγὺς τοῦ φοῖσορίου,
ἐστοχάσθη παρευθὺς ὅτι ἄνωθεν ἐκείνου τοῦ λόφου ἠμπορεῖ ἡ ὄρασις,
ἐκτεινομένη ἄχρι κόρου εἰς τὴν περίξ εὐρύχωρον πεδιάδα, νὰ εἰσπέμψῃ
εἰς τὴν ψυχὴν περισσοτέραν θυμηδίαν· ὅθεν ἐδιόρισε παραχρῆμα ἐπι-
στάτην τὸν ἐκ τῶν ἐγκρίτων εὐγενῶν τῆς Βυζαντίδος ἄρχοντα αὐτοῦ
ἄγαν Δημητράκην Σούτσον διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπάνω εἰς ἐκεῖνον τὸν

λόφον μικρὸν ὀσπίτιον. Καὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὁ ρηθείς, ἔχων μάλιστα ξεχωριστὴν ἀγχίνουαν καὶ εἰς τοιαύτας ἐπιστασίας, ἠτοιμάσε ἄλλο φοῖσόρι μὲ ὀδάδες ὑποκάτω, ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς καὶ μὲ πολλὴν εὐμορφίαν κατεσκευασμένον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὄχι μόνον ἡ περίεξ τερπνὴ πεδιάς, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρος ἡ πόλις τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐμελετοῦσε δὲ νὰ κάμη εἰς τὸ μετέπειτα μεγάλα κτίρια, καθὼς εἴπομεν, καὶ προσέτι νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ μερικὰ ἄλλων αὐθεντῶν, ὅπου ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου ἐβλάβησαν, ἀλλ' ἡ φορὰ τοῦ καιροῦ δὲν τὸ ἐσυγχωροῦσε, καθὼς ὁ ἀναγνώστης θέλει ἰδεῖ κατωτέρω.

Κατὰ τὸν ὄγδοον μῆνα τῆς αὐθεντίας του, ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν ὑπιστος θεός, κρίμασιν οἷς οἶδε κύριος μόνος, ἠθέλησε νὰ τὸν ἐμδάλῃ εἰς ἐναντία τινὰ συναντήματα, διὰ νὰ προγυμνάσῃ ὡς φαίνεται τὴν γενναιοτήτά του κάμνοντας τρόπῳ τινὶ ἄσκησιν καὶ μελέτην τῆς ὑπομονῆς καὶ καρτερίας καὶ ἀνεξικακίας του πρὸς ἐκείνους ὅπου ἐπιχειρήσθησαν ἐθελοκακοῦντες νὰ τὸν ἐπιβουλευθῶσι συρράπτοντες δόλους καὶ πανουργίας, ἀν καλὰ καὶ μὴ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' ἐκ πλαγίου, τὴν μὲν ὑψηλότητά του μηδαμῶς | αἰτιώμενοι, τοὺς δὲ οἰκείους 1084 ἄρχοντας αὐτοῦ, τὸν χάτμανον Γεωργάκην, καὶ τὸν πρῆψην σπαθάρην Νικολάκην Ρωσσέτον κατηγοροῦντες καὶ ἐγκαλοῦντες. Ἦσαν δὲ οὗτοι δύο, πρῶτος μὲν ὁ μητροπολίτης ταύτης τῆς τσάρας Νεόφυτος ὁ ἐκ νήσου Κρήτης, ἀπὸ τοὺς Κρήτας ἐκείνους ὅπου στηλιτεύει ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος¹, ἄνθρωπος φιλοτάραχος καὶ ἐπίορκος, καὶ μάλιστα ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὑποκείμενος εἰς ὑποχονδριακὸν ἐσχάτου βαθμοῦ πάθος, ὅπου τὸν ἔρριπτεν ἐνίστε καὶ εἰς παντελῆ μανίαν καὶ παραφροσύνην. Ὁ ἀρχιερεὺς, φεῦ τῆς θείας παραχωρήσεως! ὁ πνευματικὸς ποιμὴν, ὁ κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστόλων εἰρήνης διδάσκαλος καὶ σκανδάλων διορθωτής, αὐτὸς ὁ ἴδιος γίνεται ἀρχηγὸς καὶ πρωταίτιος ταραχῆς καὶ θορύβου, καὶ εἰς μὲν τὸ φαινόμενον ὀμνύει ὄρκους φρικτοὺς ὅτι ὄλως διόλου φέρεται μὲ ἄκραν ἀγάπην καὶ πίστιν πρὸς τὸν αὐθέντην, εἰς δὲ τὸ κρυπτὸν κατασκευάζει συνωμοσίαν καὶ ἀνταρσίαν. Δεύτερος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Δουδέσκουλος πρῆψην μέγας βόρnikovs, νοὺς ἐξ ἀρχῆς ἀκατάστατος, καὶ πάντοτε ἀνήσυχος, καὶ πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας ἀγνώμων, ὅπου πρὸς ὄλους τοὺς αὐθέντας, εἰς ὄσους δηλαδὴ αὐθέντευσαν εἰς τὸν καιρὸν του, ἐφάνη δόλιος, καὶ ἀκανθώδης, καὶ ἀχάριστος, ὄθεν καὶ ἐπαιδεύθη ἀπὸ ὄλους διὰ τὴν δολιότητα ὅπου ἔδειξεν ἀφ' οὗ εὐεργετήθη καὶ ἐτιμήθη. Αὐτοὶ λοιπὸν, ἐλκύσαντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλους μερικοὺς κούφους ταῖς φρεσίν, ἔστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν κάποιον

¹ Către Titu 1, 12.

Στεφανάκη, κακότροπον άνεπιόν του ποτέ Μανολάκη Δούκη ίατρού, με ένα άρζιμαχζάρι, όπου κρυφίως έκαμαν προσκλαιόμενοι εις τον βασιλέα με δεινάς κατηγορίας κατά του Γεωργάκη χατμάνου και Νικολάκη Ρωσσέτου.

Άπελθών τοίνυν ό Στεφανάκης εις βασιλεύουσαν και εύρων έκει και άλλους τινάς | Βλάχους, δούλους άρχόντων και ράπτας και ζυριστάς 1085 όπου ησαν πρό χρόνων πάροικοι, όμου με αυτούς ένεφάνη τψ βασιλεί εν μι ά τών ήμερών όπου έξήλθεν εις τό Έγίπτι, και έδωκε τό άρζιμαχζάριον, τό όποιον ειχε και ύπογραφάς πολλών, όπου ουτε ειδησιν δέν ειχον από αυτήν την σκευωρίαν, έπειδή και οι όπαδοι του μητροπολίτου και του Δουδέσκουλου ησαν πολλά όλίγοι. Λαδών τοίνυν ό άναξ την άναφοράν και άναγνούς, εύρεν εύλογον να προστάξη τον έπίτροπον, ότι να έξετάση τό άληθές αυτού του άρζιχαλίου. Ό δέ έπίτροπος κατά την προσταγήν του άνακτος έστειλε τατάρ-άγασή με φερμάνιον προς τον καπιτσήμπασην όπου διέτριβεν εν Ίασίω μουμπασίρης δια την έξωσιν των Λαζών, όνόματι Χατσή Μουσταφάν, προστάττων αυτόν ότι εύθυσ να σηκωθή να υπάγη εις Βουκουρέστιον και έξετάζοντας την ύπόθεσιν άκριδώς να την άναφέρη εις την βασιλείαν. Άπελθών ό καπιτσήμπασης εις Βουκουρέστιον και κονεύσας εις την αυθεντικήν αύλήν (διατρίβοντας τότε του αυθέντου εις τό μοναστήριον Μιχαήλ βόδα) έκάθησεν όκτώ ήμέρας χωρίς να φανερώση ουτε τό φερμάνιον, ουτε την αίτίαν όπου ηλθεν, προσμένοντας να συναθροισθώσι και οι έξωθεν έπίσκοποι και ήγουμένοι και άρχοντες και τότε να δείξη την βασιλικήν προσταγήν έπι παρουσία πάντων. Συναθροισθέντων λοιπόν άπάντων μετά του αυθέντου κατά την έορτήν του μεγάλου Κωνσταντίνου, τη κα Μαΐου, συνήλθον εις την έκκλησίαν της μητροπόλεως, τιμωμένην επ' όνόματι τούτου του άγίου, και άφου έξήλθον από την έκκλησίαν, άνέδησαν εις τό κελλιον του μητροπολίτου. Τότε ό καλός ουτος άρχιερεύς έρριψε τό προσωπέιον της ύποκρίσεως, και λαλώντας παρηρησία τά έως τότε κρυπτά, έξέμεσεν εις μέσον τον ένδομυχούντα ισδόλον χυμόν, και αρχιζε να διερεθίζη και να άναγκάζη τον λαόν, ότι εν βάρει άλύτου άφορισμού να υπάγωσιν όλοι εις τον καπιτσήμπασην να προσκλαυθώσι. Και δέν ήρκέσθη εις τούτο, αλλά δια να ταράξη περισσότερον τό πληθος | και να έξάψη πυρσόν ταραχής και έπαναστάσεως, παραγγέλλει 1086 εις την κούρτην να βομβήσουν την καμπάνα, με πρόφασιν ότι να άκούσωσι τάχα όσοι δέν εύρέθησαν παρόντες εν τη μητροπόλει, και να τρέξωσι προς τον ρηθέντα καπιτσήμπασην, του όποιου οι τσοκαδάρηδες από τό άλλο μέρος δέν έλειψαν και αυτοι περιερχόμενοι εν ταίς άγυιαίς να βιάζωσι τους τυχόντας και με ραβδίσματα δια να υπάγωσι και άκουσίως' εις τρόπον όπου υπό του φόβου ήναγκάσθησαν πολλοι να ψευ-

δομαρτυρήσωσι πρὸς τὸν καπιτσήμπασην λέγοντες, ὅτι τὸν προρρηθέντα Στεφανάκην ἢ τσάρα κοινῶς τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν βασιλείαν μὲ τὸ ἀρζιμαχζάριον, καθὼς καὶ ὁ Μπάρμπουλος Βακαρέσκουλος, μέγας μπάνος, καὶ ὁ ἀδελφός του Στέφανος, μέγας λογοθέτης, καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς, μὲ ὄλον ὅπου ἦσαν πιστοὶ καὶ εὐχάριστοι ἄρχοντες τοῦ αὐθέντου, ὅταν εἶδον τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, φοδηθέντες ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὁμοφωνήσωσι μὲ τοὺς πολλούς. Ὅλοι ὅμως κοινῶς μεγάλη τῆ φωνῆ διαβεβαιοῦντες ἔλεγον ὅτι ἀπὸ τὸν αὐθέντην μας κατὰ πάντα ἐσμὲν εὐχαριστημένοι, καὶ μόνον ἐπροσκλαίοντο ἀπὸ τὸν Γεωργάκην χάτμανον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν Νικολάκην Ρωσσέτον, μὲ τὸ νὰ ἦτον νέος τῆ ἡλικία καὶ ἀρχάριος, καὶ ὀλίγον θυμώδης. Ἐκατηγοροῦσαν δὲ κατὰ πολλὰ τὸν ἄγαν Δημητράσκον Μπαλασάκην, ὅτι ἦτον αὐθάδης καὶ ἀναίσχυντος καὶ ἔβλαψε τὴν τιμὴν πολλῶν ἀρχόντων, χωρὶς νὰ ἡξεύρη ὁ αὐθέντης τὰ καμώματά του ὅθεν καὶ ὄλοι κοινῶς τὸν ἐμισοῦσαν.

Ὁ μὲν λοιπὸν καπιτσήμπασης ἔξαποστείλας τὸν τατάρ-ἀγασὴ εἰς τὸ δεβλέτι μὲ ἀποκριτικὰ γράμματα, ἐπανέκαμψεν αὐτὸς πάλιν εἰς Ἰάσιον, ἢ δὲ βασιλεία ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐκατάλαβε καλῶς ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀγῶγὴ ἐπροξενήθη ἀπὸ παρακινήσεις ἐχθρῶν, καὶ οὔτε ἀμφίβαλλεν εἰς τὴν ἀθωότητα τοῦ αὐθέντου Ματαίη βόδα, θέλοντας ἴδιως νὰ δείξη 1087 ὅτι οἰκονομεῖ τὰ πράγματα πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ εἰρηνοποιεῖ καὶ διευθετεῖ τὰ συγκεχυμένα, εὗρεν εὐλογον νὰ κάμη μίαν διπλάσιον μετάθεσιν τῶν αὐθεντιῶν, καθὼς καὶ ἄλλοτε πολλακίς ἔγινε, καὶ τὸν μὲν Ματαίη βόδα νὰ μεταθέσῃ ἀπὸ Βλαχίας εἰς Μολδαβίαν, τὸν δὲ Κωνσταντίν βόδα Ρακοβίτσαν ἀπὸ Μολδαβίας εἰς Βλαχίαν, διορίζοντας σκέμνε-ἀγασὴ ἀμφοτέροις τοῖς αὐθένταις τὸν εἰρημένον καπιτσήμπασην, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔδειξεν ὅτι παιδεύει μὲ ἔξορίαν ὄχι μόνον τοὺς ἐγκαλουμένους, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοὺς ἐγκαλοῦντας. Ἐξώρισε λοιπὸν τὸν μὲν Γεωργάκην χάτμανον εἰς Τένεδον, τὸν δὲ Νικολάκην Ρωσσέτον εἰς Χίον, ἐξώρισεν ὅμως καὶ τὸν Στεφανάκην ὅπου ἐπήγε μὲ τὸ ἀρζιμαχζάρι, καὶ ἄλλους τινὰς σὺν αὐτῷ, καὶ τὸν Κωνσταντίνον Δουδέσκουλον, ὅπου εἶπομεν ἀνωτέρω, ὁμοῦ μὲ τὸν υἱὸν του Νικολάκην καὶ τὰς γυναϊκάς των ἑκαστοῦ πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸν Σταυράκην χειρουργόν, ὁμοῦ καὶ τὸν υἱὸν του Γεωργάκην σπαθάρην, οἱ ὅποιοι ἂν καλὰ καὶ νὰ ἦσαν εἰς τὴν δούλευσιν τοῦ Κωνσταντίν βόδα Ρακοβίτσα, ὑπωπτεύθη ὅμως ἡ βασιλεία ὅτι νὰ ἦσαν καὶ αὐτοὶ παρακινηταὶ ἀπόκρυφοὶ τῶν σκανδάλων τῆς Βλαχίας. Ἡ ἔξορία ὅμως ἐστάθη ὀλιγοχρόνιος, ἐπειδὴ καὶ μετὰ δύο μῆνας ὄλοι ὁμοῦ οἱ εἰρημένοι ἐξόριστοι ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν τους.

Ὁ ρηθεὶς Γεωργάκης σπαθάρης υἱὸς τοῦ Σταυράκη διέτριβεν ἐν Ἰασίῳ παρὰ τῷ Κωνσταντίν βόδα Ράκοβιτσα, ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ ἔξο-

ρία του, και εὐθὺς ὁποῦ ἔφθασεν ἕνας τατάρ-ἀγασὴ τοῦ ἐπιτρόπου μὲ φερμάνι πρὸς ἕνα καπιτσήμπασην Χατσὴ Μουσταφᾶ ἀγᾶν, ὁποῦ εὐρίσκειτο ἐκεῖ μουμπασίρης διὰ τὴν ἔξωσιν τῶν ἐσκιγιᾶδων, διὰ νὰ τὸν πιάσῃ καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ τατάρ-ἀγασῆ, ἔστειλεν ὁ ρηθεις καπιτσήμπασης τσοκαδάρην καὶ τὸν ἔκραξε νὰ ὑπάγῃ εἰς τοῦ λόγου του· αὐτὸς ὁμως δὲν ἤξεύρω πόθεν λαμβάνοντας τὴν εἶδησιν, τὴν αὐτὴν ὥραν ἔμπροσθεν τοῦ τσοκαδάρη ἐδραπέτευσε. | Ἔκαμεν ὁ καπι- 1088
 τσήμπασης μεγάλην σύγχυσιν, ὁμοῦ καὶ ὁ Κωνσταντῖν βόδας, ἐξετάζοντας εἰς ὄλον τὸ Ἰάσιον, καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια τῶν μεγάλων ἀρχόντων, ἔστειλαν καὶ εἰς ὄλους τοὺς δρόμους διὰ νὰ τὸν πιάσουν· αὐτὸς ὁμως μὲ κάποιους Τατάρους ἐπέρασε τὸν Προῦτον, καὶ κατέφυγεν εἰς Ταταρίαν. Μετέπειτα ἀκούοντας ὅτι ἦλθε καὶ δεύτερον φερμάνιον σφοδρότερον πρὸς τὸν αὐτὸν καπιτσήμπασην καὶ πρὸς τὸν Κωνσταντῖν βόδα, ὅτι ἐξάπαντος νὰ τὸν εὔρωσι καὶ νὰ τὸν στείλωσι, ἐστοχάσθη νὰ προκρίνῃ μὲ τὴν εὐπίθειαν τὸ μετριώτερον τῶν προκειμένων δύο κακῶν, παρὰ νὰ μείνῃ ὑπεύθυνος εἰς τὸ μεγαλύτερον ἔγκλημα τῆς ἀπειθείας. Ὅθεν αὐτομολήσας ἀπῆλθεν εἰς βασιλεύουσαν, καὶ ὑποταχθεὶς εἰς τὴν βασιλικὴν προσταγὴν ἔξωρίσθη καὶ αὐτός, καὶ μετὰ καιρὸν ἠλευθερώθη μὲ τοὺς λοιπούς.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἐφόρεσαν τὰ καθάδια τῆς μεταθέσεως οἱ καπικε-
 χαγιάδες ἀμφοτέρων τῶν αὐθέντων καὶ ἐστάλησαν αὐτοῖς τὰ φερμάνια, ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐκινήθησαν παρ' ἑκατέρων τῶν μερῶν οἱ αὐθένται. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν ἐκεῖνο ὁποῦ ἠκολούθησεν εἰς τὸν μητροπολίτην Οὐγκροβλαχίας Νεόφυτον. Μετὰ τὸν θόρουβον τοῦ λαοῦ ὁποῦ αὐτὸς διήγειρε κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τῆ ἐπαύριον, ὦ τοῦ θαύματος! ἄρχισε νὰ πίπτῃ εἰς μανίαν, ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς τῶν ἐκδικήσεων, ὁποῦ ταχέως παιδεύει τοὺς ἐπιόρκους καὶ ἐπὶ ψεύδει ὀμνύοντας, καθὼς τὸ εἶδομεν πολλάκις, δὲν ἐδράδυνε νὰ παιδεύσῃ καὶ αὐτὸν διὰ τοὺς ψευδεῖς ὄρκους ὁποῦ ἔκαμε, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ βιάζεται ὑπὸ τινος νὰ ὀμνύῃ, ἐκεῖνον ὁποῦ ἔπρεπε νὰ καταγίνεται μόνον εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματός του, καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ ποιμνίου καὶ διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἱερατείου, καὶ νὰ πασχίζῃ νὰ εἰρηνοποιῇ τὰ σκάνδαλα, | ὁποῦ ἤθελαν προξενηθῆ 1089
 ἀπὸ ἄλλους. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν αὐξανομένης τῆς μανίας αὐτοῦ ἡμέρᾳ τῆ ἡμέρᾳ, ἕως οὗ ἔφθασεν εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν, τέλος πάντων ἐτελεύτησεν μὲ ἐλεινὸν θάνατον χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς φρένας του, κἂν εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν, καὶ τοῦτο ὄχι βραδύτερον παρὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁποῦ ἐκινήθη ὁ Ματαίη βόδας ἀπὸ Βουκουρεστίου.

Domnia lui Antioh vodă, fiul lui Cantemir vodă.

595

1695 În acest an 7204 a venit domn al țării Antioh vodă, fiul lui Cantemir vodă, care era în vârstă de 24 de ani, și se îngrija mult și se nevoia să se asemene cu tatăl său la virtuți și la chiverniseala țării; dar tinerețele îl împiedicau foarte mult, căci se îndeletnicia peste măsură cu vânătoria și cu celelalte treburi ale tinerețelor. Având însă buni sfetnici, nu lipsia buna chiverniseală din țară, și petrecea bine în scaunul său cu dragoste către boieri. Dar era foarte supărat de cetele armatelor leșești, căci Leșii nu încetau a jăfui țara. Se mai supăra și de dese veniri ale Turcilor, atât de serascherii cât și de sultanii cari treceau pe aci prin țară și mergeau de băgau zahereaua în Camenița, cu cari mergea împreună și Antioh vodă. Din cauza acestor greutăți a scos văcărit în țară, dar apoi făcând milă l-a ridicat, și după aceasta mulți ani n'a mai ieșit văcăritul.

O seamă de boieri nechibzuit și fără vreo pricină, numai ca să arate că sânt de partea lui Constantin Duca vodă, au fugit în Țara Muntenească la Brâncoveanu, cu nădejde că Brâncoveanu, fiind socrul lui Constantin Duca vodă, va izbuti să-i se dea iarăș domnia, dar s'au înșelat, căci Brâncoveanu era | supărat pe Constantin Duca vodă fiindcă 596 nu-l asculta de câte îl sfătuia. Iar Antioh vodă, îndatăce s'a întors dela Camenița, a trimis sol către Brâncoveanu pe Bogdan hatmanul, cumnatul său, și cei doi domni au făcut învoială și jurământ să nu se supere între ei în domniile lor. De care jurământ neștiind boierii pribegi, fugiseră la Brâncoveanu (precum am zis), pe cari boieri pribegi îi ținea acolo cu cuvinte neimplinite și cu făgădueli fără sfârșit.

Așadar Antioh vodă domnia aci în scaunul său cu mare pace, și vrând mai târziu să se însoare a cerut una din fetele lui Brâncoveanu, dar neizbutind în cererea sa a luat de aci din țară pe fiica lui Ciaur, mare logofăt. Mai nainte însă în mod ascuns și fără știrea lui Brâncoveanu a căsătorit pe fratele său Dimitrașcu vodă cu fiica lui Șerban vodă, și după ce s'au vorbit și s'au înțeles a luat-o de acolo în taină și aducând-o aci au făcut nuntă și pe urmă i-a trimis la Țarigrad.

1698 În același an 7207 Dimitrașcu vodă, aflându-se împreună cu Turcii în oaste la Temeșvar, a venit aci în Iași cu menzil la fratele-său Antioh vodă, fără să știe cineva pricina venirii sale, dacă a venit cu poruncă împărătească sau pentru treburile sale. Brâncoveanu însă a bănuit că umblă ca să-l mazilească din Țara Muntenească, și avea pizmă contra lui și fiindcă luase de soție pe fata lui Șerban vodă în taină și fără voia lui. Atunci a chemat pe boierii moldoveni cari erau pribegi acolo, adică pe Nicolae Constantin¹ hatmanul, pe Antioh Jora hatmanul, pe Vasilașcu Cantacuzino mare spătar | și pe Ioan Costin sârdarul și pe ceilalți și le-a spus: 597 să știți, boierilor, că eu și cu Antioh vodă avem jurământ între noi să nu ne atingem deloc unul de altul în domniile noastre, dar fiindcă Antioh vodă cu fratele său Dimitrașcu nu mă lasă în pace, ci umblă să mă mazilească, pentru aceasta nici eu nu voi ținea jurământul pe care-l aveam între noi și vi l-am făcut cunoscut acum, și mă voi sili cât îmi va fi cu putință ca să-l mazilesc. Atunci boierii pribegi căzându-i la picioare se rugau din inimă ca să se silească să dea domnia lui Constantin Duca vodă, ginerele său, pe care atât Brâncoveanu cât și unchii săi îl urau peste măsură.

Pentru a-și putea deci îndeplini voința și făgăduiala ce făcuse boierilor pentru mazilirea lui Antioh vodă, a trimes la Țarigrad pe unchiul său Mihai Cantacuzino, mare spătar, ca să se silească, dând daruri multe înalților demnitari dela Poartă, să mazilească pe Antioh vodă și să-i dea voie lui Brâncoveanu să aleagă ca domn al Moldovei pe cine ar voi el.

¹ E vorba de *Nicolae Costin*, cp. *Letopisețul Țării Moldovei* ed. Giurescu 91, 12.

Veziurul însă din acel timp și înalții demnitari ai Porții au primit ca să mazilească pe Antioh vodă din cauza darurilor celor multe, dar n'au consimțit să-i dea voie ca să aleagă și să facă el domn pe cine ar voi, ci i-au răspuns așa: dacă el vrea să fie numit domn al Moldovei Constantin Duca vodă, vor mazili pe Antioh vodă. Atunci Brâncoveanu, după vorba: între două rele trebuie să preferim pe cel mai mic, a preferit să se facă domn al Moldovei Constantin Duca vodă, ginerele său, cutoatecă îl ura, numai să mazilească pe Antioh vodă, ceea ce a și putut face, precum vom arăta la locul cuvenit, după ce vom sfârși cu povestirea faptelor petrecute în timpul domniei lui Antioh vodă.

1699 În anul 7208 după multele războaie ce au făcut Turcii cu Nemții încă decând a mers Cara-Mustafa la Beci, și după multele victorii ce au câștigat Nemții contra Turcilor 598 precum și Leșii în locurile împărătești aci în Moldova, cu mare stăruință au cerut Turcii ca să încheie pace atât cu Nemții cât și cu Leșii. Și astfel s'au strâns solii împărătești la Carloviț printre cari dela Turci soli erau Ibrahim pașa¹ și Alexandru, secretar de taină al împărăției, care pentru marea sa înțelepciune și experiență ce o avea în trebile împărătești a fost mijlocitorul păcii și s'au liniștit regatele. Cari au fost solii din partea împăratului Nemților și a celorlalte regate, noi nu-i cunoaștem. Atunci, după încheierea păcii, Turcii au dat îndărăt Leșilor Camenița, iar Leșii au dat Turcilor locurile Moldovei pe cari le țineau, adică cetatea Neamțului, Soroca, Suceava și Câmpulungul și alte biserici². Dar ca să se deșerte cetatea Cameniței, Caraiman pașa a dat poruncă cu ferman împărătesc lui Antioh vodă să meargă și să ridice toate lucrurile Turcilor ce se aflau acolo, adică oameni, gephanele, cumbarale și altele. Care mergând după poruncă

¹ Îndreptat pedeeasupra de a doua mână în *Rami*.

² Nu încapă îndoială că în original se spunea că s'au dat îndărăt cetatea Neamțului etc. și mănăstirile, ceea ce traducătorul grec a redat cu ἐκκλησιαί (=biserici); se știe că și mănăstirile, fiind înconjurate de ziduri erau ca niște cetăți, în cari se refugiau în timp de primejdie locuitorii învecinați; cp. Letopisețul Țării Moldovei ed. Giurescu 92, 8: *ieșit-au și Leșii de prin mănăstirile țării Moldovii și de prin cetăți*, și Neculce p. 262, 24: *cetățile din Moldova și mănăstirile câte au luat*.

cu oamenii săi și cu alți Munteni orânduți au deșertat-o, și din lucrurile găsite acolo unele le-au dus la Tighinea, altele la Cetatea Albă și altele la Chilia. Cu această deșertare a Cameniței multă pagubă s'a făcut în țară.

A doua domnie a lui Constantin Duca vodă.

1700 În anul 7209 a venit iarăș domn în scaunul Moldovei Constantin Duca vodă cu ajutorul socrului său Basarab vodă și a domnit doi ani și jumătate; purtarea însă pe care o avusese în prima lui domnie n'a schimbat-o de loc. Deci dupăce a îmbrăcat caftanul împărătesc, îndată a trimes un om al său cu schemni-agasi cu scrisori ca să le dea boierilor, ce-i făcuse caimacami aci în Iași înainte de sosirea lui, prin cari le poruncia să aibă grijă și cu mare băgare de seamă să păzească pe acei boieri pe cari îi bănuiau că nu vor aștepta venirea lui, ci vor încerca să fugă, și anume le-a poruncit ritos | să păzească bine pe Bogdan hatmanul și pe 600 Iordache vistierul.

Acest curier al lui Constantin Duca vodă sosind aci cu schemni-agasi și închizând porțile curții, în care erau adunați toți boierii, fără să cunoască pe caimacami și pe Bogdan hatmanul și Iordache vistierul, a dat nechibzuit scrisorile domnești unui oarecare Ștefan Cerchezul, mare comis, care neștiind carte și șezând alături de Bogdan hatmanul a dat scrisorile domnești lui Bogdan hatmanul, care citindu-le și văzând porunca domnească împotriva lui îndată le-a lepădat jos din mână și a fugit deadreptul în Polonia.

Iar Iordache vistierul prinzând de veste s'a ascuns și el în curte până a înserat, și noaptea îmbrăcând un sucman apăresc¹,

¹ Sucman pe care îl purtau *aparii* (aducătorii de apă, sacagii); v. mai sus p. 22. Cp. și Legrand, Recueil de documents grecs, concernant les relations du Patriarcat de Jérusalem avec la Roumanie, Paris 1895 p. 288: διώρισε δύο υπηρέτας, ἀπάρην τε δηλαδὴ καὶ λευμάρην, παντάπασιν ἀσυδότεους καὶ ἐλευθέρους ἡστινοσοῦν αὐθεντικῆς ὑπηρεσίας καὶ ἀγγαρείας, εἴνεκα ἔυλοφορίας καὶ ὑδροφορίας καὶ ἐτέρων διακονιῶν (a numit doi servitori, adică un apar și un lemnar, scutindu-i de orice slujbă și angarie domnească, ca să aducă lemne și apă și să facă și alte treburi).

cu ajutorul lui Ilie Cantacuzino paharnicul a ieșit afară din curte, care era înconjurată de seimeni, și imediat s'a dus la satul lui, anume Hangu, de unde cu oamenii lui Ilie Cantacuzino a fugit în Polonia. Iară când a venit Constantin Duca vodă, a trimis scrisori către amândoi și cu jurământ le scria să vie că nu vor avea nicio supărare. Cari încredințându-se scrisorilor, scrise cu jurământ, s'au întors îndărăt, și într'adevăr n'au fost supărați deloc de domn, ba chiar au fost cinstiți cu boierii.

Pe acea vreme era pace mare în toată țara, și fiecare se afla la locul său fără frică, însă erau dări foarte grele în țară, ca și în întâia sa domnie, din cauza socrului său Basarab vodă, care, ca să-și ia banii ce cheltuisese în întâia domnie a ginerului său, îl îndemna să pue împrumuturi mari pe boieri, și a scos și asupra celuilalt popor dări de nesuferit și neobișnuite. Pe lângă acestea se mai adaogă și răul că nu avea încredere în niciunul din boieri, și din cauza | neîncre- 601
derei sale și a dărilor multe, l-au urit iarăș toți boierii și au preferit să-și lase casele și moșiile și să fugă din țara lui. Așadar cei mai de frunte și cei mai cinstiți dintre ei au fugit în Țara Muntenească la ajutorul lui Basarab vodă, printre cari erau Vasilie Constantin¹ vornicul, Lupu Bogdan vornicul, Antioh Jora hatmanul, Mihalache Racoviță spătarul, Ioan Palade vistierul, Bujoreni și alții din cei de mai de jos. . .

<Răzvrătirea lui Patrona Halil ; Buțucachi se numește domn al Moldovei²>.

.

Pecând zisul capugi-bașa se afla încă în Iași, a sosit știre lui Grigorie vodă dela fratele său, marele dragoman, că unul din oamenii lui casap-bașa anume Ianachi Buțucachi, care era secretar al slugeriei împărătești și avea prietenie cu capul

¹ E vorba de Vasilie Costache, cp. Letopisețul Țării Moldovei ed. Giurescu p. 96, 31 și Pseudo-Amiras 113, 10.

² Cea mai amănunțită și sigură povestire despre Buțucachi și revoluția lui Patrona Halil se dă în Cronica noastră și în Relation des deux rébellions arrivées à Constantinople en 1730 et 1731 (La Haye 1737;

răzvrătiților Patrona pentru o îndatorire ce-i făcuse mai înainte | la predarea cărnei, a cerut dela dânsul, care doria să facă un bine lui Buțucachi, domnia Moldovei; Patrona a rugat întâi pe vezir ca să-i facă acest lucru, dar văzând că atât vezirul cât și ceilalți înalți demnitari nici nu vroiau să audă, a constrâns pe vezir cu amenințări groaznice de a îmbrăcat pe zisul Buțucachi cu caftanul acelei domnii, spre marea indignare însă și mâhnire a tuturilor înalților demnitari și a împăratului însuș. Aflând toate aceste lucruri Grigorie vodă le-a spus boierilor, și toți îndeobște s'au revoltat peste măsură, cutoatecă atât domnul cât și boierii își închipuiau că un asemenea lucru ce s'a impus cu forța de rebeli, fără voia împăratului, nu poate dăinui, precum s'a și întâmplat. A trimis dar Grigorie vodă la Constantinopol pe baș-ciohodarul său Anton și aștepta din cias în cias să-i aducă știre sigură, având bună nădejde că Buțucachi nu va putea să ducă la capăt ceea ce a pus la cale; totuș mitropolitul acestei eparhii și toți boierii s'au învoit să nu-l aștepte, dacă din întâmplare ar veni aci el ca domn, și stăteau toți gata să fugă. Iar vezirul Silihtar Mehmet pașa, neavând nicio putere, a chemat pe marele dragoman și pe capuchehaietele lui Grigorie vodă și le-a spus că ceea ce s'a făcut cu Buțucachi nu-i cu hotărîrea și consimțimântul împăratului, ci s'a impus de răzvrătiți, deaceea nu i s'a dat nici ferman împărătesc, și i-a îndemnat pe ei să se ducă la Patrona și să-i făgăduască o sumă oarecare de bani ca să renunțe la planul său, lăsând pe împărat să hotărască dupăcum va crede de cuviință. Și deși casa lui Grigorie vodă | nu era deprinsă să aibă a face cu răzvrătiți, totuș în împrejurările de atunci, când picioarele au ajuns să fie cap, după sfatul cârmuitorilor s'a făgă-

din această rară cărțuție un exemplar în biblioteca mea). Documentul DCXCVI publicat în prescurtare în Hurmuzaki, Documente, Suplement 1, 473-476, referitor la Buțucachi, este acelaș cu documentul publicat în Relation p. 78-131. Originalul a fost scris în limba turcă (v. Hurmuzaki l. c.); traducerile franceze din *Hurmuzaki* și *Relation* sânt independente una de cealaltă. Despre Ianachi Buțucachi v. Neculce p. 368; Notița biografică despre Constantin Mavrocordat de un anonim, în *Éphémérides daces* ed. Legrand 2 p. XXXIV; Comnen Ipsilanti, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν* 330. Cp. și Albert Vandal, *Une ambassade française en Orient sous Louis XV; la mission du Marquis de Villeneuve* 2 éd. p. 157.

duit lui Patrona o sumă de bani; văzând și Patrona supărarea împăratului însuș și a tuturilor înalților demnitari pentru fapta sa fără rost și ciudată, văzând că era muștrat de chiar tovarășul său Muslu, i-a spus acestuia să prindă pe prietenul său Buțucachi și să-l predea în mâinile cărmuitorilor ca să facă cu dânsul ce vor vrea. Deci din poruncă împărătească Buțucachi legat în lanțuri a fost băgat în închisoarea lui bostangi-bașa, din care închisoare rar ies vii câți intră. Așadar cu această știre a sosit dela Țarigrad baș-ciohodarul Anton la prânz, când toți boierii se găseau pela casele lor; atunci domnul a dat poruncă de au tras un tun pentru ca toți să audă, iar boierii înțelegând acest bun semn au alergat numai-decât cu toții la curte, veseli și bucuroși împreună cu tot poporul. Cu acest prilej domnul a îmbrăcat cu caftan pe zisul său baș-ciohodar, și îndată a împărțit această știre întregei eparhii.

Sultanul Mahmud văzând atunci că răzvrățiții nu se astâmpără în capitală, ci vreau să se amestece în toate trebile împărăției, precum s'a vădit cu turburarea ce au pricinuit-o și cu domnia Moldovei, și fac neconținut jafuri și turburări, și mai ales cer cu sila ca să facă pe Muslu ienicer-agasi, iar pe Patrona căpitan-pașa¹, s'a consfătuț despre măsurile ce sânt de luat cu Abdulah pașa Muhsinoglu, cu Geanîm hoguea și cu Ibrahim chehaia, poreclit Cabaculac, pe cari sultanul îi adusese cu tot dinadinsul la Constantinopol ca bărbați capabili și experimentați, | numind chiar pe Geanîm hoguea că- 828
pitan-pașa; toți aceștia au sfătuț pe împărat să curețe orașul de răzvrățiți. Deci a dat poruncă lui căpitan-pașa să pregătească un număr oarecare de levenți înarmați și a dat poruncă la fel și lui bostangi-bașa să înarmeze pe bostangii, iar noaptea s'au introdus în taină aceste două cete înarmate în palatul împărătesc în partea numită *ialt-chiosc*. Sâmbătă dimineața 14 Noemvrie s'a dat poruncă ca să vie la palatul împărătesc toate căpeteniile răzvrățiților, supt pretext ca să țină un sfat obștesc și să-i învestească sultanul cu demnitățile pe cari le cereau. Pe chezașia hanului Caplan Gherei, de curând numit, au intrat toate căpeteniile lor; dintre aceștia

¹ Patrona cere postul de mare amiral, fiindcă slujise ca levent pe galionul *patrona* (= galère patronne), de unde și porecla lui.

pe cei mai distinși i-au introdus într-o parte a palatului, pe când agalele lor celelalte stăteau afară între cele două uși dela mijloc ale palatului, pe cari le păzesc bostangii; aceștia aveau poruncă să închidă amândouă ușile în acelaș timp, îndatăce vor vedea semnalul convenit. Astfel pe când cei mai mulți se aflau afară, iar fruntașii lor înăuntru, a ieșit un agă strigând să se dea caftane pentru agale; această vorbă era lozinca și semnalul convenit între ei. Atunci căpeteniile răzvrătiților îndreptându-se spre odaia așa numită *arz-odasi*, unde era și împăratul, ca să îmbrace caftanele, pe cari has-odalii le țineau în mână, deodată supt conducerea lui Geanfm hogea și a lui Ibraim chehaia, care era capugilar-chehaiasi, un ciorbăgiu anume Pehlivan (care pe urmă pentru acest serviciu a fost numit cul-chehaiasi) a omorât pe Patrona, iar hasechii, cari se aflau acolo, au omorât pe ceilalți. Și fiindcă cu zisul semnal se închiseseră și ușile dela mijloc, | leventii 829 și bostangii pregătiți dinainte s'au năpustit împreună cu hasechii asupra celorlalți răzvrătiți, cari se aflau în curte, și i-au tăiat și pe ei. Iar cadavrele căpeteniilor lor le-au aruncat afară pe poarta împărătească, zisă *babi-humaiun*. Imediat după aceasta împăratul a făcut ienicer-agasi pe Muhsinoglu, care a ieșit îndată din palat și a urmărit și ucis pe ceilalți răzvrătiți împreună cu slugile lor, orunde îi găsia. Și așa prin mila lui Dumnezeu s'a liberat împărăția și s'a curățit capitala pe cât posibil de răzvrătiți și de nelegiuirile lor. În aceeaș zi împăratul, aducându-și aminte și de Buțucachi, a trimes poruncă marelui vezir ca să-l scoată în locul zis *Ak-sarai* și să-i taie capul, ceeace s'a și făcut¹.

¹ Acest episod e tipic pentru modul de recrutare a celor mai înalți demnitari ai imperiului; dela cea mai joasă treaptă, dela cafegiu sau măcelar mulți, fără cea mai mică pregătire, au fost numiți veziri sau domni, și aceasta fiindcă au făcut o cafea care a plăcut sultanului, sau au dat un dar sau un împrumut cutărei favorite din harem, sau cutărui puternic al zilei. Demnitățile cele mai înalte erau încredințate nu oamenilor celor mai indicați, cari puteau să contribue la consolidarea imperiului; la acest lucru nu s'au gândit niciodată sultanii. Se înțelege dar de ce Turcii timp de 5 secole n'au fost în stare să facă pe creștinii cucerți să creadă că imperiul otoman e definitiv stabilit în Europa. Și cutoatecă din alte considerații, nu din cauza vitalității poporului turcesc, prăbușirea imperiului nu intervenia ci dăinuia secole întregi, creștinii nu se descurajau, o generație transmitea alteia speranța că prăbușirea

Mutarea din nou a lui Grigorie vodă în Moldova și a lui Constantin vodă în Țara Românească.

Acest vezir (Ismail pașa din Georgia) având prietenie veche cu Mihai vodă doria să-i facă bine. Știind acest lucru Constantin vodă, nu vedea cu ochi buni armonia și iubirea, cari existau între Grigorie vodă și Mihai vodă, în urma serviciului ce-i făcuse zisul Grigorie aducându-l îndărăt la Constantinopol; căci Mihai vodă aflase că Grigorie vodă a fost inițiatorul și pricina întoarcerii sale la Constantinopol și avea pentru el o iubire adevărată și sinceră¹. Deaceea Constantin vodă a căutat cu orce chip de și-a atras cu diferite făgăduieli pe Mihai vodă făcând și cuscrie cu el și logodind pe Ștefan, beizadeaua lui Mihai vodă, cu domnița Sultana, sora lui Constantin vodă numai după tată, apoi în înțelegere și împreună au început amândoi să urmărească pe Grigorie vodă. Și cunoscând marea lăcomie de bani a vezirului Ismail pașa, Constantin vodă a făgăduit în înțelegere și cu Mihai vodă să dea o sumă foarte mare pentru cele două domnii, pentruca Constantin vodă să ia Țara Românească iar Mihai vodă să vie în Moldova și să-l scoată din domnie pe Grigorie vodă. Așadar vezirul Ismail pașa văzând făgăduiala unei sume așa de mari de bani a uitat prietenia pe care o avea cu Grigorie vodă și dușmănia împotriva lui Constantin vodă, ce o avea din timpul când era ienicer-agasi, și fiind îmboldit | de 861 de lăcomia sa, a hotărît să pue la cale acest lucru, având în acelaș timp și dorința să facă domn pe Mihai vodă. Deci a vorbit despre aceasta împăratului, dar neputând găsi nicio vină împotriva lui Grigorie vodă, n'a putut obține o asemenea învoire.

Sosind în acele zile în capitală știrea că o parte din armata rusească a fost trimisă contra Crimeei, dar că s'a întors fiind împiedicată de iarnă, vezirul s'a folosit de acest

vine, se apropie, și de sigur această speranță o hrăneau un lanț de considerațiuni, printre cari răzvrătirea tipică a lui Patrona Halil și epizoade ca acel cu Buțucachi sânt verigi. Acest epizod ne mai arată cât de aproape era cuca domnească de iataganul gelatului.

¹ V. p. 848 unde se arată cum Mihai Racoviță în urma stăruințelor lui Grigorie vodă a fost rechemat la Constantinopol dela Mitilene unde fusese exilat.

început de război cu Rusia și a spus împăratului că într'oa asemenea împrejurare trebuie să se găsească în Moldova un om experimentat și vrednic, precum este Grigorie vodă, care să dea știri împărăției despre toate și să păzească țara, și a propus ca Grigorie vodă să fie trimis în Moldova, iar Mihai vodă în Țara Românească. Împăratul, care cunoștea experiența și purtarea lui Grigorie vodă din serviciile aduse mai înainte împărăției, a primit mutarea lui în Moldova ca folositoare împărăției și trebuincioasă pentru acele împrejurări, însă a împiedicat domnia lui Mihai vodă având ură contra lui pentru domnia dinainte, pe care o căpătase în timpul răzvrătirii, și a poruncit ca Grigorie vodă să fie transferat în scaunul Moldovei ca fiind vrednic și folositor împărăției, iar Constantin vodă să treacă în Țara Românească ca credincios împărăției; s'a făcut deci întocmai și capuchehaielele ambilor domni au îmbrăcat caftane pentru această mutare. Aflând acest lucru Grigorie vodă a trimis îndată din partea sa aci la Iași pe Stavre, al doilea vizier, și a numit dintre boierii țării caimacami pe Constantin Costache, mare logofăt, pe Sandu Sturza, mare vornic, pe Iordache Cantacuzino, mare vornic, și pe Costache Razu, mare spătar, iar din partea capuchehaielelor lui Grigorie vodă a venit Panait armașul | din Constantinopol; în Țara Românească s'a dus din capitală Mihalache Roseti. Constantin vodă la rândul său a trimis la București mai întâi pe Ienache aga, pe urmă și pe marele său comis Constantin și alți oameni ai săi, numind caimacami și dintre boierii țării. 862

Această mutare a fost foarte păgubitoare pentru Grigorie vodă, fiindcă a avut loc într'un timp când plătise haraciul acelei țări către împărăție, și scoțând hârțiile ca să-l strângă, nu apucase să încaseze niciun ban. Așadar a avut grijă ca să pornească de acolo după porunca împărătească; iar capugilar-chehaji al vezirului, un anume Pașagic, care a fost numit schemni-agasi pentru amândoi domnii, sosind și săvârșind acolo obișnuita ceremonie, a fost trimis mai înainte aci de către Grigorie vodă ca să îmbrace și pe Constantin vodă cu caftan și să aștepte aci la Iași pe Grigorie vodă ca să-l așeze în scaunul său după obicei. Grigorie vodă plecând din București spre Moldova avea împreună cu dânsul

pe întru tot prea sfântul chir Paisie, fost patriarh al Constantinopolului, pe care îl înconjura cu toată cinstea și îngrijirea. Plecarea sa a mâhnit foarte mult pe boieri și mai ales poporul de jos, pentru apărarea și buna chiverniseală și cu deosebire pentru dreptatea de care s'au bucurat în timpul domniei lui, fiindcă câte le făgăduise toate le îndeplinesc întocmai și mult crescuse țara în timpul său.

Nevoind dar să se întâlnească cu Constantin vodă, fiindcă dragostea dintre ei se stricase, și-a grăbit mersul și rămânând numai o noapte la Focșani, unde a stat în mănăstirea lui strămoșească, a doua zi a sosit la Domnești, unde a stat trei zile, în care timp s'a ocupat cu regularea satelor dela margine | lă- 863
sându-le după voia și cererea lor, și a ținut divanuri împărțind dreptate și celorlalți locuitori cari se strânseseră acolo. Atunci și Constantin vodă luând drumul Bârladului a trecut și s'a dus în Țara Românească, și astfel pornind Grigorie vodă din Domnești dinspre partea Siretului a sosit la Iași, și la 16 Dechemvrie a intrat în scaun cu alaiul și pompa obișnuită; înaintea lui au ieșit toți boierii și oștirea după obicei. După aceasta fără întârziere a pornit pe suszisul schemni-agasi care a mers în Țara Românească să așeze și pe Constantin vodă în scaunul de acolo, deoarece îl aștepta stând tot afară. Și astfel odihnindu-se o zi, a doua zi a dat și boierii făcând pe Constantin Costache iarăș vel logofăt, pe Iordache Cantacuzino vornic de țara de jos, pe Ioan Neculce vornic de țara de sus, pe Constantin Ipsilanti hatman, iar postelnic tot pe Grigorie pe care îl avea, pe Iordache Cantacuzino vel spătar, pe Costache Razu vel visternic, pe Gavriil Costache vel ban, pe Teodor Costache paharnic, pe Lupu Gheuca¹ vel stolnic și pe Aristarh vel comis, dând și celelalte boierii dupăcum i s'a părut mai bine. Pe vornicul Sandu Sturza l-a pus la seimeni pentru nerecunoștința ce a arătat-o, deși era cu totul ciracul și creatura sa; și în aceeași zi a închis și pe Teodor Palade la vistierie ca să-și dea seama, și dupăce a dat-o, l-a lăsat liber. Iar Sandu Sturza prin mijlocirea patriarhului chir' Paisie a căpătat deplină iertare, și pe urmă amândoi au fost miluiți și cu | boierii, precum se va arăta la rândul povestirii. 864

¹ În ms Γκλόκα.

Mazilirea lui Ismail paşa și veziriatul lui Seid Mehmed paşa.

În acest răstimp zisul vezir Ismail paşa, a cărui îngâmfare și lăcomie de bani creștea din ce în ce mai mult, pentruca să-și facă pe viitor dorințele și să strângă comori, s'a gândit să înlătore pe căzlar-aga, de care se sfia întrucâtva, fiindcă era sfetnic și intim al împăratului. A început dar să-l pârască la împărat, ceea ce l-a făcut și pe dânsul să arate la rândul său împăratului faptele lui Ismail paşa și marea lui lăcomie; din cauza aceasta împăratul s'a supărat pe el și mazilindu-l din veziriat l-a surghiunit la Rodos, desbrăcându-l de cinstea și de tuiurile sale, și a făcut caimacam pe silihtarul său Seid Mehmed paşa. Și înțelegând împăratul că din marea lui lăcomie zisul vezir a făcut permutarea domniilor, a chemat pe micul său imbrohor Mustafa bei și l-a însărcinat în taină să meargă în Țara Românească și în Moldova dându-i poruncă împărătească ca să prinză pe Pașagic, capugilar-chehaiasi al mazilului Ismail paşa, care fusese numit schemni-agasi, și luându-i toate darurile ce le luase dela domni să-l ducă legat în fiare la Constantinopol. Unii spun că avea și altă poruncă împărătească ascunsă ca, dacă ar apuca pe domni la locurile lor, să-i lase să rămâe ca și mai înainte; însă zisul imbrohor zăbovind din cauza iernei prea grele a găsit pe domni sosiți la scaunele lor, așa încât îndeplinind numai porunca pe care o avea în vileag, precum s'a spus, a pornit din Țara Românească | și a venit aci la Iași adu- 865 când împreună cu el și pe capugilar-chehaiasi al lui Ismail paşa în lanțuri. Întru întâmpinarea lui domnul a trimes la Focșani pe Mihalache vameșul. Când s'a apropiat de Iași i-au ieșit înainte din porunca domnului boierii împreună cu beizadelele lui Grigorie vodă, Scarlat și Matei, și l-au condus la Iași.

A doua zi a venit la curte și a întâlnit pe domn la divan în prezența tuturilor boierilor; în timpul când el comunica cele poruncite de stăpânire toți boierii aclamau pe împărat, urându-i mulți ani, și mulțumind pentru acest domn pe care l-a trimis țării, parcă știau ce folos era să le aducă el în împrajurările grele și turburi de mai târziu, precum

povestirea va arăta mai la vale. S'a dus și Grigorie vodă la acel imbrohor de două trei ori în tot timpul cât a stat în Iași, și i-a dat toată îngrijirea cuvenită îmbrăcându-l cu blană de samur, după care a plecat la conacul său. I s'a făcut o asemenea primire fiindcă era fiu de vezir și mare om al împărăției, ceea ce s'a dovedit nu după mult timp, când a fost numit pașă cu trei tuiuri și a fost trimis în Egipt. La plecarea sa a fost iarăș petrecut cu aceeaș cinste și alai și s'a trimis împreună cu el până la Galați marele vornic Iordache Cantacuzino ca să-l petreacă.

În Constantinopol s'a făcut vezir zisul șilihtar al împăratului anume Seid Mehmed pașa, deoarece împăratul săturându-se cu schimbarea deasă a vezirilor l-a scos pe acesta din sarai mai întâi cu trei tuiuri numindu-l, precum am spus, caimacam, iar pe urmă l-a făcut mare vezir. Acesta, nefiind experimentat în afacerile externe, a dat toată cârmuirea lui | Halisa Osman aga, vezir-chehaiasi, care era experi- 866
mentat în afacerile politice, fiindcă a fost timp îndelungat secretar al lui Mehmed chehaia, și din timpul lui Ali pașa Hechimzade a fost în continuu chehaia.

Grigorie vodă și în a doua sa domnie în Moldova a arătat aceeaș fire ca și mai înainte, astfel că locuitorii săraci mulțumiau lui Dumnezeu că au văzut iarăș pe domnul lor, pe care l-au cunoscut ca un părinte al lor obștesc pentru iubirea și compătimirea lui față de dânșii ; de care lucru s'au convins și atunci, văzând că acei boieri cari erau închiși au fost nu numai iertați dar și cinstiți cu boierii. Și cutoatecă pe Sandu Sturza, care a fost mare vornic de țara de jos, l-a făcut vornic de țara de sus, totuș acest lucru se făcuse cu știrea și voia lui, fiindcă i se făgăduise vel logofetia, care puțin în urmă i s'a și dat, deoarece Constantin Costache, mare logofăt, care fusese însărcinat cu văcăritul la Suceava, a fost lovit de dambla pecând se afla în mânăstirea Sucevița și după 2 ciasuri și-a dat obștescul sfârșit. Pe care aducându-l la Iași l-au înmormântat la mitropolie cu toată cinstea, față fiind și domnul. Mare logofăt a fost numit pentru scurtă vreme Donici, pe care însă domnul l-a iertat după puțin timp de zisa boierie, din cauza vârstei sale înaintate, și l-a lăsat să se odihnească în casa sa, bucurându-se

de destulă milă domnească. Și astfel, precum am spus, a făcut pe Sandu Sturza vel logofăt, iar pe Teodor Palade l-a cinstit cu vel spătăria și-i avea pe amândoi în cinste și favoare.

În timpul acestei domnii s'a făcut obiceiul ca vel logofeția să fie cinstită cu toiag de sedef, iar vel vorniciile și hătmănia cu altfel de toiage, împodobite cu argint, pecând mai nainte aveau toiage de rând ca acelea pe cari le au vornicii de poartă.

A treia mutare a lui Constantin vodă Mavrocordat în Moldova,

Mutându-se Grigorie Ghica vodă, precum s'a spus, din Moldova în Țara Românească, s'a mutat și Constantin vodă Mavrocordat pentru a treia oară din Țara Românească în Moldova.

Acest domn era într'adevăr și mai înainte iubitor de Dumnezeu, milostiv, drept și darnic, dar în această domnie s'a arătat cu totul cucernic pentru cele dumnezeiești, practicând virtutea prin fapte; scârbindu-se de plăcerile și petrecerile acestei vieți și evitând orice prilej de desfătare și distracție, își împărția timpul cu rugăciunea, cu divanul și cu citirea cărților. De dimineață până la prânz se îndeletnicia cu cercetarea judecăților, ascultând cu mare scrupulozitate pe împricinați, și nu obosia șezând la divan și silindu-se să împartă dreptate celor nedreptățiți, cutătecă avea anume judecători, numiți dintre boierii săi devotați | ca să judece pricinile ce 1054 se iviau, afară de pricinile moșiilor pe cari le cerceta marele logofăt după vechiul obicei al țării. După prânz până seara, dacă erau răvașe strânse, adică petiții sau pe turcește arzuhaluri, se citiau în auzul lui de doi sau trei cititori pentruca citirea să fie neîntreruptă, astfel că atunci când unul isprăvia un răvaș, îndată cellalt începea un alt răvaș și se dădeau tutulor cuvenitele hotărâri și răspunsuri. Venind în acest interval și marele vistier sau altcineva, cerceta cu el treburile cuvenite, fără a se întrerupe citirea

răvaşelor¹. Iar dacă nu erau răvaşe de citit, citia din cărţile lui Ioan Hrisostom sau ale marelui Vasilie sau ale lui Macarie egipteanul sau ale altor sfinţi părinţi, însemnând vorbele aflate în ele, cari se referă la prinţi. Somnul cel dulce era foarte măsurat; se scula desdedimineaţă la ora cinci, stând în biserică cu mare luare aminte şi evlavie împreună cu toţi boierii şi slugile domneşti cari locuiau în curtea domnească, cari şi ei se sculau când se crăpa de ziuă după pilda domnului. În timpul slujbei dumnezeieşti de multe ori doi ciohodari erau aşezaţi la poarta bisericii ca să nu lase, înainte de sfârşitul slujbei, să iasă vreunul din aceia cari au această urfă deprindere. Nu se cânta chinonic, ci în locul lui se citia depe amvon vreo cuvântare a lui Ioan Hrisostom, dintre acelea cari din porunca sa erau traduse în limba moldovenească, pentru că această citire este mult mai folositoare ascultătorilor decât melodia cântăreţului; | lucrul acesta s'a făcut 1055 pe urmă obicei şi în toate celelalte biserici ale Moldovei. Nu puşini dintre marii boieri erau silişi să-i imiteze postul straşnic pe care îl ţinea, mai cu seamă în timpul sfinţelor posturi când de dimineaţă până seara nu mânca absolut nimic şi nu bea nici măcar cafea; boierii, scârbindu-se şi dânsii cu totul de tutun, urmau slujbele bisericesti înfrânând şi poftele lor trupeşti.

Nu înceta de a muştra pe mitropolitul de atunci Nichifor al Moldovei pentru că hirotonia şi preoţi şi diaconi fără ştiinţă de carte. Pe lângă aceasta, alegând dintre arhieriei pe mitropolitul Sidisului şi pe acel al Nisei (pe cari i-a constrâns

¹ Vorbele cronicarului arată că puterea de muncă a lui Constantin Mavrocordat a uimit pe cei dinprejurul lui. Şi într'adevăr, laudele aduse nu sânt simple linguşiri; neobişnuita lui activitate în multele lui domnii din Moldova şi Ţara Românească arată că acest domn nu cunoştea ce e trândăvia. Că se ocupa singur de administraţia ţării cu o neasămuită hârnicie aflându-se în nemijlocită corespondenţă cu dregătorii statului dela cel mai mare boier până la cel din urmă slujbaş, mărturişeşte cu admiraţie Ioan Canta p. 183 şi ne-o arată apoi extrem de voluminoasa şi preţioasa lui *Condica de cărţi de poroncă*, în care, pe lângă actele de administraţie curentă, acest domn iubitor al trecutului a pus să se copieze şi cărţi de ale domnilor de odinioară ce-i cădeau în mână. Condica se află astăzi în Bibl. Acad. Rom. supt No. 237 rom.; s'a tipărit în regeste de Iorga în Stud. şi Doc. 6, 209—451.

și pe ei să se ducă la școala grecească) precum și pe câțiva egumeni, i-a trimes afară la țară să cutreere satele și să învețe pe preoții incuți cele cuvenite, dupăcum pe scurt și în scris le arătase dânsul, cu scopul ca să-i strângă pe urmă pe toți la Iași și să-i examineze în persoană ca să vadă dacă s'au folosit întrucâtva de învățătura ce le-au dat-o zisii arhieriei și egumeni. Și cutoatecă împrejurările de atunci l-au împiedicat să aducă acest lucru la bun sfârșit, totuș este adevărat că mulți preoți și diaconi au tras mare folos și citiau pe întrecute felurite cărți singuri, iar în cecece privește slujba bisericască își dădeau silința s'o citească cu o deosebită îngrijire.

Nu numai că a încetat din poruncă domnească vechea deprindere a boierilor de a pune femei în cărciumi și mai ales de a alege pe cele frumoase pentruca vinul să se vândă repede, dar a scris și ispravnicilor fiecărui ținut poruncindu-le ca orunde ar găsi vreo femeie învinuită de curvie mărturisită, și mai ales care ar fi fost ibovnică a vreunui musulman sau creștin, să o prindă numaidecât și s'o trimită la Iași. | Și 1056 într'adevăr, numeroase asemenea femei fiind trimise au fost pedepsite cu închisoare de mai mulți ani, pe urmă au fost liberate dând chezășie că se vor abține.

În afară de pomenile pe cari le făcea pe ascuns văduvelor și orfanilor și altor neputincioși și scăpătați, a mai orânduit să se împartă cerșetorilor câte cinci sute de lei pe lună.

A îndemnat foarte mult pe zisul mitropolit al Moldovei să numească clerici ai mitropoliei, precum sânt și în celelalte eparhii, adică econom, schevoflax, sachelar, logofăt etc., cari să se întrunească împreună cu mitropolitul ca să cerceteze pricinile bisericști, la cari domnul nu vrea niciodată cu niciun chip să se amestece, măcarcă în fiecare zi era supărat de mulți, pe cari mitropolitul din cauza bătrânețelor nu putea să-i judece. Însă acest bătrân, de teama ca să nu împartă cu alții puterea lui arhierască, nu vroia să încuviințeze să se numească clerici dintre egumenii aleși, dupăcum domnul găsia de cuviință, ci dintre preoții pământeni ca să-i aibă supt ascultarea sa. Cu toate acestea la urmă a fost silit să numească câțiva ieromonahi

cu știință de carte. Așadar în fiecare Miercuri și Vineri întrunindu-se sinodul la mitropolie se cercetau pricinile și trebile bisericesti de către clerici. Pe lângă aceasta a dat poruncă să se strângă la Iași toți egumenii mănăstirilor mari și mici și toți protopopii aflați în țara Moldovei ca să se țină sinod obștesc, prin care să se îndrepteze unele greșeli și abuzuri, cari se săvârșesc la hirotonisiri și în alte vechi obiceiuri bisericesti, și să se hotărască, | după ca- 1057
noanele și poruncile sfinților apostoli și ale sfintelor sinoade, cari anume, când și în ce chip să fie hirotonisiți mai întâi diaconi și după cât timp să fie hirotonisiți preoți și mai cu seamă să nu fie îngăduit ca să cânte sau să citească în biserică laicii, ci numai preoții, diaconii și anagnoștii, sau alții din clerul bisericesc, precum era orânduit din vechime; de- asemenea ca un domn foarte evlavios, s'a grăbit să îndrepteze prin sinodul obștesc și alte vechi rânduieli cari s'au stricat și nu se mai țin astăzi. Adunându-se deci toți, s'a ținut de două trei ori sinod în sfânta biserică a curții domnești în prezența mitropolitului, a episcopilor și a altor arhieriei, fiind totodată de față și domnul, care sta în picioare; cu privire la unele lucruri s'au luat hotăriri, cu privire la altele s'a amânat hotărîrea pentru o altă adunare care s'a orânduit să se ție mai târziu.

Cât ajuta și ocrotia sfintele mănăstiri din țară, dela Sfântul Mormânt, din Muntele Sinai, din Sfântul Munte și altele, numai atât spun, ca să-și facă cineva o idee și despre celelalte: când se întâmpla să se înfățișeze la divan vreun creditor cu zapis iscălit de vreun egumen, înlăturat dela egumenie sau încetat din viață, și să ceară banii săi dela noul egumen, sau, ceea ce e acelaș lucru, dela mănăstire, hotăra ca noului egumen să i se dea la mână scrisoare domnească pentru apărarea sa, iar creditorul să-și ceară banii de unde i-a dat. Și aceasta o făcea cu bună chibzuială pentruca egumenii să nu aibă voie să prăpădească și să nimicească pro- 1058
prietățile mănăstirilor împrumutându-se și îndatorând | mănă-
stirile supt pretext de trebuință și nevoie.

Niciodată nu vroia să audă instrumente muzicale însoțite de cântece necuviincioase și molatice. La nunta ficej

sale domnița <Smaranda>¹ cu beizadeaua Ioniță Racoviță, după multă stăruință din partea boierilor, abia a dat voie să cânte din instrumente, însă fără cântece necuviincioase și obscene. Atunci a ajutat și pe Mihai vodă cu treizeci de pungi pentruca să-și capete dela împărăție libertatea, fiind surghiunit până atunci la Mitilene.

Inima sa miloasă nu-l lăsa să omoare pe vinovați, dar pedepsia pe osândiții la moarte cu închisoare îndelungată și foarte dureroasă și chinuitoare ca să se pocăească în sfârșit pentru nelegiuirile săvârșite. În scurt, purtările acestui domn au fost așa de neobișnuite, încât unii neîncrezători au îndrăznit să spună că ar fi fost amestecate cu prefăcătorie. Să fie incredințați însă toți, fără să aibă nicio umbră de îndoială, că tot ce făcea era izvorit dintr'o virtute curată și foarte adevărată, precum o dovediau faptele sale, cari erau aceleași atât pe față cât și pe supt ascuns. Apoi să aibă în vedere și următorul lucru: de ce adică și pentru care scop un domnitor să se silească pe sine ca să arate virtuți prefăcute și să-și chinuiască trupul cu un trai așa de anevoios și de obositor? Dar să nu creadă cineva | că în timpul când se înde- 1059
letnicia cu zisele trebi bisericesti n'ar fi îngrijit de cele politice, căci nicio treabă necesară a țării nu rămânea neîngrijită, nici cea mai mică poruncă împărătească neisprăvită.

Încetarea din viață a răposatului Grigorie Ghica vodă, domnul Țării Românești, și numirea în locul său a fiului său Matei vodă, mare dragoman.

Dupăce Grigorie Ghica vodă a domnit în Țara Românească în pace desăvârșită patru ani și jumătate, a vrut Domnul să-i ia sufletul de veșnică pomenire. Așadar în anul 1752 la 23 Au-

¹ Cronicarul neaducându-și aminte de numele domniței a lăsat loc alb în text. Am introdus numele în text după Ienachi Kogălniceanu p. 218. Greșit la E. Legrand, *Généalogie des Mavrocordato* (p. 6, ed. a doua p. 20), se zice că Caterina, fiica lui Constantin Mavrocordat, s'a căsătorit cu Mihai Racoviță.

gust¹ căzând într'o boală grea și luând dela doctorul Mihalache Mamonas² o doctorie numită de către Europeni *theriaca celeste*,

¹ În ms era κϛ', a doua mână a îndreptat în κγ', adăogând pe-deasupra și cuvântul ἐτελεύτησε. Cp. însă inscripția depe mormântul lui Grigorie Ghica (în Al. G. Gălășescu, Eforia spitalelor civile, București 1899, p. 632 și N. Iorga, Inscriptii din bisericile României 1, 70-71) unde se dă data 26 August 1752. Data 23 August ziua de Duminică o dă și o notiță depe manuscrisul 229 grecesc, aflat în Bibl. Acad. Rom. (= 619 în Catalogul lui Litzica, unde însă trebuie îndreptat anul 1751 în 1752). Probabil la 23 August a căzut în letargie, iar la 26 a încetat din viață. Cp. și Hurmuzaki, Documente 9^a, 3—4 și Suplem. 1^a, 621; Iorga, Stud. și Doc. 1, 232 n. 3.

² *Mihalache Mamonas* e aceeaș persoană cu *Mihalache Manos*, despre care Comnen Ipsilanti ne spune întocmai acelaș lucru, anume că a prescris lui Ghica vodă o doză prea mare de tiriac, pricinuindu-i o letargie mortală (Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν 367 și Hurmuzaki, Documente 13, 167). Nu e de admis că cronicarul, un intim al domnului, sau Comnen Ipsilanti, un medic contimporan și el, n'ar fi cunoscut exact numele medicului domnului. Dar pentru identificarea lui *Mamonas* cu *Manos* pledează și următorul fapt. Contimporanul Daponte în Catalogul său istoric ne spune cu mare precizie că la 10 Februarie 1741 a fost decapitat Alexandru Ghica, iar la 11 a fost numit în locul lui ca mare logofăt medicul *Mihalache Mamonas, fost mare schevofilax*. Comnen Ipsilanti pe de altă parte cu aceeaș precizie povestește că la 10 Februarie a fost decapitat Alexandru Ghica, iar a doua zi s'a numit mare logofăt *medicul Mihalache Manos, fost mare schevofilax* (Hurmuzaki, Documente 13, 168). Așadar nu încapă nicio îndoială că *Mihalache Manos* e aceeaș persoană cu *Mihalache Mamonas*. Ce e drept, în cele două ediții ale Catalogului istoric al lui Daponte, date la lumină de Satas și Erbiceanu, în loc de Μιχαλάκης Μαμωνάς citim Μιχαλάκης Μασοράς (Bibliotheca graeca medii aevi 3, 174 și Cronicarii greci 191), dar faptul are următoarea explicație: Satas a citit greșit, iar Erbiceanu, cutoatecă avea înaintea lui autograful lui Daponte, a editat Catalogul, mai comod, după textul tipărit al lui Satas! Dovezi voi aduce cu altă ocazie. Eu am colaționat Catalogul istoric cu autograful lui Daponte, care se afla în posesiunea lui Erbiceanu, și am citit la locul cu pricină, fila 95^v: Μιχαλάκης Μαμωνάς. Trebuie însă să observ că acelaș Comnen Ipsilanti vorbind de numirea lui Ștefan Mavrogheni ca mare logofăt spune că el n'a intrat prin ușă, ci a fost impus Patriarhiei de Poartă, precum a fost cazul și cu medicul *Manuil Manos din Castoria* care a fost succesorul decapitatului Alexandru Ghica în logofeție (Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν p. 690). Nu încapă îndoială că în acest din urmă pasagiu, unde se vorbește incidental de logofătul Manos, Comnen Ipsilanti comite o greșală de memorie scriind *Manuil* în loc de *Mihalache*. Familia Mamonas este una din cele mai vechi familii grecești (Panaiotachi

adică tiriac¹, ce i s'a prescris fie din greșală, fie într'o doză peste măsură de mare, a adormit timp de 36 ciasuri un somn care nu se deosebia deloc de moarte; pe urmă deșteptându-se și revenindu-i puterile într'o măsură foarte slabă, prin inspirație dumnezeiască și-a presimțit moartea și a făcut, dictând el însuș, un raport în scris către împărat. După patru zile a ajuns în capitală Alexandru Suțo, mare postelnic, care, cutoatecă pornise din București înainte de moartea domnului, căci prevăzuse că nu mai rămânea nicio speranță de viață, a primit însă pe drum știrea despre încetarea lui din viață, știre pe care aflând-o marele vezir a comunicat-o împăratului. Atunci împăratul a spus vezirului: Odatăce avem în slujbă pe fiul acelu înțelept și vechi servitor al meu, nu găsesc | cu cale ca altul să fie preferit și iată că 1080 hotăresc ca să-i urmeze în scaun fiul său Matei, marele meu dragoman, și să nu-mi mai vorbești despre altul, fiindcă știu că acesta va mulțumi împărăția mea ca și în slujba de dragoman, unde a fost încercat. Astfel s'a adus la îndeplinire hotărîrea împăratului și Matei vodă a îmbrăcat caftan de domnie. Iar rămășițele pământești ale răposatului Grigorie vodă în plânsetele și bocetele poporului și cu mare pompă și cu obișnuitul alai, fiind ridicate de patru veliți boieri, au fost transportate din curtea sfintei mânăstiri a lui Mihai vodă până afară din București în propria sa ctitorie, adică în sfânta mânăstire a sfântului și tămăduitorului Pantelimon, care a fost zidită de dânsul în chip frumos și minunat și a fost înzestrată cu multe și bogate afliesiri, precum am povestit mai sus, pentru primirea bolnavilor, săracilor și străinilor. Acolo a fost înmormântat cu cuvenita pompă domnească, fiind de față tot clerul și toți boierii precum și o numeroasă mulțime de supuși mici și mari.

Poporul din Țara Românească a plâns foarte mult pierderea acestui bun domn și plăcut lui Dumnezeu păstor, dar când a aflat că s'a numit ca urmaș al lui, cu voia

Nicusios era și el *Mamonas*; despre ea e de consultat cartea lui A. Milliaraki *Οικογένεια Μαμωνά*, Atena 1902, unde însă nu e pomenit doctorul Mihalache Mamonas). Chestia merită să fie reluată și lămurită în întregul ei.

¹ În ms ήτοι βαφή ούρνιως = adică văpsea cerească.

lui Dumnezeu, prea iubitul său fiu Matei vodă, mâhnirea dinainte s'a schimbat în bucurie și toți laolaltă înălțau spre cer glasuri de mulțumire, deoarece cunoscându-l din copilărie | zăriseră într'insul rădăcinile, ce aveau să încolțească și să odrăsească însușiri deosebite, și să dea flori mirositoare cu roadele cele mai dulci de binefacere și compătimire ce străluciau în inima sa. Astfel ca cerbii însetați așteptau cu nerăbdare să vadă cu ochii pe însuș domnul în persoană. 1081

În cel de al treilea an al domniei sale, Constantin vodă Racoviță a fost amărît mai întâi fiindcă a pierdut pe doamna sa Sultana, fiica răposatului Iordache slugerul; aceasta fiind bolnăvicioasă și luând doctorii dela un italian, care venise din Polonia și era considerat ca un doctor foarte bun, a încetat din viață. Mâhnirea lui a fost îndoită, întâi pentru pierderea ei, apoi fiindcă nici cu dânsa nici cu cea dintâi soție nu avusese copii. Pe urmă s'a mai întâmplat și un foc îngrozitor și ciudat care a început dela un capăt al Iașilor și fiind ațâțat de un vânt puternic, lăsa la mijloc cinci șase case și săria la a șasea sau a șaptea, până a ajuns pe neașteptate la curtea domnească și a ars-o în întregime împreună cu biserica Sf. Nicolae și cu casele săracilor din partea de jos a curții.

Domnia lui Matei Ghica vodă în Țara Românească.

Așadar Matei vodă îmbrăcând caftanul împărătesc la 30 August 1752 și punând cuca împărătească la 1 Septembrie a pornit la 14 ale aceleiaș luni în Țara Românească. Sosind la 1 Octombrie la scaunul său domnesc, a luat cărma bunei și lăudabilei chivernisiri, urmând în toate pilda domnului său părinte răposat. Nu vom repeta acelaș lucru descriind | însușirile deosebite și virtuțile acestui nou domn, 1082 blândețea, îngăduința, marea înțelepciune și agerimea minții manifestată la vârsta lui fragedă, mărinimia caracterului, milostenia și îndurarea lui, nemărginitul său zel și dorința de a împărți dreptate celor nedreptățiți, roadele multiple

ale cumințeniei și creșterii creștinești ce i-a dat-o părintele său, și mai ales nemărginita lui frică de Dumnezeu și evlavia către cele dumnezeiești; atâta numai spunem că a avut o domnie fără prihană și laudabilă, arătând față de toți supușii iubire părintească, milostenie și aplecare spre binefacere. Deci dorind să aducă țara într'o stare mai bună și să-i înconjoare pe toți cu ocrotirea și îngrijirea sa domnească, a făcut totul ca să odihnească și pe boierii și poporul său, dar mai cu seamă lăcașurile cinstite și sfinte, precum și pe văduvele boierilor dându-le tot felul de ușurări și scutiri posibile. Unele din dări le-a ridicat cu desăvârșire și a poruncit să nu mai fie luate în viitor, altele le-a micșorat și le-a scăzut așa încât supușii, îndrăznesc să spun, nu se temeau de acest domn ci numai îl iubiau și se rugau lui Dumnezeu pentru dânsul, aducând laude proniei cerești că i-a miluit cu un asemenea păstor alinându-i de pierderea neuitatului său părinte.

Măria Sa, ca și părintele său, doria să facă nemuritor strălucitul său nume cu fapte laudabile și mari și de aceea îi plăceau clădirile mărețe; a început întâi cu mai mici ca să ajungă cu voia lui Dumnezeu la altele mari. Mergând | într'una din zile spre desfătare la un foisor frumos, pe care neuitatul său părinte îl clădise cu o minută fântână lângă el aducând și o parte din gârla Dâmboviței cu mare cheltuială (acesta e în satul Giulești, moșia sfintei mânăstiri Săringar, la o depărtare de 2 ciasuri de București), și văzând Măria Sa un deal mai înalt aproape de foisor s'a gândit că dela înălțimea acelu deal vederea fără margini înspre câmpia întinsă de jur împrejur poate să aducă mai mare desfătare sufletului; deaceea îndată a orânduit ca supraveghetor pe aga Dimitrache Suțo, boier dintre distinșii nobili din Bizanț, ca să clădească pe acel deal o casă mică. După puține zile suszisul, având mai cu seamă o iscusință deosebită pentru asemenea întreprinderi, a pregătit un alt foisor cu odăi dedesupt, înalt și măreț, și zidit cu mare frumusețe, dela care se vedea nu numai încântătoarea câmpie dimprejur dar și întreg orașul București. Plănuia să mai facă mai târziu mari clădiri, precum am spus, și pe lângă acestea să prenoiască pe

unele făcute de alți domni, cari se stricaseră de vremea atot-distrugătoare, dar împrejurările n'au îngăduit, precum cititorul va vedea mai jos.

În a opta lună a domniei sale, Dumnezeu cel de sus, care ocârmuiește toate spre binele obștesc, pentru judecățile pe cari numai el le știe, a vrut să-l bage în niște întâmplări potrivnice ca să-i încerce, se vede, tăria sufletească, pregătind și deprinzând intrucâtva răbdarea, resemnarea și îngăduirea sa către aceia cari au încercat să uneltească împotriva lui urzind înșelăciuni și viclenii, ce-i drept nu direct ci indirect, căci nu învinuiau pe Măria Sa | deloc, 1084 ci pe boierii săi intimi, pe Iordache hatmanul și pe fostul spătar Nicolache Roseti. Acești uneltitori erau doi, întâi Neofit, mitropolitul acestei țări, de fel din insula Creta, dintre acei Cretani pe cari îi înflorează fericitul apostol Pavel, un om turburător și sperjur, și chiar din tinerețe suferind de o boală ipohondriacă foarte înaintată, care uneori îl arunca într'o desăvârșită manie și nebunie. Arhiereul, vai de îngăduirea dumnezeiască! păstorul duhovnicesc, care pășind pe urmele apostolilor urma să fie învățătorul păcii și îndreptătorul smintelilor, el însuș se face cap și pricină 'a turburării și a zarvei; pe față face jurăminte înspăimântătoare că se poartă cu mare iubire și credință către domn, iar pe ascuns făurește conspirație și răzvrătire. Apoi, al doilea, Constantin Dudescu, fost mare vornic, minte din capul locului nestatornică și pururea neastâmpărată, nerecunoscător către binefăcătorii săi, căci către toți domnii, adică către toți câți au domnit pe vremea sa, s'a arătat viclean, spinos și nerecunoscător, așa că a fost pedepsit de toți pentru viclenia pe care a arătat-o, cutoatecă a văzut binefaceri și a fost cinstit. Aceștia deci, atrăgând cu ei și pe alți câțiva ușurateci la minte, au trimes la Constantinopol pe un oarecare Ștefanache, om stricat, nepot al răposatului doctor Manolache Duce, cu un arzmahzar, pe care îl făcuseră pe ascuns, plângându-se la împărat și aducând învinuiri cumplite împotriva lui Iordache hatmanul și a lui Nicolache Roseti.

Mergând dar Ștefanache în capitală și găsind acolo pe alți câțiva | Munteni, slugi boierești, croitori și bărbieri, cari 1085

erau așezați acolo de mai mulți ani, s'a înfățișat împreună cu aceștia împăratului într'o zi când ieșise la Eiub și i-a dat arzmahzarul, care purta și semnăturile multora cari nici habar n'aveau de această uneltire, căci părtașii mitropolitului și ai lui Dudescu erau foarte puțini. Împăratul primind jalba și citind-o, a găsit cu cale să poruncească vezirului ca să cerceteze temeinicia acestui arzuhal. Vezirul după porunca împăratului a trimis un tătar-agasi cu ferman către capugi-bașa Hagi Mustafa, care se afla în Iași ca mumbașir pentru izgonirea Lajilor, poruncindu-i să se scoale și să se ducă la București, și cercetând amănunțit afacerea să o aducă la cunoștința împărăției. Mergând capugi-bașa la București a tras la curtea domnească (domnul petrecea atunci în mănăstirea Mihaî vodă) și a stat opt zile fără să dea în vileag nici fermanul nici pricina venirii sale, așteptând ca să se strângă și episcopii din afară și egumenii și boierii și în fața tuturilor să arate porunca împărătească. Deci în ziua de 21 Mai, praznicul marelui Constantin, s'au adunat toți împreună cu domnul în biserica mitropoliei, cu hramul acestui sfânt și, după ce au ieșit din biserică, s'au urcat în chilia mitropolitului. Atunci acest bun arhieru a scos masca fățărniciei și dând în vileag cele tănuite până atunci, și-a vărsat veninul ascuns și a început să ațâte poporul și supt pedeapsa de blestem nedezlegat să-l constrângă să meargă cu toții la capugi-bașa și să se plângă. Nu s'a mulțumit cu aceasta, ci ca să ațâte și mai mult norodul] și să aprinză focul turburării și răzvrătirii, poruncește la curte să se tragă clopotul, supt cuvânt ca să audă aceia cari n'au fost de față la mitropolie și să alerge la zisul capugi-bașa, ai cărui ciododari pe de altă parte cutreierând străzile n'au lipsit de a sili chiar cu bătaia pe trecători ca să meargă și fără voia lor; astfel că de frică mulți s'au văzut siliți să facă mărturisiri false înaintea lui capugi-bașa, spunând că toată țara a trimis pe suszisul Ștefanache cu arzmahzarul la împărat. Deasemenea și Barbu Văcărescu, mare ban, și fratele său Ștefan, mare logofăt, precum și alții împreună cu dânșii, deși erau boieri credincioși și țineau partea domnului, văzând mânia mulțimii, de frică au fost siliți și ei să împărțasească părerea mulțimii. Însă toți îndeobște cu voce tare încredințau că de

1086

domnul nostru sântem pe deplin mulțumiți și se plâneau numai de Iordache hatmanul și mai ales de Nicolache Roseti, din pricină că era tânăr, agiamiu și cam aprig la mânie. Mult însă învinuiau pe aga Dimitrașcu Balasache, cumcă era obraznic și nerușinat și a atins cinstea multor boieri fără ca domnul să cunoască faptele lui, astfel că toți îndeobște îl urau.

Așadar capugi-bașa, după ce a trimis pe tatar-agasi la devlet cu scrisori de răspuns, s'a întors iarăș la Iași, iar împărăția deși a înțeles bine că toată această turburare și plângere se pusese la cale prin ațâțările dușmanilor, și nici nu se îndoia de nevinovăția domnului Matei vodă, | totuș vrând să arate că cârmuiește trebile după cum 1087 cere folosul obștei și că împăciuește și întocmește neorânduielele, a găsit cu cale să facă o îndoită permutare a domniilor, precum s'a întâmplat și altădată de mai multe ori, și să mute pe Matei vodă din Țara Românească în Moldova iar pe Constantin vodă Racoviță din Moldova în Țara Românească, numind ca schemni-agasi pentru amândoi domnii pe zisul capugi-bașa; iar pe de altă parte a arătat că pedepsește cu surghiunul nu numai pe cei pârșiți ci și pe pâritori. A surghiunit dar pe Iordache hatmanul la Tenedos și pe Nicolache Roseti la Hios, dar a mai surghiunit în acelaș timp și pe Ștefanache, care s'a dus cu arzmahzarul și pe alți câțiva împreună cu el, precum și pe Constantin Dudescu, despre care am vorbit mai sus, împreună cu fiul său Nicolache și cu jupănesele lor. Pe lângă aceștia împărăția a mai surghiunit și pe Stavrache chirurgul împreună cu fiul său Iordache spătarul, pe cari, deși se aflau în slujba lui Constantin vodă Racoviță, împărăția i-a bănuț și pe ei ca ațâțători ascunși ai turburărilor din Țara Românească. Surghiunul însă a fost de scurtă durată, fiindcă după două luni suszișii surghiuniți toți împreună și-au căpătat libertatea. १३.

Suszisul Iordache spătarul, fiul lui Stavrache, se afla la Iași lângă Constantin vodă Racoviță când s'a hotărât surghiunul lui. Îndatăce a sosit un tatar-agasi al vezirului cu ferman către capugi-bașa Hagi Mustafa aga — care se afla acolo ca mumbașir pentru izgonirea răufăcătorilor — ca

să-l prinză și să-l predea în mâinile lui tatar-agasi, zisul capugi-bașa a trimes un ciohodar și l-a chemat să vie la dânsul. El însă, nu știu cum, prinzând de veste a fugit în acelaș moment din fața ciohodarului. | Capugi-bașa a făcut mare turburare, deasemenea și Constantin vodă, căutând în tot orașul Iașilor, chiar și în casele marilor boieri, și au mai trimes oameni pela toate drumurile ca să-l prindă ; el însă însoțit de câțiva Tătari a trecut Prutul și a fugit în Bugiac. Mai pe urmă aflând că a sosit un al doilea ferman mai strașnic către acelaș capugi-bașa și către Constantin vodă ca negreșit să-l găsească și să-l trimeată, s'a gândit dintre cele două rele să prefere cu supunere pe cel mai mic decât să rămână vinovat de crima mai mare a nesupunerii. Așadar întorcându-se s'a duș la Constantinopol și supunându-se poruncii împărătești a fost surghiunit și dânsul, dar după puțin timp a fost pus în libertate împreună cu ceilalți.

Deci dupăce capuchehaielele ambilor domni au îmbrăcat caftanele de mutare și li s'au trimis fermanurile, domnii s'au pregătit și au pornit din amândouă părțile. Dar aci nu trebuie să trecem supt tăcere ceeace s'a întâmplat cu mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei. A doua zi după turburarea norodului pe care el o pusese la cale în ziua de Sf. Constantin, ca prin minune, a început să cadă în nebunie, fiindcă Dumnezeu răzbunărilor, care pedepsește curând pe sperjuri și pe aceia cari fac jurăminte mincinoase, precum am văzut-o foarte des, n'a întârziat să-l pedepsească și pe el pentru jurămintele mincinoase ce le făcuse, chiar fără ca dânsul să fie silit de nimeni să jure, el care trebuia să se ocupe numai de trebile păstoriei și să îngrijească de folosul sufletesc al turmei sale și de îndreptarea clerului, și să se silească să potolească scandalurile | ce s'ar pricinui de alții. Așadar nebunia lui crescând din zi în zi a ajuns la cel mai mare grad, când în sfârșit a murit în chip nenorocit fără să-și mai vină în fire până în ultimul moment, și aceasta nu mai târziu decât tocmai în ziua când a pornit Matei vodă din București.

D. Russo

Emendațiuni
la
unii autori greci și români.

Emendațiuni

la

unii autori greci și români.

Textele vechi cari ni s'au transmis în manuscrise, fiind desfigurate de dese copieri și prelucrări, și amplificate sau ciuntite de interpolări și prescurtări stângace, au nevoie de purificare și emendare pentru a se apropia cât mai mult de forma în care au ieșit din mâinile autorilor. Editorul unui text păstrat în mai multe manuscrise are datoria să aleagă din tradiție lectura pe care o crede autentică, iar în caz când găsește că nicio lectură nu provine dela autor, adică când se află înaintea unei coruptele vădite, e dator să procedeze la emendare. Se înțelege însă că un om, fie cât de înzestrat, nu poate, chiar dacă constată coruptelele, să nimerească totdeauna lectura autentică sau să propue emendarea cuvenită, așa încât alături de editor e nevoie ca să conlucreze mulți cercetători, și numai așa s'ar putea ajunge la o purificare a textelor desfigurate de copiiști. Fiecare cercetător vede cu alți ochi, are o deosebită perspicacitate în a descoperi coruptele, unul în fraze ciuntite prin omisiuni, altul în împreunări greșite de cuvinte, sau în numele proprii schimonosite etc.; unii găsesc cu mare înlesnire greșelile de gramatică, pecând alții au un deosebit talent pentru a descoperi interpolări sau omisiuni. Ce roade minunate dă conlucrarea mai multor cercetători pentru emendarea textelor, ne arată edițiile clasicilor greci și latini. Când compară cineva o *editio princeps* a unui autor grec sau latin cu ultima lui ediție, rămâne uimit de coruptelele pe cari primul editor le-a lăsat în text fără măcar să le bănuască.

Pe baza experienței căpătate în emendarea clasicilor greci și latini s'a început în timpul din urmă și restituirea

textelor medievale și moderne. Pentru emendarea textelor vechi românești nu s'a făcut nimic, sau aproape nimic, până acum. Și cu drept cuvânt. Când edițiile erau făcute fără aparat critic și manuscrisele erau utilizate în modul cel mai arbitrar, când editorul siluia manuscrisele să spue nu ceeace era într'însele, ci ceeace doria el, se înțelege că niciun cercetător serios nu îndrăznea să propue emendațiuni și să restituie pasagiile vădit corupte sau neinteligibile fără să aibă înaintea lui întreaga tradiție a manuscriselor. Neajunsul edițiilor vechi a venit să-l îndrepte *Comisia istorică a României* publicând monumentele istorice și literare în edițiuni critice. Pe baza acestor ediții orice cercetător poate să contribuie cu perspicacitatea lui la restabilirea unui pasagiu corupt, la lămurirea unei expresiuni obscure, sau la indicarea interpolațiunilor sau a coruptelelor.

Și astfel se deschide un câmp larg și virgin pentru purificarea textelor vechi românești. În străinătate sânt anume reviste unde se publică emendațiuni¹, cari de multe ori probează o perspicacitate cu adevărat genială.

Dar nu trebuie să se uite că emendarea textelor medievale e o întreprindere mult mai grea decât îndreptarea unui autor clasic, grec sau latin. Cu cât un autor e superior, cu atât e mai lesne de emendat. În special emendațiunile sânt greu de nimerit la textele bizantine sau neogrecești, precum și la textele vechi românești. Când la un autor clasic găsești că fraza nu merge lin, că nu e logică, ești aproape sigur că la mijloc trebuie să fie o coruptelă; un manuscris mai bun, descoperit posterior, confirmă bănuiala. Nu tot așa se întâmplă și cu textele scrise în greaca vulgară sau cu cronicarii români, la cari stângăcia în expresie, ba chiar incoerența, e ceva obișnuit. Pentru acest motiv când edităm asemenea texte, trebuie să fim foarte *conservatori*; când întâlnim greșeli și incoerențe, nu trebuie numaidecât să introducem în text îndreptările noastre azardate, nici să încercăm să curățim orice pete stilistice sau excrescențe para-

¹ Articolele cu emendațiuni la textele noastre vechi și mai ales la edițiile critice ale Comisiei se primesc cu plăcere și se publică în Buletinul Comisiei istorice a României. *I. Bogdan.*

sitare ale letopisetelor, de frică să nu îndreptăm pe însuș autorul sau să nu tăiem din carne vie. Cine editează sau propune emendații la un text, nu trebuie să uite că o incoerență, o greșală, un nonsens adeseori, nu se datorește autorului, ci copistului sau traducătorului, dar fiindcă cultura autorului de multe ori nu e mai presus decât a copistului sau a traducătorului, nu știi cui să o atribui și nu știi dacă trebuie să procedezi la emendare. Se înțelege însă că conservatismul nostru iarăș nu trebuie împins prea departe. Greutățile pe cari le întâmpinăm pentru stabilirea textului în cazurile când avem înaintea noastră mai multe variante, sânt foarte serioase, totuș cine studiază cu băgare de seamă limba textului precum și monumentele literare contemporane, cine își dă seama de cultura și de mentalitatea autorului și se identifică, ca să zic așa, cu el, poate să deosebească ce se datorește autorului și ce provine dela copist. În orice caz numai greșelile copiștilor și interpolările sigure trebuiesc îndreptate și înlăturate, respectându-se cu sfințenie greșelile autorilor, fie ele incoerențe, fie greșeli de fond sau de formă.

În ceea ce urmează voi încerca să propun câteva emendațiuni la cronica atribuită lui Dușău și la o poemă publicată de Sp. P. Lambros în Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) p. 417-419 supt titlul:

Στίχοι εἰς Ἰωάννην Πέτρον, βοεβόδαν Μολδαβίας
(Versuri către Ioan Petru, domn al Moldovei).

Și mai întâi observ că acest titlu, dat de editor, nu se potrivește cu conținutul poemei și nu înțeleg de ce s'a lăsat la o parte titlul aflat în manuscris: Στίχοι εἰς τὸν ἐντιμώτατον καὶ εὐγενέστατον κύριον Ἰωάννην, μέγαν βησιτάρην πάσης Μολδοβλαχίας (Versuri către prea cinstitul și prea nobilul chir Ioan, mare vistier al Moldovei). Poema proslăvește pe Iani Vistierul; versificatorul anonim arată cum Iani a scăpat pe Petru Șchiopul când boierii, trimițând arzuri către sultan, cereau decapitarea lui; cum în divanul împărătesc Iani și-a pus capul ca chezășie și a susținut nevinovăția lui Petru, reușind astfel să înlătore pe pretendentul Nicolae și să consolideze pe tron pe Petru Șchiopul. Așadar conținutul corespunde întocmai cu titlul aflat

în manuscris. Când o operă n'are titlu, înțeleg să fabricăm unul, când însă are, și titlul corespunde întocmai conținutului, fabricarea unui titlu, și încă a unui titlu nepotrivit, e inadmisibilă.

În versul 7 manuscrisul are ἤφερεν, Lambros îndreptază în ἔφερεν, cred fără nevoie. Autorul care scrie în limba *greacă vulgară* și întrebuintează cuvinte ca: ἐτουτουνοὺς versul 1, δόθηκαν v. 2, μπήκασι v. 21, 'ποῖκε v. 33, σκάζουν και πλαντάζουν v. 44, desigur a scris ἤφερεν, prin urmare îndreptarea lui Lambros e fără rost. Se știe că augmentul temporal în greaca modernă nu e ceva neobișnuit la verbele începând cu o consoană (pentru ἤφερα avem mărturii din al 3 secol d. H., vezi Corpus Inscr. Attic. 3, 2, 1379). Alături de formele dialectale ἤπεςα, ἤλαθα, ἤκαμα etc., formele ἤφερα, ἤπια etc. sânt panelenice. Forma ἤφερα se întrebuintează indiferent alături de ἔφερα în monumentele neogrecești; mă mărginesc să aduc câteva mărturii dintr'un text contimporan cu poema editată de Lambros, și anume din Pseudo-Dorotei, Βιβλίον ἱστορικόν (citez după ediția din Veneția 1818): ἤφερε φουσσάτα p. 488; ἤφεραν τὸν Μητροφάνην p. 444, dar ἔφερε και ἄλλους ἀρχιερεῖς p. 455. Cp. și p. 446. 449. 452. 453 etc.

Pentru aceleași motive a făcut rău editorul Lambros când gășind în manuscris νὰ δύνομαι a îndreptat în νὰ δύναμαι, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 261, versul 62. Forma δύνομαι în loc de δύναμαι revine deja în secolul al doilea înainte de Hristos (vezi G. N. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik p. 59 și Karl Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache p. 222) și ne întâmpină la fiecare pas în monumentele limbii vulgare; vezi de pildă Pseudo-Dorotei ibid. p. 448 și D. Russo, Cronica Ghiculetilor p. 38.

În v. 11 manuscrisul are: τὰ ἄρζια οἶν ψεύτικα και μὴν τὸ πιστοθίται, ceace Lambros restitue în τὰ ἄρζια εἶνε ψεύτικα και μὴν το πιστωθῆτε. Cred că nu e nevoie să schimbăm tradiția. În loc de εἶνε trebuie păstrată forma elidată εἶν' aflată în manuscris, căci ἄρζια poate fi socotit cu trei sau cu două silabe, după împrejurări. Vezi de pildă v. 13: κομμάτια socotit ca având 3 silabe, pecând ἀλήθειαν din

versul 55 are 4 silabe. Εἶν' înaintea unei consoane e de o întrebuintare panelenică. Dau un pasagiu din poema lui Gheorghe Etolos, adresată lui Mihai Cantacuzino Şeitanoglu, text contimporan cu al nostru: σὰν εἶν' τὸ ρόδον φυσικὰ εἰς ὅλους γὰ μπιζή, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 260 v. 39.

În v. 12 manuscrisul are χαῖτης, în v. 14 χαῖτης, editorul în ambele părți introduce în text χαῖτης. Singura formă care revine în texte și se întrebuintează foarte mult și astăzi de Grecii din Imperiul turcesc e χαῖτης, care trebuie introdusă în text. Χαῖτης, din turcescul *hain*, însemnează în genere trădător, viclean (ca și în limba română); la Grecii din Constantinopol și Tracia are și sensul de *leneș* (χαϊνέω mă dau lenei).

Editorul scrie βηστιάρην v. 17. 43. 53. 60, βηστιάρην v. 29; singura formă care trebuie introdusă în text e βηστιάρης, βηστιάρην.

În v. 54 lectura manuscrisului πῆγεν εἰς τῆμδάνη se restituie de Lambros în: πῆγεν εἰς τὴν Βάνη (= s'a dus la Vani). Contextul însă ne arată că trebuie să scriem: πῆγεν εἰς τιδάνι sau ντιδάνι (= s'a dus la divan). Versificatorul zice că *Dumnezeul, care ocârmuește bine toate lucrurile, a făcut ca Iani Vistierul să se aște atunci în Constantinopol și mergând la divanul împărătesc să apere cauza dreaptă a lui Petru Şchiopul înaintea pașalelor*. Cp. și v. 6—9 unde se zice aproape același lucru, și unde versul 9 *μπασιάδες τὸν ἑθαύμασαν εἰς τὸ ντιδάνι μέσα* (pașalele l-au admirat pe Iani când lua apărarea lui Petru la divan) ne dă cheia emendației.

Formele βρίσκονται și γὰ δώσουσιν v. 50 și 59 trebuiesc păstrate și nu îndreptate în βρίσκονται și γὰ δώσωσιν. E sigur că autorul a scris ου în amândouă cazurile, dupăcum au textele neogrețești, scrise în limba populară, și dupăcum se întrebuintează și în limba vorbită astăzi. Editorul textelor grecești vulgare nu trebuie să uite niciun moment că formele tradiției cari prezintă o deosebire (nu numai pentru ochi ci și) pentru ureche, trebuiesc păstrate, afară se înțelege de greșelile evidente ale copiștilor. În cazul de față editorul Lambros introducând în text formele mai literare în locul celor populare aflate în manuscris, a îndreptat pe autorul însuși.

Ăceeaş observaţie trebuie făcută şi în ceea ce priveşte îndreptarea versurilor la cari prisoseşte câte una sau mai multe silabe. Când sântem siguri că tradiţia nu e autentică, şi printr'o emendaţie, care ar explica în mod vădit geneza greşelii metrice, putem să restituim versul, ne e permis să procedăm la îndreptare, altfel trebuie să respectăm greşelile metrice, dacă ele provin dela autor. În versurile 32

καὶ τὸν αὐθέντη [του] ἐδούλεψεν ὡς φρόνιμος ὅπου ἔνε

şi 34

πῶς τὸν αὐθέντη [του] ἐδούλεψεν καὶ κάθεται σκαμνί του

editorul Lambros înlătură cu semnul atetezei cuvântul του, fiindcă găseşte că amândouă versurile sânt hipermetre. În acelaş mod procedează şi în Poema lui Gheorghe Etolos, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 263, unde din versul 57:

αὐθέντην νὰ σε λέγουσιν [οἱ] Κωνσταντινοπολίται

înlătură articolul οἱ. Dar în cele dintâi două cazuri, dacă eliminăm του, atunci τὸν αὐθέντην însemnează *pe sultan*, pe suveranul prin excelenţă, iar în al treilea caz subiectul Κωνσταντινοπολίται cere neapărat articolul οἱ. Prin urmare greşala metrică provine desigur dela autor şi îndreptarea n'are rost. Precum am spus mai sus, autorii fără cultură şi fără talent sânt capabili de orice greşală, şi nu trebuie să aruncăm în spinarea copiştilor imperfecţiunile pe cari, judecând după întreaga operă, găsim că le pot comite autorii înşişi. Pentru întărirea celor spuse cu privire la greşelile de versificaţie dau câteva versuri dintr'o poemă a lui Ioachim din Cipru (manuscrisul Acad. Rom. No. 37):

Τὸ πάτερ νόστρε νὰ εἰπῶ μέσα στὴν ἐκκλησίαν
ἐκεῖ ποῦ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν (f. 17^r).

Din al doilea vers lipsesc două silabe; cu o emendaţie uşoară

ἐκεῖ ὅπου οἱ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν

am putea înlătura greşala metrică, dar textul care e chiar

autograful autorului nu ne permite să bănuim tradiția, și prin urmare n'avem voie să îndreptăm pe însuș autorul.

Din următoarele două versuri:

Σαράντα πέντε ἦτανε κάτεργα ἰτομασμένα
εἰς τὴν Καλλίπολιν κατέβησαν ἐκεῖνα τὰ καμένα (ibid. f. 52^r)

al doilea are 17 în loc de 15 silabe, dar n'avem ce face, trebuie să reproducem întocmai manuscrisul autograf, dacă nu vrem să înlăturăm părțile organice ale textului.

Ἀπάργιασες, nu ἐπαρίασες.

Sp.P.Lambros găsind într'un manuscris o plângere (ἄρηνος) pentru căderea Constantinopolului și crezând că e inedită, a publicat-o întâi în revista Ἑστία 22 (1882) p. 823 și pe urmă în Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 250-256. Plângerea, fiindcă se afla într'un manuscris, care conținea și alte opere de ale preotului Sinadinos, editorul i-a atribuit-o lui. În acest trenos ne întâmpina cuvântul ἐπαρίασες pe care Lambros l-a îndreptat în ediția din Ἑστία în: ἐπαράτησες. Pe urmă în a doua ediție din Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 255 v. 146, revenind asupra acestei emendațiuni, spune că ἀπαργιάζω se întrebuintează în Epir și poate și în alte părți ale Greciei cu sensul de a părăsi, totuși introduce în text forma ἐπαρίασες aflată în manuscris. Acum în urmă (Νέος Ἑλληνομνήμων 12 (1915) p. 115-116) vorbește iarăș de verbul ἀπαργιάζω, îi precizează sensul, aduce o mărturie dintr'un codex atonit și arată că acest cuvânt se află trecut în Dicționarul lui J. Lownders, A modern Greek and English Lexicum, Corfu 1837.

Cu privire la trenosul pe care Lambros l-a publicat ca *inedit* și l-a atribuit lui Sinadinos am de observat că această plângere se publicase până la ediția lui Lambros de vreo zece ori cel puțin și nu e opera lui Sinadinos ci a lui *Matei al Mirelor*, căci face parte din Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων (Istoria celor întâmplăte în Țara Românească) a zisului Matei; v. ediția Legrand, în Bibliothèque

grecque vulgaire 2 p. 313—328¹. Dacă Lambros ar fi recurs la Matei al Mirelor, ar fi constatat că cuvântul în chestiune revine exact ἀπάργιασες (kai tōra mās ἀπάργιασες εἰς βάθος ἀπωλείας, ed. Legrand p. 321, v. 2556), prin urmare forma ἐπαρίασες, aflată în manuscrisul utilizat de Lambros, fiind vădit o greșală de copist, trebuie înlocuită cu forma ἀπάργιασες.

Ἀπαργιάζω dealtfel nu e așa de rar cum îl crede Lambros, căci revine destul de des în monumentele literare neogrecești, scrise în limba vulgară, și se află nu numai în Dicționarul lui Lownders. Iată câteva mărturii: Ἀπάργιασα τὸ φλάμπουρο (am părăsit steagul) Hurmuzaki, Documente vol. 14, cd. N. Iorga, p. 102 (scrisoare din anul 1595). Ἀπάργιασε τὸν μαρσιάλον τοῦ κάμπου καὶ ἡγενηράλην κόντε Στάρμπερ(γ) με̅ τὴν πεζούραν εἰς τὴν Στρυγονίαν (a lăsat pe feldmaresalul și generalul conte Staremberg cu pedestrima în Strigonia), Ἀληθεστάτη συνάθροισις τῶν ἐφημερίδων τῆς Μπούδας, manuscrisul Acad. Rom. 495 p. 6; în acest manuscris cuvântul revine des, cp. de pildă p. 9. 11 etc. Cuvântul ἀπαργιάζω e trecut și în alte dicționare grecești mai vechi, nu numai la Lownders, v. de pildă Βεντότη Λεξικὸν τρίγλωσσον, Viena 1790; Δοσιθέου Κομᾶ Ἑλληνο-Ρωσσικο-Γαλλικὸν λεξικόν, Moscva 1811; Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστῶσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης τοῦ Γ(εωργίου) Κ(ρομμύδα), Moscva 1808, s. v., etc.

Așadar nu încapă îndoială că atât conjectura ἐπαράτησες, pe care Lambros a introdus-o în textul primei sale ediții, precum și lectura manuscrisului ἐπαρίασες, pe care

¹ Am arătat edițiile operei lui Matei în Νέος Ἑλληνομνήμων 6 (1909) p. 498. Cu acest prilej observ că redacția revistei și-a permis un adaos care nu exista în manuscrisul trimes de mine spre publicare. V. p. 496: περὶ τὰ τέλη τοῦ προοιμίου μᾶς λέγει ὁ Ματθαῖος ὅτι ἤθελε νὰ ἰστορήσῃ τὰ κατορθώματα Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ τοῦ Ἀνδρείου, etc. (pela sfârșitul introducerii Matei ne spune că a vrut să povestească vitejiile lui Mihai Cantacuzino Viteazul, etc.). Redacția a introdus cuvântul Cantacuzino în text, confundând pe Mihai Cantacuzino Șeitanoglu cu Mihai Viteazul! Aceeaș confuzie și în Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 255-256: Lambros crede că poeziile lui Stavrinou și Palamidi proslăvesc pe Mihai Cantacuzino, domnul Țării Românești! Confuzia aceasta însă s'a făcut și de alții și e foarte veche, v. Legrand, Bibliographie hellénique, 17 siècle, 2 p. 173 și Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 471-472.

a menținut-o în a doua ediție, sânt vădit greșite; și mai e de adăogat că editorul Lambros n'a observat că prin amândouă aceste cuvinte (cari au câte patru silabe) versul politic, așa cum a fost restituit και τώρα μάς ἐπαράτησες (sau ἐπαρίας) εἰς βάθος ἀπωλείας, devine hipermetru! ¹

A face din muscă pilă.

În predoslovia Izvodului atribuit lui Dubău, editată întâi de N. Iorga (Studii și Documente 3 p. 13) și acum în urmă de C. Giurescu (Buletinul Comisiei istorice a României vol. 1, p. 170—171), citim:

*Intru multe poște și gânduri se află cea ce fără lucru șade, mărturisește marele înțeleptul Solomon împărat, iară cea ce-ș plinește gândul, ales cu facere bună, de lăudat este, pentru că firea omenească dentru firea sa este pornită a se muta și a se premeni în multe feliuri. 5
Pentr'aceia dară destoinici orășeni și cărtulari mari, oamenii cari lăcuia în zile vechi la cetatea cea vestită a Atinei, nu le era alt lucru zăbava lor, fără numai peste toată vremea a înțelege și a învăța câte ceva lucru de iznoavă, precum mărturisește și marele filosof Aristotel, 10
de zice că toți oamenii dentru firea lor sânt îndemnați ca să știe acesta cuvânt, dară nu trebuie a-l scăpa, ca să nu cădem supt vina greșelii aceștia, ce scrisem mai sus.
Zăbăvim gândul nostru pren taină surdă, surdă este pre o*

¹ În Νέος Ἑλληνομνήμων 6 (1909) p. 496-7 am arătat cum Sinadinos a prescurtat textul lui Matei al Mirelor; trebuie însă să adăog că Sinadinos care trăia în Seres, de frica cărmuirii, a omis tocmai versurile cari erau îndreptate contra Turcilor, contra profetului Mohamet, sau în cari se exprima nădejdea că cu timpul Constantinopolul va fi cucerit iarăș de creștini. De pildă, după versul 58 din ediția lui Lambros, Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 252, s'au omis două versuri, 2419-20 din ed. Legrand: ἀλίμονον! ἐγίνηκε (ἡ Ἁγία Σοφία) ναός τοῦ Μεγεμέτη | τοῦ μαροῦ καὶ ἄπιστου, τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ψεύστη (vai! s'a făcut (Sf. Sofia) templul spurcatului, necredinciosului, nelegiuitului și mincinosului Mohamet). După versul 70 din ed. Lambros s'au omis zece versuri (2443-2453 ed. Legrand) în cari se întreabă dacă va cădea iarăș Constantinopolul în mâinile creștinilor, etc.

parte pentru nesimțirea ei cea den fire dată, iară grăi- 15
toare este pentru deistvia care isprăvește și se face cinie
cuvântului stătătoriu, fiind lucrul a firei nestătătoare,
pentrucă alte fapte pre lume, alte lucruri mari fără
ființă sânt, iară acestuia, măcar că mijlocul mic este,
iară mari lucruri arată, cu totul a zice că tocma 20
și până la lucruri dumnezezești, necum pemintești, tinde,
nu se contenește, și câte cu trupul a le vedea nu
poate, cu aceasta le află toate fără de mijloc oprite.
Derept aceia este condeiu și mult îl laudăm, ce ca sū
nu ne hulească neștine, să zică cum facem dentr'o muscă 25
pilă, adecă de un lucru mic mare, lăsăm condeiu, pricina
dentăiu, și laudăm a doa, adecă mîntea, că pre condeiu
mîntea-l poartă, iară nu meșterșuguește condeiu nemic
dentru sine, ce povața-l îndreptiază, fără de carele întru
nemic nu plătește condeiu.

În amândouă edițiunile textul, cu mici deosebiri fără
însemnătate, e la fel. Dar așa cum s'a publicat, textul e cam
neclar din cauza punctuației greșite și din cauza unei co-
ruptele care s'a strecurat în tradiție. Atât Iorga cât și Giu-
rescu au pus virgulă după *cuvânt* (rândul al 12), evident
greșit. Autorul se referă la renumitul pasagiu din Aristotel
cu care începe Metafizica: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται
φύσει (Toți oamenii din fire doresc să învețe), prin urmare
trebuie să punem punct și virgulă după *știe* (rândul al 12).

Fraza: *să nu ne hulească neștine, să zică cum facem dentr'o
muscă pilă* e evident fără sens. Ceeace urmează după *pilă*:
adecă de un lucru mic mare ne dă cheia înțelesului. Autorului
i-e frică să nu fie acuzat că exagerează, că dintr'un lucru
neînsemnat face caz mare, că dintr'un țânțar face armăsar.
Și într'adevăr așa iese sensul dacă introducem în text o
ușoară schimbare, dacă punem *fil* în loc de *pilă*¹. Se știe
că turcescul *fil* (elefant) a intrat și în limba română, v. Can-
temir, Divanul lumii, p. 110 ed. Sion: *pre fier rugina îl to-
pește, pe elefant, sau precum se zice pre fil, șoaricele îl omoară;*

¹ Litera finală *ă* se știe că se ia în textele vechi când drept ũ
când drept ă. Copistul a găsit în manuscris *filă* și neînțelegând acest
cuvânt rar l-a transcris *pilă*.

id. Istoria ieroglifică (ed. Odobescu) p. 167: *filul după mărimea și mama trupului, la suflet nepotrivit este*. Cp. și tariful vamal din 1761: *dinte de fil oca 44 bani* (Arhiva românească ed. 2 vol. 2 p. 245). Arhaicul *fil* persistă încă în *fildeș* (dinte de elefant).

Expresiuni proverbiale, pentru a arăta o exagerare mare, există în toate limbile, cp. *a face musca cât cămila*, *a face din țânțar armăsar* și în special grecescul $\epsilon\lambda\epsilon\phi\alpha\nu\tau\alpha \epsilon\kappa \mu\upsilon\acute{\iota}\alpha\varsigma \pi\omicron\iota\epsilon\iota\nu$.

Prin aceste schimbări cred că textul devine clar. Omul care șade fără să lucreze își pierde timpul cu poftă deșarte, precum zice Solomon¹, pecând acela care se ocupă cu îndeletniciri intelectuale este de laudat. Atenienii din vechime nu se ocupau cu altceva decât cu învățătura. În firea omului este a dori să învețe mereu, precum mărturisește și Aristotel. Acest lucru trebuie să-l avem totdeauna înaintea ochilor ca să nu cădem supt vina greșelii de care vorbește Solomon. Minteia noastră putem să o îndeletnicim cu condeiul, care cutoatecă e o taină surdă, un lucru nesimțitor, totuș pentru efectele (= deistvia) pe care le produce când se face instrumentul (= cinie) cuvântului e *grăitor*. Condeiul deși un lucru neînsemnat, ne arată lucruri mari, până și lucrurile dumnezeiești prin condei ni se pun supt ochi. Dar ca să nu ne hulească cineva că din muscă facem elefant, lăsăm condeiul și laudăm mintea, căci în realitate mintea este aceea care pune în mișcare condeiul.

Dar spre deplina lămurire a rândurilor de mai sus trebuie să observ că autorul nostru s'a inspirat dela Miron Costin, care numește *scrisoarea iscusită oglindă a minții omenești, prin care omul poate să aște nu numai lucrurile lumii ci și cerul și pământul și lucrurile depărtate de ochii noștri*:

Zice-va neștine: prea târziu este! După sutele de ani, cum se vor putea ști poveștile adevărate de atâtea vacuri? Răspunz: lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici, și nu numai lucrurile lumii, staturile și începuturile țărilor, ce și singură

¹ Pilde 13,4.

lumea, ceriul și pământul, că sânt zidite după cuvântul lui Dumnezeu celui puternic. Crez din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfânta credința noastră creștinească și mântuirea noastră cu pogorârea Fiului lui Dumnezeu, și împelițarea cuvântului cel mai nainte de veci în firea omenească (denafară de păcat)? Scriptura ne deschide mintea de agiungem cu credința pre Dumnezeu, Duhul cel nevăzut și necuprins și neagiuns de firea noastră, scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru¹.

¹ Miron Costin, De neamul Moldovenilor, ed. C. Giurescu, București 1914, p. 4, 3-18.

C. Giurescu

Interpolările și data scrierii
De neamul Moldovenilor
de Miron Costin.

Interpolările și data scrierii De neamul Moldovenilor de Miron Costin.

— Răspuns criticei d-lui N. Iorga —

In edițiunea scrierii lui Miron Costin «De neamul Moldovenilor», apărută în 1914 între publicațiunile Comisiunii istorice a României, am stabilit că această scriere nu eră o lucrare definitivă, făcută, cum se credea mai înainte, după reîntoarcerea cronicarului din Polonia (1686), ci o simplă schiță, scrisă la începutul activității sale istorice. Ea eră destinată să formeze «cartea dintâi» sau «începătura» unui letopiseț general, care aveà să îmbrățișeze toată istoria Moldovei dela Romani până în zilele autorului. Acest letopiseț cronicarul n'a apucat să-l scrie; «începătura», rămasă neisprăvită, n'a mai fost revizuită și, cât a trăit autorul, nu a fost dată la lumină. Aflând-o printre hârtiile tatălui său, unul din fii cronicarului, probabil Nicolae, a copiat-o, modificând unele pasaje, și a completat-o cu informații proprii și cu știri scoase din alte scrieri ale tatălui său. Când în 1712, după moartea lui Nicolae Costin, manuscriptele lui au fost cercetate și copiate din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, printre ele s'au găsit și cele două redacțiuni ale aceștii scrieri: cea originală a lui Miron Costin în cinci capitole și cea interpolată de fiul său în șapte capitole. Din còpiile făcute cu această ocaziune derivă toate còpiile din manuscriptele cunoscute până acum. Ele sunt în număr de 18, dintre cari patru cuprind redacțiunea originală, iar celelalte patrusprezece pe cea interpolată.

Editorii de mai înainte ai aceştii scrieri, M. Kogălniceanu (1852) și V. A. Urechia (1886), deși cunoscuseră amândouă redacțiunile, au publicat totuș pe cea interpolată. Dar greșala cea mai mare pe care au săvârșit-o a fost că redacțiunea aceasta n'au publicat-o așa cum se află în manuscrise, ceea ce ar fi permis oricui să-i stabilească proveniența, ci au modificat-o, înlocuind părțile unde interpolările erau evidente cu cele corespunzătoare din redacțiunea originală, fără să amintească măcar despre deosebirile dintre ele ori despre înlocuirile făcute.

Edițiunea mea stabilea pentru întâia dată existența celor două redacțiuni, precum și originea interpolărilor. Pe baza textului original am arătat apoi că această scriere nu este o operă de maturitate, ci chiar «începătura» letopiseșului dela Romani, despre care cronicarul spuneă în 1675 în predoslovia letopiseșului dela Aron vodă că o «urzise» mai înainte.

Rezultatele acestea, pe cari le credeam definitive, au fost însă combătute de d-l N. Iorga într'o recenzie pe care o face ediției mele în numărul dintâi al Revistei istorice (Ianuarie 1915). D-sa susține că părțile arătate de mine ca interpolate aparțin tot lui Miron Costin, iar în privința datei când a fost scrisă își menține părerea de mai înainte, că adică este o lucrare redactată definitiv către sfârșitul vieții cronicarului. Critica d-lui Iorga atinge însăși bazele ediției mele; plină de cruțare în formă, ea este în fond nimicitoare. Sunt cel dintâi să recunosc că, dacă ar fi întemeiată, ediția mea ar trebui privită nu numai ca o lucrare neizbutită, dar ca o lucrare rea, care ar ciunti în mod arbitrar opera lui Miron Costin, eliminând ca interpolate părți cari îi aparțin în mod necontestat, și ar provoca controverse neîndreptățite asupra unor chestiuni clare. Critica aceasta are însă și o altă însemnătate. Ediția mea nu este o lucrare izolată; ea face parte dintr'o serie întreagă de cercetări asupra cronicelor, făcute după aceeaș metodă și în acelaș spirit. Rezultatele dobândite în ea se întemeiază, în parte, pe cele stabilite în studiile anterioare, și vor servi la rândul lor ca punct de plecare pentru altele viitoare, cari au și fost semnalate. Ea constituie deci o parte numai dintr'o lucrare mai

întinsă, ale cărei elemente alcătuitoare se susțin reciproc, fiind în strânsă legătură unele cu altele. Dacă ediția aceasta este șubredă, se sgdue încrederea în întreaga operă. A lăsa. în asemenea condițiuni, obiecțiunile formulate de d-l N. Iorga fără răspuns, ar însemna nu numai să aprob prin tăcerea mea condamnarea lucrării criticate, dar să las să planeze asupra tuturor celorlalte studii ale mele despre cronice o legitimă neîncredere. Și aceasta nu se poate.

În critica sa d-l Iorga s'a ocupat întâi de data scrierii și apoi de interpolări. Se înțelege însă că toată discuția depinde de textul pe care ea se întemeiază. Numai un text autentic fi poate da o bază sigură. Deaceea eu voi începe cu interpolările.

I.

În forma publicată de M. Kogălniceanu și V. A. Urechia, cartea *De neamul Moldovenilor* cuprindeă interpolări însemnate. Două capitole întregi din edițiile lor, al V-lea și al VII-lea, o parte din al IV-lea și jumătatea din urmă a celui de al VI-lea, pe lângă alte câteva pasaje mai mici, au fost eliminate din ediția mea ca fiind adăogate după moartea lui Miron Costin de către unul din fii săi. Cu excepția fragmentului din capitolul al IV-lea despre originea Litvanilor, în care și d-l Iorga pare să vadă o interpolare¹, pe toate celelalte d-sa le consideră autentice, atribuindu-le lui Miron Costin: capitolul al V-lea pe motiv că e scris după acelaș plan și cu aceleași idei ca și *Scrisoarea polonă* și mai ales *Poema polonă*; sfârșitul capitolului al VI-lea pentru că are «exact acelaș stil» ca și partea primă a lui care aparține lui Miron Costin, «iar cuprinsul e ca în cântul al doilea din

¹ Vorbind despre adaosele pe cari Miron Costin le face în cartea *De neamul Moldovenilor* față de *Poema polonă*, d-l Iorga spune: «Dar aici, în opera «moldovenească», se adăoge la descendenții Romanilor rămășița aromânească: «și la Rumele, în țările grecești, un neam ce le zicem Coțovlah, colonia Râmului este» (p. 34). Originea romană a Litvanilor, dacă nu e un adaos fericit, e totuș unul (p. 34-5). Venim la interpolații». S'ar părea că pasajul despre originea Litvanilor trebuie privit ca un adaos făcut de Miron față de *Poema polonă*; cred însă că d-l Iorga îl consideră, cum și e în realitate, ca o interpolare.

Poema polonă», cu «aceeaş copiare a lui Toppeltin, aceeaş luptă cu basnele predecesorilor». În ceea ce priveşte capitolul al VII-lea, deşi d-l Iorga are unele îndoieli, se pronunţă tot pentru autenticitate: «Aş sta la gânduri şi dacă se poate suprima ca interpolat capitolul numerotat obişnuit VII. Neputrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explica prin alt izvor şi lipsa unei revisuiri... Socotelile de cronologie sunt însă nouă. Ultimele rânduri să fie un adaos datorit celui ce a presintat cartea, care ar fi neisprăvită? Mă îndoiesc iarăş».

Dintre părţile arătate de mine ca interpolate, se consideră aşadar ca fiind în adevăr străine lui Miron Costin numai socotelile de cronologie din capitolul al VII-lea, excepându-se cele privitoare la Traian, cari, deşi în contradicere cu altele anterioare, ar fi totuşi autentice. Deosebirea aceasta mi se pare neîntemeiată. Socotelile cronologice sunt într'oo foarte strânsă legătură cu data expediţiei lui Traian, dela care ele pornesc. Dacă nu se pot deosebi unele de altele, cu atât mai greu este să le despărţim pe toate de restul povestirii. Ele constitue fondul însuş al capitolului al VII-lea, în care autorul îşi propune să arate «cât au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian cu Romani dela Italia» (p. 53). Toată povestirea se învârteşte împrejurul câtorva date: Coloniştii romani aduşi de Traian la anul 103 au rămas în Moldova 298 de ani; în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii la anul 401, unii au trecut în Dobrogea, cei din Țara Românească s'au retras peste munţi în Ardeal, iar cei din Moldova în Maramureş; Moldova a rămas pustie timp de 600 de ani, până pe vremea craiului Laslău la anul 1080, când Dragoş vodă a descălecat-o al doilea rând, iar Radu Negru s'a scoborit în Țara Românească. Din acest scurt rezumat se poate vedea că pe cele trei date — a primei descălecări de către Traian, a retragerii în Ardeal şi Maramureş în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii, şi a reîntoarcerii sub Dragoş şi Radu Negru pe timpul craiului Laslău — se reazemă toată povestirea. A le elimina, ceea ce de altfel practic nu s'ar putea realiza prin nici un fel de interpretare, oricât de îndrăzneată, ar însemna să desfiinţăm cu totul acest capitol, din care n'ar mai rămâne aproape nimic. Povestirea şi socote-

lile cronologice au aceeaș origine: ori sunt toate autentice, ori și una și celelalte au fost interpolate. A privi numai socotelile ca interpolări, considerând povestirea autentică, este cu neputință.

Spre a susține autenticitatea părților arătate de mine ca interpolate, d-l Iorga aduce două argumente: asemănarea de fond a lor cu alte scrieri ale lui Miron Costin, și asemănarea de stil. Nici unul din ele nu este hotărîtor.

Să admitem că asemănarea de stil ar fi reală. Dată fiind însă mica întindere a interpolărilor, cari oferă un câmp foarte restrâns de comparație, dat fiind caracterul de compilație și discuție în care spontaneitatea și originalitatea autorului nu se pot îndeajuns manifesta, precum și lipsa în genere la cronicarii noștri a unui stil personal bine caracterizat, — această asemănare, chiar dacă ar exista în adevăr, ceea ce s'a afirmat numai fără a se fi dovedit, n'ar putea constitui decât o simplă indicațiune cu privire la autorul interpolărilor.

Asemănarea de fond a fost relevată și de mine. În capitolul intitulat «Originalitatea interpolărilor» am arătat că «o bună parte din ideile cuprinse în aceste adaose sunt împrumutate tot din scrierile lui Miron Costin și anume din Cronica polonă și din Poema polonă», precizând și de unde anume fuseseră luate (p. XXIV-XXV). Cum interpolatorul este chiar fiul cronicarului, iar adaosele le face, în parte, pe baza altor scrieri ale tatălui său, asemănarea ideilor nu poate rezolva controversa în privința paternității.

Pe când în favoarea autenticității nu s'au putut invoca decât aceste două argumente, cele aduse de mine sunt și mai numeroase și mai doveditoare. Dintre ele au fost însă combătute numai următoarele trei:

1. «D-l Giurescu suprimă cap. V invocând motivul că sunt unele repetiții; dar d-sa însuș recunoaște că avem a face cu un manuscript incomplet și nerevăzut».

Eu susțin în adevăr că scrierea lui Miron Costin este nerminată și nerevăzută, dar d-l Iorga nu împărtășește această părere. După d-sa, De neamul Moldovenilor, care fusese urzită înainte de 1675, a fost refăcută de cronicar după reîntoarcerea sa din Polonia, așa că nu se mai poate admite că

ar fi o lucrare necompletă și nerevăzută. Mă surprinde deci că spre a se înlătură argumentul cu repetițiile, se recurge la o părere care este totuș combătută. Mai este apoi un fapt care a fost trecut cu vederea. Eu accentuam că în repețirile acestea, cari nu se întâlnesc numai în capitolul al V-lea, ci în toată partea cea nouă din redacțiunea interpolată, sunt unele «deosebiri caracteristice», cari, fiind vorba de o scriere așa de puțin întinsă, dau și mai multă greutate argumentului pe care îl formulam astfel: «Repetarea aceluiaș fapte, cu alte nuanțe însă, într'o scriere de așa mică întindere, constituie încă o dovadă (eră cea din urmă într'o înșirare în ordinea însemnătății descrescânde) despre originea deosebită a capitolelor respective» (p. XXIV).

2. «S'ar părea însă că este încă un motiv pentru a înlătură acest capitol (al V-lea) din opera lui Miron Costin. Se spune că o piatră dela Galați a fost adusă în Iași «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», și cea dintâi domnie a lui Duculeț n'a început decât după moartea lui Cantemir, care, cum se știe, făcuse să fie omorît Miron. Dar ediția Kogălniceanu are (p. 24) «Ducăi-vodă», adecă a celui bătrân. Forma lui «Constantin Ducăi-vodă» e imposibilă; ar trebui: lui Constantin-vodă Duca» (ori se poate zice: «lui Neculai Mavrocordatului-vodă»?). Numai în acest timp, campaniile turcești contra Poloniei scormoniră și arheologic aceste locuri, prin interesul pe care-l purtă unor asemenea cercetări câte unul din însoșitorii greci sau apuseni ai ostașilor, cum se vede din convorbirea, pomenită, a lui Miron Costin cu terzimanul Panaiotachi».

D-l Iorga pune deci la îndoială autenticitatea pasajului în care se vorbește despre aducerea inscripției la Iași în domnia lui Constantin Duca. Motivele acestei suspiciuni ar fi următoarele trei:

a) Față de lectura dată de mine «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», ediția Kogălniceanu are «la domnia Ducăi-vodă», adecă a celui Bătrân (1665-1683);

b) Forma lui Constantin Ducăi-vodă ar fi imposibilă;

c) Piatra trebuie să se fi găsit în adevăr pe vremea lui Duca cel Bătrân, pentru că numai atunci s'au cercetat sub raportul arheologic ținuturile noastre prin campaniile turcești.

Să vedem ce valoare are fiecare din aceste motive.

Lectura «la domnia Ducăi-vodă» din ediția Kogălniceanu ar putea fi adusă în discuție numai când n'am cunoaște manuscriptele de cari el s'a servit, așa că ar exista bănuiala că editorul a luat-o din vreun manuscript astăzi necunoscut. O asemenea bănuială nu-și are locul. Manuscriptele întrebuințate de Kogălniceanu, în număr de patru, se cunosc, fiind identificate de mine. În toate se află lectura: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Kogălniceanu, care știa că Miron Costin, omorât în 1691, nu putuse avea cunoștință de un fapt petrecut în domnia lui Constantin Duca, a suprimat cuvântul Constantin, rămânând a se înțelege că inscripția fusese adusă în una din cele trei domnii ale lui Gheorghe Duca, pe când cronicarul trăia. Dar lectura cea autentică este: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Ea se găsește nu numai în manuscriptele folosite de Kogălniceanu, ci în toate cele cunoscute până acum, cari sunt în număr de 13. De sigur că numai prin scăparea din vedere a locului din ediția mea unde am arătat modificarea pasajului de către Kogălniceanu (p. LII-LIII), d-l Iorga a putut să invoace forma falsificată din ediția lui, spre a o opune celei autentice.

Al doilea fapt care a făcut pe d-l Iorga să suspecteze acest pasaj a fost îndoita articulare a numelui domnului: «lui Constantin Ducăi-vodă», care ar fi imposibilă. Dintre cele 13 manuscripte în cari se găsește acest pasaj, 6 au forma «lui Constantin Ducăi-vodă», iar 7: «lui Constantin Duca-vodă». Se înțelege că ceea ce interesează discuțiunea noastră este numele domnului, în privința căruia nu există nici o îndoială; felul cum e scris, este o chestiune de formă care n'are nici o importanță. Observ totuș că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă» nu este câtuș de puțin imposibilă. Din momentul ce o întrebuințează Axintie uricarul — autorul manuscriptului dela Petersburg, pe care d-l Iorga îl atribue printr'o scăpare din vedere unuia din fii lui Miron Costin — precum și copiatorii celorlalte 5 manuscripte în cari ea se află, se vede că este o formă care circulă, mai puțin, poate, decât cealaltă, dar totuș o formă întrebuințată. Dacă avem însă în vedere nu numărul manuscriptelor, ci valoarea lor, lucrul se schimbă: forma contestată.

se găsește în cel mai vechiu dintre manuscrise (din an. 1712), iar dintre celelalte tocmai în familia care ne-a păstrat redacțiunea cea mai bună (s). Să mai adăogăm acum și faptul că nu expresiunea arhaică derivă din cea modernă, ci invers, și vom ajunge la concluziunea că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», considerată ca imposibilă, este tocmai forma cea originală.

D-l Iorga presupune că piatra trebuie să se fi descoperit nu sub Constantin Duca, ci cu ocazia campaniilor turcești din vremea tatălui său. În text nu se spune însă că inscripția fusese găsită în domnia lui Constantin Duca, ci numai că atunci fusese adusă la Iași. Ipoteza despre aflarea ei pe vremea lui Duca cel Bătrân, chiar dacă ar fi întemeiată, nu poate prin urmare s'guduî încrederea în exactitatea informațiunii despre aducerea ei la Iași în domnia lui Constantin Duca. Dar ipoteza aceasta este contrazisă de mărturia categorică a lui Dimitrie Cantemir, citată în ediția mea, care spune că piatra fusese aflată la Galați în anul 1703, când domniă în adevăr Constantin Duca.

Vedem deci că niciunul din faptele invocate spre a se contesta autenticitatea pasajului privitor la Constantin Duca nu este întemeiat. Pasajul este autentic, iar faptul relatat este exact. El dovedește în mod indiscutabil interpolarea.

3. Eu am arătat că între capitolele pe cari le cred interpolate și acelea cari în mod sigur aparțin lui Miron Costin există, în afară de repetiții, și unele contraziceri. Între ele este una privitoare la Turnul Severinului, despre care Miron Costin afirmă că s'a numit Turn delaturnurile de piatră ale podului făcut de Traian, neputându-și explica «cum acel turn și-au schimbat numele și n'au ținut numele ziditorului său». Autorul interpolărilor nu știe nimic despre turnuri, dar, spre deosebire de Miron, el cunoaște descrierea podului din Dion; mai afirmă apoi că acolo unde este podul se află o cetățuie năruită, Severinul, iar în preajmă este târgușorul Severinul, făcut de Sever împăratul (p. XXIII-XXIV). D-l Iorga crede că nu e contrazicere, fiindcă în partea din urmă s'ar spune că numai târgușorul Severinul e făcut de Sever, cutoatecă și d-sa recunoaște că nu înțelege în ce sens este întrebuintat acest cuvânt. Eu mențin și față de această

explicare punctul meu de vedere. Rămâne ca cititorii să verifice singuri faptul spre a se convinge dacă este contrazicere ori nu.

Dar contrazicerea aceasta nu este singură. Ea este chiar cea mai puțin evidentă, ceea ce mă și determinase ca în înșirarea lor să-i dau locul cel din urmă. Asupra altor două nu încapă niciun fel de îndoială. În capitolul al IV-lea Miron Costin, întemeindu-se pe istoria grecească De patru monarhii, pune expediția lui Traian în contra Dacilor la anul 120 d. Chr.; în capitolul al VII-lea ea este însă arătată la anul 103. D-l Iorga crede că «nepotrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explica prin alt izvor și lipsa unei revizuirii». O asemenea explicație este greu de admis pentru o scriere de așa mică întindere. Ea micșorează, fără niciun motiv temeinic, personalitatea cronicarului, care, la interval de câteva pagini numai, ar reproduce în mod inconștient din izvoarele sale date contradictorii, cutoatecă ele privesc fondul însuș al chestiunii de care se ocupă. Și apoi, dacă e admisibil ca asemenea contraziceri să se șrecoare într'o schiță neterminată, existența lor într'o lucrare refăcută și definitivă, cum apare De neamul Moldovenilor în teza d-lui Iorga, se mai poate oare justifica? O altă contrazicere semnalată de mine, d-l Iorga o trece sub tăcere. În capitolul al IV-lea, Miron afirmă că Traian a murit în Egipt, cum susține de altfel în toate scrierile sale, pe când în capitolul al VII-lea se arată că moare la Selinunt în Cilicia.

Din cele trei contraziceri, cari alcătuiau unul din argumentele aduse de mine spre a dovedi interpolările, d-l Iorga contestă pe cea mai puțin clară, dă uneia din celelalte două o explicare care nu se potrivește cu teza susținută de d-sa, și ignorează pe cea de a treia. Acum, fie că sunt trei, cum susțin eu, ori numai două, cert este că există contraziceri și că ele privesc puncte esențiale ale scrierii: data expediției lui Traian, locul morții lui și construcția podului de peste Dunăre. O explicare acceptabilă a lor nu s'a dat. Eu nu pot crede că provin dela Miron Costin, ci cred că sunt datorite interpolărilor.

Acestea sunt explicările date de d-l Iorga cu privire la unele dintre argumentele aduse de mine ca să dovedesc

interpolările. Cum vedem, ele nu înlătură aceste argumente și nici nu le micșorează valoarea. Rămâne astfel stabilit că în redacțiunea care cuprinde șapte capitole sunt repetiții și contradicții, precum și o interpolare sigură în capitolul al V-lea.

Dar argumentele acestea nu erau singurele și nici măcar cele mai importante. Un altul, pe care d-l Iorga nu-l relevă, deși are o valoare deosebită, este următorul: Intre textul autentic al lui Miron Costin și partea interpolată există în ceea ce privește bogăția informațiunii și precizia citatelor o deosebire esențială. În afară de doi trei cronicari poloni și de manuale de istorie și geografie, numite și neidentificabile, Miron Costin n'a cunoscut și n'a întrebuințat pentru alcătuirea cărții *De neamul Moldovenilor* decât un singur izvor, pe Toppeltin. Toți ceilalți scriitori pe cari îi pomenește: Dion, Eutropiu, Bonfini, Enea Silvio, Zamoyski, Carion, Covacciocius și Quintus Curtius sunt citați după Toppeltin. Unii din aceștia însă, cum sunt Dion și Bonfini, sunt folosiți în interpolări într'un mod care nu lasă cea mai mică îndoială în privința întrebuirii lor directe. Autorul acestor interpolări dispune apoi de o literatură foarte bogată: el utilizează pe Cicero, Florus, Livius (?), Plinius, Baronius, Miechowski. Spre deosebire de Miron, care nu numai în scrierea de care ne ocupăm, dar în toate lucrările sale citează vag, de obicei numai autorul ori titlul cărții (s. ex. *Cronica leșască în Letopiseșul dela Aron vodă*), interpolatorul arată precis pe autor, titlul operii, cartea sau capitolul și uneori chiar pagina. Asupra acestei deosebiri foarte importante, d-l Iorga nu se oprește, cu toate că ea constituie un puternic argument împotriva tezei pe care o apără d-sa.

Să admitem însă că toate aceste argumente, pe cari critica d-lui Iorga nu le-a putut înlătură, nu sunt hotăritoare. La urma urmei nici nu avem nevoie de aceste dovezi ca să ne convingem că există interpolări, deoarece interpolatorul se descopere singur în câteva locuri, cum sunt cele următoare :

«Mult au cercat răpousatul tată-mieu Miron... cum

spuneă, pe vremea când au mers cu Dabijea-vodă cu oștile la Uivar să fie privit cu ochii săi» (p. 29³⁵⁻⁴⁰).

«Tot acesta șanț, carele îl vedem aicea la noi, răpousatul tată nostru Miron logofătul spuneă să-l fie trecut aproape de Nipru (p. 41²⁶⁻²⁷)... pe unde l-au trecut tată nostru» (p. 41³⁶⁻⁷).

Intre cei ce susțineau că Troianul fusese construit pentru apărarea de Tătari, eră și Panaiotache tergimanul «cum arată răpousatul Miron logofăt întru izvoadele sale» (p. 41³⁰⁻³²).

«Cum și pre un ban de aramă galben iarăș la acea cetate năruită spuneă tată nostru să se fie aflat cât un ort de mare» (p. 30³⁵⁻³⁶).

«Cum și Dragoș-vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorășenilor să fie fost păstoriu, ce este fecior unui Bogdan-vodă, născut în Maramorăș, care spuneă tată nostru să fie auzit cu urechile sale, trecând pre la Maramorăș în solie în sus la craiul leșesc la Sobieski» (p. 38²⁵⁻²⁹).

Pasajul privitor la originea Litvanilor este interpolat de acelaș fiu al cronicarului, care arată și motivele pentru ce l-a adăogat: «Iară aceasta am vrut să scriu mai pre larg, căce răpousatul tată-mieu Miron logofătul în izvoadele sale scrie cum acest Libo să fie venit în părțile Litvei pe vremea lui Nero cumplitului, împăratului Râmului, nesuferind tirăniile. Iară din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomenește» (p. 35¹⁶⁻²¹).

Este prin urmare pe deplin stabilit că redacțiunea în șapte capitole cuprinde interpolări: câteva dintre ele sunt lămurit arătate de chiar autorul lor, care este un fiu al cronicarului; una ne este revelată de numele lui Constantin Duca; repetițiile și contrazicerile ne indică prezența altora. Se înțelege că n'avem niciun motiv să credem că interpolările se mărginesc la pasajele în cari interpolatorul vorbește despre sine, ori la acelea în cari se constată anacronisme, repetiții și contraziceri.

Intrebarea este: dispunem noi în asemenea situații de mijloace sigure spre a deosebi toate interpolările? Da și nu. Când interpolările s'au produs chiar în originalul scrierii sau în prototipul manuscriptelor cunoscute, așa că ele se găsesc în toate, deosebirea lor este foarte grea și de cele

mai multe ori nesigură. Așa se prezintă în literatura noastră interpolările lui Simion dascălul la Cronica lui Ureche. Editorul este redus în asemenea cazuri numai la criteriile pe cari i le oferă analiza internă. Când însă interpolările se găsesc numai în unele manuscrise, cum este cazul nostru, atunci există, pentru a le deosebi, un mijloc de o siguranță și precizie matematică. Acest mijloc este clasificarea manuscrisurilor și stabilirea filiației lor. Ca interpolatorul să vorbească despre el, ori ca în adaosele lui să se găsească indicațiuni sigure despre proveniența lor deosebită, nu se întâmplă totdeauna. Foarte adesea interpolarea nu se deosebește prin nimic de textul în care a fost introdusă. Clasificarea și filiația manuscrisurilor singure ne arată ce este autentic într'un text păstrat în mai multe copii, cari prezintă deosebiri, și ce a fost adăugat în urmă. Odată ele stabilite, deosebirea interpolărilor este una din operațiunile cele mai ușoare. În cazul nostru manuscrisurile se împart în două grupe: 4 din ele (LGIB) cuprind redacțiunea în cinci capitole, în care textul ni se înfățișează în forma originală dată de autor; celelalte 14, împărțite în diferite familii (AsNb), au toate redacțiunea în șapte capitole, în care se găsesc repetițiile, contrazicerile și interpolările arătate mai sus. Filiația stabilită de mine dovedește în mod cert că cele 14 manuscrise din grupa a doua au un prototip comun, din care provin toate părțile cele noi din redacțiunea în șapte capitole. Ele au deci aceeași origine. De aci urmează că ori toate aceste părți noi sunt și ele ale lui Miron Costin, ori că niciuna nu-i aparține. A-i atribui unele și a elimina altele, cum face d-l Iorga, este cu totul exclus. La aceasta se opun în mod absolut rezultatele dobândite din clasificarea și filiația manuscrisurilor. A le nesocoti însemnează a nesocoti însăși baza științifică a metodei după care trebuiesc editate textele păstrate în mai multe manuscrise.

Incheind cele ce aveam de spus asupra observațiilor d-lui Iorga cu privire la interpolări, constat că ele nu sgu- due câtuș de puțin rezultatele mele. D-sa critică sau interpretează altfel câteva din argumentele mele cari dovedeau că există interpolări. Critica aceasta nu atacă însăși fondul problemei. Chiar dacă ea ar fi întemeiată, și am dovedit că

nu e, concluziile mele rămân în picioare. Argumentele criticate tindeau numai să stabilească că în redacțiunea cu șapte capitole există interpolări. Faptul acesta este sigur, chiar dacă argumentarea mea ar fi defectuoasă: interpolările există, sunt evidente, le recunoaște și d-l Iorga. În discuție nu este prin urmare: dacă sunt interpolări, ci numai câte interpolări sunt. La această întrebare nu se poate răspunde decât prin clasificarea și filiația manuscrisurilor. Răspunsul pe care ele ni-l dau este fără replică posibilă; d-l Iorga îl ignorează, cu toate că tocmai pe el se bazează deosebirea interpolărilor.

II.

Trecem la data scrierii. Impotriva părerii curente că Miron Costin ar fi scris cartea De neamul Moldovenilor după reîntoarcerea sa din Polonia (1686), eu am susținut că aceasta este una din cele dintâi scrieri ale sale. Să recapitulez pentru claritatea discuției argumentele pe care îmi întemeiam această convingere:

1. În prefața Letopisețului dela Aron vodă, scrisă la 1675, Miron Costin spune că-și propusese întâi să facă letopisețul Moldovei dela Traian «și urzise și începătura letopisețului», dar că s'a oprit din cauza «cumplitelor vremi» amânând pentru mai târziu îndeplinirea acestui gând. De neamul Moldovenilor se înfățișează în adevăr ca un fragment dintr'o operă mai întinsă. Ea formează «cartea dintâi», adică tocmai «începătura» unui letopiseț general dela Romani. În această privință există o deplină concordanță între scrierea anunțată și cea păstrată.

2. Această «carte dintâi» nu se prezintă nici sub raportul fondului nici sub acela al formei ca o lucrare terminată și definitivă. Cronicarul nu cunoaște pe nici unul din scriitorii a căror mărturie o invoacă pentru documentarea afirmărilor sale; Dion, Eutropiu, Bonfini etc. sunt folosiți numai din citatele lui Toppeltin. Dacă facem abstracție de cunoștințele sale generale de istorie și geografie, Toppeltin este singurul izvor care i-a servit la alcătuirea acestei scrieri. Este o simplă schiță, pe care cronicarul nici n'a terminat-o. Capitulul «De graiul acestor țări», la care trimite într'un loc

(p. 15²⁰⁻²¹), ca și partea din capitolul ultim despre «legea creștinească» (p. 44), n'au fost scrise. Cu aceste caractere, scrierea De neamul Moldovenilor se înfățișează în adevăr ca o «urzeală». Ea corespunde sub toate raporturile scrierii anunțate de Miron Costin în 1675. A o privi ca o operă definitivă, pe care el o refăcuse către sfârșitul vieții sale, însemnează a micșora, fără nici un temei serios, personalitatea celui mai de seamă cronicar al nostru.

3. Ideile exprimate de Miron Costin în diferitele sale scrieri despre cronicarii anteriori se prezintă într'o înlănțuire firească numai dacă admitem că De neamul Moldovenilor face parte dintre primele lui lucrări. Dintre scrierile lui, dată sigură au numai Letopisețul, scris în 1675, și Poema polonă în 1684. Am arătat aiurea¹ că Cronica polonă datează nu din 1684, cum se credea, ci dela începutul activității cronicarului. Ea n'a putut fi scrisă în acelaș timp cu Poema polonă, deoarece opiniunea cronicarului despre Ureche este cu totul deosebită de cea exprimată acolo; a trebuit apoi să fie scrisă înainte de apariția Letopisețului (1675), pentrucă autorul spune că nu dăduse încă nimic la lumină din opera lui, și că se ocupase mult în timpul din urmă cu cheștiunea originii Moldovenilor, ceea ce știm că și face în adevăr prin anii 1673—74. Reamintesc aceste argumente fiindcă d-l Iorga continuă a crede și acum, nu știu pentru care motiv, că a fost scrisă în 1684 și adresată lui Jabłonowski.

Aceasta fiind ordinea scrierilor lui Miron Costin, să vedem ce spune el în fiecare despre cronicarii anteriori. În Cronica polonă și în Letopiseț el credea că Ureche eră singurul cronicar moldovean. În Poema polonă cunoștințele lui apar schimbate. El afirmă aici că existau doi cronicari, Istratie logofătul, care eră cel mai bun, și Ureche vornicul, care scrisese în urma lui. În cartea De neamul Moldovenilor, Miron Costin are despre predecesorii săi aceleași idei ca în Cronica polonă și în Letopiseț: el consideră pe Ureche ca singurul cronicar moldovean. Dacă această scriere ar fi fost redactată după întoarcerea sa din Polonia, revenirea la ideile pe cari le avusese la începutul activității

¹ Noui contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene, 1908, p. 35-36.

sale, după ce în Poema polonă susținuse altele, ar fi inexplicabilă. Identificând-o însă cu «începătura» de care vorbește în predoslovia Letopisețului, păreriile cronicarului ne apar logice și într'o dezvoltare naturală. Până pe la 1676 credea și el, ca mulți dintre contemporanii săi, că Ureche fusese singurul cronicar moldovean și că Istratie logofătul scornise, cum îi spusese Buhuș, basmul despre originea hoțască a Moldovenilor. Cunoștințele acestea erau toate greșite: Ureche nu fusese singurul care scrisese istoria Moldovei; cronica lui n'o cunoșteă nimeni în forma ei originală; în sfârșit eră fals că Istratie ar fi scornit tradiția despre originea Moldovenilor: aceasta eră opera lui Simion dascălul. În anii următori se produce în ideile sale o schimbare: el accentuează însemnătatea analelor de prin mânăstiri și afirmă că sunt doi cronicari, Istratie logofătul, care nu mai eră scornitorul basmului, ci cel mai bun cronicar moldovean, și Ureche, care scrisese după el. În 1684, când scrie Poema polonă, cronicarul părăsise vechile greșeli. Noile sale păreri corespundeau adevărului. Singurul lucru discutabil în afirmările lui de atunci este: dacă Istratie logofătul eră ori nu cel mai însemnat cronicar moldovean. Că scrisese în adevăr un letopiseț este neîndoelnic: afirmarea lui Buhuș și a altor boieri, precum și a lui Miron Costin din Poema Polonă, dovedesc aceasta. Că apoi nu el eră scornitorul interpolărilor lui Simion dascălul, cum se credea la început, este iarăș sigur. Ar rămâne numai de stabilit valoarea lui în raport cu a lui Ureche. În această privință eu am arătat altă dată¹ că după toate probabilitățile părerea din urmă a cronicarului eră întemeiată.

4. În teza mea activitatea istorică a cronicarului se desfășoară în chip firesc. El este preocupat întâi de problema originii Moldovenilor, care deabia eră atinsă în cronica țării. Înainte de a continua această cronică dela anul 1595 încoace, el trebuie să lămurească începuturile, asupra cărora se strecurase în ea o poveste înjositoare. Cine o scornise întâi? Care eră adevărul în privința originii Moldovenilor? Chestiunile acestea îl preocupau, probabil, încă de prin 1663—1664,

¹ Noul contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene 1908, p. 86-87.

când, trecând prin Țara-Românească, se interesă de podul lui Traian și de Severin; el le discută apoi cu Buhuș și alți boieri în anii următori. Îi lipseau însă mijloacele spre a da un răspuns satisfăcător. Apariția cărții lui Toppeltin în 1667, care-i va fi fost, poate, semnalată de stolnicul Constantin Cantacuzino când cu călătoria lui în Moldova la 1670, îi procură aceste mijloace. Prin 1672, vorbește cu Panaiotachi Nikusios despre valul lui Traian și Bonfini. În anul următor el alcătuește, probabil în legătură cu misiunile lui de atunci, Cronica polonă, iar în 1674 se hotărăște să înceapă letopiseșul cel mare dela Romani. Miron invoacă pentru întreruperea lui «vremile cumplite», cutoatecă ele nu-l împiedecă să continue cronica țării dela 1595 înainte. Aș crede mai degrabă că pricina opririi trebuie să fi fost lipsa izvoarelor. Scriitorii întrebuițați de Toppeltin el nu-i cunoșteă; când a fost apoi să scrie despre limbă, religie, ori despre soarta elementului roman din Dacia pe timpul năvălirilor, a văzut că scrierea lui Toppeltin nu-i mai eră de folos. În așteptarea unei mai bune pregătiri, el se hotărăște atunci să continue cronica țării, pe care o duce până la moartea lui Ștefăniță Lupu (1661). De aci înainte împrejurările nu i-au mai fost prielnice. În afară de poema ocazională din 1684, el n'a mai revăzut și continuat nici una din cele două lucrări istorice, rămase amândouă în stare fragmentară.

Vechea părere, că Miron Costin ar fi scris *De neamul Moldovenilor* către sfârșitul vieții sale, aveă în favoarea ei două argumente: în două manuscrite prefața poartă iscălitura cronicarului cu titlul de fost mare logofăt în Moldova, iar într'un pasaj tot din prefață el spune că a păstrat dragostea pentru istorie «iată și până la această vârstă», după care în unele manuscrite se mai adaogă: «acum și slăbită». Am arătat însă că aceste pasaje nu sunt autentice; ceea ce aparține în adevăr lui Miron Costin e numai mărturisirea că păstrase iubirea pentru istorie «și până la această vârstă», cuvinte cari trebuiesc raportate la etatea destul de înaintată — trecuse de 40 de ani — când începe să scrie.

D-l Iorga nu admite felul acesta de a înțelege activitatea istorică a lui Miron Costin. După d-sa cartea *De neamul Moldovenilor* este o lucrare alcătuită definitiv după întoar-

cerea cronicarului din Polonia, cu scopul de a da un început la cronică țării.

În ceea ce privește titlul de fost logofăt al cronicarului, d-se spune următoarele: «Că numai două manuscrise muntene au însemnarea cum că autorul a fost mare logofăt («Moldova» eră un adaos firesc în ceastălaltă țară), nu e o dovadă că e o interpolare. De unde erau să știe acei simpli copişti cariera lui Miron? Și să nu se uite că Radu Lupescu, care a scris pentru Nicolae-vodă Mavrocordat însuș, eră un om exact; și manuscriptul, făcut puțin înainte, pentru Matei Crețulescu... nu eră copiat în condiții rele (de altminterea cel dintâi nu derivă din al doilea)».

Observ mai întâi că dacă este exact că ms Lupescu nu derivă din ms Crețulescu, ele nu sunt totuș independente, deoarece derivă amândouă din acelaș prototip. Eu n'am susținut apoi că adaosul cu titlul cronicarului ar fi făcut de copistii din Țara Românească, așa că nici n'am afirmat, nici n'am tăgăduit exactitatea lor, ori necunoștința în care se aflau despre cariera lui Miron. Eu am arătat dimpotrivă că adaosul a fost făcut în Moldova la 1713 de unul din copistii lui Nicolae Mavrocordat, care, după toate probabilitățile, nu eră moldovean, copist care mai face o interpolare *în aceleași manuscripte*, atribuind lui Miron Costin o scriere străină și dându-i acelaș titlu de «fost logofăt mare în Moldova» (p. XLII). D-l Iorga însuș recunoaște că cuvintele («în Moldova») nu provin dela autor, ci sunt un adaos muntean. Lăsând însă la o parte faptul că adaosul nu-i făcut în Țara Românească, ci, cum am arătat, în Moldova, dacă în pasajul «carele am fost logofăt mare *în Moldova*» cele două cuvinte din urmă nu-s autentice, și este evident că nu-s, ce garanție avem că celelalte aparțin în adevăr cronicarului? Accentuez din nou că ele se găsesc în aceleași manuscripte în cari titlul acesta se mai repetă, odată într'un pasaj în privința căruia nu există nici cea mai mică îndoială că n'ar fi interpolat.

Asupra explicațiilor mele privitoare la vârsta cronicarului, d-l Iorga obiectează iarăș: «Mi se pare imposibil a trece peste oboseala și vrîsta, slăbiciunea ce-și atribuie autorul. Că ar fi fost «slăvită» (nu slăbită) vrîsta, cum au unele din

cele nu mai puțin de patru manuscripte, nu e de admis: ce sens ar fi putut să aibă? Un copist n'a adăogit așa ceva: interpolările se fac pe baza unor procese psihologice cunoscute, în care însă nu intră această ipoteză. Că Miron nu putea fi slab, pentru că avea 59 de ani la moarte, pentru că eră staroste de Focșani și prindea hoți acolo, nu ni se pare concludent. «Și până la această vîrstă» nu poate iarăș să aibă înțelesul: vre-o 40 de ani. Pe atunci eră cineva tânăr și pentru studii!».

Eu n'am afirmat, cum pare să reiasă din cele de mai sus, că forma cea originală ar fi «acum și slăvită», pe care o respinge d-l Iorga. Prin faptul că am admis în text forma «acum și slăbită», am și arătat preferința mea pentru ea. Observația mea eră că aceste cuvinte se găsesc numai în grupa celor 4 manuscripte cari ne-au transmis prima redacțiune, pe când cele 14 manuscripte din grupa a doua nu le au, și că chiar în cele 4 ele nu sunt la fel, ci fiecare are câte o lectură deosebită: acum și slăbită (L), acum și slăvită (I), acum și slăvit (G), am și slăbit (B). Mai departe arătam că cele ce știm despre ultimii ani din viața cronicarului, care scrie poeme la 52 de ani și desvoltă o neobișnuită energie, unită cu o mare asprime, în greaua slujbă a stărosteiei de Putna, sunt în contradicere cu o atare slăbiciune. D-l Iorga crede dimpotrivă. Pentru a împărtăși punctul d-sale de vedere, ar trebui însă explicat cum s'au produs cele 4 lecturi, dintre cari 3 cel puțin deosebite, în manuscriptele cari le-au păstrat, și care este cea originală, de ce au fost ele suprimate în prototipul celor 14 manuscripte din grupa a doua, și dacă mai există vreun indiciu, cât de vag, despre pretinsa slăbiciune a cronicarului către sfârșitul vieții sale.

În ceea ce privește argumentele aduse de mine pentru a susține identitatea cărții De neamul Moldovenilor cu «începătura» alcătuită înainte de 1675, d. Iorga este mai puțin precis. «Nu putem admite însă... că lucrarea e «începătura» despre care spuneă Miron Costin în Cronica lui că a «urzit-o» (nu *scris-o*) și pe care, dacă ar fi scris-o la 1675, avea tot timpul s'o revadă și s'o completeze ori s'o distrugă (și fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu putea face cinste părintelui său?)».

Deosebirea pe care o face d-l Iorga între a urzi și a scrie nu se opune identificării celor două scrieri. De neamul Moldovenilor este în adevăr o urzeală; autorul a alcătuit-o pe baza unei singure cărți, fără cunoștința izvoarelor, și a întrerupt-o mai înainte chiar de a fi terminat un capitol început. Se mai obiectează că dacă lucrarea ar fi fost scrisă în 1675, cronicarul avea tot timpul s'o revadă și s'o completeze, ori s'o distrugă. Presupunerea din urmă trebuie înlăturată: Miron Costin n'avea de ce să-și nimicească o lucrare, pentru care pregătea materialul și așteptă răgazul trebuitor ca să o completeze și să o continue. Obiecția că ar fi avut destul timp pentru aceasta, ar putea avea valoare numai dacă s'ar dovedi că după 1675 cronicarul și-a continuat activitatea istorică. Or, dacă exceptăm Poema polonă, care a fost alcătuită întâmplător, în împrejurări excepționale, cronicarul n'a mai scris nimic după 1675. Dacă n'a avut el răgaz să continue povestirea întâmplărilor contemporane, întreruptă la moartea lui Ștefăniță Lupu (1661), pentru care n'avea nevoie de cărți străine ori cercetări speciale, cu atât mai puțin trebuie să ne surprindă faptul că n'a refăcut și continuat «începătura» din 1674, pentru care îi trebuiau o sumă de cărți străine, pe cari numai cu greu și le putea procura. D-l Iorga se întreabă dacă fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu putea face cinste părintelui său. Mai întâi el n'a dat-o la lumină. A fost aflată după moartea lui între hârtii și copiată din ordinul lui Nicolae Mavrocordat. Dar chiar dacă ar fi dat-o — și cel care o amplifică și-i relevă scăderile evident că n'ar fi avut asemenea scrupule — publicarea ei încă n'ar constitui o dovadă că este o scriere definitivă. De altfel și d-l Iorga recunoaște că nu este o lucrare terminată. Pentru a explica repețirile d-sa admite că «avem a face cu un manuscris incomplet și nerevăzut». Nepotrivirile cronologice privitoare la Traian le explică iarăș «prin alt izvor și lipsa unei revizui». Dar această neterminare a manuscrisului și lipsă de revizuire, perfect explicabilă în teza mea, nu se împacă câtuș de puțin cu teza d-sale, că urzeala din 1674 a fost refăcută după 1686. Să fi rămas oare lucrarea și după această refacere tot nerevizuită și necompletată?

Cu privire la argumentul scos din evoluția cunoștințelor lui Miron Costin despre cronicarii anteriori, d-l Iorga se exprimă astfel: «Atitudinea față de înaintașii săi cronicari în această operă și în Poema polonă nu ni se pare nici ea doveditoare, deși ea capătă o valoare pentru editor din cauza părerilor sale cunoscute asupra paternității Croniceii lui Ureche, în care vede mai mult opera stângaciului și grosolanului petecitor care e Simion dascălul. Ce se spune de fapt în operele polone ale lui Miron Costin? În informația în proză ce dă Polonilor, el declară întâi că o parte a cronicii sale despre țara Moldovei, înainte de a eși la lumină moldovenește, va intra în mâna prietenului Jabłowski (I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 153). El arată atunci, la 1684, că face lucrul pentru întâia oară, că nu l-a făcut deci nimeni (*ibid.*). Că în Poemă vede în «Istrati logofătul» «istoricul nostru cel mai bun» (ar fi de văzut și originalul, cred), iar în Ureche «cel după dânsul» (*ca timp*, nu ca valoare), aceasta dovedește numai că el putea localiza doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblă prin minte și care a tradus pe Herodot. Știința că sunt letopisiți prin mânăstiri o aveă pe atunci doar mai toată lumea. În Poema polonă n'au apărut încă Simion dascălul și Misail călugărul». În notă d-l Iorga pune întrebarea: «Dar dacă «basnele» lui Istrate, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuș Herodot cel fabulos?».

Observațiile acestea nu răspund, cum ușor se poate vedeă, tocmai argumentului meu. Eu am susținut că numai în ipoteza că De neamul Moldovenilor a fost scrisă înaintea Letopiseșului, deosebiriile pe cari le constatăm în ideile cronicarului despre înaintașii săi au o explicație: ele înfățișează o evoluție normală dela greșală spre adevăr. Dacă admitem dimpotrivă că scrierea a fost redactată după întoarcerea din Polonia, atunci deosebiriile sunt de neînțeles: ele dovedesc cunoștințe confuze și contradictorii.

D-l Iorga vede în spusele lui Miron Costin din Scrisoarea polonă, că din cronica sa nu eșise încă nici o parte în moldovenește, o dovadă că De neamul Moldovenilor nu fusese încă scrisă la 1684. Data pe care d-sa o atribue însă acestei scrieri este inexactă. Eu am arătat că n'a putut fi scrisă în

1684, deoarece cronicarul susține în ea alte idei decât cele exprimate în Poema polonă, care în adevăr a fost scrisă la 1684. Tocmai locul citat de d-l Iorga constituie dovada că e cea dintâi dintre lucrările cronicarului, întru cât el spune că nu dăduse încă nimic la lumină din cronița sa, când știm că Letopisețul apare în 1675. Nu se poate admite că Miron Costin «putea localiza doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblă prin minte și care a tradus pe Herodot», deoarece el spune clar că Istratie logofătul este cel mai bun istoric moldovean. Este aci o apreciere care vrea tocmai să stabilească valoarea lui față de Ureche, și nu numai o simplă localizare cronologică. Ipoteza că «basnele lui Istratie, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuș Herodot cel fabulos», n'are în sprijinul ei nici cel mai mic temei. Mai întâi traducerea lui Herodot de către Istratie logofătul este până acum numai o simplă ipoteză, al cărui unic fundament este faptul, atât de șubred, că ea se face pe timpul când trăia Istratie logofătul. Dar chiar dacă Istratie ar fi tradus în adevăr pe Herodot, nu vād ce raport s'ar fi putut stabili între legende, cu totul străine, din această carte, care nu s'a bucurat de nici o răspândire, și basmul din cronica țării despre originea Moldovenilor. Faptul că în Poema polonă n'au apărut Simion dascălul și Misail călugărul, nu dovedește câtuș de puțin că Miron nu-i cunoștea încă pe acea vreme: el nu-i citează, fiindcă nu-i socotea istorici, ci băsnuitori.

D-l Iorga încheie critica pe care o face argumentelor mele menținând în totul pe acelea aduse altădată de Șt. Orășanu și de d-sa: «Argumentele de datare pe care le aduceam în Istoria literaturii române în sec. al XVIII, II, p. 591, nota 1, rămân deci în picioare, ca și acelea ale minușiosului și ascuțitului critic care a fost Ștefan Orășanu».

Să vedem mai întâi ce a spus Orășanu. El a adus un singur argument prin care voiă să dovedescă că Miron Costin n'a scris cartea De neamul Moldovenilor mai înainte sau în acelaș timp cu Poema polonă (1684), ci în urmă. Acest argument l-a scos din deosebirea de păreri asupra lui Istratie logofătul pe care o constată în Poema polonă și în cartea De neamul Moldovenilor. În cea dintâi Miron Costin

afirmă că Istratie logofătul eră cel mai bun cronicar moldovean; în cealaltă el are despre dânsul o părere defavorabilă, socotindu-l, după spusele unor boieri și în special ale lui Neculai Buhuș, ca începătorul basmului ocăritor despre originea Moldovenilor, pe care îl reprodușese Simion dascălul. Din această deosebire de părerii Orășanu conchide că:

1. Poema polonă și cartea De neamul Moldovenilor n'au putut fi scrise în acelaș timp;

2. Poema polonă, în care opinia cronicarului despre Istratie logofătul eră întemeiată pe zvonuri vagi, a trebuit să precedeze cartea De neamul Moldovenilor, în care afirmațiuni mai precise îl fac să retragă lui Istratie logofătul stima ce-i acordase;

3. Miron Costin *nu putuse primi aceste indicațiuni ale boierilor și ale lui Buhuș decât după întoarcerea sa în Moldova* pe timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685-1691), când trebuie așezată scrierea cărții De neamul Moldovenilor.

Cele două concluziuni din urmă sunt cu totul greșite. Adevărul stă tocmai dimpotrivă. Pe când în Poema polonă afirmarea lui Miron Costin despre Istratie logofătul este foarte clară și categorică, în cartea De neamul Moldovenilor el are grijă să arate că nu-i cunoaște letopisețul și că vorbește despre el după spusele unor boieri. Părerea întemeiată pe «zvonuri vagi» nu-i prin urmare aceea din Poema polonă, cum crede Orășanu, ci aceea din cartea De neamul Moldovenilor, cum arată însuș cronicarul. Cea de a treia încheiere, că «Miron Costin nu putuse primi aceste indicațiuni ale boierilor și ale lui Buhuș decât după întoarcerea sa în Moldova», nu are nici un raport cu premisele dela cari pornește. Este o simplă afirmare, care nu poate constitui un argument pentru datarea cărții De neamul Moldovenilor decât cu condiția de a fi dovedită. Și dovada nu eră greu de făcut. Miron Costin citează pe acela dintre boieri dela care dețineă mai ales informațiunea că scornitorul basmului despre originea Moldovenilor ar fi Istratie logofătul. Eră marele logofăt Nicolae Buhuș, arătat de cronicar ca răposat în momentul când el scria. Pentru ca Orășanu să fi fost în drept a afirmă că Miron Costin nu putuse primi informația dela Buhuș decât după întoarcerea sa din Polonia (1686), el ar fi trebuit să dovedească

mai întâi că fostul logofăt trăia încă în această vreme și că mai înainte el nu i-ar fi putut-o comunica. Fără această dovadă, pe care Orășanu n'a făcut-o, concluziunea lui nu eră decât o simplă ipoteză, emisă fără nici un fel de îndreptățire, pe care a considerat-o apoi ca un fapt pozitiv, aducând-o ca argument pentru rezolvarea chestiunii în discuție. Lucru stă în realitate cu totul altfel. Buhuș nu mai trăia pe vremea lui Constantin Cantemir, eră mort atunci de aproape 20 de ani. Informația despre Istratie logofătul el n'o putuse comunica lui Miron Costin decât înainte de 1667, data morții sale, iar nu după 1686, cum credeă Orășanu. Argumentele ascuțitului și minuțiosului critic nu numai că nu susțin părerea lui, dar constituiesc dimpotrivă cea mai puternică dovadă contra ei și în favoarea părerii mele. Faptul că ele se invoacă și mai departe, după ce fuseseră dezbătute pe larg în introducerea ediției mele (p. XLIV-XLVI), constituie pentru mine o adevărată enigmă.

Viu la argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea. Ele sunt în număr de unsprezece. Le voi examina pe rând.

1. In cartea *De neamul Moldovenilor* «informația e mai bogată» decât în cele două scrieri polone, *Poema și Cronica*; «între izvoare apar Dlugosz, Cario, Zamoyski etc.».

Dlugosz nu este citat în textul cel autentic al lui Miron Costin, ci în interpolări (p. 34₄₁). Dar, chiar dacă l-ar fi citat, faptul n'ar dovedi nimic, deoarece Miron îl cunoștea încă dela începutul activității sale, arătându-l în 1675 în fruntea *Letopisețului* ca izvor pentru istoria Moldovei (ed. V. A. Urechia, I, 431). Pe Cario și Zamoyski nu i-a întrebuințat direct niciodată, citându-i după Toppeltin, pe care îl cunoștea iarăș înainte de 1675. De altfel pe Zamoyski nici n'ar fi avut cum să-l folosească, întru cât scrierea lui, utilizată de Toppeltin în manuscris, nu fusese încă tipărită (ediția mea, p. 8₂₋₆). Informația nu este prin urmare mai bogată ca în celelalte scrieri. Miron Costin o împrumută, cum am arătat, pe deantregul din Toppeltin. Faptul acesta îl recunoaște și d-l Iorga spunând în recensia sa: «Interesantă e și dovada că nu s'au întrebuințat direct scriitorii antici, ci numai prin compilația sasului Laurențiu Toppeltin».

2. «E scrisă în cumplite vremi», deci după 1683.

Afirmării că prin «cumplitele vremi», în cari e scrisă cartea De neamul Moldovenilor, trebuie să se înțeleagă timpul de după 1683, fi opunem propria mărturisire a cronicarului, care spune la 1675 în predoslovie Letopisețului că tocmai din cauza «cumplitelor vremi» de atunci întrerupsese «începătura» Letopisețului dela Romani, cea pe care o urzise mai înainte. Argumentul poate fi deci invocat cu cel puțin tot atâta temei și în favoarea tezei mele.

3. «Autorul semnează «care am fost logofăt mare în Moldova» atunci când semnă ca «logofăt mare» prefața la Poema polonă».

Am arătat mai sus motivele pentru cari nu pot privi ca autentică titulatura cronicarului din cele două manuscripte.

4. Miron Costin «vorbește de conversațiile sale la Iași (nu «aici la Iași», Costin fiind în exiliul său administrativ dela Putna) «cu un episcop italian» «în casa noastră», care episcop italian nu e decât Vito Piluzio, plecat din Moldova pe la 1682 (cf. N. Iorga, Călători, ambasadori și misionari, p. 56, n. 5); dar aiurea zice «aici în orașul Iași».

Din împrejurarea că cronicarul vorbește despre conversațiile sale «în Iași», d-l Iorga scoate încheierea că ar fi scris pe când se află ca staroste de Putna. Cu toate acestea tot d-sa observă că aiurea autorul zice «aici în orașul Iași», ceea ce contrazice acea încheiere, afară numai dacă nu cumva s'ar admite că această mică lucrare a fost începută la Focșani și terminată la Iași. De fapt nici expresia «în Iași» nu probează că cronicarul nu s'ar fi aflat acolo (el avea casă nu numai în Iași, ci și la satul unde-și avea așezarea), nici cealaltă: «aici în orașul Iași» nu constituie o dovadă că ar fi scris acolo, deși faptul e foarte probabil, întrucât ea se găsește în partea interpolată, și anume chiar în pasajul în care este vorba despre aducerea pietrii cu inscripția la Iași în domnia lui Constantin Duca. D-l Iorga identifică pe episcopul italian, despre care vorbește Miron, cu Vito Piluzio, și fiindcă acesta pleacă din Moldova la 1682, vede aci un argument în sprijinul părerii că De neamul Moldovenilor ar fi fost scrisă după această dată. Dar din felul cum cronicarul relatează acea convorbire nu rezultă numai decât că episcopul italian nu

s'ar mai fi aflat în Moldova în momentul când el scria : «În casa noastră au fost această voroavă în Iași cu un episcop italian care, între alte voroave foarte pre voia gândului meu, mi-au zis cuvinte de aceste neamuri, zicând așa» (p. 15). Să admitem însă că din acest pasaj ar reeși în adevăr că episcopul italian nu mai erà în Moldova pe timpul când scria cronicarul. Faptul acesta încă n'ar putea constitui un argument pentru datare decât dacă s'ar stabili cu certitudine că acel episcop nu este altul decât Piluzio. Identificarea admisă de d-l Iorga este însă o simplă ipoteză. Câtă vreme nu se va dovedi că între 1653—1674, când Miron Costin se află în țară, n'a mai fost prin Iași niciun episcop italian cu care el să fi putut vorbi, și că, chiar de vor mai fi fost și alții, convorbirea despre originea Moldovenilor n'a avut loc cu aceia ci cu Piluzio, ipoteza aceasta nu poate fi luată în considerare ca element de datare.

5. Miron Costin «menționează călătoria în Maramureș : «cu urechile mele am auzit, trecând pe la Maramureș în solie la craiul leșesc Sobiețchi», pe care n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureșul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în țara lor : regele ajunsese la Cracovia în ziua de 23 Dechemvrie 1683 (Hurmuzaki, Supl. II³, p. 145, No. LXXVI) și Duca fu prins la Domnești de Crăciun».

Eu am arătat în ediția mea că pasajul despre solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureș este interpolat de fiul cronicarului. Pentruca nici o îndoială să nu mai rămâe în această privință, pun față în față textul autentic și cel interpolat :

«Cum și Dragoș vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramoreșanilor, cu urechile mele am auzit să fie fost păstor, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăș (p. 38₁₋₃).

«Cum și Dragoș vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorășenilor să fie fost păstoriu, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăș, care spuneà tată nostru să fie auzit cu urechile sale trecând pre la Maramorăș în solie în sus la craiul leșesc la Sobieski» (p. 38₂₅₋₂₉).

D-l Iorga crede totuș și acum că textul arătat de mine ca interpolat este autentic. D-sa spune în recenzie referindu-se tocmai la el: «Faptul că unele din pasagiile pe care ne sprijineam se întâlnesc în fraze pe care noul editor le crede interpolate, deoarece se vorbește în persoana a treia («părintele nostru») de scriitor, nu e o dovadă: copistul n'a făcut decât să treacă în persoana a treia ceea ce originalul avea în întâia, procedeu care nu e neobișnuit».

Am pus mai sus față în față textul original cu redacțiunea copistului. Simpla lor alăturare dovedește că acesta nu s'a mulțumit numai «să treacă în persoana a treia ceea ce originalul avea în întâia», ci a adăugat dela el lămurirea că Miron Costin făcuse călătoria prin Maramureș cu prilejul soliei la Sobieski. Dar chiar dacă interpolarea n'ar fi evidentă prin ea însăși, o dovedește filiația manuscriptelor, a cărei însemnătate pentru stabilirea interpolărilor am arătat-o mai sus. Din momentul ce nu Miron Costin este cel care vorbește despre solia sa, existența acesteia încetează de a mai fi un fapt indiscutabil. Afirmarea interpolatorului poate să fie exactă, dar poate să fie și greșită. Câtă vreme există nesiguranță în privința faptului însuș, argumentul, întemeiat pe presupunerea când a putut el să aibă loc, își pierde orice valoare. Să admitem însă că solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureș a avut în adevăr loc. Ea n'ar putea constitui un argument pentru datarea scrierii cronicarului decât dacă am cunoaște exact timpul când s'a întâmplat. D-l Iorga crede că Miron Costin n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureșul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în țara lor. Plecând dela acest fapt, pe care-l consideră ca deplin dovedit, d-sa scoate apoi încheierea că De neamul Moldovenilor a trebuit să fie scrisă numai către sfârșitul vieții cronicarului. Dar afirmarea pe care întemeiază această concluziune, anume că solia nu putuse avea loc înainte de 1683, este discutabilă. Eug. Barwiński a arătat că Miron Costin fusese în solie la hatmanul Sobieski de două ori, mai întâi în August 1673, trimis de Petriceicu, și apoi către sfârșitul aceluiaș an, trimis de Dumitrașcu Cantacu-

zino¹. Știm pozitiv că cu prilejul soliei celei de a doua el trecuse prin Maramureș și că întârziase chiar foarte mult pe acolo, fiindcă domnul Moldovei cere la 19 Ianuarie 1674 știri asupra lui dela craiul Ardealului². Va să zică chiar dacă am admite împreună cu d-l Iorga că pasajul interpolat este autentic, el încă nu probează că De neamul Moldovenilor a fost scrisă după întoarcerea cronicarului din Polonia. Miron Costin, care fusese în 1673 prin Maramureș, putea foarte bine să vorbească în anul următor, când își redactează scrierea, despre trecerea lui pe acolo în solie la Sobieski și despre mărturia Maramureșenilor privitoare la originea lui Dragoș vodă.

6. «Vorbind despre tributul ce Polonii și Rușii plăteau Tătarilor (spune): *«luă Tătarii de Crâm dela Mosc și dela Leși»*, când războiul Muscalilor cu Turcii începù în 1684 (cf. și *«luă»* daruri Tătarii dela Mosc și Leși, pentru a nu-i prăda»).

Intrebuințarea imperfectului ar putea servi ca indicațiune asupra timpului când cronicarul scria numai în cazul când darurile, pe cari Polonii și Rușii le dau Tătarilor, ar fi avut un caracter permanent, ceea ce rămâne de știut. Să nu se uite apoi că dacă războiul cu Rușii începe, cum observă d-l Iorga, în 1684, cel cu Polonii izbucnise încă din 1672. Peste doi ani, când Miron Costin scria cartea De neamul Moldovenilor, el ar fi putut vorbi despre trimiterea unor asemenea daruri, admitând că ele erau anuale și regulate, ca despre un fapt întâmplat în trecut.

7. «Se pomenesc succesele militare ale creștinilor, cari nu sunt anterioare anului 1683: «Nefrânți din firea lor, nici din tocmeala oștilor sale, care le vedem acum la Nemți... Leșii și Muscalii de ar slobozi toată oastea odată, nici un războiu n'ar luă, ci toate le-ar pierde».

Asupra felului de luptă al Leșilor și Muscalilor, cronicarul face o apreciere prea generală ca să poată servi ca argument pentru timpul când scrie. Rămâne tăria oștilor nemțești. D-l Iorga crede că Miron Costin s'ar referi la succesele lor din anul 1683 și cei următori. Se știe însă că cronicarul a făcut parte din oastea lui Dabija-vodă în campania din

¹ Dr. Eugenius Barwiński, *Mironis Costini Chronicon terrae Moldavicae ab Aarone principe*, București 1912, p. XIII.

² Scrisoarea în copie fotografică se află la Academia Română.

1664, când Nemții au câștigat strălucită victorie dela St. Gotthard. El putea deci tot așa de bine în 1674, ca și după 1686, să vorbească despre tăria și tocmeala oștilor nemțești.

8. «Își amintește o călătorie a sa în Podolia pe la «Vciorașnoe» peste Nipru, călătorie făcută de sigur pe vremea exilului din 1684-87».

Când se știe că Miron Costin și-a făcut studiile în Polonia și că într'un singur an (1673) a fost trimis acolo în solie de două ori, nu văd ce ar putea îndreptăți afirmarea că numai în anii 1684-87 ar fi avut loc călătoria. Precizarea pe care o face d-l Iorga ar constitui în adevăr un element sigur de datare, dacă ar fi dovedită. Așa cum se prezintă însă, este o simplă ipoteză, sprijinită chiar de faptul pe care voește să-l stabilească. Ca să poată cineva afirma că mergerea cronicarului pe la Vciorașnoe, de care el vorbește în cartea De neamul Moldovenilor, a avut loc în anii 1684-87, trebuie în mod prealabil să admită că această scriere a fost alcătuită după 1687. Și tocmai aceasta trebuie dovedit.

9. «Dragomanul Panaiotachi «răposatul» a murit la 1672».

Faptul că Panaiotachi era mort pe timpul când cronicarul scria De neamul Moldovenilor nu sprijinește mai puțin teza că el ar fi alcătuit-o în 1674, decât pe aceea că ar fi scris-o după 1686. Din această cauză d-l Iorga revine în recenzie asupra acestui argument cu o nouă accentuare: «De Panaiotachi Nikusios († 2 Octomvrie 1673) nu se putea spune decât mult după moarte: «vestit pe vremea lui la împărăție».

Dacă poate fi exact că numai mult timp după ce Nikusios murise s'ar fi spus despre el «vestit pe vremea lui la împărăție», cutoatecă expresia «pe vremea lui» ar putea avea și sensul de «cât a trăit», «cât a fost în viață», nu este mai puțin adevărat că epitetul de «răposatul» se dă cuiva numai scurt timp după moarte. Chestiunea dacă Miron Costin scria după un an ori după 15 dela moartea fostului dragoman nu poate fi rezolvată pe temelul unor expresii atât de puțin precise.

10. «Se spune că o piatră a fost adusă la domnia lui Duca vodă, care trebuie să fie ultima, dacă nu vrea cineva să puie redacția cărții între 1672 și 1679».

Presupunând că pasajul din ediția Kogălniceanu, în care

se vorbește de domnia Ducăi vodă, ar fi autentic, observ că nimic nu ne silește să admitem că domnia lui Duca, în care inscripția a fost adusă la Iași, trebuie să fie ultimă (1678-1683); ea poate tot așa de bine să fie prima (1666) ori a doua (1669-1672). Ca să fim îndreptățiți a afirmă că ar putea fi și ultima (nu că este), ar trebui să fim siguri că cronicarul scria *după* această domnie, adică să admitem că dovedit tocmai ceea ce vrem să dovedim. Discuția este însă zadarnică. Inscripția a fost adusă, cum am arătat, nu sub Gheorghe Duca, ci sub fiul său Constantin, la 1703.

11. «În fine, că eră autorul în Moldova dovedesc fraze ca acestea: «Aici pe la noi ce erni sânt... Vara nădușeli nu sânt ca aici la noi, ci călduri cuvioase, puțin primăvara, cum este la noi la Mai, la Iunie».

Faptul, arătat și de mine (p. XLI), că lucrarea a fost scrisă în Moldova, nu constituie niciun fel de indicațiune dacă autorul a redactat-o în 1674—75 ori după 1686.

Acestea sunt argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române (II, p. 594, n. 1) și invocate acum în susținerea părerii că Miron Costin a scris cartea De neamul Moldovenilor după întoarcerea sa din Polonia. Nici unul din ele nu sprijinește în chip lămurit teza în favoarea căreia sunt aduse, și nici nu contrazice pe aceea susținută de mine. Identificarea «cărții dintâi» cu «începătura» Letopisețului dela Romani, așa cum am propus eu, se impune deci ca soluțiunea care întrunește cea mai mare probabilitate.

D-l Iorga își încheie recensia cu următoarele observări de detaliu: «pavăță pentru *pavăză* la p. 7 și aiurea mi se pare dubios. Cavație=Covacciocius e Kovacsöcsy (unul, Wolfgang, cancelariu ardelean în epoca lui Mihai Viteazul). La p. 47 nu poate fi «Turcii, de pre locul lor Turhistan, de pre capul lor cel dintâi: Osmangic, Otoman, Osmanlâi» (Osmangic ar fi *un loc*; Otoman n'a fost niciodată numele lui Osman), ci, ca în alte ediții: Turcii etc., Osmangii, Otomani, Osmanlâi». La p. 51 «Agghel» nu trebuie cetit: Anghel?»

Pavăță nu numai că nu e o formă dubioasă, dar, după cât știu, e forma cea mai des întrebuințată în textele vechi (vezi Cronica lui Moxa și Lexiconul slavo-românesc al lui

Mardarie Cozianul). Identificarea lui Cavație cu Kovacsöcsy rămâne tot ipotetică, ca și aceia propusă de mine (Kovachich, Kovacić), câtă vreme nu se știe cine a fost acest scriitor și nu i se cunoaște scrierea citată de Toppeltin. Recunosc că lectura din edițiile anterioare relativă la numele Turcilor este mai clară decât aceea din ediția mea; cum însă ea nu se găsește în tradiție, ci este, cum presupun, o emendație a lui Kogălniceanu, nu m'am crezut în drept s'o primesc, păstrând lectura din manuscrise. Agghel nu trebuie citit Anghel ci A. (=Aulus) Gellius (Agellius), cum am arătat la indice, p. 56.

C. Giurescu

Pseudo-cronicari

I

Enache Kogălniceanu.

Pseudo-cronicari

1

Enache Kogălniceanu.

„Colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe facturi rău citate, multe daturi nepotrivite; dar îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuița-o, ori a criticilor ce vor lămurii-o”.

M. Kogălniceanu, *Letopisește*¹ I, p. III-IV.

Până în 1845, când după o muncă de peste 10 ani, consacrată adunării și studierii manuscriptelor, M. Kogălniceanu dădea la tipar *Letopisețele*¹, el nu știa încă cine scrisese *Cronica Moldovei*, care continua pe aceea tradusă în grecește de Amiraș (1733-1774). În lămuririle pe cari le dă în fruntea extraselor din cronici, publicate în același an în traducere franceză sub titlul: „Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-grand, Charles XII, Stanislas Leszczyński, Démètre Cantimir et Constantin Brancovan“ (Iași 1845, 2 vol.), el se întreba dacă această cronică era opera aceluiaș autor, care scrisese și pe

¹ «Il m'a fallu plus de dix ans de peines et de courses pour parveñir à les réunir tous, à les comparer, à corriger les fautes nombreuses qui s'y sont glissées par l'ignorance des copistes, et par conséquent à rétablir autant que possible le texte dans sa première pureté. Aujourd'hui le travail, souvent interrompu par les soucis et les orages qu'a essayés ma jeunesse, est achevé et déjà sous presse; et si Dieu m'accorde quelques mois d'une tranquillité que je n'ai presque jamais goûtée, j'espère que toute la collection des chroniqueurs moldaves sera publiée avant la fin de cette année» (Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques, 1845, I, p. XV).

cea dintâi, ori a altuia¹. Cu toate acestea peste câteva luni, când apărea volumul al III-lea al Letopisețelor (1846), cronica era publicată sub numele lui Enache Kogălniceanu, cu arătarea că o scrisese în Constantinopol ca fost vătav de aprozi².

Asupra motivelor cari îl determinaseră să o atribue strămoșului său, editorul nu dădea atunci nici o lămurire. Dar într'o notă la biografia cronicarului, apărută în 1852 împreună cu biografiile celorlalți cronicari la începutul volumului I³, el spunea următoarele: „Cronica lui Enachi Kogălniceanu fiind rătăcită din familie și negăsind-o decât la sfârșitul de 1845, când mi s'au dat de d-lui comisul Ioan Beldiman, ce și d-lui o avea dela arhimandritul Ioasaf Voinescu dela mănăstirea Frumoasa, la care se lăsase de moșul meu Gheorghie Kogălniceanu, aceasta este pricina că n'am putut-o pomeni supt adevăratul nume a autorului ei în notiția francesă asupra Letopiseților românești pusă în capul scrierii mele Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques“⁴. Din această notă reeșia că descoperirea autorului se datora aflării manuscriptului lui Enache Kogălniceanu.

Faptul că nu se producea nici o dovadă în sprijinul paternității acestuia, însemna că ea rezulta în mod clar din manuscriptul său, fără a mai fi nevoie să se stărue asupra-i. Cronica publicată cuprindea în adevăr două pasaje cari întăreau această credință. Enache Kogălniceanu vorbește într'un loc despre sine într'un chip care arată lămurit că el este autorul povestirii: „Și înștiințându-se domnul *dela mine*

¹ „Le chroniqueur anonyme, dont nous avons parlé, a traité l'histoire de Moldavie jusqu'à l'année 1730; c'est aussi jusqu'à cette époque qu'elle a été traduite en grec par Amiras; en roumain elle a été pourtant continuée jusqu'aux congrès de Focssani et de Bucarest en 1773, est-ce par le même auteur, est-ce par un autre, c'est ce qu'on ne saurait préciser. Ce qui est certain, c'est que c'est la dernière chronique que nous ayons“ (Fragments, I, p. XII).

² Letopisețul domnilor Moldovii de la domniea întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod, scris în Țarigrad de Enachi Kogălniceanu biv vătav de aprozi. 1733-1774 (Letopisețe¹ III, 189—286).

³ Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei, în Letopisețe¹ I, p. IX și urm.

⁴ Letopisețe¹ I, p. XXIV, n. 2.

Enachi Kogălniceanul, ce eram comis al doile atunci, cum că un frate a lui Păladi, anume Constantin, este la casa lui în ținutul Vasluiului, au trimis de l-au chemat la Iași¹. Se mai afla apoi în manuscris și o autobiografie a sa destul de întinsă². Era de ajuns, pentru ca să se înlăture orice umbră de îndoială că atribuirea făcută nu ar fi fost îndreptățită. De atunci încoace Enache Kogălniceanu a fost considerat ca autorul necontestat al cronicii³.

Să facem însă abstracție de afirmarea editorului și să ne mărginim la dovezile pe cari ni le furnizează cronica. Valoarea lor este cu totul negală. Autobiografia nu probează nimic cu privire la autor. Ea constituie o simplă interpolare la cronica tradusă de Amiras. Ajungând cu transcrierea ei la evenimentele din anul 1730, Enache Kogălniceanu întrerupe copierea, ca să arate că s'a născut în acest an și să-și povestească o parte din viața sa. Interpolarea aceasta nu desleagă câtuș de puțin întrebarea dacă el a scris cronica următoare ca autor, ori a copiat-o numai ca și pe cea precedentă. Hotărâtor în această privință este numai pasajul în care spune că înștiințase pe domn despre locul unde se găsea fratele lui Palade. Decât și aici avem o nedumerire. În cronică mai sunt și alte pasaje relative la dânsul, dar în nici unul nu mai vorbește la persoana întâia, ci la a treia!⁴ De ce nu apare și în acestea ca povestitor? Căutând să verific dacă în textul tipărit nu s'a strecurat cumva vreo eroare, am constatat cu surprindere că tocmai pasajul în care Enache Kogălniceanu vorbește direct *nu există în această formă în manuscrisul său*. Textul exact este următorul: «Și înștiințându-să domnul din *Enachi Kogălnician, ce era vtori comis atunci*, cumcă un

¹ Letopisețe¹ III, p. 230.

² Ibidem, III, p. 168 n.

³ Asupra lui vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII*, vol. I, 471, 481-489; II, 84, 88. Documente privitoare la el s'au publicat în *Uricarul*, XII, 314-17; N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, 107, 557; XVI, 365-367; XXI, 255-8. Alte documente vezi la Academia Română pach. 86 d. 158, pach. 76 d. 131, pach. 114 d. 69, pach. 130 d. 253, pach. 136 d. 166, pach. 152 d. 167; Ms 1174 f^o 9, Ms 3680 f^o 20-21, 25. Vezi și mai departe p. 155 și p. 156 n. 4.

⁴ Letopisețe¹ III, p. 237-238.

frate a lui Păladi, anume Costandin, esti la casa lui în Țânutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iași»¹. Vedem deci că și aici se vorbește despre el tot la persoana a treia. În ediția sa, M. Kogălniceanu a schimbat pe *din* în *dela mine* și pe *era* în *eram*². Modificările erau în aparență cu totul neînsemnate. Dar prin ele se creia în favoarea lui Enache Kogălniceanu o dovadă decisivă, în fața căreia nimeni nu se putea îndoi că el n'ar fi autorul cronicii. Această unică dovadă lipsind, chestiunea paternității cronicii nu mai apare așa de clară, cum o înfățișase editorul ei. O mărturie directă în sensul afirmărilor sale cronica nu cuprinde.

În urma acestor constatări o revizuire a chestiunii se impune. Trebuie stabilit dacă din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu rezultă în adevăr că el ar fi autorul cronicii. Manuscriptul fiind cunoscut, verificarea afirmării lui M. Kogălniceanu nu prezintă nici o greutate. Mai întâi este însă necesar să ne ocupăm de ediția sa și de raportul ei cu manuscriptele după care a fost făcută. Prin clarificarea acestei chestiuni vom dobândi un punct de plecare sigur pentru cercetarea noastră.

I

Ediția Kogălniceanu și manuscriptele folosite.

În afară de manuscriptul pe care-l considera ca originalul cronicii, Kogălniceanu a mai folosit încă două: unul care se afla în «Biblioteca Academiei din Iași» și un altul în posesiunea unui maior Ghiorghiu din Roman³. Dintre ele cunoaștem astăzi numai două: pe acela a lui Enache Kogălniceanu, care se găsește în Biblioteca Academiei Române sub n° 62, și pe cel din Biblioteca din Iași, aflat și acum tot acolo sub n° 8; ce se va fi făcut cel de al treilea nu știm.

¹ Ms 62 dela Academia Română, f° 131v.

² Pentru alte modificări de asemenea natură făcute de M. Kogălniceanu vezi studiul meu: Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian, în Buletinul Comisiunii istorice a României, I, 1915, 203-204, și nota 1.

³ Letopisește¹ III, 330.

Ms 62. Cuprinde 193 de foi scrise și una albă la sfârșit. Nu are paginație originală. Este scris în întregime de Enache Kogălniceanu, care însă nu se iscălește nicăieri. Pe prima foaie se află următorul titlu: «Acest letopisăș a domnilor di Moldova cari s'au început a să scrie di unde au lăsat alți istorici, cari au vintu cu scrisu numai până la sfârșitul domniei lui Ștefăniță Voevod, fciorul lui Vasile Voevod, cari s'au săvârșit la Hotin. Iar noi începim cu scrisu istorii domnilor di la Istrate Dabija Voevod și arătăm toți domniei diarândul di atunce și pă<ună> la al patrăle domnie a lui Costandin Voevod Mavrocordat, fciorul lui Neculaiu Voevod Mavrocordat și Exaporitul, cari au săvârșit domniile cu a patrăle domnie, săvârșindu-să și Mărie sa în Iași în vremile oștirilor cu Rusăe, pe cari Dumnezău să pomeniască întru împărăție ceriului, amin. Leat 7282». Manuscriptul cuprinde:

1) *Cronica tradusă de Amiras* (f^o 2—98^r), într'o redacțiune care se deosibește pe alocuri, mai ales în partea din urmă a domniei lui Grigore Ghica¹, de cea publicată de Kogălniceanu. Deosebiri le privesc în general forma, care e mai amplificată în această redacțiune. Deosebiri de fond sunt puține. Singurele cari merită să fie semnalate sunt două mici interpolări, una privitoare la Alexandru Ghica dragomanul și alta la mitropolitul Nichifor². La sfârșitul capitolului «Pentru su-

¹ Letopiseșe² III, p. 155-169.

² La pasajul: «iară din Matei Vodă este acest Grigorie Vodă, domnul Țării Muntenești» din ediția Kogălniceanu (Letopiseșe² III, 155, r. 40-42) se află în Ms 62 următorul adaos: «iară din Matei Vodă este acest Gligorie Vodă, domnul Moldovei, avându și frate, cari l-au chemat Alexandru, cari au stătut mari țărăman a Porșai Turcești, și după pace ce s'au făcut cu împărătiasa Muscalului Elisaveta, l-au tăet împărăție Turcului în Țarigrad fără nici o vină, nepoți lui Gligorie Vodă, domnul Țării Românești» (Ms 62, f^o 67^r). Tot astfel în textul privitor la mitropolitul Nichifor din ediția Kogălniceanu: «Acest mitropolit au fost mai nainte dascal la Grigorie Vodă și el l-au făcut mitropolit; macar că eparhia lui Sidis era pustie de mult, numai fiind om foarte înțelept și adevărat, îl avea domnul lângă sine» (Letopiseșe² III, 171^{se-3s}), se află în Ms 62 două lămuriri nouă: «Acest mitropolit mai înainte vreme încă fiind preutu la Morea au fostu căzuț în robie la Turci cu toată casa lui, și ducându-i robi în Țarigradu i-au răscumpărat doamna lui Mihai, făcându-l dascal bezdelilor Mării sale, la cari rămăindu la Gligorie Vodă era iar dascal di'nvăța bezdelile. Și atunce l-au făcut și mitropolit, macaru că eparhie lui Sidis esti pustie di demult, numai fiindu

punerea Tătarilor Nohai despre Grigorie Vodă» (Letopisețe² III, 173-174), Enache Kogălniceanu intercalează o parte din autobiografia sa, atât cât a încăput pe foaia 92 ocupată în întregime de ea (până la ridicarea lui la rangul de vătaf de aprozi în Martie 1756¹), continuându-o apoi tocmai pe foaia 98, unde se termină capitolul «Suretul zapisului Tătarilor Nohai» (Letopisețe² III, 177-179), cam de pe la mijlocul primei pagini a foii înainte pe tot restul ei. Ultimul capitol al cronicii intitulat: «Aice am scris pentru cei nemulțămitori și lacomi, cum fi tâmpină Dumnezeu și păcatul lor» (Letopisețe² III, 179-180) lipsește; în locul lui domnia lui Grigorie Ghica se sfârșește cu povestirea despre turnul pe care domnul îl făcuse deasupra porții curții domnești².

2) Urmează apoi în continuare directă, fără un titlu special și fără vreun semn deosebitor, *Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu* (f^o 98^r—193). Textul diferă însă foarte mult de acela publicat în Letopisețe. În ceea ce privește fondul există o singură deosebire mai însemnată. În manuscris lipsește

omu foarte învățatu și adevărat sfântu il ave domnul lângă sine, cari mai pi urmă, la al doile domnie, după ducere mitropolitului Antonie cu Muscalii cându vinisă la Eși, l-au făcut și Moldovlahiei mitropolitu» (f^o 89^v).

¹ Letopisețe² III, 174 (r. 35 ... și pe alții).

² Deoarece din ediția Kogălniceanu (Letopisețe² III, 179-180 și nota) nu se poate înțelege cum se sfârșește cronica tradusă de Amiras în manuscrisul lui Enache Kogălniceanu, reproduc aici acest sfârșit: «Acestu domnu Gligorie Vodă, după ce au făcut alte multe și bune în pământul acesta a Moldovei, au mai făcut și un turnu mari și mai nant decât toate turnurile mănăstirilor diasupra porții curții domnești, puindu și un clopot mari, făcându-i și sasornicu di băte toate ciasurile zălii, di s'auze piste toată hora, și mai gios di sasornicu făcu un loc înpregiuru turnului acoperitu cu fer albu, de șide mehterhaneao domnului di băte în toate zălile chindie ce obicinuită, petrecând domnu cu viselii și cu bucurii, cari nu cred că a fi mai petrecut alt domnu chivernisând și pe toți pemintenii cu bună cârmuiri, cari era toți mulțămiți. Și petrecându toată domnie cu libovu și cu zăifeturi și plimbări cu toată curte Mării sale, la cari înplându într'aciastă domnie (*alb*) ani, s'au apucat de ș'au isprăvit domnie Țării Românești. Și așa făcându-să schinbare între Gligorie Vodă, domnul Moldovii, și între Costandin Vodă, feciorul lui Necu<la>iu Vodă Mavrocordatu, domnul Țării Românești, au stălut domnie di s'au gătit di toate cele trebuincioase di cale, așteptându și pe Skimni Agasi, ce era orânduit di la înpărățae ca să e pe Gligorie Vodă din Moldova și să-ducă să-l așeză în scaunul Țării Românești în București. Și așe plecându după obiceiul l-au dus așezându-l în scaunu» (Ms 62, f^o 98).

sfârșitul cronicii, care cuprinde povestirea evenimentelor din Ianuarie până în Iulie 1774, arătată în ediția Kogălniceanu în paranteză (Letopisețe² III, 268-69). Există și o intervertire de capitole: lista patriarhilor se află nu în urma versurilor, ca la Kogălniceanu (III, 273), ci înaintea lor, în data după lămuririle pe cari le dă autorul asupra chipului cum și-a întocmit cronică (III, 270, între rândurile 2 și 3).

Deosebiriile cele mai mari sunt însă în ceea ce privește forma povestirii. Spre a se vedea mai bine în ce consistă, reproduc din amândouă, punându-le față în față și subliniind deosebirile, domnia întâia a lui Constantin Mavrocordat, cu care începe cronică, precum și o parte din domnia a patra a aceluiași domn, cu care se sfârșește.

Ediția Kogălniceanu, p. 197.

Redacțiunea din Ms lui Enache Kogălniceanu.

Domnia întâi a lui Constantin Mavrocordat-Vodă.

Domnie lui Costandin Mavrocordat întâiu la Moldova.

Viind Constantin Vodă Mavrocordat, feciorul lui Necolai Vodă cel mai mare, cu domnia întâi a țării Moldovei, domn din Țara Românească, i-au eșit toată boerimea înainte după obicei, alții la Focșani, alții la Bacău, alții la Roman, iară caimacamii de laturea târgului despre Păcurari; împreunându-se toți cu domnul, i-au priimit cu dragoste, intrând cu mare alaiu și cinste în Iași, mergând după obicei întâiu la Sfete Neculai de s'au închinat, apoi în curte, cetind fermanul de domnie nouă ce l-au miluit împărăția, îmbrăcând cu căftane pre boierii caimacami, dând cu tunurile și zicând meterhaneaoa ca la o domnie nouă. Iară a doua zi după obicei au început a da boierii, făcând pe fieștecare după rânduiala ce li se cădea.

Viind Costandin Vodă Mavrocordat, ficiorul lui Necolaiu Vodă cel mai mari, cu domnie întâiu a țării Moldovii, domn din Țara Româniască, i-au eșit toată boerime înainte după obicei, alții la Focșani, alții la Bacău, alții la Roman, iar căimăcanii din laturea târgului despre Păcurari; împreunându-se toți cu domnul, i-au priimit și domnul cu dragoste, intrând cu mare alaiu și cinsti în Iași, mergând după obicei întâiu la Sfete Neculaiu di s'au închinat, apoi în curte, cetind fermanul de domnie noao ce l-au miluit împărăția, înbrăcându-l cu căftan, și pe boierii caimacami, dând cu tunurile și zăcând meterhaneao ca la o domnie noao. Iar a doao ză după obicei au început a da boeriile, făcând pe fiește care după orânduiala ce li să căde *fieșticăru*.

În zilele acestui domn ce s'a fi lucrat nu știm, că n'am găsit necăiurea scris, atâta știm că s'au făcut un foc mare în Iași, începând din Armenime, de lângă biserica cea mare a lor, mergând focul spre mormânturile Turcilor, arzând mai giu-mătate de oraș, case multe neguțitorești și tot târgul de sus, și Sărăriea, și câteva biserici; și au ars și mănăstirea Golia și toate casele câte au fost în ograda mănăstirii.

Pe acest domn nu-l iubia țara, căci era domn fără de noroc; tot scumpe erau toate, căci era secetă mare de nu s'au făcut pânele în doi pol ani ce au domnit. Și neputându-se deprinde cu țara Moldovei, fiind deprins în Țara Românească de copil, au stătut capikehaelile ce avea la Poartă, căci cuprinsese toată boerimea Fanarului încă din zilele tătâne-său, lui Neculai Vodă, și i-au luat iară domniea Țării Românești, făcând iarăș schimbare cu Grigori Vodă. Deci gătindu-se de toate cele trebuitoare unui domn, așteptând și pe Skimni-Agasi, ce era orânduit de la Impărăție ca să iee pe Constantin Vodă să-l ducă să-l așeze în scaunul Țării Românești, și sosind și Skimni-Agasi în Iași, s'au rădicat domnul cu toată curtea Măriei sale de au purces, petrecându-l toți boierii cei mari până la Șanta, cu tot alaiul și steagurile Moldovei (Letop.² III, p. 197).

În zălile acestui domn ce s'au mai fi lucrat nu știm, căci n'am găsit nicăiuri scris; atâta știm că s'au făcut un foc mare în Eși, începând din Armenime, de lângă biserica ce mare a lor, mergând focul spre mormânturile Turcilor, arzând mai giu-mătate di oraș, case multe neguțitorești și *dughene* multe și tot târgul di sus, și Sărărie și *biserici câteva*; ș'au ars și mănăstire Golăe și toate casele ce *să afla* în ograda mănăstirii.

Pe acest *Costandin Vodă* nu-l iubie țara, căci *e un* domn fără di năroc; tot *scumpete* era în toate, căci era *mari săcică* di nu s'au *pre* făcut pânele în 2 pol ani ce au domnit. Și neputându-să diprinde cu țara Moldovii, fiind diprins în Țara Româniască di copil, au stătut Capikihaelile ce ave la Poartă, căci cuprinsăsă toată boerime Fănarului încă din zălile tătâni-său lui Neculaiu Vodă, și *au* luat *iarăș* domnie Țării Românești, făcând iarăș schimbare cu Gligorie Vodă, *domnul Țării Românești*. Deci gătindu-să di toate celi *trebuincioase*, cari *sânt* *trebuitoari* unui domn, așteptând și pe Skimni-Agasi ce era orânduit dila Impărăție ca să e pe Costandin Vodă să-l ducă *după obicei* ca să-l așeză în scaunul Țării Românești; *deci* sosând și Skimni-Agasi în Eși, s'au rădicat și domnul cu toată curte mării sale di au purces, petrecându-l *toată boerime* ce mare până la Șanta, *împreună și cu alții mai mici și* cu tot alaiu și stiaururile *țării* Moldovii (Ms 62, f^o 98^v-99).

**A patra domnie a lui Constantin
Vodă Mavrocordat.**

... Moscalii într'această iarnă se apucase să bată Benderul, și, fiind o mulțime de oaste turcească într'insul, n'au putut să-l iee îndată, ci după multă întârziere despre toamnă, pe care l-au luat cu asalt și cu mare moarte de imbe părțile.

S'au uitat să se pomenească că până a nu veni Moscalii a doua oară la Bender, de câtă robie și risipă s'au făcut în bieții creștini. Că la anii 1769 venind toamna Moscalii până la Bender, și apropiindu-se iarna, s'au întors înapoi. Și Tătarii, văzând că s'au întors Moscalii, pe dată s'au pornit a prăda și a robi, cât au stricat de istov marginea despre dâșni, Lăpușna, Orheiul și o bucată din Soroca. Zice că Tătarii ar fi dus toți robii la hanul și că după ce i-au cercetat și i-au scris la izvod, să se fi aflat ca la 16000 de suflete, mari cu mici, și că hanului de părere de bine fi cănta meterheneao. Și sosind acolo la Căușeni mazilia hanului, s'au împrăștiat Tătările care încotro au putut, cât impluse lumea de robi; căci în toată iarna aceea au îmblat Tătarii prădând și răsipind marginea aceea, vânzând robul câte șapte, câte opt lei, de au împlut Țarigradu și tot Anadolul de mulțimea robilor, din cari alții au murit, alții s'au înecat; cei mai mulți s'au turcit. Au răscumpărat și creștinii pre mulți, pre cei carii nu priimiau ca să se turcească.

După ce s'au luat Benderul,

**Al patrulea domnie a lui Costandiu
Vodă Mavrocordat în Moldova.
1769.**

... Intr'această iarnă s'au apucat Muscalii de Benderiu, dar fiind mulțame di oasti turciască nu putea ca să isprăvască Rusii nimică, gonindu-i în câteva rânduri di acolo.

Iar hanul suindu-să până la Chișinău cu mulțame di oști tătarăști, cari șezând hanul în Chișinău, Dovlet Gherei, au dat drumul oștilor di acolo cale di 6 ciasuri, trei bejenie, oameni di Moldova, i-au călcat săracii și i-au robit pe toți; aducându-i pe toți la hanul, au făcut căutari și i-au scris. Zăcu că s'ar fi aflat 16000 di suflete, mari cu mici, cari hanul di părere di bini fi cănta meterheneao. Scoborându-se di acolo la Căușani, iar acolo viind mazălie hanului, s'au răsipit toată Tătărăme, cari încotro au putut, împlându lume di robi, vânzându-i pe la corăbăe câte 7 lei, câte 8 lei, di au împlut Țarigradu și tot Anadolul di mulțame robilor, cari alții au murit, alții s'au înecat; cei mai mulți i-au turcit. Au răscumpărat și creștinii pe mulți, pe cei cari nu primie ca să se turcească.

Iar și la Bender după multă

fiindcă trămisese Turcul corăbii de întrase la Sulina-Boaz, au pus și Moscalii tot chipul de silință de le-au ars corăbiile la Tulce-Calesi, făcând și oareșcare năvală, de au trecut Rușii Dunărea dincolo. Acolo s'au făcut trei corposuri; un corpos au rămas la Tulce de s'au bătut cu Turcii până ce de istov i-au stricat și le-au luat și cetatea cu toate cele ce au fost întrânsa, făcând și un mare omor în Turci. Iară alt corpos au lovit la Sacce, care se chiamă și Obluciță, și lovindu-se acolo au făcut o mare răsipă în Turci, aprinzându-le și hambarele și târgul. Și mai trecând și alt corpos de oști rusești, au rădicat tot norodul și l-au trecut în astă parte. Iară celalt corpos s'au dus drept asupra urdiei, unde era vizirul; pe care văzându-i Turcii că merg asupra Babadagului, pe dată au și rupt-o de fugă, asemine urmând și vizirul lor. Și le-au rămas pe loc toată urdiea, tunurile, corturile, cazanurile, carele și alte calabalăcuri, tăind și creștinii atât acolo cât și la Saccea, și toate acestea le-au trecut Moscalii dincoace de Dunăre. Iară vizirul fugind spre Țarigrad cale de treizeci ciasuri, Moscalii încă trecând în ceea parte, au lăsat dincoace (în partea turciască) numai pietrele.

întărzăeri ce au făcut Rușii, că nu să putea apropie, au făcut mari năvală asupra cetății, făcându-să mari moarti dintr'amândoao părțile, cu mari moarte și Rușilor, au luat cetatea robind mii de Turci, găsând multă averi a Turcilor acolo, găsând atât zahare și tunuri și gephaneao și altele multe bucate, rădicând toată Turcime di acolo, cu fiinei, cu copii, di i-au dus pe toți în lău<n>tru. După aciasa, fiindcă tremesese Turcul corăbie di întrasă la Sulina-Boazu, adecă în Dunări, pus-au tot chipul di sălință Rușii di li-au aprins și corăbiile aproape la Dulce-Calesă, făcând și oaricari năvală, di au trecut și Rușii Dunăre acolo. Cari di acolo s'au făcut 3 bulucuri: un buluc au rămas acole la Tulce, di s'au bătut cu Turcii până i-au mântuit, și au luat și cetatea cum au fost, cu toate ce au avut întrânsa, făcând și multă moarti în Turci. Iar alt buluc au lovit la Saccie, cari îi zăc și Obluciță, bătându-să acole, făcând iar mari răsipă în Turci, arzând hanbarile și hora. Trecând și altă oaste rusască di au apucat tot nărodul di l-au trecut în cee parti. Iar celalt buluc au mers drept la urdie, unde era veziriul, cari văzând Turcii că vin la Babadag, îndată au început să fugă; cari săngur veziriul au început fuga și toată urdie, rămâindu-le atâtea tunuri și atâtea corturi și căzanuri și alti calabalăcuri și cari, și în oameni făcând scăderi, atât acolo cât și la Saccie, luându-le atâte tunuri, cari li-au trecut în cee parti la Hartal. Iar veziriul au fugit spre Țarigrad cale di 30 de ciasuri;

În Țara Muntenească încă au pornit Moscalii un corpos ca să meargă peste Olt asupra lui Manoli Vodă ca să-l prindă; și la două locuri călcându-l, nu l-au putut prinde, însă au scăpat numai cu sufletul în țara Ardealului, perzându-și și tuiurile și sangiacul și tot ce au avut; și acolo au petrecut câtăva vreme, până când au început a face respundenție cu Mosun-Olu de la Vidin, de i-au dat voie să treacă în Țara Turcească.

Pe acea vreme intrând Mosun-Olu în Țara Muntenească cu o mulțime de oaste turcească, pe care l-au lăsat Moscalii de au mers până la Giurgiov, și acolo s'au făcut o mare bătălie, făcând abia Pașa au scăpat cu puțini Turci (Letop.² III, 266-7).

Muscalii încă au trecut în cee parte, lăsând numai petrite dincoace.

În Țara Româniască încă au ales o samă di oaste rusască ș'au trimes peste Olt la Manoli Vodă ca să-l prindă, cari în 2 locuri l-au călcat, di au scăpat cu sufletul în Țara Unguriască, di au șezut câtăva vreme acolo, nelăsându-i nici tuuu, ni<ci> sân-giacu, până când au început a faci răspundenție cu Musun-Olu la Vidin, di i-au dat voi de au trecut în Țara Turciască.

Pe aciastă vreme au intrat Musun-Olu în Țara Româniască cu mare mulțime di oasti turciască, lăsându-l Rușii di au mers până la Ghiurghiova, și acolo eșindu-i innainte s'au făcut mari bătăi, scăpând Musun-Olu cu puțini oameni ai lui (Ms 62, f^o 187-188).

Pe lângă deosebirile cari se constată din exemplele acestea, redacțiunea din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu mai cuprinde încă și multe cuvinte streine, grecisme în deosebi, cari în ediția lui M. Kogălniceanu lipsesc ori sunt înlocuite prin cuvinte românești. Iată cele mai însemnate:

a afanisi, a se afanisi	s'afanisăse mulți (Ms 62, f ^o 169), mulți rămăsese săraci (Let. ² III, 252 ₁₃₋₁₄); și au afanesit vreo 170 di sate rusești (f ^o 181 ^v), și multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate rusești (III, 261 ₃₅₋₃₆).
afanismos	era un mari afanismos țării pământenilor (f ^o 110), era un mare greu țării (III, 206 ₄);
apofasă	făcuse domnul apofasă ca di s'or găsi (f ^o 121 ^v), domnul că de se va găsi (III, 215 ₂₅₋₂₆).
a apofasi	Și apofasând într'acesta chip (f ^o 120), Și hotărînd într'acest chip (III, 214 ₁₆); boierii își apofasăse viața (f ^o 144 ^v), boierii își perduse viața (III, 233 ₂₇); cari l-au apofasisit boierii (f ^o 160 ^v), pre care l-au rânduuit boierii (III, 245 ₄₀₋₄₁).

- areciu să le facă areciu să le vândă (f^o 124), să le vândă (III, 217₁₁).
- a blema Blemați la curte (f^o 149), Plecați la curte (III, 237₉).
- a bodisi căzând la picioari ca să îl bodisască acest lucru (f^o 150^r), căzând la picioarele lui (III, 237₄₆).
- cabazlâc cu atâtea zăcături și fel di feliiuri di cabazlăcuri (f^o 118^r), cu toate zicături (III, 212₂₅).
- a catandisi și de acolo au catandisât di au mers la Gălați (f^o 103^r), și de acolo la Galați (III, 200₂₇₋₂₈); au fugit catandisând la ce di pi urmă di au mers la Țarigrad (f^o 114), au fugit, deci pe urmă au mers la Țarigrad (III, 209₂₄); au catandisit di au vinit (f^o 187^r), au căutat de au venit (III, 264₇₋₈).
- a colandrisi dupăce ni-au colandrisât și i-am slujit atâtea ani (f^o 153^r), după ce l-am slujit atâtea ani (III, 240₂₀).
- duium au trecut lăcusti mari duium pin Iași (f^o 121^r), au trecut lăcuste multe pin Iași (III, 215₁₃).
- a enbodisi au enbodisit pi Costandin Vodă (f^o 112^v), au isprăvit să mai șadă Constantin Vodă (III, 208₉).
- epitidios fiind epitidios la condeiu (f^o 162^r), fiind iscusit la condeiu (III, 247₃₋₄).
- gerahsonie mai mult cu meștersugul gerahsonii, că doftore pe mulți (f^o 112^v), mai mult cu meștesug, că doftoria pe mulți (III, 208₈).
- havadis numai havadisuri să trimată (f^o 175^v), numai vești să-i trimită (III, 257₁₈); ce scrie havadisă domnului (f^o 176^r), ce scriea vești domnului (III, 257₃₀); asemine și havadisurile domnului (f^o 177^r), asemenea și veștile domnului (III, 258₁₆); și cu havadisăle di țara leșască (f^o 182^v), și cu veștile din țara leșască (III, 262₄₁).
- hora să vadă și hora (f^o 101^r), să vadă și țara (III, 199₄₋₅, cf. 200₄₄); arzându hanbarile și hora (f^o 187^v), aprinzându-le și hambarile și târgul (III, 267₃₋₄).
- isnafuri să iasă toate isnafurile ca să sapi (f^o 103^v-104^r), să iasă toate breslele să sape (III, 200₄₆).
- kinos scriind domnul și o carte kinos cătră toți boerii (f^o 131^r), scriind domnul și o carte către toți boierii (III, 222₃₇).
- kioški făcând și ceșme lângă kioški (f^o 112^r), făcând și cișme lângă cerdac (III, 207₃₃).
- a metahirisi pe lângă aceste metahirisă și neguțătorie cu ciară (f^o 161^v), pe lângă aceste îmbla și cu neguțătorii cu ciară (III, 246₁₄); altă neguțătorie să metahirisască (f^o 161^r), altă neguțătorie să facă (III, 246₁₉); Gligori Vodă îl metahirise la multe

- trebi (f^o 166^v), Grigori Vodă îl punea la multe trebi (III, 250₂₈); nu i-au ajuns capul ca să-l metahirisască ca pe Ghica (f^o 176^r), nu i-au ajuns capul ca pe Ghica (III, 257₁₈).
- mostră luasă și ei oarișcari mostră di la piminteni (f^o 168^v), luase și ei oarecare învățătură de la pământeni (III, 252₉).
- a palegorisi au mersu cu toți la curte palegorisându și mângâindu pre domnu (f^o 133^v), l-au dus la curte mângâindu-l (III, 224₃₂ cf. 206₁₈); palegorisându-l acela (f^o 180^v), iară acela îl mângâia (III, 261₂₋₃).
- a parachinisi parachinisându-i și sultanul (f^o 131^v), zicându-le și sultanul (III, 223₁₂₋₁₃).
- parapon iar eli având parapon (f^o 153^r), iară ele fiind scârbite (III, 240₁₈).
- pathos avându pathos pi el (f^o 154^r), având pismă pe el (III, 240₄₅).
- a pipsăi Intr'ace vremi ce pipsăe au fostu lăsat căimacami în Iași (f^o 101^r), Intr'acea vreme au lăsat cai-macami în Iași (III, 199₁).
- a se pliroforisi pliroforindu-să și din scrisorile pașii di Hotin (f^o 123), înțelegând și din scrisorile pașei de Hotin (III, 216₁₈₋₁₉); pot să zăcu că el era al doile domnu, pliroforisându-să di la Fotaki și di la fiu-său di toate câte era (f^o 142^v), pot să zic că era al doile domn (III, 236₂).
- a se sânhisti cât s'au sânhistitu toată curte și urdie domnului (f^o 101^v), cât s'au mâhnit toată curtea și urdiea domnului (III, 199₂₆₋₂₇).
- stenahorie și așe cu mari stenahorie și grabă au eșit Cantemir (f^o 104^r), și de grabă au eșit Cantemir (III, 201₁₃₋₁₄); făcându-le mari stenahorie Lupul ca să priimască să le pue bani (f^o 128^v), căroro le făcea mare silă să priimească să le pue bani (III, 220₄₁₋₄₂ cf. 258₂₆).
- tharos luasă cu toțai un mari tharos cât mai nu-l băga în samă (f^o 111^r), luase cu toții un mare obraz și nu-l băgau în samă (III, 206₃₈₋₃₉).
- tropus și să găsească un tropus ca să să adaogă cifertu (f^o 129), și să găsească loc să adaoge sfertul (III, 221₃₆₋₃₇); să să găsească un tropus ca să să pui la o cale (f^o 156^v), să se găsească un chip să se pue la o cale (III, 243₆); să găsim tropus ca să iasă acei bani (f^o 157^r), să găsim chip ca să iasă acei bani (III, 243₁₅₋₁₆); arătându-le ce tropus au găsit (f^o 157^r), arătându-le ce chip

au găsit (III, 243₂₃); și nu pot cu alt tropus
 a le cuprindi (f^o 157^v), și nu pot cu alte feliuri
 a le cuprinde (III, 243₂₉).
 zulum nepoftind zulumul săracilor (f^o 116^v), nepoftind asu-
 preală săracilor (III, 211₂₁₋₂₂).

Ar mai fi în sfârșit de relevat unele particularități dia-
 lectale, pe cari le are manuscriptul lui Enache Kogălniceanu,
 fără să le regăsim în textul tipărit:

age și aghe în loc de abia (Ms 62, f^o 140^v, 164^v, 181^v, 182^v);
 chic în loc de pic (f^o 118^v, 123^v, 140^v, 143, 164, 168, 171^v);
 a chisa în loc de a pisa (f^o 121);
 chitap în loc de pitac (f^o 162^v);
 a ehlini în loc de a vihleni (f^o 176^v);
 ghetul, gheata, gheții în loc de bietul, biata, bieții (f^o 107^v, 120,
 122, 135^v, 146, 172^v, 174, 178, 181);
 Lagi în loc de Laji (f^o 122);
 mânecat în loc de zori de zi (f^o 186^v);
 sluji în loc de slugi (f^o 135^v), etc.

Din cele arătate mai sus se vede clar că textul cronicii
 din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu prezintă deosebiri
 destul de mari față de acela publicat în Letopisețe. *Ediția n'a
 fost făcută după manuscriptul pe care editorul îl arăta totuși
 ca fiind originalul cronicii.*

Ms 8 Iași. Este un ms in folio de pe la sfârșitul sec. XVIII.
 Ii lipsesc foile 1-8, 207, 248, 249 și câteva dela sfârșit, cari
 la legătură, făcută mai târziu, au fost înlocuite cu foi albe.
 Cuprinde un corp întreg de cronici moldovenești format din:

- 1) *Letopisețul lui Nicolae Costin* (f^o 9-206^v);
- 2) *Letopisețul lui Miron Costin* (f^o 208-318);
- 3) *Cronica tradusă de Amiras* (f^o 319-400);
- 4) *Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu* (f^o 400-460^v)
 căreia îi lipsește însă sfârșitul, dela: «dând și știre cu Ro-
 manțov» (Letopisețe² III, 265₁₀) înainte. Textul acesteia
 este aproape identic cu acela publicat de Kogălniceanu.
 Lipsesc numai două pasaje relative la Constantin Kogălni-
 ceanu, unul în care se arată însărcinarea pe care i-o dă
 Ioan Calimah de a conduce provizoriu vistieria până la nu-
 mirea unui titular (Letopisețe² III, 236₅₋₁₁), și celălalt pri-
 vitor la numirea lui, după ce visteriei i se dă un titular, ca

vel sărdar de Chişinău şi activitatea desfăşurată acolo (III, 238²⁶⁻³⁰). Sunt şi câteva deosebiri de redacţiune. Deşi puţine şi neînsemnate, ele sunt totuşi suficiente ca pe temeiul lor să conchidem că Kogălniceanu n'a publicat cronica nici după acest manuscris. Reproduc aci pe cele mai principale, dând alătura, pentru comparaţie, textul corespunzător, iarăş diferit, din Ms 62.

Ediþia Kogălniceanu	Ms 8 Iaşi	Ms 62
Domnia întâi a lui Constantin Mavrocordat Vodă. (<i>Let.</i> ² III, 197).	Domnia lui Costandin Vodă Mauroordat întâi. (<i>f</i> ^o 400).	Domnie lui Costandin Mavrocordat întâiu la Moldova. (<i>f</i> ^o 98 v).
A treia domnie a lui Grigori Vodă Ghica. (III, 211).	Domnie lui Grigori Vodă Ghica a trie. (<i>f</i> ^o 413).	Domnie al triile a lui Gligorie Vodă Ghica. (<i>f</i> ^o 116 v).
să cerceteze pe cei ce vor să se preoţească sau să se diaconească şi să vadă ca de vor şti darul deplin, şi așa să le dea darul preoþii şi al diaconii. (III, 213 ³⁶⁻³⁸).	să cerceteze pre cei ce vor să să preuþască sau să să diaconiască şi așa să de darul preuþăi ş' al diaconii. (<i>f</i> ^o 415 v).	să cerceteze pi cei ce vor să să preuþască sau să să diaconească şi să vadă ca di vor şti carte diplin, așa să li să de darul preuþăi şi a diaconii. (<i>f</i> ^o 119 v).
dând pe acele ţidule un leu lui treti logofăt şi câteva parale scriitorului. (III, 214 ¹⁸⁻²⁰).	dând pe acele ţidule lui trete logofăt câteva parale. (<i>f</i> ^o 415 v).	dând fiesticari pentru ace ţădulă 1 leu lui treti logofăt şi câteva parale scriitorului. (<i>f</i> ^o 120).
au lăsat mare pomenire în ţară cu scosul Lajilor. (III, 219 ¹¹⁻¹³).	au lăsat mari pomeniri în ţară. (<i>f</i> ^o 420 v).	au lăsat o mari pomeniri cu scosu Lagilor din ţară. (<i>f</i> ^o 126 v).
au dat mare poroncă numai de cât să-l găsească. (III, 226 ¹³).	au dat mari poroncă pe la toþi zapcii numai de cât să-l găsească. (<i>f</i> ^o 427).	au dat mari poroncă pi la toþi zapcii numai di cât să-l găsească. (<i>f</i> ^o 135 v).
au înpodobit şi curtea şi toate porþile curþei cu oglinzi cu fel de fel de verdeþuri. (III, 228 ²³⁻²⁴).	au înpodobit şi curte şi toate porþile curþii cu oglinzi cu sic galbăn cu fel de fel de verdeþi. (<i>f</i> ^o 429).	au înpodobit şi curte şi toate porþăle curþăi cu oglinzi cu sicu galbăn cu fel di fel di verdeþă. (<i>f</i> ^o 138 v).

Domnia lui Scarlat
Grigorie Vodă.
(III, 231).

arătând pe Ion Bogdan logofăt mare, Manolachi Costachi biv logofăt mare, Costantin Balș vornic, Dumitrașcu Paladi vornic, Lupul Balș vornic, Filip Catargiul spătar, Constantin banul, Ioniță Sturza vornic, Vasili Negel stolnic, Constantin Rășcanu stolnic, Neculai Buhuș și pe Ioniță Cuza.

(III, 236 28-32).

Atunce au eșit Arnauții de pin odăile lor și au început a da norodul afară împrăștiindu-i cu săbiile scoase, și slobozind tunurile au omorât vro doi oameni.

(III, 237 28-30).

făcându-și și boierii fieșcare foisor pe acel loc, după cum sunt și să văd până în ziua de astăzi.

(III, 238 35-36).

Domnia lui Ion Calimah Vodă.
(III, 244).

păcatul tot trage pe om de-l duce la sfârșitul la care este să vie.

(III, 259 36-37).

și multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate rusești, până au luat Rusia veste, căci

Domnia lui Scărlat
Grigori Ghica Voevod.
(r^o 431 v).

arătând pe Ion Bogdan logofăt mari, Manolache Costache biv logofăt mari, Costandin Balș vornic, Dumitrașcu Păladi vornic, Lupul Balș vornic, Filip Catargiul spatar, Costandache banu, Ioniță Sturza vornic, Costandin Rășcanu stolnic.

(f^o 436).

Atunce au eșit Arnauții di pin odăile lor și au început a da norodul afară îngrozindu-i cu sabiele scoase, și așa dându-i afară au rădicat poarta la loc.

(f^o 437).

făcându-și și boierii fieșticari foisor pe acel loc.

(f^o 438).

Domnie lui Grigori Ioan Calimah Voevod.
(f^o 443).

păcatu tot trage pre om la care este să vie.

(f^o 456).

și multă robie au făcut și fără de nici o îndodeială s'au întorsu înapoi, numai Dum-

Domnie lui Scarlat
Gligorie Ghica Voevod.
(f^o 142).

arătând pe Manolachi vornicul, pe Ion Bogdan logofătu, pe Fălăp Catargiu și pe Enachi Costandachi vornic, pe Ion Sturze vornic, pe Vasăle Negelu stolnic și pe Neculai Buhuș și pe Ioniță Cuze și pe Costandin Rășcanul.

(f^o 148).

Atunce slobozând tunurile au omorât vo doi oameni.

(f^o 149 v).

făcându-și și boierii fieșticari foisor pe acel loc, după cum stau și să văd și până în zăoa di astăzi.

(f^o 151).

Domnie lui Grigori Ioanu Calemahi.
(f^o 158).

păcatu nu lasă, trage pe om di-l duci la cari esti să vie.

(f^o 178 v).

și au afanesit vreo 170 di sate rusăști până a lua Rusăi vesti, căci nu era încă Rusăe gata,

nu era încă gata; dară pe urmă atât i-au bătut, cât de abia au scăpathanul rănit, și Dumnezeu i-au mai bătut cu o iarnă foarte mare, cât giumătate au rămas din oastea lor degerați pe drum, și carii au venit până aice în țară, toți erau carii cu mânele degerate, carii cu picioarele. Și sosind hanul la Căușeni, au murit, și îndată au făcut han pe Devlet Gherei.

(III, 261³⁵⁻⁴²).

Atuncea fiind și Constantin Vodă acolo, îmblând pin Turci, nul'au cunoscut, și l-au rănit și l-au și prins Moscalii și l-au trimis la Iași, și fiind iarnă mare și geroasă s'au bolnăvit, și peste puține zile au și murit de boală în Iași, și l-au îngropat cu mare cinste boierii în Iași, ca pe un domn.

(III, 264¹⁸⁻²²).

nezeu i-au bătut cu o iarnă foarte mari, cât jumătate au rămas din oastea lor digerați pre drum, și cari au venit până aice în țară, toți, cari cu mâni digerate, cari cu picior. Și sosind hanula Căușani au murit, și îndată au făcut han pe Devlet Gherei.

(f^o 458).

Atuncea fiind și Costandin Vodă acolo, l-au prins și pre dânsul Moscalii și l-au tremes la Eși, și piste puținii zile au și murit de boală, și l-au îngropat cu mare cinste boierii în Eși, în mânăstire (*alb*).

(f^o 460).

și cum au luat vesti, atât i-au bătut, cât di-aghe au scăpat hanul rănit, și multă oaste i-au omorât acolo, cari întorcându-să hanul la Căușani, au murit dintr'ace rănitură, și îndată au făcut han pe Devlet Ghereiu.

(f^o 181 v).

Atuncea fiind și Costandin Vodă acolo îmblând pen Turci, nul'au cunoscut, și au tras și-n el și l-au rănit și l-au și prins, și l-au pornit la Iași, și fiind iarnă mari și geroasă s'au bolnăvit, și peste puțâni zăli s'au și săvârșit în Iași, la cari boierii l-au îngropat cu mari cinste ca pe un domn.

(f^o 184 v).

Pasajele reproduse mai sus dovedesc că cronica n'a fost publicată nici după Ms 8 Iași, față de care prezintă deosebiri ce nu pot fi explicate. Dealtfel, cum în acest manuscris cronica nu era întreagă, lipsindu-i sfârșitul, înlăturarea lui decătre editor era cu totul firească. Suntem astfel nevoiți să admitem că *Kogălniceanu a tipărit cronica după manuscriptul, astăzi necunoscut, al fostului maior Ghiorghiu din Roman.*

Ms Ghiorghiu. Despre acest manuscris el spunea numai că cuprindea aceeaș colecție de cronici ca și Ms 8 Iași, dar «mai bine scrisă și mai întreagă»¹. Am văzut că până la

¹ Letopisețe¹ III, 330.

sfârșitul anului 1845, când cronica era dată la tipar, Kogălniceanu nu cunoștea decât aceste două manuscripte. Se înțelege dela sine că el alesese spre publicare pe acela care era mai bine scris și înfățișa cronica întreagă, adică manuscriptul Ghiorghiu. Textul dat la tipar era o copie după acesta. Către sfârșitul anului 1845, editorul află manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, în care descopere pe autorul cronicei. Ne-am aștepta ca să înlocuiască textul trimis la tipar prin acela al originalului. Cu toate acestea cronica s'a tipărit tot după copia făcută mai înainte. S'ar putea bănui, și aceasta ar fi singura îndreptățire a acestei curioase procedări, că cronica era deja tipărită când s'a descoperit originalul. Dar în acest caz o mențiune în biografia cronicarului, apărută peste șase ani (1852), era necesară, iar la ediția a doua (1874) cronica ar fi trebuit să fie publicată după original. Sunt însă dovezi că cronica nu era încă tipărită. Pe baza noului manuscript editorul alcătuește un alt titlu cu numele autorului¹, modifică pasajul în care se vorbea despre informația dată lui Constantin Racoviță de Enache Kogălniceanu, ca și când însuș acesta ar fi povestit faptul², introduce în text cele două pasaje relative la Constantin Kogălniceanu, cari nu se aflau în manuscriptul Ghiorghiu³, și pune în paranteză povestirea evenimentelor din anul 1774, care lipsea din original, considerând-o ca un adaos al unui copist mai nou deși tot contimporan⁴. Acestea par să fie singurele modificări pe cari le-a introdus în urma aflării originalului în copia făcută de pe manuscriptul Ghiorghiu. Cu excepția lor, ediția lui Kogălniceanu înlocuește acest manuscript astăzi necunoscut.

¹ Vezi mai sus, p. 4, n. 2.

² Vezi mai sus p. 5-6.

³ Deoarece lipsesc din Ms 8 Iași, lipseau, de sigur, și din acesta, care cuprindea aceeaș redacțiune a cronicii.

⁴ Letopisețe¹ III, 280-281.

II

Argumente în favoarea lui Enache Kogălniceanu.

Am văzut că M. Kogălniceanu nu arăta pe ce se înțelegea ca să atribue cronica strămoșului său. El lăsa numai să se înțeleagă că paternitatea lui Enache Kogălniceanu se dovedea prin manuscriptul său, din care ar fi mai reeșit că cronica fusese scrisă în timpul războiului ruso-turc din 1769-74 la Constantinopol, unde petrecea atunci autorul. Manuscriptul nu cuprinde însă, cum am spus, nicio mărturie directă în sensul acestor afirmări. Nicăeri nu se arată nici de către cine, nici unde sau când ar fi fost scrisă cronica. Singurul loc unde scriitorul manuscriptului, ceea ce înseamnă și al cronicii care ocupă *numai o parte* a lui, vorbește despre sine, este autobiografia sa, intercalată spre sfârșitul Cronicii tradusă de Amiras. Această interpolare în cronica pe care o copiase dovedește numai că el este scriitorul *manuscriptului*, ceea ce de altfel se putea ști și după scriere, dar ea nu permite nicio concluziune cu privire la autorul cronicii următoare.

Dar dacă o atestare directă lipsește, nu lipsesc, o recunosc, prezumțiuni în favoarea lui Enache Kogălniceanu. Și ele sunt destul de puternice pentru ca în starea de atunci a cunoștințelor istorice nu numai M. Kogălniceanu, care vedea chestiunea cu ochii strănepotului, dar și un altul mai puțin interesat să se fi crezut îndreptățit a face această atribuire.

1. În sprijinul lui Enache Kogălniceanu vine în primul rând faptul că manuscriptul său *pare* să fi fost scris chiar în anul în care cronica a fost terminată. În titlul manuscriptului se află în adevăr anul 1774, iar cronica se sfârșește cu încheierea păcii dela Kiuciuk Kainargi la 17 Iulie 1774. Concordanța deplină între anul din titlu și sfârșitul povestirii ar fi un indiciu, o dovadă aproape, că manuscriptul acesta este chiar originalul cronicii, cum de fapt s'a și admis până acum.

2. Prezumțiunea că scriitorul manuscriptului este și autorul cronicii se întărește încă prin aceea că în cronică se vorbește de mai multe ori despre Enache Kogălniceanu. Astfel,

pe lângă pasajul reprodus mai sus, relativ la informația pe care el o dăduse lui Constantin Racoviță («și înștiințându-să domnul din Enachi Kogălnician, ce era vtori comis atunce, cum că un frate a lui Păladi, anume Costandin, esti la casa lui în ținutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iași» Ms 62 f^o 131^v, cf. Letop.² III, 223⁷⁻¹⁰), mai sunt în cronică încă trei știri despre activitatea lui.

Intre boierii pe cari Constantin Racoviță, mutat în Martie 1756 din Țara Românească în Moldova, îi pune în slujbe chiar la conacul din Focșani, este arătat și «Enache Kogălnicianu, vâtaf di aprozi» (Ms 62, f^o 139^v, cf. Letop.² III, 229¹⁴).

Sosind la Iași, îndată după sărbătorile Paștilor, «văzând domnul casăle despre doamna stând nefăcute, după cum le lăsase Mărie sa încă din cee domnie, învălite cu rogoz ca să nu străci boltile, îndată au chemat pi visteriul cel mare și au poroncit ca să scrie pi la ținuturi ca să tai cherește, și să chemi și calfă ca să facă izvodu după cum esti ca să să facă, orânduindu domnul pe Costandin Kogălnicianul, vel medelniceriu, cheltuitoriu, și pe frate-său, vâtav za aprozi, bunbașiru asupra aceștii trebi. Și așe s'au apucat di lucru, cari cu mare peiri până în iarnă age s'au mântuit, după cum să vădu și până astăzi, făcându și feredeu, casă minunată, formă și greciască și moldoveniască» (Ms 62, f^o 140, cf. Letop.² III, 229³³-230²).

Când sub acelaș domn s'a desființat văcăritul, «după ce s'au strâns mulțime di nărod, au pus pi mitropolitul di au slujit sfânta liturghie la Mitropolie, orânduind domnul pe Kogălnicianul, vâtav za aprozi, di au strâns toată boerime și mazălii și negușitorii și toată țara ce să adunasă, di au mers la Mitropolie la sfânta leturghie» (Ms 62, f^o 141, cf. Letop.² III, 230²⁸⁻³²).

O deosebită atențiune se acordă în cronică și fratelui său Constantin Kogălniceanu. În afară de însărcinarea pe care i-o dăduse Constantin Racoviță, de a fi cheltuitor la reparatul caselor despre domna, se povestește cu elogii activitatea și destoinicia de cari a dat dovadă sub Ioan Calimah ca girant al visteriei și apoi ca vel sărdar de Chișinău (Ms 62, f^o 147^v și 150^v, cf. Letop.² III, 236⁵⁻¹¹ și 238²³⁻³⁰).

Atențiunea acordată lui Enache Kogălniceanu, de care se vorbește de patru ori, cu toate că slujbele ocupate de el

erau dintre cele mărunte, iar faptele înregistrate nu prezentau cine știe ce importanță, precum și laudele cari se aduc fratelui său, ar constitui iarăș un indiciu în favoarea lui.

3. Ceea ce știm despre cultura și îndeletnicirile istorice ale sale concordă în totul cu ipoteza că el este autorul cronicii. Era un iubitor de istorii și unul din pușinii bibliofili de odinioară. Se cunosc până acum, în afară de propriu-i manuscript, nu mai puțin de alte patru manuscripte de cronici, pe cari le cumpărase la Constantinopol, unde urmase în mazilie pe Constantin Racoviță.

Letopiseșul lui Simion dascălul (Ms 174 dela Academia Română), cumpărat dela dascălul Daniil eromonahul, „ce au fost la Antiohie Gianetul“, la 17 August 1760¹;

Viața și pildele lui Esop, la un loc cu *Un Cronograf* și cu *Domnia lui Nicolae Mavrocordat* (în Biblioteca Universității din Iași) dela Elie, loghiotatul postelnicului Andiohi, la 8 Septemvrie 1760²;

Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Ms 196 dela Acad. Rom.), dela Ilie dascălu al Făcăoaei, la 12 August 1761³, și

Letopiseșul Slovenilor Iliricului, Misiei cei de sus și a Misiei cei de jos (Ms 156 dela Acad. Rom.), dela dascălul lui Ramadan «împreună cu altele», la 20 August 1761⁴.

Pe toate manuscriptele el înseamnă cu grijă unde, când și dela cine le-a cumpărat⁵. Dobândirea lor nu pornea dintr'o simplă pasiune de biblioman. Kogălniceanu era unul din cărturarii timpului. El scria grecește⁶, și, ca unul ce stătuse mai mult timp la Constantinopol, va fi știut, probabil, și ceva turcește. Procurarea manuscriptelor era în legătură cu predilecția lui pentru istorie. Le cumpăra ca să le citească. La sfârșitul lor el adaogă, când nu aveau, scara domnilor, pe care o continuă și peste povestirea cronicii până în zilele sale.

¹ I. Bianu, Catalogul manuscriptelor românești, I, 397-403.

² A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, Serbarea școlară dela Iași, p. 269.

³ I. Bianu, Catalogul, I, 434-439.

⁴ Ibidem, I, 350-1.

⁵ Ibidem la numerile respective.

⁶ Vezi însemnările grecești de pe Mss 196 și 563 la I. Bianu, Catalogul, I, 438, II, 313.

Astfel în Letopisețul lui Simion Dascălul scrie pe foile albe cu care se termina manuscriptul o «Arătare <a> domnilor din Moldova după cum au stătut la domnie și rându și câte câți ani au domnit fleștecarele», care nu se mărginește la domniile cuprinși în Letopiseț (1359-1595), ci merge până la războiul din 1769¹. În «Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini» continuă lista domnilor, care se oprea, ca și cronica, la Constantin Brâncoveanu, până la întâia domnie a lui Mihai Șuțu (1783-86), după care dă apoi încă odată «Șiragul domnilor Țării Muntenestești di pe alt izvod» dela Radu Negru până la Alexandru Ipsilant (1774)².

Pe manuscripte făcea și diferite însemnări despre evenimente politice, întâmplări personale, ori fenomene atmosferice³. În autobiografia sa nu se mărginește numai la înșirarea datelor care-l priveau personal; în legătură cu ele se dau o sumă de alte știri, care transformă biografia într'o adevărată pagină de cronică⁴.

Dacă vom mai adăoga acum că din cronică se vede că autorul ei cunoștea bine Țara Românească și Constantinopolul, ceea ce se potrivește iarăș cu Enache Kogălniceanu, care a urmat pe Constantin Racoviță în domnia munteană și apoi în mazilie la Constantinopol, am arătat tot cece s'ar putea invoca în favoarea lui.

¹ I. Bianu, Catalogul manuscriptelor românești, I, p. 401.

² Ibidem, I, 436. «Mâna posterioară», care a continuat șirul domnilor dela Ștefan Cantacuzino înainte, este a lui Enache Kogălniceanu.

³ I. Bianu, Catalogul, I, 351.

⁴ Letopisețe² III, 174 n. M. Kogălniceanu fi mai atribuia (Letop.¹ I, p. XXIV) și cele două compuneri versificate asupra omorării lui Grigorie Ghica și a boierilor pârâși, pe cari le-a și publicat sub numele lui în ediția a doua a Letopisețelor (III, 275-295), dar s'a văzut mai în urmă că nu-i aparțin. Asupra acestei chestiuni vezi Convorbiri literare, VIII (1875), p. 461-64; V. A. Urechia, Istoria Românilor, I (1893), p. 846-50; N. Iorga, Istoria literaturii române în sec. XVIII, I, 489 n., II, 82-85; Iacob C. Negruzzi, Cântecul sau stihuirea lui Grigorie Ghica Vodă în Anal. Acad. Rom. Mem. Secț. Lit. XXXII (1909-10), p. 61-77. Aceste două compuneri nici nu se găsesc măcar în vreunul din manuscriptele lui Enache Kogălniceanu.

III

Dovezi împotriva lui Enache Kogălniceanu.

Să examinăm pe rând pe fiecare din aceste argumente și să vedem ce valoare are.

1. a) Data manuscriptului. Aceasta constituie argumentul cel mai important. Dacă manuscriptul lui Enache Kogălniceanu a fost scris în anul 1774 și dacă se va putea dovedi că el este în adevăr originalul cronicii, atunci chestiunea poate fi considerată ca rezolvită. Cercetarea celorlalte argumente devine în acest caz inutilă.

Până acum s'a crezut că anul 1774 din titlul manuscriptului reprezintă data când a fost scris. Din cuprinsul manuscriptului se vede însă a fi fost scris cu mult mai târziu. Vorbind în autobiografie de boierii pe cari Constantin Racoviță îi pune în dregătorii, când vine cu a doua domnie în Moldova, Enache Kogălniceanu arată printre ei și pe Manolachi Giani, făcut atunci vel serdar, despre care spune că «pi urmă s'au învrednicit și la domnie, atâta la a Țării Românești cât și la Moldova» (Letopisețe² III, 174 n.). Manolache Giani domnește în Moldova în anul 1788. Kogălniceanu nu putea să se refere la domnia lui decât după această dată. Cum pe de altă parte se știe că el moare în 1795, timpul când și-a scris biografia, și prin urmare și manuscriptul în care a intercalat-o, se restrânge astfel între aceste două date.

Dar dacă manuscriptul a fost scris între 1789-95, atunci cum se explică anul 1774 din titlu? Care e data reală a manuscriptului, cea arătată în titlu, ori cea care rezultă din biografie? D-l Iorga a explicat contrazicerea admițând că nota biografică «a fost scrisă mult timp după ce cronica era terminată... pe niște foi, depărtate una de alta, *ce se întâmplase să rămâe libere*»¹. Am avea deci a face cu o interpolare făcută de Enache Kogălniceanu în propriul său manuscript cam cincisprezece până la douăzeci de ani dela scrierea lui. Dar chipul cum biografia este intercalată în manuscript nu se împacă cu această explicație. Ea începe pe foaia 92 după capitolul «Pentru

¹ Istoria literaturii române în secolul XVIII, 1901, I, p. 485.

supunerea Tătarilor Nohai despre Grigorie Vodă (Letopisețe² III, 173-4), cu sfârșitul căruia se încheiase foaia 91; nu se continuă însă în șir până la urmă, ci se întrerupe la terminarea foii, cu ridicarea autorului la rangul de vătaf de aprozi în Martie 1756 (Letopisețe² III, 175 nota, r. 55). Urmează apoi pe foile 93-96 capitolele «Judecata și așezământurile cu Tătarii» și «Suretul zapisului Tătarilor Nohai» (Letopisețe² III, 175-179₉), cari se sfârșesc cam pe la mijlocul primei fețe a foii 97. De aci înainte, se continuă biografia pe tot restul acestei foi. Ea ocupă, cum vedem, foaia 92 în întregime și 3 părți din foaia 97. Felul acesta curios cum biografia este *șesută* în cronică exclude ipoteza unei interpolări posterioare scrierii manuscrisului. În acest caz ar trebui să admitem că Enache Kogălniceanu lăsase foaia 92 *întreagă* nescrisă precum și o față și jumătate din foaia 97, ceea ce ar fi cu totul neobișnuit. La el procedarea aceasta este cu atât mai puțin admisibilă, cu cât nicăeri în tot manuscriptul nu lasă între capitole nici cel mai mic spațiu nescris.

Dacă am presupune că înadins lăsase acele foi albe spre a-și scri în urmă pe ele biografia, nu înțelegem de ce așteaptă să treacă aproape douăzeci de ani până să-și aducă la îndeplinire intențiunea. Mai trebuie apoi să avem în vedere încă un fapt. Este aproape cu neputință ca adaosul, pe care un scriitor l-ar face într'un manuscript al său după un așa de lung interval, să nu se deosibească prin nimic de scrierea dintâi. Rareori în curgere de atâția ani trăsurile scrierii cuiva rămân neschimbate. Și chiar atunci faptul că scriitorul întrebuințează un alt condei, altă cerneală și scrie în împrejurări deosebite lasă mai totdeauna urme. În biografie nu se constată nici o deosebire de acest fel. E același scris ca în tot manuscriptul, cu singura deosebire că, voind să atragă asupra ei atenția cititorului, Kogălniceanu a scris o parte din cuvinte cu cerneală roșie¹, pe când în restul manuscriptului întrebuințează numai cerneală neagră.

Motivele acestea ne silesc să respingem părerea că biografia ar fi o interpolare mai târzie. Ea a fost scrisă în

¹ Sunt reproduse cu cursive la I. Bianu, Catalogul manuscriptelor românești, I, p. 150.

acelaș timp cu manuscriptul a cărui dată trebuie astfel fixată între anii 1789-95.

Ne rămâne să explicăm de unde provine și ce rost are în titlu anul 1774, considerat până acum ca dată a manuscriptului. Să vedem mai întâi ce se spune în acest titlu. Cel ce l-a alcătuit face cunoscut că el continuă de unde s'au oprit alți istorici, cari au venit cu scrisul numai până la sfârșitul domniei lui Ștefăniță Lupu (1661). «Iar noi începem cu scrisu istorii domnilor dela Istrate Dabija Voevod și arătăm toți domnii dearândul de atuncea și până la a patra domnie a lui Constantin Voevod Mavrocordat... săvârșindu-se și Măria sa în Iași în vremile oștirilor cu Rusia, pe care Dumnezeu să pomenească întru împărăția cerului, amin. Leat 7282». La prima vedere s'ar părea că vorbește aci istoricul. Dar în acest caz toată cronica dela Istrate Dabija până la moartea lui Constantin Mavrocordat (1661-1769) ar trebui să alcătuiască o singură operă. Eroarea unei asemenea interpretări este evidentă. Partea acestei cronici dela Dabija până la sfârșitul primei domnii a lui Grigorie Ghica (1661-1733), adică mai mult de jumătate, constituie o scriere deosebită, având un alt autor. Pe aceasta cel puțin el numai a copiat-o, nu a redactat-o. Ba a mers chiar cu fidelitatea de reproducere atât de departe în cât a păstrat până și numerotarea capitolelor din manuscriptul pe care l-a reprodus. Domnia lui Istrate Dabija, cu care începe, formează capitolul 56. Intre această cronică și cea următoare (1733-69), atribuită lui Enache Kogălniceanu, nu se face în manuscript nici o distincțiune; atitudinea istoricului-copist față de amândouă este aceeaș: începe cu scrisu dela Istrate Dabija și merge până la moartea lui Constantin Mavrocordat. De aci urmează că nici pe aceasta nu a alcătuit-o el; a copiat-o numai ca și pe cea precedentă. Este de altfel ușor de înțeles că numai cel ce urma să transcrie o lucrare străină, care avea o întindere determinată, putea să spună că se va opri la o anumită dată. Cronicarul care povestește fapte contemporane nu-și fixează dela început punctul de oprire. El va scrie cât îi va lungi Dumnezeu viața, ori cât îi vor permite împrejurările. Titlul este așa dar alcătuit de un copist care în anul 1774 a transcris cele două cronici. Copia acestuia a fost apoi reprodusă, după anul 1789,

de Enache Kogălniceanu. *Titlul din fruntea manuscriptului său este în realitate titlul izvodului pe care l-a copiat.*

b) Manuscriptul nu este originalul cronicii. Din moment ce manuscriptul lui Enache Kogălniceanu a fost scris după 1789, el nu poate cuprinde originalul cronicii, redactată în 1774 sau puțin mai înainte, ci numai o copie a ei. Concluziunea aceasta, la care ne duc constatările de mai sus, se confirmă și pe altă cale.

Dacă textul din acest manuscript ar fi chiar originalul cronicii, atunci acela din celelalte două manuscripte, Ms 8 Iași și Ms Ghiorghiu, ar trebui să fie copii ale lui. Este însă de ajuns ca să compare cineva numai pasajele pe cari le-am reprodus mai sus (p. 149-151) ca să vadă imediat că avem a face nu cu manuscripte copiate unul după altul, ci cu copii independente. Recunosc că deosebirile stilistice, oricât de mari ar fi, și omisiunile pe cari le-ar prezenta un text copiat după altul, nu ne-ar îndreptăți să-l considerăm ca o redacțiune independentă. Ele pot proveni dela autorul copiei. Ceeace însă nu va putea face copistul, este să completeze lacunele ori să îndrepte anume greșeli ale textului ce copiază. De vom găsi într'un manuscript, care trece drept originalul unei scrieri, lacune, greșeli și îndreptări, pe cari copiile nu le au, putem afirma cu toată siguranța că nu e originalul, ci tot o copie. Și tocmai acesta este cazul nostru.

1. In manuscriptul lui Enache Kogălniceanu sunt *lacune* pe cari nu le au manuscriptele 8 Iași și Ghiorghiu. Cea mai importantă este aceea dela sfârșitul cronicii, despre care am mai vorbit (p. 140-141). M. Kogălniceanu o considera ca o interpolare și deaceea o pusese în paranteză (Letopisețe² III, 268-9). Nu există însă nici un motiv care să ne facă a o privi ca atare. E încheierea firească și necesară a povestirii de mai înainte, de care nu se deosibește prin nimic, așa că e de presupus mai de grabă o omisiune la Enache Kogălniceanu, decât o interpolare în Ms Ghiorghiu (Ms 8 Iași e lacunar la sfârșit)¹. Dar iată încă 3 pasaje în cari omisiunile sunt clare :

¹ Tot autentică socotește și d. N. Iorga această parte, în care «stilul e acelaș, sunt aluzii care ne trimit la urmă» (Istoria literaturii române, I, 489, n. 4). Ceeace nu putem înțelege însă este cum se împacă autenticitatea cu lipsa lor din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, *pe care d-sa îl consideră totuși ca originalul cronicii.*

Ms 62

Atunce slobozându tunurile au omorât vo doi oameni.

(f^o 149^v).

Și au afanesitu vreo 170 di sate rusăști până a lua Rusăi vesti, căci nu era încă Rusăe gata, și cum au luat vesti atât i-au bătut, cât diaghe au scăpat hanul rănit și multă oaste i-au omorât acolo.

(f^o 181^v).

Iară oastea Pașii, ce să afla în Iași, văzând pe Arnăuțai domnului că purta fel di fel di armii.... înbla ca să li e armele, și ei nevrându ca să le de, s'au făcut gâlceiavă între ei. Și auzându Pașe și vrându ca să potoale lucru, să nu fie mai rău, au pus di au spânzurat 2 Arnăuți.

(f^o 181^v).

Ms 8 Iași

Atunce au eșit Arnăuții di pin odările lor și au început a da norodul afară, îngrozindu-i cu sabiele scoase, și așa dându-i afară au rădicat poarta la loc.

(f^o 437).

Și multă robie au făcut și fără de nici o îndodeială s'au întorsu înapoi, numai Dumnezeu i-au bătut cu o iarnă foarte mari, cât jumătate au rămas din oastea lor digerați pre drum, și cari au venit până aice în țară, toți, cari cu mâni digerate, cari cu picior<e>.

(f^o 458).

Iară oastea Pașii, ce să afla în Iași, văzind pe Arnăuții domnului că purta fel de fel de arme.... înbla să, le ia armele, și ei nevrând să le de, s'au făcut gâlceavă între ei, la cari gâlceavă au și împușcat pe un Arnăut.

(f^o 458).

Ediția Kogălniceanu
(Ms Ghiorghiu)

Atunce au eșit Arnăuții de pin odările lor și au început a da norodul afară, împrăștiindu-i cu săbiile scoase, și slobozind tunurile au omorât vro doi oameni.

(Letop.² III, 237^{rs-30}).

Și multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate rusești până au luat Rusia veste, căci nu era încă gata, dară pe urmă atât i-au bătut, cât de abia au scăpat hanul rănit. Și Dumnezeu i-au mai bătut cu o iarnă foarte mare, cât jumătate au rămas din oastea lor degerați pe drum, și cari au venit până aice în țară, toți erau cari cu mânele degerate cari cu picioarele.

(III, 261^{rs-42}).

Iară oastea Pașei, ce se afla în Iași, văzând pe Arnăuții domnului că purtau fel de fel de arme.... înblau să le iee armele, și ei nevrând să le dee, s'au făcut gâlceavă între ei, la care gâlceavă au și împușcat pe un Arnăut. Și auzind Pașa, și vrând ca să potoale lucrul să nu fie mai rău, au pus de au spânzurat doi Arnăuți.

(III, 261-262).

2. Se află apoi la Enache Kogălniceanu unele cuvinte și nume proprii *greșite*, cari în celelalte două manuscrise au forma corectă:

Ms 62	Ms 8 Iași	Ed. Kogălniceanu
Viind vesti că s'au făcut paci, îndată s'au gătit <i>sfermașe</i> ș'au plecat în sus. (f ^o 104).	Viind veste că s'au făcut paci îndată s'au gătit <i>feldmașal</i> ș'au plecat în sus. (f ^o 403 v).	Viind veste că s'au făcut pace îndată s'au gătit <i>feldmarșalul</i> și au plecat în sus. (III, 201 _{a-v}).
elciu Franța (corectat în: el sau Franța). (f ^o 163 ^v).	elciu Franței. (f ^o 446 ^v).	elciul Franței. (III, 248 ^r).
Inir-aga. (f ^o 171).	Iniceri-aga. (f ^o 451 ^v).	Enicer-aga. (III, 253 _{ss}).
Romanciog. (f ^o 185 ^v).	—	Romanțov. (III, 265 ₁₀).

3. În manuscriptul lui Kogălniceanu există o corectură foarte interesantă; ea privește dregătoria unui anume Vasile Kogălniceanu, proprietarul unor case de lângă mănăstirea Barnovschi. Cronica spune că după retragerea Rușilor, în urma încheierii păcii dela Belgrad, Grigore Ghica reîntorcându-se la Iași și neavând unde locui, deoarece curtea domnească fusese dărâmată de Ruși, «au șezut în casele Sandului Sturzăi vel logofăt, iar pe Sara Mehmet Pașe l-au pus în casele lui Vasile Kogălnicianului *pit.* di lângă Barnovschi» (Ms 62, f^o 104^v). Cuvântul prescurtat: *pit.* se citește *pitar.* După ce-l scrisese așa, Enache Kogălniceanu a adăogat înaintea lui și deasupra un *că*, modificând dregătoria de *pit* <*ar*> în aceea de *căpit* <*an*>. Prin această modificare el îndrepta o greșală. Proprietarul caselor de lângă mănăstirea Barnovschi, în care fusese conăcit Sara Mehmet Pașa, era *căpitanul* Vasile Kogălniceanu, altul decât tatăl lui Enache¹, care a rămas căpitan toată viața. În testamentul său din 17 August 1750 e vorba

¹ Acesta era în 1729 vel căpitan (Letopisețe³ III, 174 n.) El este, după toate probabilitățile, acelaș cu «Vasile Kogălnicianul ce-au fost porușnic», căruia Grigore Ghica îi scutește la 25 Aprilie 1741 casele, în cari fusese conăcită Agia, de orice fel de gazdă și conăcire pe viitor, pentru că casele acelea mai înainte vreme conac de oaspeți n'au fost, și socotind domnul și slujba lui ce au slujit din tinerețe și *până acum la bătrânețe* (N. Iorga, Studii și Documente, VI, 446).

și de «casăle din Eș cu pivniță de piatră, cu fântână și cu tot locul lor, ce sânt dinnaintea porții mânăstirii lui Bar-novschii»¹. Corectura era așa dar îndreptățită. Rămâne numai de știut dacă Enache Kogălniceanu își îndrepta propria lui greșală, ori pe a altuia. Răspunsul la această întrebare ni-l dau manuscriptele 8 Iași și Ghiorghiu, în cari Vasile Kogălniceanu este arătat ca *pitar*, nu *căpitan* (Ms 8 Iași f^o 404; Ms Ghiorghiu în Letopisețe², III, 201²⁹⁻³¹). De aci se vede că manuscriptul lui Enache Kogălniceanu nu e original, ci reproduce un prototip în care se afla *pitar*, ca și în celelalte două manuscripte. Dar cum el cunoștea, desigur, pe această rudă și omonim al tatălui său, observând, după ce scrisese dregătoria, că e greșită, o îndreptează în *căpitan*. Corectura este prețioasă. Ea dovedește pe de o parte că manuscriptele 8 Iași și Ghiorghiu nu sunt copii după manuscriptul Kogălniceanu, pentru că atunci ar fi trebuit să aibă și ele *căpitan* ca acesta, iar pe de alta, că manuscriptul lui Enache Kogălniceanu este copie după un altul din care el a reprodus în mod mecanic greșala cu *pitar*.

Recapitulând rezultatele la cari am ajuns cu privire la data manuscriptului și la raportul lui cu originalul cronicii, constatăm următoarele: Anul 1774 din titlul manuscriptului a fost reprodus de Enache Kogălniceanu, împreună cu întreg titlul, din manuscriptul de pe care a copiat pe al său. Acesta a fost scris cu aproape douăzeci de ani în urma redactării cronicii. El nu cuprinde textul original al ei, ci o copie mai târzie, care prezintă omisiuni, greșeli și îndreptări. Scriitorul copiei nu poate fi, până la proba contrară, și autorul cronicii. Argumentul care se credea că vine în favoarea lui Enache Kogălniceanu se întoarce astfel împotriva-i.

2. Știrile cronicii despre Kogălnicenl. Să examinăm acum argumentul al doilea. În cronică se acordă oarecare atențiune lui Enache Kogălniceanu, care e menționat de patru ori, precum și fratelui său Constantin, de care se vorbește cu laudă.

Am văzut că pasajele privitoare la Constantin Kogălni-

¹ Acad. Rom. doc. 76 din pach. 129. Din testament se vede că acest Vasile Kogălniceanu căpitan fusese căsătorit de două ori și avea cinci copii, dintre cari trei băeți: Costandin, Lupul și Sandul, și două fete: Catrina și Maria.

ceanu se gădesc numai în manuscriptul lui Enache. Neexistând în Ms 8 Iași, suntem în drept să afirmăm că ele nu se aflau nici în Ms Ghiorghiu, care cuprindea aceeaș redacțiune a cronicii. Iată cum se înfățișează textul în cele două manuscripte păstrate:

Ms 62.

Ioan Calimah a doua zi după sosirea în Iași a început a da boierii, „iar visternicie ce mare au rămas, căci n'o priime nime ne fiind țara stricată“. În celelalte slujbe au fost numiți diferiți boieri „sălindu în tot chipul ca doară vor putea chivernisi și această domnie, dar era cu greu, căci bani din țară nu ieșie, și <se> mira ce vor faci, scriindu tot halul la Țarigradu lui Stavarachi. Atunce văzându una ca aceasta Stavarachi, s'au grăbit și pisti 2 luni au purces și el di aici, la cari cu mari cinsti l-au priimit domnul, ce mergându au conăcit în curte la cămară, luând toate trebile în mâna lui, pot să zicu că el era al doilea domnu, pliroforisându-să dila Fotachi și dila fiu-său di toate câte era. Atunce au orânduit boerinași di pe afară cu mazăli și cu țară ca să margă la Căușani, tremetându și câțiva boeri greci pentru limbă, ca să scoată robii, bucate, ce-or găsi, ș'au scos mulți robi și bucate. *Văzându visterie că n'o primești nime, aduci pe Costandin Kogălnician, medelnicer, și l-au făcut vel stolnic și vechil visternicii cei mari, zăcându-i domnul ca să-l vadă. Atunce au stătu cu toată sălința, tocmindu isprăvnicile pe afară, făcând oameni di triabă, învățându-i în ce chip vor urma la toate, cari în pușănă vreme*

Ms 8 Iași (Ms Ghiorghiu).

Ioan Calimah a doua zi după sosirea sa în Iași a început a da boierii, „iar visternicie ce mari au rămas, căci nu prime nime fiind țara stricată“. În celelalte slujbe au fost numiți diferiți boieri „silind în tot chipul ca doar va pute chivernisi aciastă domnie, dar era cu greu, căci bani din țară nu eșie, și să mira ce vor faci scriind tot halul la Țarigrad. Stăvărache, văzind una ca aciasta, s'au grăbit și piste doaa luni au purces și el la Eși, pre cari cu mari cinste l'au priimit domnul, și mergând au conăcit în curte la cămară, luând toate trebile în mâna lui, pot să zic că era al doile domnu. Atunce au orânduit boerinași pe afară cu mazili și cu țară, ca să margă la Caușani, trimetind și câțiva boeri greci pentru limbă, ca să scoată robi, bucate, ce-or găsi, și au scos mulți robi și bucate.

au îndreptat toate ținuturile și vistierie, di era cu mirari tuturor, începând a vini bani la vistierie.

Dar Stavarachi, fiindu lacom la toate și grabnicu, au început a puni bani și pe boeri și pe mânăstiri și pe jupânesă, cai de mezălu, podini și pogonărit și altile, cari nu le păre bini la o samă și 'ncepusă a murmurisi, cari le auzăse și Stăvărachi (f^o 147, cf. Letop.² III, 235-36).

... Și așe rămăindu domnul în paci di toate acele ce să întâmplasă, sosându și doamna Mării sale Ralița dila Țarigrad, căci cându s'au fostu întâmplat aceste era pe drumu Măria sa, la cari i-au eșitu multă boerimi cu bezdelile și toate jupânesăle celi mari, și cu mari alaiu au intrat în curțile domnești, domnind domnul cu bună paci și cu bucurie, schimbându și multe boerii, făcându pe mulți din piminteni rude de Mării sale. Atunce s'au găsitu muștirea și pentru visternicie cie mari, căci o pusesă la bună stari Costandin Kogălnicianul vel stolnicu, cerându-o Ioniță Cantacuzino Delianul, la cari l-au făcut vel visternic. Iară pe Costandin Kogălnicianul stolnicu l-au făcut vel sârdariu la Chișinău, dându-i toată marginea acee în samă și ținuturile trusteli, puind tot chipul di sălință di au adus ace margine la stare bună, căci foarte să răsăpă mai mult din pricina Tătarălor, căci făcusă mari prăzi într'ace parte di loc, și să strămutase toți lăcuiitorii⁴ (f^o 150^v, cf. Letop.² III, 238₁₈₋₃₀).

Dar Stăvărache, fiind lacom la toate și grabnic, au început a puni bani și pe boeri și pe mânăstiri și pe giupânesă, cai de mezil, podinii și pogonărit și altile, cari nu le păre bini la o samă, și începuse a murmurisi, cari le auzise și Stăvărache (f^o 435^v, cf. Letop.² III, 235-36).

... Și așa rămăind domnul în paci de toate cele ce să tâmplase, sosind și doamna Mării sale Ralița din Țarigrad, căci când s'au fost tâmplat aceste era pe drum Mărie sa; la cari au eșit multă boerime cu beizădelile și cu giupânesăle înainte, și cu mari alai au intrat în curțile domnești, domnind cu paci și cu bucurie, schimbând și multe boerii, făcând pe mulți din păminteni rudi Mării sale. Atunce au găsit muștirea și pentru visternicie ce mari || cerându-o Ioniță Cantacuzino Deleanu || (f^o 438, cf. Letop.² III, 238₁₈₋₃₀).

Dacă pasajele privitoare la Constantin Kogălniceanu se găseau ori nu și în originalul, astăzi necunoscut, al cronicii, nu putem ști, cele două manuscripte fiind, cum am văzut, copii independente (direct ori prin mijlocirea altora) după acel original. În primul caz lipsa lor din Ms 8 Iași s'ar datori unei omisiuni, în celălalt existența lor în Ms 62 provine dintr'un adaos posterior. Pentru a stabili dacă e o *lacună* ori *interpolare*, nu avem alt mijloc, fiind vorba de două copii independente, decât analiza și comparația textelor respective. O constatare se impune dela început: *textul din Ms 8 Iași nu are câtuș de puțin aparența să fie lacunar*. Bănuiala unei interpolări în Ms 62 răsare astfel cea dintâi. Presupunând însă că ar fi o omisiune în Ms 8 Iași, este evident că ea n'ar putea fi accidentală, ci *intenționată*. S'a suprimat anume ceea ce privea pe Constantin Kogălniceanu. Pasajul din urmă în care omisiunea nu e continuă, ci întreruptă de cuvintele *cerându-o Ioniță Cantacuzino Deleanu*, cari au fost păstrate, nu s'ar putea explica altfel. Dar ipoteza unei suprimări *intenționate* nu e plauzibilă. De cine și în ce scop ar fi fost făcută? Și de ce n'a fost suprimat și celălalt pasaj privitor la el, în care se arată însărcinarea pe care i-o dăduse Constantin Racoviță de a fi cheltuitor la reconstruirea caselor despre doamna? Nu găsim nici o explicație.

Cu totul altfel se prezintă lucrul dacă ne gândim la o interpolare. Am văzut că în cronică tradusă de Amiras, Enache Kogălniceanu a făcut interpolări cari constituiesc *singura deosebire de fond mai însemnată* între textul din manuscriptul său și acela din Ms 8 Iași (vezi mai sus p. 139). O deosebire de aceeaș natură constatăm acum între cele două manuscripte și în ceea ce privește cronică următoare. La Enache Kogălniceanu sunt două pasaje mai mult, *singurele în toată cronică*, și ele privesc tocmai pe fratele său, ale cărui fapte sunt înfățișate în chip elogios. Incontestabil că ele sunt opera lui. Le înlăturăm din discuție.

Ceea ce aparține în mod sigur cronicii sunt numai pasajele privitoare la Enache Kogălniceanu însuș. Ele aflându-se în toate manuscriptele, sunt autentice. Decât felul cum se vorbește despre Enache Kogălniceanu în cronică nu se potrivește câtuș de puțin cu felul cum autorul ei vorbește despre sine.

Cel ce a scris cronica nu se ascunde. Persoana lui apare în decursul povestirii de mai multe ori. Când a văzut singur un fapt, ori când a îndeplinit o însărcinare, el spune lămurit acest lucru. Iată pasajele respective, pe cari le reproduc tot după manuscriptul lui Enache Kogălniceanu.

a) Vorbind despre întâlnirea la Socola a dragomanului Alexandru Ghica cu fratele său Grigore Ghica, domnul Moldovei, la începutul războiului ruso-turc (1736—39), cronicarul spune că a văzut și el pe dragoman:

„Și primindu-l cu multă dragosti și bucurie, s'au veselit ș'au vorovit cât li-au trebuit în trii zăle, mergând și la Iași cu tacum domnesc, imblând pi la toate mânăstirile di s'au închinat, făcând și pa<ra>clisuri, la cari l-am văzutu și noi, omu de fire era arătos“ (Ms 62, f^o 101, cf. Letop.² III, 199⁶⁻⁹).

b) Citează unele cazuri văzute de el însuș pe vremea foametei cumplite din domnia a treia a lui Constantin Mavrocordat (Aprilie 1748 — August 1749):

„Și în puțină vremi s'au făcut o mari scumpete, cât agiun-sășă dimirlie di orz di o da câte un leu și pin multe sati și țanuturi niavând oamenii ce mânca, usca coji di copaci și li chisa făcându-le făină, li amestica câte cu puțină făină și făce mălaiu și-l mânca. Pi alte locuri strânge ghindă și iarăși asemenea o făce; cari nu putem să arătăm ce nevoi era di foamete, la cari mi s'au întâmplat și mie di am văzut cu ochii mi în câteva sate la ocolul Botoșenilor, fiind eu orânduie cu slujbă domniască acolo iarna. Fețele lor sămăna a fi ferti și nu putea grăi di slabi, cari agiungând în primăvară toți au murit. Am mai văzut și la Cernăuțu într'un sat, la casa preutului în postul cel mari, discălicând acolo pentru prânzăt; bucate di săc ni-au găsit, iar în loc di pâni ni-au scos mălaiu amestecat cu ghindă, ce am mâncat câte o bucățică mică cu toțai“ (Ms 62, f^o 131, cf. Letop.² III, 214-215).

c) Când cu restaurarea curții domnești după focul întâmplat în domnia întâia a lui Constantin Racoviță (1749-53), cronicarul, fiind rânduit zapciu la învelirea bisericii celei mari, își povestește astfel însărcinarea:

„Și îndată au făcut orânduială di cât lemn trebuie, ca să să facă curte la loc, făcând mai mare asupra acei trebi pi Lăscărachi Giani vel comis cu toată taifaoa grajdului gospod. Și în dată, cum au trecut postul cel mari, s'au și apucat di lucru casălor

dispre salamlăc, lăsând haremul mai în urmă, împărțind zapcii la toate trebile, *cari și eu am fost orânduți asupra acoperământului bisericii cii mari, di am acoperit-o după cum să vedi până astăzi*“ (Ms 62, f^o 134, cf. Letop.² III, 225₆₋₁₂).

d) Cronica se încheie—de nu cumva e o interpolare¹—cu următoarele rânduri, pe cari autorul le adresează cititorului :

„Până aici am însămnat aceste câte arată, care și voi cu ochii nu li-am văzut, dar după auzul unora și altora, cari cei mai mulți asămăna că li-au văzut și cu ochii lor, pot să fie și auzăt o samă; care *cred* că mai multe de la ei n'or fi pus; lipsă poate ca să fie lăsat cu scris, ca să fie scris mai gios decât s'au întâmplat, iar nu mai mult, căci [putință] de a le scrie toate pe amănuntul nu era cu putință, că nu putea ca să ajungă hârtie nici vremi ca să le scrie cineva, numai să credeți că mai mult au stănut dicăt s'au scris, poati și înzăcit. La cari *ne rugăm* cu mari rugăminte, celora ce sânt învățați și știu cum li vor tocmi după rânduiala lor și celora cari li-au văzut cu ochii lor, să pui sălință ca să le tocmască toate, având vreme ca să le și prifacă mai cu bună orânduială și scrisoare *decăt a noastră*. Care *socotim* că vreo samă s'or găsi și dintr'aceste a *noastri* di vor prinde loc. Ce oari în poveștile domnilor ce au trecut, sau într'a oștirilor, sau în slovine *scrisului nostru* veți găsi greșală, să ne dați ertăciuni și să le tocmiți, fiindcă *noi numai pentru numi ni-am sălit* și pentru mergire domnilor unul după altul cum au petrecut Ms 62, f^o 189^v-190, cf. Letop.² III, 269-270).

Pe când cronicarul se exprimă, cum vedem, pretutindeni la persoana întâia, despre Enache Kogălniceanu el vorbește totdeauna la persoana a treia (vezi mai sus p. 154). Deosebirea aceasta ne arată că e vorba aci de personaje diferite. Cel care povestește atât de personal însărcinarea pe care a avut-o de a supraveghea învelirea bisericii, n'ar fi scris, de sigur, despre însărcinarea identică la reconstituirea caselor despre doamna, că au fost orânduți Constantin Kogălniceanu chel-tuitor și *«frate-său vătav za aprozi bumbașir asupra aceștii trebi»*. Mi se pare cu totul exclus ca în aceeaș scriere autorul să vorbească despre sine când la persoana întâia, când la a treia, ca despre un străir.

¹ Bănuiala aceasta e provocată de mărturisirea că scriitorul n'a văzut el însuș cele povestite și că alții le-au scris. Dacă ea s'ar adevări, interpolatorul ar putea fi copistul, căruia i se datorește și titlul din manuscrisul reprodus de Enache Kogălniceanu (mai sus p. 159).

Cele două personaje se disting de altfel nu numai după felul deosebit cum se vorbește despre fiecare.

Autorul e mai în vârstă decât Enache Kogălniceanu. Când în 1737 dragomanul Alexandru Ghica vizitează la Socola, unde se retrăsese din pricina ciumii, pe fratele său Grigore Ghica, domnul Moldovei, el trebuia să fi fost trecut de mult de vârsta copilăriei, deoarece peste 35 de ani, când scrie cronica, își amintea încă de înfățișarea lui «cari l-am văzut și noi, om de fire era arătos», precum și de modul cum se petrecuse întâlnirea. Aceașă impresie ne-o lasă întreaga lui povestire asupra aceștii domnii a lui Grigore Ghica. Amănunțele, mai bogate și mai plastice decât ale lui Neculce (Letop.² II, 402-403, 407), pe cari le dă asupra cutremurului, asupra ciumii, ori asupra fugii domnului din Iași (Letop.² III, 198-200), sunt fapte văzute de un contemporan care e destul de în vârstă ca să le priceapă și să le rețină cu toată preciziunea. Dar pe vremea aceasta Enache Kogălniceanu era încă copil. Născut cum spune însuș (Letop.² III, 174 nota) la 10 Octombrie 7238 (1729 ori 1730) el avea, când Alexandru Ghica veni la Iași, deabia 7 sau cel mult 8 ani. Ceeace interesează și poate prinde un copil la această vârstă, nu sunt întâmplări de acelea pe cari le povestește autorul cronicii. Chipul arătos al dragomanului, voroava fraților timp de trei zile, vizita Iașului cu tacâm domnesc, închinarea pe la mânăstiri și paraclisurile, sunt amintiri dela o altă vârstă decât aceea pe care o avea atunci Enache Kogălniceanu.

La reclădirea curții domnești și a caselor despre doamna sub Constantin Racoviță, atât cronicarul cât și Kogălniceanu au câte o însărcinare, dar ele sunt diferite și nu la aceeașă dată. Unul supraveghează învelirea bisericii, care s'a făcut când cu reconstruirea curții propriu zise în prima domnie a lui Constantin Racoviță, celălalt reclădirea haremului în domnia

¹ Cronica spune că dragomanul își ceruse voie dela vizir ca să vie în Moldova după ce acesta ajunsese la Isaccea (III, 199). Se știe că în Aprilie vizirul pornise spre această localitate (N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, IV, 427). Întâlnirea dela Socola trebuie să fi avut deci loc prin Maiu-Iulie. Alexandru Ghica a mai venit la Iași și prin Septembrie, când fusese trimis de solii turci dela Nimirov ca să ceară instrucțiuni dela Poartă (Neculce, Letop.² II, 396).

a doua a ațeluiăș domn. Fiecare a povestit faptul, cronicarul în cronică iar Kogălniceanu în autobiografie, și expunerea lor este cea mai bună dovadă despre existența distinctă a fiecăruia:

Cronica (după Ms 62)

În urma arderii curții domnești „neavându domnul unde să șadă, au mersu de au șezutu în casele surorii Mării sale domniței Ruxandii di lângă hazne, până au făcut curțele. Și îndată au făcut orânduială di cât lemnu trebue ca să să facă curte la loc, făcându mai mare asupra acei trebi pi Lăscărachi Giani, vel comis, cu loată taifaoa grajdului gospod. Și îndată, cum au trecut postul cel mari, s'au și apucat di lucru casălor dispre salam-lăcu, lăsându haremul mai în urmă, împărțindu zapcii a toate trebile, cari și eu am fost orânduित asupra acoperemântului bisericii cii mari, di am acoperit-o după cum să vedi până astăzi (f^o 134).

..... Văzându domnul casăle despre doamna stându nefăcute, după cum le lăsase Mărie sa încă din cee domnie învălite cu rogoz, ca să nu străci boltile, îndată au chemat pi visteriul cel mare, și au poroncit ca să scrie pi la țănuturi ca să tai cherește, și să cheme și calfă ca să facă izvodu, după cum esti ca să să facă, orânduindu domnul pe Costandin Kogălnicianul, vel medelniceriu, cheltuitoriu și pe frate-său, vătav za aprozi, bunbașir asupra aceștii trebi. Și așe s'au apucat di lucru, cari cu mare peiri până în iarnă agè s'au mântuit, după cum să vădu și până astăzi, făcându și fere-deu, casă minunată, formă și

(Autobiografia După Ms 62)

În domnia a doua a lui Constantin Racoviță „pi această vreme ne aflam și noi în boerime, vătăjăi di aprozi, pe care vreme fiindu că arsăse curțile domnești până a nu mergi la Țara Româniască, și atunce apucându-se au isprăvit numai parte divanului și spătării, bisericile, divanul, cămara. Iar haremul, fiindu că rămăsăse nefăcutu, viindu di la București, au orânduitu pe fratele meu dumnealui Constantin Kogălnicianu, vel medelnicer, cheltuitoriu asupra facerii caselor haremului, fiindcă nu le făcuse Mărie sa Mateiu Ghica Vodă în 2 pol ani ce au șezutu în Moldova. Și pe noi, fiindu vătav za aprozi, m'au orânduitu bunbașiru asupra curților, avându și toți țigani domnești în sama noastră, isprăvindu-să până în toamnă cu fere-deu, după cum au poftit, la 1756 Octomvrie (f^o 97).

greciască și moldoveniască. Care în zăoa di Sfete Niculai s'au mutat domnul în eli (f^o 140).

Deosebirea de persoane și situațiuni este atât de vădită încât e inutil să mai stărui asupra ei.

Faptul că în cronică Enache Kogălniceanu e pomenit de mai multe ori, departe de a dovedi că el e autorul, constituie dimpotrivă un puternic argument împotriva-i. Felul impersonal cum se vorbește despre el, cu totul altul decât acela în care cronicarul vorbește despre sine, vârsta sa mai mică decât a acestuia, precum și însărcinarea deosebită de a autorului pe care a avut-o la reconstruirea curții domnești, arată limpede că e vorba de personaje diferite.

Examinarea celui de al treilea argument, care părea că vine iarăși în favoarea lui, activitatea sa istorică, ne va procura o ultimă și hotărâtoare probă în acelaș sens.

3. Lista domnilor și biografia în contradicere cu cronică.

1. Am văzut că Enache Kogălniceanu a adăugat la sfârșitul Letopisețului lui Simion Dascălul (Ms 174 dela Academia Română) o listă a domnilor Moldovei dela Dragoș până la Grigore Calimah (1352-1762), cu arătarea anului când începe fiecare domnie și a duratei ei (p. 156). Intre această listă și cronică există numeroase nepotriviri. Pentru mai multă claritate pun față în față domniile dela 1733 înainte, așa cum sunt înfățișați în listă și în cronică.

Lista din Ms 174

Cronica după Ms 62

Arătare domnilor di Moldova după cum au stătut la domnie pi rându, și câte câți ani au domnit, feșticarile domnii:

Veleat	Ani. Luni	Data numirii	Durata domniei
1733. Costandin Mavrocordat	2 7	—	2 pol ani (f ^o 99)
1735. Grigori Ghica Vodă al doile	6 —	—	—
1741. Costandin Mavrocordat al doile	1 10	—	2 ani și giuământate (f ^o 109 ^v)
1743. Ion Neculaiu Mavrocordat întâiu	4 —	—	—
1747. Grigoriu Ghica Vodă al triile	— 9	—	8 luni (f ^o 118)

Velcat	Ani. Luni	Data numirii	Durata domniei
1748. Costandin Mavrocordat al triile	1 6	—	20 di luni (126 ^v)
1749. Costandin Mihai Gehan Racoviță Vodă întâiu	3 10	1749 August 20 (f ^o 126 ^v)	3 ani și zăci luni (f ^o 136 ^v)
1753. Matei a lui Gligori Ghica Vodă întâiu	2 7	1753 Iulie (f ^o 137)	2 pol ani (f ^o 139 ^v)
1755. Costandin Racoviță Gehan al doile	1 —	1756 (f ^o 139 ^v)	un an (f ^o 142)
1756. Scarlat a lui Gligori Ghica Vodă întâiu	1 3	1757 Mart 2 (f ^o 142)	1 pol anu (145 ^v)
1757. Ion Theodor Calimah întâiu	1 —	1758 (f ^o 145)	<3 ani> (f ^o 152)
1758. Grigori a lui Theodor Calimah întâi	5 7	1761 (f ^o 158 ^v)	6 ani cu a tatâni-său (f ^o 166 ^v)
1764. Grigori Alexandru Ghica Vodă întâiu	3 —	1764 Fevruarie (f ^o 166 ^v)	trei ani (f ^o 172 ^v)
1767. Grigori a lui Theodor Calimahi al doile — — —	— — —	1767 (f ^o 172 ^v)	— —
Și s'au tâmplat și oștiri, Turcu cu Muscalu, 1769	Iunie 1 ¹ .	1769 Iulie (f ^o și 182 ^v , 183)	—

Până la Constantin Racoviță cronologia cronicii este mai puțin precisă decât a listei. Anul urcării pe tron e arătat în cronică numai dela acest domn înainte. La patru domni lista înseamnă anii greșit, pe când în cronică se dau exact. La trei dintre ei, domnia a doua a lui Constantin Racoviță și domniile lui Scarlat Ghica și Ioan Calimah, greșala este de câte un an, la Grigore Calimah este de trei ani. Deosebiri constatăm și în ceea ce privește durata domniilor. Exceptând domnia a doua a lui Grigore Ghica și domnia lui Ioan Mavrocordat, a căror durată n'o dă cronică, dintre celelalte sunt arătate la fel numai cele două domnii ale lui Constantin Racoviță și domnia întâia a lui Grigore Alexandru Ghica. Domnia întâia a lui Constantin Mavrocordat, a treia a lui Grigore Ghica și întâia a lui Matei Ghica sunt arătate mai mari decât în cronică cu câte o lună, domnia a doua a lui Constantin Mavrocordat cu 8 luni, iar domnia întâia a lui Grigore Calimah cu doi ani și 7 luni. Domnia a treia a lui Constantin Mavrocordat, aceea a lui Ioan Calimah, precum și domnia

¹ Publicată și în Catalogul manuscriptelor românești al Academiei.

întâia a lui Scarlat Ghica sunt dimpotrivă mai mici ca în cronică, cele dintâi cu două luni, cea din urmă cu trei. În toate aceste deosebiri greșala este de partea listei. Nefiindoeinică că cele două lucrări nu pot să fie opera aceluiaș autor.

2. Asemenea nepotriviri se constată și între autobiografia lui Enache Kogălniceanu și cronică.

a) Deși fără nici o legătură cu cariera sa, Enache Kogălniceanu dă totuși în biografie divanul pe care Constantin Racoviță și l-a alcătuit a doua zi după sosirea sa în Iași cu a doua domnie (Martie 1756). Față de cel din cronică, acesta prezintă însă deosebiri:

Biografia (Ms 62, f^o 97; cf. Letop.³ III, 174 n.).

Și după țărmonie a doa ză au făcut și boeriile, făcându mare logofăt pi dumnealui Ion Bogdan, și pe dumnealui Manolachi Costachi vel vornic di țara di gios, și pe dumnealui Iorgachi Balșu vel vornicu di țara di sus, și pe dumnealui Vasile Razu, marile hatman, și postelnicu mari, pe Lăscărachi Giani vel postelnic, și pe Dumitrașcu Păladi vel visternicu, și pe dumnealui Vasile Rusetu vel spătar, și pe dumnealui Ioniță sãn Toderașcu dila Romăni Cantacozino vel ban, și pe dumnealui Ioniță Cantacozino, fiul dumisale logofătul Iorgache Cantacozino, vel agă, care au fostu st(ăt)ut și cămărașu mari în domnie ce dăntăiu până a nu mergi la București, și pe Iorgachi Costachi Vininu vel păharnic, și pe Enachi Costandachi vel stolnic și parcălabu la Gălați, și pe Iorgachi Hrisosculeu Alistarhu vel comis, și pe Manolachi Giani vel sărdariu, cari pi urmă s'au învrednicitu și la domnie atăta a Țării Românești, cât și la Moldova.

Cronica (Ms 62, f^o 140; cf. Letop.³ III, 229).

Iară a doa ză au chemat pe boeri și i-au boerit, făcând întâeș dată pe Lăscărache Giani postelnic mare, și pe Ion Bogdan vel logofăt, și pe Manolachi Costachi vel vornicu di țara di gios, și pe Iorgachi Balș vornicu di țara di sus, și pe Vasăle Razu hatman, și pe Dumitrașcu Păladi vel visternic, și pe Vasăle Rusătu vel spătar, și pe Costandin Sturze vel păharnic, și pe Iordachi Costachi Vinin stolnic mare, și pe Ioniță Cantacozino vel agă, și pe Iorgachi Hrisosculeu Alistarhu vel comis, și pe Manolachi Giani sărdariu la Chișinău.

În afară de cele câteva lămuriri asupra filiației și carierii unor boieri, pe cari le dă Kogălniceanu, între cele două divanuri sunt deosebiri de persoane și deosebiri de funcțiuni. Din divanul cronicii lipsesc banul Ioniță Cantacuzino, fiul lui Toderașcu Cantacuzino, și stolnicul Enache Costandache; în acela din biografie nu figurează paharnicul Constantin Sturza. Mai caracteristică este deosebirea privitoare la dregătoriile de paharnic și de stolnic. Kogălniceanu spune că paharnic a fost numit Iordache Costache Venin, iar stolnic Enache Costandache; în cronică se arată dimpotrivă că Venin a fost numit stolnic, iar păhărnicia s'a încredințat lui Constantin Sturza. Adevărul este și de data aceasta tot de partea cronicii¹. Insemnările sau amintirile lui Kogălniceanu se dovedesc astfel greșite. Un indiciu mai mult că el n'ar putea fi autorul expunerii exacte din cronică. Dar, chiar dacă eroarea ar fi a cronicii, faptul că cele două scrieri nu concordă, învederează originea lor deosebită.

b) Cronică și biografia nu sunt de acord nici chiar în ceea ce privește cariera lui Enache Kogălniceanu. Pe când acesta spune că în domnia întâia a lui Constantin Racoviță era comis al treilea, cronică îl arată ca fiind comis al doilea. Nu am putut stabili de partea cui e adevărul, dar e de presupus că de data aceasta greșește cronică.

¹ Într'un hrisov de scutire acordat Episcopiei de Roman la 2 Mai 1756, divanul este următorul: Ion Bogdan vel logofăt, Manolache Costache vel vornic de țara de gios, Iordache Balșe vel vornic de țara de sus, Vasăli Razul hatman i parcălab Suceavschi, Lascarachi Geni vel postelnic, Vasălie Rosăt vel spătar, Dumitrașco Pălade vel visternic, Ionițe Cantacuzino vel ban, Constantin Sturza vel paharnic, Iordache Costache vel stolnic, Iordache Hrisosculeo vel comis. Serie Tănase logofăt (Acad. Rom. doc. 32 din pach. 66). Acelaș divan la 9 Septembrie (Melchisedek, Cronică Hușilor, p. 249). Sturza și Venin rămân în dregătoriile lor până la sfârșitul domniei lui Constantin Racoviță. Singura modificare făcută în divan în această domnie este înlocuirea lui Vasile Ruset ca spătar prin Aristarh Hrisosculeo la începutul anului 1757 (Vezi cartea de judecată din 4 Februarie 1757 dată de cler și boieri în pricina dintre Scărlătache Costache, biv vel stolnic, și vărul său Manolache Costache, vel vornic de țara de jos, pentru niște moșii, la Acad. Rom. doc. 67 din pach. 69, precum și divanul din hrisovul de dănie pe care Constantin Racoviță îl dă mănăstirilor sale din Roman și Focșani la 20 Februarie 1757, tot acolo doc. 79 din pach. 80).

Biografia (Ms 62, f^o 174).

Și viind Mărie sa (Racoviță) la scaunul Mării sale pi la Dechemvrie (1749), m'au făcut și pe mini, ca pre un copil, comis al triile, și am slujit toată domnie Mării sale în Moldova până la schimbare Mării sale, de au mârșu la București la 1753, făcându-mă atunci comis al doile, slujindu-l și toată domnie Țării Românești.

Cronica (Ms 62, f^o 131 v).

Și înștiințându-să domnul din Enachi Kogălniceanu, ce era vtori comis atunci (în prima domnie a lui Constantin Racoviță), cum că un frate a lui Păladi, anume Costandin, esti la casa lui în ținutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iași.

Împotriva lui Enache Kogălniceanu s'ar mai putea aduce și alte argumente. Ca să sfârșesc, voiu semnala numai indiferența și pe alocuri ostilitatea cu care sunt înfățișate cele două domnii ale patronului său Constantin Racoviță¹. Inchipuiască-și cineva dacă cel mai devotat și statornic dintre boierinașii acestui domn, acela care l-a urmat nu numai în domnia Țării Românești dar și în mazilie la Constantinopol, slujindu-l până la moarte, ar fi putut critica birurile puse de el², ori simpatiza cu mișcarea națională a boierilor moldoveni împotriva Grecilor cari îl înconjurau!³ Cel ce scria despre Racoviță că «pi oameni iubie, și dorie să-i vadă chivernisăți, la cari pi toți i-au chivernisit, cari nu cred c'a fi chivernisit alt domn mai bine pi oamenii lor dicât acesta»⁴, nu era, de sigur, dintre cei ce se împărtășiseră din această chiverniseală.

Incheiu: Enache Kogălniceanu trebuie scos dintre cronicarii moldoveni, între cari pe nedrept a figurat până acum. Din tot ceace se putea invoca în favoarea lui nu rămâne nimic în picioare. Erau simple coincidențe cari, examinate cu atențiune, s'au dovedit a fi tot atâtea argumente împotriva lui. Este neîndoelnic că altul a scris cronica publicată sub numele său. Cine anume, rămâne să se stabilească când vom avea un text autentic al acestei cronici.

¹ Letop.³ III, 219³⁰-220², 224^{1-2,17}.

² Faptul a fost relevat și de d. N. Iorga în Istoria literaturii române în sec. XVIII, I, 487.

³ Letop.³ III, 221¹⁶-223, 225²⁶.

⁴ Ms 62, f^o 142, cf. Letop.³ III, 231¹⁶⁻¹⁸.

N. Iorga

Acte românești din Ardeal

privitoare în cea mai mare parte la

legăturile Secuilor cu Moldova.

Acte românești din Ardeal

privitoare în cea mai mare parte la

legăturile Secuilor cu Moldova.

Introducere.

A existat cândva o bogată secțiune românească — după alta slavo-românească, mai veche — în arhivele Ardealului. Ea nu era concentrată numai la Bălgrad, scannul crailor, ci se împărția și către toate orașele Ardealului, atât în cetățile Sașilor, cât și în târgurile mai sărace și mai puțin cunoscente ale Secunimii. Aceasta fără a mai vorbi de scrisorile românești pe care le primiau particulari înrudiți sau împrieteniți cu familiile boierilor noștri, case de negoț și asociații, cum a fost Compania grecească, și, în sfârșit, ceea ce se păstră prin mănăstirile românești, a căror zestre, și în ce privește actele, s'a împrăștiat la desființarea lor în veacul al XVIII-lea, și prin reședințele episcopilor, — din al căror tezaur se mai păstrează la fața locului numai ceea ce se află în arhivele, încă necatalogate și întrebnuțate cu mult prea puțin, ale Blajului.

Aceste scrisori încep cu veacul al XVI-lea, pe când cele slavonești se coboară, prin lucrurile descoperite în Brașov, până la începutul celui al XV-lea. Cu deosebire de la 1600 înainte limba latină decade în Ardeal, cum decade la noi limba slavonă. Graiul vulgar se impune în amândouă țările, acea limbă înțeleasă care era la noi a unui popor absolut unitar, iar dincolo — maghiara — numai a clasei dominante, de la Curte și din castele. De aici nevoia pentru Românii din amândouă principatele de a-și avea un

scriitor de ungurește, pe care-l întâlnim încă din zilele lui Petru Cercel la Munteni, din ale lui Petru Șchiopul, de la care avem cele dintâi scrisori ungurești, în Moldova. Și, în schimb, nevoia pentru orașele săsești de a-și plăti un logofăt românesc pe care izvoarele ce publicăm aici ni-l arată și la Sibiiu și la Oșorheiu, unde după 1730 el scâlciează groaznic limba noastră, și pentru principe chiar, pentru cancelaria lui de stat nevoia de a-și avea la îndemână oameni cari să priceapă scrisori ce se trimeteau de boeri în limba lor, ba întâmplător să le și răspundă ori să le comunice, — cum s'a făcut la 1738 cu un act din 1680, — piese de care aceștia aveau nevoie în judecățile lor.

Asemenea scrisori și documente românești, care, afară de cele din arhivele orașenești, sunt foarte risipite, iar o mare parte din ele strămutate pe cale administrativă, după 1867, la Pesta, s'au descoperit, semnalat și publicat de noi numai foarte târziu și fără a se urmă — adesea din lipsa de mijloace la cei cari ar fi știut să și-l facă — un plan științific. Venit în Ardeal mai mult întâmplător, B. P. Hasdeu a găsit un oarecare număr și le-a semnalat sau publicat în „Columna lui Traian“, operă cu atât mai folositoare, cu cât originalele s'au pierdut adesea. Răposatul Gr. Tocilescu, căruia i s'au semnalat actele slave și române de la Brașov, n'a apucat a le tipări și nici ediția atentă a d-lui I. Bogdan n'a fost încă isprăvită. Din partea mea, am tipărit actele românești de acolo și, adesea numai în extrase, din scurtimea vremii de care dispuneam și din condițiile, cu totul particulare, ale lucrului, pe cele din Bistrița; am semnalat sau și publicat altele din Sibiiu, Sighișoara etc., și mai ales din arhivele regatului Ungariei (*Studii și documente*, IV).

Deși fusesem la Cluj, am simțit o mare surprindere plăcută, când d-l profesor Andrei Veress a prezentat Academiei Române fotografiile după acte românești din Muzeul Ardelean, pe care le-am tipărit în vol. IX din *Studii și documente*. O nouă și mare recoltă de fotografii a venit acum în urmă Academiei, tot de la d-l Veress. Publicarea și lămurirea lor e scopul lucrării de față.

* * *

Cele mai multe din documentele nouă privesc legăturile Moldovei cu Secuimea, de la jumătatea veacului al XVII-lea până târziu în veacul următor. Ele vin din depozitul de la Oșorheiu

numai, care el însuș nu e poate decât superficial explorat — și ar trebui să se caute și în arhivele de comitate —, fără a se mai încerca, după cât se pare, și în arhivele celorlalte târguri din acelaș ținut secuesc : Murăș-Oșorheiul, Odorheiul și Sepsi-Sângiorgiu.

Pentru a se înțelege mai bine cuprinsul acestor piese, câteva observații asupra rosturilor secuești mai vechi nu vor fi fără folos.

S'au făcut multe și îndrăznețe, adesea interesate, teorii cu privire la originea acestei ciudate populații, în locuința, felul de lucru, îmbrăcămintea, viața sufletească și alcătuirea fizică a căreia găsim atâtea asemănări cu propria noastră națiune. Teoria unei obârșii hunice a fost destul de larg împărtășită, și în Ungaria, și adăugim că ea apare documentar pentru întâia oară, într'o mărturie incontestabilă, numai la 1554¹.

Vom aminti însă — lucru de ținut în samă și în ce privește tăcerea izvoarelor asupra neamului românesc însuș în veacurile mai vechi pe acest pământ ardelean, carpatin — că *nicio mențiune nu se face de Secui în acte autentice înainte de anul 1224*. Atunci ei, cari pentru *trei neamuri (genera)* vor avea cu vremea *șapte scaune (sedes)*, nu se găsesc decât într'o simplă localitate, Sepsi mai târziu în limba lor, iar atunci „Sebus“, ceea ce corespunde românescului Sebeș, ce se găsește încă într'un loc din Ardeal, precum și în Banat (Căvăran-Sebeș, Caransebeș): „Siculi terre Sebus“². Acea *terra*, o „țară“ ca a Bărsei, a Oltului, după datina românească, eră un scaun (*sedes*), un județ deci, și numele de Székely (Săcuiu), de la *szék*, „scaun (de judecată)“, nu înseamnă alta decât judec (cnez) în vechiul înțeles de om supus unui jude și apoi în cel mai nou de țăran liber.

Ca și Românii, ei aveau dela început atribuții militare, precize, localizate, așa cum li se puteau da numai de regii Ungariei care i-ar fi stabilit într'o anume funcțiune. Și anume ajutor general craiului ce se luptă în Moldova, jumătate căpitanilor săi, iar pentru Țara Românească jumătate și o cincime numai, datorita pentru

¹ Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, II (Cluj 1876), p. 113 : „Universi Siculi, a priscis semper temporibus, quibus maiores eorum, duce Attila, ad partes regni nostri transsilvanas venissent ibique consediissent“. Și Sigismund Báthory vorbește de „vigoarea lor hunică“; *ibid.*, V (Cluj 1896), p. 169. Cf. *ibid.*, I (Cluj 1872), *passim*.

² Și la 1404 „Sedes Sebes“; *ibid.*, III (Cluj 1890), p. 20.

luptele în Apus fiind neasemănat mai mică¹. Au fruntași militari, *primipili* în actele latine, *lovaség* în ungurește, „maiores exercitus“, și un *comes*, conte, care, la început numai pentru ei, ales poate dintre dâșii, nu e altceva decât ceea ce este pentru Români voevodul².

Ca și la Români, adunarea satului, obștea ținutului, cu fruntașii cari își iau partea din „birșaguri“³, are întinse atribuții judecătorești, care se păstrează cu sfințenie până foarte târziu, chiar după slăbirea libertății primitive. Ca și Români, Secuii dau dijma vitelor: „decima Siculorum et Blacorum“, se spune la 1256⁴. Ca și la noi moșia e oarecum a tuturor, și la orice schimbare de proprietate, ca și la stingerea neamului, vecinii — rudele — au dreptul lor decisiv.

Această asemănare în datini dă, fără îndoială, de gândit. Ea exclude dela început ideea unei colonizări pe pământuri nelocuite, în care Români ar fi venit ca fugari, după dorința regelui Ungariei de a-și împopora țara, sau ca Pecenegii prinși, cari, în sălașe asemenea cu ale robilor tătari din Moldova veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, erau împărțiți între biruitori sau ținuți pentru apărarea țării în condiții particulare. Noi n'am luat fără îndoială nimic din cultura populară a Secuilor; cine ar putea însă tăgădui că din cultura noastră populară ei n'au luat⁵?

Au luat și numele de persoane pe care le găsim în cele mai vechi izvoare, — altele ceva mai noi dând caracteristice nume maghiare păgâne. Cel dintâiu Secuiu pomenit anume e Bogomir fiul lui Subuslav, „conte și conducător — adevă voevod, căci aceasta înseamnă latinescul *ductor* — al Secuilor“ în 1235⁶. Și mai pe urmă găsim pe „Secuiul Zocuslav“⁷. Apoi pe „contele Moise“⁸ — și numele de Moise a rămas îndătinat la dâșii. Dar aceste nume din Biblie, în legătură, poate, cu anumite erezii balcanice trecute și la Români, ca și numele în -mir (cf. Tihomir) și -slav (cf. Seneslav)

¹ *Ibid.*, p. 138 și urm.

² Cf. *ibid.*, I, p. 5.

³ *Ibid.*, III, p. 141.

⁴ *Ibid.*, I, p. 13, 14.

⁵ Să amintim și vestirea războiului priu focul aprins pe dealuri ; *ibid.*, p. 198.

⁶ „Bogemerius filius Zubuslay, comes et ductor Siculorum“, *ibid.*, I, p. 7.

⁷ *Ibid.*, p. 18.

⁸ *Ibid.*, p. 28.

sunt caracteristice în vremea cea mai veche pentru Români, până ce ele fură înlocuite în familia domnitoare munteană prin nume dinastice venite din țările de peste Dunăre.

Dar numele de localități nu seamănă cu ale noastre, care vin cele mai multe de la aspectul terenului sau de la numele descăleătorului de sat. Aici, ca în anume părți din Balcani numai, *unde biserica latină a colonizat*¹, sunt nume de sfinți, începând cu cel mai vechiu : Szent-Lélek din 1251² și urmând cu Sântămăria (Nagy Boldog Asszony), Szent-György, Szent-Demeter etc. Sfinții sunt cei obișnuiți în Răsărit. Dar cine a putut face această impunere de nume ? Cari au fost călugării catolici cu putere militară și politică în aceste părți ? Răspunsul, oricât de neobișnuit ar părea, nu poate fi decât acesta : aceiași cari au dat Prusiei colonizate de ei „Marienburgurile“ sale. Deci Teutonii, cari se știe că au avut țara Bârsei și părțile vecine, și nu numai la Sud, spre Cumania noastră, care, dealminterea, se prelungia și spre Moldova. Și pe pământul Țării Românești ei apar colonizând Sași și „Unguri“ catolici. Dacă prin această ipoteză Attila și-ar pierde drepturile de părinte și Secuimea șapte secole de vechime, ce putem face !

Deosebiri dialectale s'ar explica atât prin găsirea unei populații românești mai vechi, cât și prin amestecul, neapărat, cu Pecenegii, supuși lor ca țărani liberi³.

La început erau aici în Secuime numai satele de grăniceri. Orașul eră Brașovul. Așezările cele vechi ar fi fost deci cele de Sud. In ce chip s'a făcut întinderea spre Apus, pe Mureș, aceasta ne-o arată actele care vorbesc de cedarea pământurilor castelului regal Turda, pe Arieș, pentru apărarea Coroanei de o răscoală de Cumani și pentru o împotrivire biruitoare contra Tătarilor, la sfârșitul aceluia veac al XIII-lea⁴. Szent-Lélek chiar, așezat în hotar, eră un castel regal⁵, cel puțin după năvălirea tătărească și refacerea defensivă a Ardealului față de ținuturile răsăritene care de acum înainte se țineau de Hordă.

¹ Cf. C. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, Viena 1897, p. 3 și urm.

² Szabó, o. c., I, p. 8.

³ V. mai sus, p. 4.

⁴ Szabó, o. c., I, p. 21 și urm.

⁵ „Castrum finitimum et regale“, *ibid.*, p. 17, an. 1271; cf. p. 8, an. 1251.

Căci acest moment al mării năvăliri pe care Secuiei n'o putură împiedeca, — deși, cum o dovedește nimicirea cetății Milcovului, reședința episcopului Cumanilor, *care erà și episcop secuiesc*¹, Tătarii trecură pe la dânșii, — înseamnă un mare moment de schimbare în viața Secuimii. Până atunci, în cele câteva decenii dela întemeierea scaunului lor, așezarea lor se aplecă mai mult *către versantul milcovean al muntelui*, unde pe alocurea ei se substituiră complet populației românești, fără să aducă însă, atât de solid eră vechiul strat cultural, alte elemente noi decât ale limbii și ale confesiunii. Cumanii stăpânitori se retrăseseră înaintea ostașilor Marelui Maiestru teutonic și ai regelui. Acuma însă dealungul Carpaților măcar Secuiei închiseră granița. Szent-Lélek ajunsese o cetate de hotar.

Mulți din Românii acestor locuri fuseseră desrădăcinați de năvălire. Ei nu mai aveau de ce să stăruie de partea ardeleană a muntelui, când supt Tătari, stăpâni depărtați, cu dări puține, situația lor eră mult mai ușoară. De aceea, odată cu facerea de noi castele regale, se așezară Români noi pentru a le servi, *iobagiones castrenses*, ca aceia pe cari-i aflăm și pe lângă cetățile din vestul Ardealului, oameni liberi, ostași respectați, sate cu privilegiu de autonomie. Prin ei pătrundeau și drepturi ale Coroanei în acest teritoriu care la început eră închis pentru sine, nedatorind regelui decât dijma unor anumite teritorii, *dicacio boum*, o cantitate oarecare de boi, și daruri la nuntă sau la naștere între membrii dinastiei². Încă de supt Arpadieni, întărindu-se la Odorheiu cetatea Udvard, al cărui nume de altfel, transmis prin Români, vine de la *dvor*, curte, poartă (cf. Bender, turc. poartă), se așează Români, într'o *villa Olahorum*, și la 1301 eră aicienezul Ursul de care ascultau toți: aveau datoria numai de a îngriji de lemne pentru cetate, fiind scutiți și de darea boilor, „a signatura boum“, și de „orice *dicacio* după datina Secuilor“. Se mai dădeau „căpițe“ de fân, zise după românește *capecie*, „bisericii din Udvard“, firește catolică³. Așa va fi fost din vechi și la cetatea Várhégy, care eră „în-

¹ Deși actul din 1228 al episcopului Teodorice, prin care se predică Secuilor, cari nu trebuie să se supere pentru schimbarea de nume a episcopatului, arătându-li-se că pentru Dumnezeu tot una e „Secuial, Cumanul și Românul“ (și la Szabó, *o. c.*, I, p. 6-7), e fals, tocmai din cauza presupunerii acestor idei la Secuie.

² Cea mai amănunțită arătare *ibid.*, II, p. 100-101.

³ *Ibid.*, I, p. 29-31; Hurmuzaki, I, p. 553-4, n^o CCCCLXII.

chinată castrensilor¹, *castrensibus dicatum*, și la bulevardul din munți, „Szekélynez^{1a}”, pe care Tătarii le dărâmaseră. „Siculitatea”² nu mai eră deci în acest timp o situație spre ale căreia privilegii să trebuiască a râvni alte elemente, așezate fără vreo diplomă de colonizare. Noua dinastie a Angevinilor acordă Românilor o situație militară mare, pe care până la un oarecare punct știu s’o și răsplătească. Pe de altă parte, ea creiă târguri regale în mijlocul Secuimii, câte unul de fiecare scaun³, total scutite de găzduirea și întreținerea dregătorilor secui, față de cari aveau numai îndatoriri foarte restrânse⁴. „Locus fori Siculorum”, Vașarheiul, e pomenit încă din 1344⁵; „Toriavasár” se prefăcù în Chezdi-Vașarhei în veacul al XV-lea⁶, și tot de atunci e Sân-giorgiul secuiesc⁷.

Atunci se întemeie însă, printr’o emigrație din Maramureș, țara liberă a Moldovei, pe un loc unde de câțeva vreme numai, dela retragerea stăpânirii tătărăști, fusese o provincie regală, un voevodat, cu acelaș nume de „țară moldovenească”. Această țară eră o amenințare pentru drepturile Coroanei ungare în Ardealul răsăritean. Secuimea căpătă o mare însemnătate militară, dar în acelaș timp ea pierdù o mare parte din avantajile vechii sale autonomii. Cercetările regale, ca aceea a lui Ludovic cel Mare în 1370 la Vașarheiul⁸, costau scump. Pe de altă parte, cetățile de hotar trebuiră înnoite și întărite, mai ales după ce Moldova nordică a lui Bogdan voevod se coborî până în acele regiuni ale Vrancei, în care totdeauna se păstrară vechi resturi dintr’o autonomie, care nu e fără legături cu cea secuiască. Se făcù din nou castelul Gurghiului, Görgény, care eră supus numai șpanului⁹. Demnitatea de șpan sau conte al Secuilor fu încredințată unor oameni cari aveau și alte rosturi la acest hotar, și anume în toată întinderea acestui hotar, căci se încercă acum creiarea, pe lângă voevodatul Ardea-

¹ Szabó, o. c., I, pp. 62-63.

² *Ibid.*, p. 52.

³ *Ibid.*, p. 123.

⁴ *Ibid.*, p. 270.

⁵ *Ibid.*, pp. 51, 76. Cf. și pp. 235, 254-255.

⁶ *Ibid.*, p. 122 și urm.; II, p. 51 (1538: încă numele vechiu), pp. 136-137.

⁷ *Ibid.*, I, p. 122.

⁸ *Ibid.*, p. 76.

⁹ „Ad honorem comitis Siculorum pertinens”; *ibid.*, p. 119.

lului, a unei margini totdeauna gata de luptă, care se întindea dela Braşov până în munţii Maramureşului, provincie credincioasă opusă provinciei rebele. Şi pentru a i se atribui şi caracterul românesc, mai potrivit pentru susţinerea cu succes a acestei rivalităţi, sarcina pe care o purtase întâi Andrei, în zilele lui Bogdan chiar, fu încredinţată unor duşmani ireductibili ai aceluiaş Bogdan şi ai neamului său, unor pretendenţi la stăpânirea Moldovei, neamurilor lui Dragoş, a cărui seminţie fusese izgonită din noua ţară liberă, lui Balica şi Drag, încă din 1387, când ei apar pentru întâia oară ca şpani ai Secuilor¹. Şi în acelaş timp Secuii sunt mânaţi peste hotare, împotriva privilegiului lor de a lupta numai acasă — privilegiu călcat, dealminteri, şi atunci când fuseseră duşi la Vidin contra Bulgarilor; ei mergeau să urmărească la 1394, până la Hârlău, pe Ştefan-vodă Moldoveanul².

Satele româneşti se întăresc în acest timp. Breţcul ajunse o mare comună, în care stăteau şi câţiva Secui fruntaşi, rămânând ea totuşi o *villa valachalis*. Se încercă aducerea de Români din Moldova vecină³. Casa ermiţilor Sf. Paul din Sâncraiu⁴ şi în curând aceea a Franciscanilor din Cic erau alt cuiu strein în vechea casă a Secuilor.

În curând, dealtfel, Ardealul fu prins întreg de o mare mişcare împotriva cheltuitorului rege Matiaş, îndrăgit de războaiele pentru glorie. Se produse o răscoală, care fiind înăbuşită, regele atacă Moldova, unde i se păruse a descoperi îndemnul. Secuii fură târaţi şi ei în această campanie din 1467, din care se întoarseră frânţi. Ei păstrară însă şi mai departe repulsia faţă de autoritatea regală, răspândind zvonuri false despre moartea lui Matiaş⁵. Şi în acelaş timp ei se întorceau către marele voevod vecin Ştefan, deşi acesta-i prădase odată, în urmărirea duşmanului părintesc, Petru Aron. La 1471 o scrisoare a domnului muntean Radu cel Frumos spune limpede că *măcar două scaunc, Odorheiul şi Cicul* — dar se adaugă şi „item eciam de aliis sedibus“ —, *dau dijimă lui Ştefan*—

¹ *Ibid.*, pp. 80-81.

² Dar în acest timp Secuii, cari întăresc Bodul, pradă în Ardeal; *ibid.*, III, pp. 22-23, 35.

³ *Ibid.*, I, p. 121.

⁴ *Ibid.*, p. 218.

⁵ *Ibid.*, p. 222.

vodă și merg supt steagul lui¹. De aceea nu mai eră de nevoie ca, în marea primejdie turcească din 1475, regele să-i îndemne a sări în ajutorul Moldovei². Dacă Secuii luptară — și cu avânt — la Podul Innalt, cum o spun toate izvoarele, unul din ele, foarte bine informat, adaugă că ei ascultau de dânsul ca de domnul lor³.

Această stare de lucruri dură mai mult timp. Când Matiaș muri, cei doi principii poloni cari pretindeau Ungaria, Vladislav și Cazimir, se adresară amândoi prin soli acestei republici de țărani liberi și ostași, oferindu-i jurământ pentru privilegiu, ca să capete jurământ de credință. Apoi, când autoritatea celui dintâiu se stabili, voevodul ardelean Ștefan Báthory, care se lăudă că e craiu și voevod în Ardeal și că „ține de păr“ pe domnul său, căzû asupra lor cu toată puterea tiraniei sale. Plângerea lor disperată din 1486 înseamnă lucruri grozave: exiluri, omoruri, spânzurători, scoateri de ochi și ciuntiri de degete, bătăi cu vergi defier ale nobililor, înjugarea la care, sarcina de a ciuruî grâul, târârea de cozi a fetelor lor, expunerea la ger, arderea femeilor la foc de călți, amenințarea că pruncii vor fi trași în frigare, nimicirea moșiilor, prădarea vitelor. Și de șapte ori să-i certe regele, nu-i pasă, și cine merge la Curte ar trebui să mai aibă un cap, ar fi strigat voevodul. Coroana n'are niciun folos dela ei. Cetatea Odorheiului se refăcuse, și Secuii se făceau a crede că „nu s'a mai auzit un lucru ca acesta“⁴.

Atunci mulți Secui trecură în Moldova, primind mai bine iobăgia de acolo a vecinilor decât „libertatea“ de acasă. „Unii dintre locuitorii pământului Măriei Voastre“, spune jaloba, „au arat și semănat în Moldova și în Țara Românească și s'au dat ca iobagi voevozilor acelor stăpâniri, părăsind țara Măriei Voastre, și mulți s'au hotărât a fugi în domnia acelor voevozi, pentru prea marile apăsări ale voevodului“⁵. „Nu ne dăm capul pe mâna-

¹ Hurmuzaki, XV, pp. 78-9, n° CXXXVII.

² Szabó, o. c., I, p. 222.

³ Dlugosz, ed. II-a, XIV, p. 621.

⁴ Et, quod peius est, nunquam auditum, in medio nostri castellum erexit; Szabó, o. c., I, p. 273; cf. și vol. III, p. 123 (lucru la cetate în 1492).

⁵ „Nonnulli ex incolis terre Maiestatis Vestre in Moldavia et partibus transalpinis araverunt et seminaverunt seque wayvodis dictorum regnorum in iobagationem dederunt, terram Maiestatis Vestrae relinquentes et in dominium dictorum wayvodatum fugere propter maximas oppressiones wayvode multi decreverunt; ibid., I, p. 276 (=Hurmuzaki, II², pp. 344-345).

lui, chiar dacă noi toți cu soțiile și fiii noștri ar trebui să ieșim din regat și să trecem în alte țări“¹.

În zadar vorbiau ei însă de straja efectivă pe care de veacuri o dăduseră fără cheltuială, de ajutorul de oaste pe locuri depărtate, udate cu sângele lor și acoperite de oasele strămoșilor făcute movilă. Nu li se făcuseră dreptate, până la privilegiul din 1499 al lui Vladislav² și acela din 1519 al lui Ioan Zápolya, a cărui putere întregă se răzimiră pe Ardeal, unde era voevod și de unde era să se ridice apoi ca rege³.

Dar și după aceea orașe secuiești ca Sepsî-Sângiorgiul refuzară a-și da censul⁴, a se supune judeului și juraților, și dădură jos semnele de pe cărciume, bătând pe cei ce veniau la târg. Și după aceea — cu toată prada moldovenească în Secuime la 1529⁵ — nobili din Secuime stăteau în cea mai strânsă legătură cu domnul Moldovei, care-și avea dela Ștefan cel Mare încoace două cetăți la cele două capete ale „scaunelor“ lor, Ciceul și Cetatea de Baltă. Când Petru-vodă Rareș fugi în Ardeal, acești vecini îl primiră, îl adăpostiră, îl ascuseră și-l gătiră de cale; cutare din scrisorile lor de înștiințare, dela unul la altul, se păstrează încă⁶. Târgurile secuiești se bucuraseră de ocrotirea lui Rareș care, la 1541, „primia orașul Vașarheiu în tutela sa“ — și fiindcă la 1538 îl adăpostise pre dânsul — și porunciă „să nu se facă vreo pradă ori cu foc, ori cu sabie, ori cu fier“, supt pedeapsa capului⁷. Cât privește obștea Secuilor, la 1529, Petru-vodă le scria, nu ca „prietenilor noștri iubiți“, cum se adresă Brașovenilor, ci ca „preaiubiților noștri credincioși“, „fidelibus nostris sincere dilectis“⁸. Și, când, întors fiind el în scaun, se judecau, la 1542, în Ardeal planurile lui de viitor, secretarul reginei Izabela, văduva lui Zápolya, spunea limpede: „Dacă voevodul Moldovei va intra în țară, mulți, ba toți,

¹ Caput nostrum ad ipsum nunquam confidimus, eciam si nos omnes cum uxoris et filiis nostris de regno exire ad alias terras oporteat; Szabó, o. c., I, p. 279 (=Hurmuzaki, II², p. 346).

² Szabó, o. c., III, p. 138 și urm.

³ *Ibid.*, I, p. 337 și urm.

⁴ *Ibid.*, II, p. 17, an. 1525. Nemulțămiri și în 1535; *ibid.*, p. 31.

⁵ Hurmuzaki, XV, p. 310 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 380, n^o CCCXVII.

⁷ Szabó, o. c., II, p. 69. Pentru „educillatio vini“, *ibid.*, IV (Cluj 1895), p. 94-95.

⁸ Hurmuzaki, XV, pp. 345-6, n^o DCXLIII.

bănuiesc să aibă înțelegere cu Secuii, cari sunt oameni schimbători, șireți, nestatornici, ceace scot eu de acolo că până în această vreme prin niciun fel de argumente și mijloace nu s'au putut aduce ca pentru binele și păstrarea țării și pentru birul de plătit împăratului turcesc să dea ceva la un loc cu alții; care lucru e de mare primejdie pentru țară și de mare rău". Și îndată după aceasta vine acest loc, cunoscut și de mare interes: „Și anume Românii stăpânesc o bună parte a țării, cari s'ar unî ușor cu ei pentru limba lor, care e aceeaș¹". Moldova eră un loc de refugiu obișnuit al Secuilor, și în zadar i se cerea lui vodă să spânzure pe fugarii vinovați de hoție². Tot în vederea stărilor de lucruri neconținut tulburate din Moldova se întăriră ruinele dela Szent-Lélek³ și se căută a se face, *cu toată învierșunata împotrivire a Secuilor*, cari arătau că Moldovenii pot năvăli și pe alte căi, o palancă la pasul Oituzului⁴. La 1555 erau Secui ca prinși dincoace de munți⁵. Cu tot marelui privilegiu dat Secuimii de regele Ferdinand Austriacul la 1554⁶, ținutul se răscoală întreg la 1562, unindu-se și orașele, în cari prințul Ioan Sigismund Zápolya trebuie să se mulțamească a pedepsi, ca la Chezdi-Vaşarheiu, numai căpeteniile, răspunzătoare pentru cele petrecute⁷. Că în fruntea tuturor nemulțămirilor țărănești erau Secuii, o dovedește conducerea de unul dintre ei, Gheorghe Dozsa, a cunoscutei răscoale; un Ioan Secuiul provocase la 1513 o mișcare a Sașilor de rând contra fruntașilor nației⁸. „Secuii au ridicat gălcevi împotriva tuturor voevozilor pe rând“, spuneă unul din

¹ „Si vaivoda moldaviensis ingredietur regnum, plerique, [imo] omnes suspicantur quod habeat intelligentiam cum Siculis, qui sunt homines versuti, callidi, inconstantes, id quod ex eo colligunt quia usque ad hoc tempus nullis rationibus et modis adduci potuerunt, ut pro bono et conservatione regni et tributo caesaris pendendo quidque in commune conferant, que res cum magno regni periculo et malo est coniuncta. Et aliqui Valachi possident bonam regni partem, qui levi de causa propter linguae societatem illis adhaerent (cetește : adhaeserunt)“; Hurmuzaki, II, pp. 306-307, n° CLXXI. Cf. *ibid.*, XI, p. III, nota 8.

² Szabó, o. c., V, p. 58-59.

³ *Ibid.*, III, p. 192, nr. 546; IV, p. 371.

⁴ *Ibid.*, II, p. 103-104. Pentru Brețc, vezi *ibid.*, p. 134 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 131.

⁶ *Ibid.*, p. 112 și urm.

⁷ *Ibid.*, pp. 167-168, 257; III, p. 319 și urm.

⁸ *Ibid.*, pp. 180-181, 185, 201-202, 207, 210 și urm.

administratorii Ardealului la 1515¹. Se încercă și smulgerea orașelor de supt autoritatea regală, pentru a le face „cetăți libere“ cu drept de bâlciu săptămânal și anual, ca în 1520 pentru Sângiorgiul din Cie, până atunci numai un *oppidum*². Creșterea Sepsi-Sângiorgiului amenință astfel la 1525 prosperitatea Brașovului³.

Răscoala din 1562 aduse desființarea străvechiului privilegiu care acordă libertatea oricui intră în Secuime ca locuitor și dreptul oricărui Secuiu de a se mută unde-i place. Se creiază „donatari“, domni de pământ și aici, ca în Ardealul propriu zis. Cei cari după răscoală se refugiaseră în orașe, fură aduși înapoi la locul șerbiei lor⁴.

Această măsură a Báthoreștilor făcù din Secui cei mai mari dușmani ai stării de lucruri din Ardeal. Noi emigrații spre Moldova se produsera fără îndoială, întărindu-se elementul românesc din Carpați. Pe de altă parte, familii nobiliare, ca familia Beldy, erau strâns legate și prin întâmplătoare rosturi de familie cu domnii noștri. În garda ungurească ce se întâlnește în Moldova încă dela Petru Șchiopul, mare parte erau desigur dintre Secui, într'un timp când elemente secuiești ca Moise Székely luptau și în oștile lui Ștefan Báthory, apăsătorul nației, care ajunsese rege în Polonia.

Chiar dela început, Mihai Viteazul a plătit Secui pentru luptele sale împotriva Turcilor. Încă din Decembre 1594, Ioan Beldy de Uzon, din Bodola și Szent-Lélek, capătă voie de a trece în Țara Românească, împreună cu „un anume număr de călări și pedestri“⁵. Până la capăt, Secuii figurează pe listele ostașilor lui Mihai, printre cei mai slab plătiți⁶. *Dela intrarea lui în Ardeal ei așteptau vechile lor libertăți, pe care le și căpătară, în numele împăratului, pentru a le pierde apoi, iarăși, odată cu căderea lui.* Înainte de a perî la 1603 ca principe, de mână românească, Moise Secuiul fusese unul din auxiliarii lui Mihai, unul din membrii Sfatului său ardelenesc și, când el se ridică spre a lua puterea, icoana stăpânului pe care-l trădase îi stătea înaintea

¹ *Ibid.*, p. 190. Prădăciuni ale lor în 1518, *ibid.*, p. 197-198; V, p. 43 și urm.

² *Ibid.*, III, pp. 208-209, nr. 561; pp. 209-210, nr. 562.

³ *Ibid.*, pp. 238 și urm., 241 și urm.

⁴ *Ibid.*, IV, p. 21 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 122, nr. 737; cf. *ibid.*, V, p. 56-57.

⁶ *Analele Academiei Române*, XX, p. 468 și urm.

ochilor ca model de urmat. Dar, când se dădù lovitura cea mare lui Mihai, 4.000 de Secui rămași credincioși voevodului¹ se îndreptară asupra Brașovului și Cohalmului. „Secuii se adună iarăși în tabără din porunca lui Mihai-vodă“, se scrie la 27 Septembrie 1600 din cel de pe urmă oraș². „Spun că voiesc în scurt timp să puie pe Ștefan Csáky cruciș în țapă. Iar Mihai-vodă are o putere așa de mare, încât nădăjduiește ca pe toți Ardelenii să-i bată, și o va face între Sighișoara și Mediaș peste câteva zile, și va pune să se ucidă grozav toți Nemții, prin sabie și altfel. Aceasta o auziră ai noștri la Odorheiu, și au fost acolo când s'a ținut adunare și au primit scrisorile lui Mihai-vodă³. În zadar li se vorbia de „scumpa lor patrie“ din partea Sașilor, ca aceia din Mediaș⁴. Dar și aici nobilii, înzestrați de curând cu moșii pe pământurile libere ale vechii Secuimi, se ridicaseră cu furie împotriva „tiranelului“, a „Faraonului valah⁵“, și ei contribuiră esențial la căderea lui.

Totuși, când fu vorba de ales între Nemți și între Sigismund Báthory, Secuii se dădură de partea acestuia, pe care-l serviseră și în campania munteană dela 1595, și în schimb li se întăriă libertatea tradițională, în ultima zi din anul care văzù moartea lui Mihai⁶. Ei aveau să fie administrați de doi „prefecți sau căpitani“, aleși anual de prinț pe o listă prezentată de dâșșii. Minele de fier se vor exploata fără a li se atinge drepturile. Dar nobilii ridicați după răscoală rămaseră și ei în drepturile lor câștigate. Târgurile își văzură tot odată privilegiile întărite⁷. Brețul, acum un *oppidum*, fu recunoscut ca având dreptul de a duce cu carele și caii locuitorilor săi marfa descărcată la dâșșii pentru aceasta, între Oșorheiu și Trotuș; erau datori însă a țineă strajă la hotar și a culege știri diu amândouă principatele vecine⁸. După scurta stăpânire a Imperialilor, Secuii salutară cu bucurie pe principii localnici, hotărâți a nu se mai atinge de autonomia lor socială și militară⁹.

¹ Szabó, o. c., IV, p. 140, nr. 752.

² *Ibid.*, p. 143, nr. 755. Cf. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria până la mișcarea lui Horea*, București 1915, capitoul „Mihai Viteazul“.

³ Szabó, l. c.

⁴ *Ibid.*, V, p. 165-166.

⁵ *Ibid.*, p. 165, nr. 1024.

⁶ *Ibid.*, IV, p. 150 și urm., nr. 761; V, p. 169 și urm.; VI, p. 19 și urm.

⁷ *Ibid.*, IV, p. 154-155.

⁸ *Ibid.*, p. 155 și urm.

⁹ Grija lor despre conflictul cu nobilii, *ibid.*, VI, p. 2.

Aşa-i găsiră şi aşa-i lăsară cei doi Rákóczy, din vremea cărorora încep actele româneşti: privilegiile, corespondenţă de graniţă, scrisori între boierii noştri şi nobilii lor, pe care le dăm aici. Vom adăugi înaintea de a le analiza că, precum voevozii dădeau privilegiile Secuilor, aşa principii ardeleni, ca Gabriel Bethlen, se adresează Trotuşenilor din vecinătate¹. Reproducem actul lui de scutire pentru aceştia, datat din „tabăra dela Farkasvágó“ în Trei Scaune, 5 August 1616.

„După ce din straşnica poruncă a puternicului, nebiruitului nostru împărat, cu voia lui Dumnezeu am plecat în ajutorul şi întru apărarea ţerii Moldovei, târgul numit Trotuş al prea-puterniciei sale fiind în drumul nostru, şi voind a apăra sărăcimea dintr'însul de orice turburători şi săvârşitori de volnicii, vestim că pe aceşti Trotuşeni, persoanele lor, vitele lor şi orice averi ale lor fi luăm sub deosebita noastră ocrotire şi purtare de grijă, şi poruncim tuturor credincioşilor noştri de toate stările ca nimenea să nu îndrăznească a supăra, a păgubi sau a săvârşi vreo volnicie împotriva persoanelor, vitelor, păsărilor şi bucatelor numiţilor Trotuşeni. Căci, dacă cineva va face din potrivă, să fie sigur că nu-l vom lăsa nepedepsit. Iar vouă, Trotuşenilor, voesc să vă dau de ştire ca nimenea dintre voi să nu pribegească, cu persoana şi cu vitele sale, ci fiecă om care a fugit să vie acasă, să rămână la casa lui, să-şi vadă de trebile vieţuirii şi să ne aştepte fără frică: vom purta de grijă ca să nu fiţi supăraţi de nimeni, şi vă vom apăra pe fiecare, mic şi mare²“.

Iar din Iaşi chiar veniau nobililor din Secuime, ca lui Ştefan Petki, „căpitan suprem în Cic, Gurghiu şi Cason“, în 1649, scrisori de informaţii dela conaţionalii aşezaţi în capitala Moldovei³. Scrisori ungureşti dela hotarul secuiesc dau mai târziu ştiri despre luptele pentru scaun ale lui Gheorghe Ştefan⁴. Iar la 1663 cei doi puternici Cantacuzini, Toma şi Iordachi, scriu din Iaşi lui Ştefan Lazăr, care eră acuma „jude“ în cele trei scaune de hotar, pentru a-i spune cât s'au bucurat de ştirile lui despre mişcările

¹ Pentru cărăuşia lor vezi *ibid.* V, p. 54-55.

² Originalul unguresc în Szabó, VI, la această dată. — Traducerea o dătoresc d-lui S. Albini.

³ *Ibid.*, p. 186-187 (e iscălită de Paul Beke).

⁴ *Ibid.*, p. 215.

oștilor, în care se află și Toderășco „Theodoricus“, fiul lui Iordachi, „căci ai noștri prin Ardeal de loc nu pot trece“, și de armele dăruite lui Ștefan Ruset, fiul lui Toma¹.

Documente.

A. Scrisori domnești.

I.

Io Vasilie Voevodă bjiu mlstiiu gsprū zemli moldavsoi daat-amū cartea domniei mele birăului și tuturor orășianilor din tǎrgu din Oșorhiaiu din Țara Ungurească, ca să fie tare și putearnică cu cartea domniei mele a ținea² muntele Haoșulū³, care munte să chiaamă Cheșcheșū-Jiroșū și iaste la hotarulū țărăi domniei mele, și l-aamū fostu datū domniia mea și mai denainte vreamē de l-aū ținutū ei acelu munte, carele mai susū scie, și acmū l-aamū datū să-lū ție ei și să-și pue stănilē pre acelu munte. Iarū Mihalēu Freanți să nu mai aibă nicio treaabă, ce să aibă a-ī scoate birăulū stănilē și dobitocele lui de pre acelu munte. Numai ce să aibă a da birăulū și cu orășeani vinitulū țărăi ce iaste, iarū altū nime să nu să mai ameastece de acmū innainte. Тоѣ пишкѣ гсѣдкми; инак не бѣдет.

✠ Иѣс, в лт. зрѣ (7160-1652), Маѣ 4 дн.

Io Vasilie Vodă⁴.

Pelinū.

(Pecete.)

(Oșorheiu.)

II.

† Io Ghiorghii Stefanū voevodū, bjiu mlstiiu gpdrū zemle moldavsoi, dat-amū cartia domniei mele birăului și tuturor orășeanilor din tǎrgu din Oșorheiu din Țara Ungurească, să

¹ *Ibid.*, p. 285-6.

² Original: a ținea.

³ *Havas.*

⁴ Cum se vede din actele ce am publicat în volumul XV din colecția Hurmuzaki, în acest timp Gheorghe Rákóczy nu era fără tameri în ce privește hotarul Moldovei.

fie tare și putiarnică cu carte domniei mele a ținea muntele Haușulū, care munte să chiiamă Cheșcheș-Jiroșū și iaste înū hotarulū țărâi domnii mele, să aibă a-lū ținea cumū l-aū ținutū și mai denainte vreamē, și să-și pue stănilē pre acelu munte, iară altulū nime să n'aibă nice o treabă, numai ca să aibă a da birăulū și cu orășeanii vinitulū țărâi ce iaste, și să aibă a să hrăni, și altulū nime să nu să ameastece. ИНАК НЕ БЪДЕТ.

✠ Totrușū, lt. 7164 (=1656), Mai 5.

† ЦААМ ГПДНЬ ВЛАЛА.

Io Ghiorghie Stefanū Voevodū¹.

(Oșorheiu.)

III.

† Io Ghiorghie Stefanū voevodū, bjiu mlstiiu gpdrū zemle moldavskoī, scriemū domniia mea la sluga noastră, la vorniculū de Vrancea, și la toți oamenii de acolo, cariī sinteți socotitori la toți munții Vrancei ce sintu de hotarulū țărâi noastre Moldovei, dămu-vă știre: pre unde să vorū prileji a înbla păstorii cu oi și cu de alte bucate a târgulū Oșorheilulū, deaca veți vedea cartia domniei mele, iarū voi toți să aveți a-ī lăsa să înble cu paace, să înble să să hrănească cu paace, întru nemică să nu-ī învăluți; numai ca să aibă ei a da ce iaste adeatiulū domnii, cumū iaste obiceiulū de vacū.

ТОѢ ПИШЕМ ГПДВМН.

✠ Totrușū, lt. 7164 (=1656), Mai 5.

† ЦААМ ГПДНЬ ВЛАЛА.

Io Ghiorghie Stefanū Voevodū.

(Oșorheiu.)

IV.

† Ilisaftha gspjda gspdnu Io Ghiorghie Stefanū voevodū, bjiu mlstiiu gspdrū zemli moldavskoī, scriemū domnia mea la sluga noastră la diregătoriulū de Vrancea și toți oamenii de acolo, cariī sinteți socotitori la toți munții Vrancei, cariī sintu de hotarulū țărâi noastre Moldovei, dămu-vă știre: pre unde să vorū prileji a

¹ In acest an, solia lui Ioan din Dej, apoi a lui Acațiu Bărcăi în Moldova (l. c., p. 1255 și urm.).

înbla păstori cu mascuriî târgului Oșârheaiului, deaca veți vedea cartea domnii meale, iară voi toți să aveți a-î lăsa să înble foarte întru bună pacea; întru nimicū să nu-î învăluți, niț de a dzeacea să nu li ia mascuri, nime întru nimicū să nu cutedaze a-î învălui, pre cartea domnii meale. Ačasta scriemū; într'altū chipū să nu fie. **Ѓ Oșorhei, Oc. 20.**

Elisafta **ГСПЖДА ГСПДНЃ Іу ГИВРГІЕ СТЕФАН ВОЕВОДА БЖІЮ МЛСТІЮ ГСПДРЬ ЗЕМАН МВАДАЕСКВИ**, scriemū domnia mea la sluga noastră, la diregătoriul de Vraance dinū sudū Put<na> (?)¹.

(Pecete mică.)

(Oșorheiu.)

V.

† Io Duca voevodū, mlstiiu bjiu 'gspdarū zemli moldavscoi, dat-amū cartia domniei miale birăului și tuturorū orășianilorū dinū târgu dinū Oșârhaiaū dinū Țara Unguriască, ca să fie tarī și putiarniei cu cartia domniei miale a-și ținia muntele Haoșulū, care munte să chiamă Cheșcheșū-Jiroșū și iaste înū hătarulū țărāi domniei miale, și l-amū fostu datū domniia mia și mai dinnainte vreamē de l-aū ținutū ei acelu munte, carele mai susū scrie, și acumū li-aamū datū să-lū ție ei și să-și pue stānile pria acelu munte. Iarū altulū nime să n'aibā nicīo treaabā, numai ca să aibā a da birăulū și cu toți Oșârheanīi venitulū țărāi ce iaste, iarū altulū nime să nu sâ mai amiastece, ce numai ei să aibā a să hrāni pri-acelu munte. **ИНАК НЕ БЃДАТ.**

† **САДМ ГСПДНЬ ВІАМЛ.**

Ѓ ІІс, кл. 7179 (=1671), Iul. 16.

Io Duca Voevod. (Pecete mică.)

(Oșorheiu.)

¹ Doamna Safta așteptă în Secuime, la 1658, rezultatul năvălirii soțului ei pribeag în Moldova, unde fusese înlocuit de G. orghe Ghica. Cf. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCXCI. Cf. *ibid.*, pp. 273-5. Din Oșorheiu scrie ea „marii judecese” a Brașovului și la 17 Mai din acest an, cu nădejdea de a putea „ieși în țară”; Iorga, *Brașovul și Romāni*, pp. 292-3, nr. 10. — Pentru rostul Vașarheului în acest an, Hurmuzaki, XV, p. 1287, n^o MMCCCLXXXI.

VI.

† Io Antonie Rusetu vovodă, boj. mlst. gspdră zemle moldavskoie, dat-amă cartia domniei miale birăului și tuturoră orășianiloră dină Oșorheiă dină Țara Unguriască, să fie tară și putiarnică cu cartia domniei miale a-și ținia muntele Haoșulă, care munte să chiamă Cheșcheșă-Jiroșă și iaste înă hotarulă țărăi domniei miale, și aă fostă dată și mai denainte vriame de l-aă ținută eă acelu munte, carele mai susă scrie, și acmu le-amă dată să-lă fie eă și să-și pue stănele pre acelu munte, iară altulă nime să n'aibă nice o triabă; numai ce să aibă a da birăulă și cu toți Oșorheianiă vinitulă țărăi ce iaste, iară altulă nimia să nu să mai amiastece, ce numai eă să aibă a să hrăni pre acelu munte. ИНАК НЕ БЪДЕТ.

✠ Мс, lt. 7184 (=1676), Iul. 1.

Io Anton Voevod¹.

Andreï Moțocă.

(Pecete mică.)

(Oșorheiu.)

VII.

† Io Nicolae Alexandru vevoda, bjiu mlstiu gspdară ziamli moldavskoï, scriemă domniia mia la boiară și la toți slujitorii cariă veți înbla ori cu ce fială de slujbă a domniei miale la ținutulă —. Vă facemă știrea tuturoră pentru doispărdziace păstoră și purtătoră de grijia bucateloră dumisale lui Ștefană Danielă boiariulă de Țara Unguriască², cari omiă sântă streină, de Țara Unguriască, Unguriană, vecini dumisale, iară nu omiă de Țara Moldovei. Pentru aceia, dacia veți vedea cartia domniei miale, iară voi toți să aveți a le da forte bună pace loră și bucateloră dumisale, de tote dările și angăriile, căteșă voră fi pre alți lăcuiitoră înă țara domniei miale; și caiă loră de olacă, carăle și boiă la podvodzi nime să nu le ia; și să aibă volnă a să hrăni pre loculă acela carele fiă va năimi stăpănulă loră de la lăcuiitoră țărăi, și a pășuna bucatele dumisale mai susă pomenitulă boiariă, fără de nice o oprialiște de cătră nime, ce de spre toți să aibă bună pace.

¹ Pentru legăturile Ardealului cu Moldova în acest an, v. *ibid.*, p. 1359 și urm.

² Gheorghe Rákóczy I.^{ia} întrebuiță pe un Ioan Daniel; *ibid.*, pp. 1064, 1069, 1181.

Că cine s'arū ispiti peste cartia domniei miale a le face vr'unū valū, bine să știe că de mare certare va fi de la domnia mia. Ačasta scriemū. **Ў Мѣ**, лт. 7219 (=1710), Сăпт. 2.

Io Nicolae Voevod.

(Pecete mică.)

(Cluj.)

VIII.

† Io Grigorie Ghica voevoda, bojiu milst. gspdrū zemli moldavscoi, scriemū domnia mē la boiariulū nostru dumnalū Radulū Răcovițe bivū velū jieniceriū. Facemū știria că la domnie mē s'aū jăluitū Lupulū fečorulū lū Dumitrașco, Mihaï și cu Neculaï, dzicându c'aū păscutū șesă sute de mascurī a oamenilorū de Oșerhei de la Svții-Gheorghie pă<nă> la Svții-Dimitrie, și la Svții <Dimitrie> i-aū <dușū și i-aū> închisū în ocolū pe obiceiū, să margă ceia cu bucatele să le dea mascurī și să le dē simbrie pe anū, că aū fostu tocmala să fie datorī (?) opincile č-aū fostu dzisū că li-aū datū, iarū baniī, pecumū li-aū fostu tocmala, căte optu bani, nu li-aū datū niciunū banū. Și aū mersu birăulū de Oșerheiū în țarie lū și aū slobodzitū mascurī dinū ocolulū lorū (?) și i-aū luatū a cui aū fostu, și până astădzī sintu oamenī săracī, — pecumū dzisă că aū și marturī. Ce iatā că-ți scriemū dumitalia să-și aducă acești purcarī marturī, și, de orū mărturisi cu sufletele lorū cumū nu l-aū plătitū simbrie, să cauți dumneata să te așungī cu acelū birăū, să-ī faci știre: orī să aducă baniī, simbrie oamenilorū, orī să vie la gudecată. Și, de a vrē să stē la dreptate, bine, iarū de nu, să ne faci știrea. Ačasta scriemū.

Ў Мѣ, lt. 7237 (=1729), Мај 27.

(Pecete mică.)

(Oșorhei.)

IX.

Io Costantinū Neculaï voevoda, boj. milst. gspdrū zemli moldavscoi, scriemū domnia mea la birău și la toți șagăi de la Ocnă. Ve facemū știre că aicea la domnia mē veniră orășeniī denū țargulū Oșorheiului denū Țara Ungurască și ne aretare cărți vechi

de la repositi domni ce au fostu mai naintea de noi, scriindu acele cherți pântru unu munte ce să chiume Cheșcheșu și Jiroșu, carele iaste dă hotarulū țerii Moldovei, cumū au fostu datū acelu munte acestorū oreșenilorū ca se-și pue stinele pre acelu munte, să fie dă pașune bucatelorū, și venitulū țerii pântru loculū acela pă obiceiū se-lū dē; și pără acumū totū au ținutū ei cu pace muntele acela, iarū acumū jeluire că opriți voi de pe muntele acela, dzicându-le că se-și aducă cărțile acele aicea la noi, să să cetescă. Viindu acumū aice, ne aretară cărțile într'acestū chipū seriindu cumū amū zisū mai susū, și, rugându-ne ei că l-au datū și noi voiă se-și fie stenele pă la celū munte, domniia mē încă au socotitū, fiindu feră pagubă țerei, le-au datū ačastā voia, ca să fie volnicī a ține acelu munte de pașune bucatelorū, cumū au ținutū și mai innaintea pă muntele acesta; și alții¹ să nu să mai amestece, numai venitulū locului să dē pă obiceiū, precumū dau și alte munți. Și voave încă ve poruncimū să le dați pace, și nime să nu stē înpotrivă cherții domnii mele; iarū, de va avē cineva a ve pari dentr'alții moșeni, să vie fațe.

✠ M̄c, leatū 7242 (=1734), Iul. 5.

(Copie. Oșorheiu.)

B. Scrisori ale cămărașilor de Ocnă.

X.

† Alū nostru bunū prietenū și de aproape megieșu, dumneata birău de Oșorheiu, sănătate poftimū dumitale de la Dumnădzău. Aici la noi au vinitū omulū dumitale Șimonū pentru muntele Chișchieșulū, carele l-ați ținutū dumniavostră și într'alți ani, avându și carte de la Duca-vodă²; care amū văzutū și noi carte. La care noi acmū fără carte domnului nostru ce este acmū³ nu putemū să dămū voe șaugăilorū să-lū vândză dumilorū vostre. Iarū dumniavostră să trimitiți omū și carte ačasta la Eșū, la domnulū nostru, și va da carte domnului nostru, și așē omū da și noi voe șaugăilorū; și iarū

¹ De două ori: și alții.

² V. mai sus, n^o v.

³ Antonie Ruset ?

dumniavostră li-ți lu<a> cumă l-ați luat și într'alți an, și noi încă ni-i voe să-lu luați iară dumn<ea>voastră. Și fi dumn<ea>ta sănătosu. Ap. 18.

Alu dumitale bunu prietenu

Mironu cămărașu.

La alu nostru bunu prietenu dumnialu birălu de la Oșorheiū, cu sănătate să să dè¹.

(Oșorheiu.)

XI.

† Ilie cămărașu de Ocna amū datū scrisoare a nostre la mănele dumilorū sale birălu și altorū lacuitori denū orașū dānū Oșorhei, dānū Țara Ungurească, că să-și adune mārha² dumilorū sale înū plaiulū muntelū pre loculū țerei Moldovei, a Măriei Sale luī voda, domnelū nostru, și de nimene să nu hie opriți; căci de toți domnei ao isprăvitū ei să hie volnici să-și ție mārha la muntele. Pāntru cela locuri³ văzāndu⁴ și noi derese de la domnei și cămărași mai denainte a nostre, le amū facutū și noi tarie, să nu li facă nimene valū. Iară carele le va face valū, cu noi își va intraba. De ačasta scriemū. Еъ <ЛѠ.> 7184 (=1676), Mart. 23.

Azū Ilie Pleșca cămărașū iscalū⁵.

(Oșorheiu.)

XII.

† Ilie Pleșca, cămărașulū de Ocna, după cinstitā cartia Mării Sale luī vodā facemū și noi știre cu častā scrisoare a noastră, cumū amū datū voe și slobodzenie birălu și tuturorū orășianilorū dinū orașū dinū Oșarheiū, dinū Țara Unguriască, să fie volnici a-și pune stānile înū muntele ce să chiamă Haoșulū și Cheșchișū-Jiroșū, ce

¹ Un Miron (Ciogolea?) mai fusese cămăraș de Ocna, împreună cu Dumitrașco Boul, la 1656 (Iorga, *Brașovul și Românii*, pp. 30-1, n° 2). În 1652 el se ocupă de o comandă a lui Vasile Lupu (*ibid.*, pp. 95-6, n° 4).

² Vitele.

³ Adecă: *pentru acel lucru*.

⁴ In orig. *vānzāndū*.

⁵ Cămărașul Ilie pare a administra la 1677. V. n-rele următoare.

iaste înu hotarulü țărăi Moldovei, precumü ș'au pusü stănilë și altă dată. Pentru acia să n'aibă triabă nime cu dănsii, a-î învălui întru nimică. Numai birăulü și cu toji Oșorheiani dinü Oșarheiü să aibă a ne da poclonulü nostru, precumü au datü și la alți cămărași, precumu-î de vacü. Ačasta facemü știre.

Lt. 7185 (=1677), Mai 3.

Azū Ilie Pleșca căm<ărașū> iscalü.

(Oșorheiu.)

XIII.

† Ilie Pleșca cămărașū scriemü și facemü știre cu častă scrisoare a nostră, pentru rândulü muntelü, ce le au fostu colaci¹ Oșorhienilorü, ne au adusü, și de anulü de estimpu, și de anü; să să știe. De ačasta scriemü.

Vlt. 7185 (=1677), Mai 25.

Azū Ilie Pleșca cam<ărașū> iscalü.

(Pecete ruptă.)

(Oșorheiu.)

XIV.

† Στο аз cămărași de Ocna Dracachi și Aslanü dat-amü carte a nostră dumilorü salea tãrgovețilorü denü tãrgu denü Oșorhei, să hie volnici să-și pue marfa² la munte, pre hotariulü Ocnăei, să pască, pre unde au pascutü și de alte date, precumü au cărți și de alți boerii cămărași de Ocna, care au fostu mai înainte de noi, precumü au și cărți. Decü voi șavgăi, carele înblați la munte, iată că vă facemü știre să nu le faceți vr'oo trasură³, că la noi ș'au adusü colaci⁴, precumü le'ü fostu adetulü. Iară carele

¹ Darul: de obicei „colacul“ era pentru descoperire.

² Ca și *marha*: vitele.

³ Oprire, „zăberire“, „zăbor“. Vezi Iorga, *Documentele Bistriței și Brașovul și Români*, tabla lucrurilor.

⁴ V. nota penultimă.

să va ispiti eî să facă vr'oo trasură, va petrece ruşine de la noi. Aăasta facemü ştire. 1685¹, Iun. 6.

Draacachi cămăraşü. Ὁσσηίου καμαράσης Ὁκνας².

(Oşorheiu.)

XV.

† Dat-amü răvaşulü nostru târgoveaşilorü dea Vaşarhei să fiea volnicî a-şü punea ciriad<a> înü munte, şi nime să nu-î învăluiască întru nimicü, că li-amü datü noi voea. Dea aăasta facemü ştire.

✠ Ocnă, lt. 7228 (=1720), Mai 28.

Hurmuzü cămăraşü³.

(Oşorheiu.)

XVI.

† Dat-amü scrisorea noastră târgoveaşilorü dea Oşorhei, să fiea volnică să-şî vărăze ciurda dea bucate, vacî şi caî, înü muntele Ocnî, şi nime să nu-î învăluiască. Aăasta facü ştire.

Dedü bivü vtorü logf.

Lt. 7233 (=1725), Mai 30.

(Oşorheiu.)

C. Scrisori ale birăilor de Ocnă.

XVII.

† La bunü prietenulü nostru, la dumnealui Sočü Iştioanü, birăulü dinü Oşărheiü, cu sănătaate ne închinămü dumitale. Altă, facü ştire dumitale că ni să jălui cestu fečorü alü nostru anume Vasilie pre Cocî Iştioanü pre celü micü, dzicându că-î datorü cu

¹ Cifre.

² Forma românească defectuoasă a acestor scrisori se explică printr'aceia că şi grămăticii erau une ori greci. Vezi Iorga, *Privilegiile şangăilor de la Târgu-Ocna*, în *Analele Academiei Române*, XXXVII, pp. 248-9.

³ De aici neamul Hurmuzachi. Un Hurmuzachi fusese vameşul Brâncoveanului. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 399.

5 lei de vr'o doî ai, și ș'aū fostu pusū și chizâșie (*șters*), zapisū pe frate-său (*șters*), căc... lintu cumū să-î trimită bani, și până acmu nu i-aū mai trimisū bani. Ce iată facū ștîre dumitale să-î daî strânsoare să trimită bani, că, netrimițindu bani, să ștîi dumneata că să va face zeberială unora ce orū hi dreptî. Ce să daî strânsoare să dea banî, cumu-î scrii zapisulū. Și fiî dumneata sănătosū.

✝ Ocnă, Sep. 5.

(Iscălitură grecească nedescifrabilă).

(Oșorheiu.)

XVIII.

† Cinstite dumneta birău de Vașelhe, dumitale cu sănătate mă închinū, și poftescu de la milostivulū Dumnedzăū puțină scrisore nostră să afe pe dumneata cu bună și fericită sănătate, împreună cu toată cinstită casa dumitale. Alta, facemū ștîre dumitale pintru muntele nostru care l-așî păscutū¹ dumnevastră cu čurda până acumū, de acumū să ștîi dumneta că² nu vă-lū mai dămū, și să nu vă suișî čurda acolia, căcî acumū neî trebui totū noa³, nu vomū să-lū mai dămū. Iarū, de aveșî dumuevoastră nescar<e> zapisă pe munșî Mării Sale luî vodă, să le aduceșî aice, să le vadă Mărie Sa vodă. De această facū ștîre dumitale. Să fiî dumneta sănătosū.

† De bine voitorū dumitale

Birăulū de Ocnă.

Maî înū 24.

(Oșorheiu.)

XIX.

† Cinstite și alū mieū mai mare și ca unū frate, dumneata Ștefanū Secheri⁴ birău dă Vașarheaî, dă la Dumnezeū sănătate și totū binele rogū ca să-șî trimișă. Alta, înștiințezu pă dumneata pentru treî cașî care aî trimisū, i-aū adusū, pentru muntele Chișcheiașulū și Jireșulū, după obiceiă. Numaî te poftescu să-mî

¹ Orig. greș. *păscutū*.

² Orig. are aici încă odată „de acumū“.

³ „Tot nouă“.

⁴ Székely.

trimiți o păreache de cuțițe. Și voi mulțumi dumitale. Aăsta, și fii dumneata sănătos.

Alū dumitale ca unū frate
Ionū birău de Ocnă¹.

Noem. 10 d., lt. 7253 (1744).

Cinstitulū alū mieū ca unū frate dum. Stefanū Secheri,
birău otū Vașarheaī, cu sănătate să să dea.

(Oșorheiu.)

XX.

† Adică eū Iani birău otū Ocnă, înpreună cu toți șaugăi otū tamū, dat-amū zapisulū nostru la mână dumisale Coiačmu (*sic*), dinū Oșorheiu birău, pentru ca să <să> știe că amū vândutū iarba dinū Chișchieșū, ca să o pască cu vitile, și bani amū luatū toți, șapte leiș bani noi; iarū, de arū vē cineva ia<r> să <să> pună înpotrivă, și s'arū face vr'o cheltuală, să fie totū de spre noi, care maiș gosū ș'orū iscăli pentru credință. Și amū pusū și degitile ca să <să> criează. Eū, Iani birău; eū, Ștefanū Cučucū (?).

7259 (=1750), Noev. 19.

(Oșorheiu.)

D. Scrisori de boieri.

XXI.

† Cinstate dumn<ea>ta Lazorū Ișticianū, biruitorulū țanutulū Čuculuī, dumitale poftesco bună sănătate. Cătră aăsta, tămplându-să cestuī omū a dumitale pre la casa mē, ce n'amū pututū să nu cercu de bună sănătate dumitale, și mă rogū dumitale să ne fii dumneata frate și prietenū. Fire'șū scrisū dumitale multū, ce nu să tămplă pisarū, ce n'amū avutū a serie, romăindū să le citească toți. Dumnelū fratele hatmanulū Hăbășesculū² aū dzisū cătră mine

¹ Pentru birăi, v. *Privilegiile șangăilor*, l. c., p. 248 și aiurea.

² Au fost doi hatmani Grigore Hăbășescu: unul luase parte ca serdar la expediția lui Rákóczy în Polonia. E hatmanul bătrânului vodă Ghica (c. 1660). Altul eră vornic la 1670 și a ajuns hatman sub Petriceicu (1673). Despre acesta pare a fi vorba aici. Vezi Prefața la *Studii și documente*, IV și *ibid.*, p. 275, n^o CVIII.

că-ți va scrie dumitale de toate. Ce mă rogū dumitale să aibu cu-
noștință cu dum<ne>ata, iarū ce va fi pofta dumitale, vomū sluji
dumitale. Să fii dumneata sănătosū.

A dumitale... mū și bunū prietenū și gata...

ș... r... r... păcălabū.

† La cinstită măna dumisale Lazorū Iștioanū, biruitorū
Čuculuī, să să dē, много здравіє¹.

(Cluj.)

XXII.

† Cinstite și alū nostru bunū patronū, ilustrisime domine
comesū² Petre Apoltū, cu fiasca dragoste închinându-mă, toate cele
de fericire rogū ca să-ți dăruiască milostivulū Dumnedzăū. Alta,
n'amū mai multū căstă dată cătră dum., fără cătū daū înștiințare
pentru unū Stanū tălharū, care înpreună cu doī ce s'au prinsu
aič, au fostū furatū niște cai, și acelū Stanū au scăpatū, nu s'au
puttū prinde. Ce să puī dumneta silință, doarū s'arū putē prinde,
c'acole înū Sintū-Lelicū³ este trăitorū; doarū s'arū putē face o chiver-
nisială ca să să înțerce de atâte furțișagurī: aducū de acolo încoace,
și de aič fură și ducū într'acolo, de nu să mai potū odihni oamenī de
furțișagurile lui. Și acasta rămăne la bună chivernisala dumitale;
pecumū veī socoti, veī face. Și într'aceste pricinī a cestorū tălhu-
șagurī să află și unū Dedulū, fečorulū Țintīl, c'arū fi amestecatū:
care de s'a dovedi, aci prinzindu-să, i s'a face canunulū. Darū să știī
și dumneta și pentru unū calū murgu cu herulū meū amū fostū
scrisū mai înū trecută vreme, și ničunū răspunsu n'amū luatū de

¹ Lazar István e al doilea cu acest nume (cel dintăiu la 1635, Hurmuzaki, XV, p. 1181, n^o MMCCX); îl găsim la 1660-1661, *ibid.*, p. 1300, n^o MMCCCO, p. 1313, n^o MMCCCCXV. Acașiu Barcsai îl numără, împreună cu Ștefan Székely, printre „Secuī răzvrățiți împotriva noastră (și pentru Gheorghe Bákóczy al II-lea). Lazar trecū apoi, după peirea domnului său, în oastea noului principe anti-turcesc Ioan Kemény. Vezi și aici, pp. 14—15.

² Comes, conte.

³ Szent-Lélek.

la dumneta; pentru care calŭ va spune dum. omulŭ mai pre largu denŭ gură. Cu această acmŭ, și fiŭ dum. sănătosŭ. Dech. 2.

Illustritatis Vestrae ca unŭ fiŭ: Georgius c. d. R. ¹.

Illustrissimo don. (*sic*) dom. em. Petro Apor, regi. gudici (*sic*) trium sedium Secularum (*sic*), cum pleno honore detur.

(Cluj.)

XXIII.

† Cinstitŭ și alŭ nostru bunŭ prietinŭ și de aproape megieșŭ, dumneta craŭ-birău de la Ĝurgiu, sănătate iŭi poftimŭ de la milostivulŭ Dumnedzău. Altă, înștiințămŭ pe dumneata pentru unŭ omŭ alŭ nostru anume Radulŭ, care, mergândŭ acolo, în Țara Ungurescă, ca să-și cumpere nește postavŭ și altă ce i-arŭ trebui, s'aŭ sculatŭ unŭ omŭ de acolo anume Orsăni dinŭ satŭ dinŭ Oșlibŭ, și s'aŭ acolisitŭ de acestŭ omŭ alŭ nostru, pecumŭ că iapa ce este elŭ pe dănsa este a lui, și, fără de nici o dovadă aducându-lŭ înaintea dumatiale, i-aŭ luatŭ iapa ș'aŭ dat-o aceluŭ Orsăni, și omulŭ nostru ș'aŭ datŭ și chizășŭ acolo până va veni să să îndreptedze. Și, viindŭ aice, și tămplându-să aceluŭ omŭ, de la care aŭ cumpăratŭ elŭ iapa, de șede departe, tocma la Galați, aŭ făcutŭ zăbavă păuă aŭ adusŭ pe acela omŭ înaintea domnului nostru, și la divanŭ ș'aŭ adusŭ aceluŭ omŭ șapte oameni de'ŭ ĝuratŭ pentru dănsulŭ, precumŭ că acē iapă este dreptă dinŭ bucatele lui. Deci domnulŭ nostru me'ŭ scrisŭ carte ca să-ți scriŭ dumatiale să dai iapa omului să i-o aducă, că, neaducându-i iapa, să știi că omŭ prinde aci unŭ Armauŭ ² saŭ pe altŭ cineva de acolo dinŭ Țara Ungurescă și omŭ plini iapa omului, — că neč într'onŭ chipŭ n'omŭ priimi ca să fi omulŭ păgubașŭ. Darŭ și această o socotește dumneta: că oamenii dumiilorŭ vostre de acolo dinŭ Țara Ungurescă totdeauna vinŭ aici pinŭ Moldova pentru neĝurtorie și alișverișulŭ lorŭ, și noi pe nime de acolo nu-i facemŭ supărare, iarŭ oamenii noștri, căți vinŭ acolo, să și scolă câte unŭ tălharŭ de acolo și să acolisăște de dănsulŭ,

¹ E „Georgius comes de Rosetti“, Iordachi Ruset el însuș. — Petru Apor e dintr'o familie care a mai dat atunci pe Ștefan și, odată, și pe Ladislau (Hurmuzaki, XV, pp. 15-16, 1011). Il ĝăsim și la 1717 (v. mai jos, n^o XXVIII).

² Armenii se așează și în Gurghiu la sfârșitul veacului al XVII-lea. Vezi Iorga, *Armenii și Români*, în *Analele Academiei Române*, XXXVI, p. 33.

puindu-î pricină că nu este calul ce merge pe dănsul a lui, aŭ și altă pricină ca acesta li pună, și fără de nicio gudecată sau dovadă pliniți dumnevoastră de la omeni noștri. De care aceste (*sic*) nu sânt fapte megiișești, ci trebuie numai cu dovadă să dovedești dumneata pe oamenii noștri, și așe aflându-să că sânt vinovați, atunci cu dreptate este să plinești dela dănsii ca de la nește oameni răi. Dară numai pe gura unor tălhari și oameni răi trebuie să nu te potrivești dumneata ca să faci zăbereli oamenilor, pentru ca să nu stricăm prieteșugul, fiind megieși de aproape. Și cu ačasta să fii dum. sănătos.

Mai 4.

Ală dumatăle bună preatină

Iordachi vel vornic¹.

† Cinstit și ală nostru bună prietină și de aproape megieși dumnelui crai-birău de la Ĝurgiu, cu bună sănătate.

(Cluj.)

XXIV.

† Precumă aŭ venitu Noghi Ianoș și cu Catai Mihai și aŭ adus colaci, care le este obicei, de pe munțai Ocnei, să fii volnică a-și paști² čurda și marhă de epă ce oră hi avându, pentru căci ș'aŭ adus colaci la noi, și este cu știre noastră să-și pască bucatele pe acel hotar. Iar, fiindă altora de aiure marha, înblându să pască iarba pe acel loc, ca să aibă a ne da știre la noi, că unii ca aceia nu sântu slobodzu să-și ducă marha pe acel loc fără știre noastră. Ačasta poroncim.

Ș Ocnă, Iuni 3.

Anume hotarul Jireșul și Chișchieșul, acestea să fii slobodzu.

Az Ion Buhuș biv vel medelniceră iscală³.

(Oșorheiu.)

¹ E tot Iordachi Roset. El moare după 1710 (o biografie a lui vezi la Iorga *Studii și documente*, V, pp. 588-9).

² In orig. *pați*.

³ Cam pe la 1700. — I. B.

XXV.

Alū nostru buuū priiatenū dumuealū Iliiaşū Gherghe, crai-birăū, dumitale m'ŭchiuū cu bunā sǎuātaate ŝi poftimū de la milostivulū Dumuedzǎū ăcǎstǎ puŝiuā scrisoare a noastrǎ sǎ afe pre dumu⟨ea⟩ta cu sǎuātaate. Cǎtrǎ ăcǎsta facemū ŝtire dumitale, iatǎ cǎ amū trimisū ceŝti oameuī ai noŝtri ŭtr'acolo, cariū sǎ ue cumpere ceva vitǎ de triaba casei noastre, fiindu ŝi noi lipsiŝi ŝi scǎpaŝi de vitǎ, de aciaste rǎscoale ăaū fostū ŭnū ŝarǎ la noi. Decī, neŝtiindu oamei noŝtri rǎndulū ŭtr'acolo, poftimū pre dumu⟨ea⟩ta de uuū omū alū dumitale sǎ dai dumu⟨ea⟩ta, sǎ margǎ cu oamei noŝtri, unde vorū ŝtie vitǎ vǎndzǎtoare, ŝi pre la tǎrgurī, sǎ cumpere ŭc... afarǎ, iarǎ pentru osteuiala ce va face omulū dumitaale, f... oamei noŝtri, uu-ī va hi de la noi ŭnū darū, ce-ī vomū plǎ⟨ti⟩... ŝi poftimū pre dumu⟨ea⟩ta sǎ-ŝi hie dumitaale p... sǎ u... pentr'ăcǎsta lucru... de va hi fostū pre sama dumisale Doamue⟨ī⟩... ⟨La⟩zarū Iŝtioaū, poftimū pre dumu⟨ea⟩ta sǎ fiī dumu⟨ea⟩ta uevoitorū, sǎ u'aibǎ dodeialǎ. Iarǎ noi ŭcǎ ce va hi pofta dumilorū voastre ŭtr'ăcoace, omū hi uevoitori sǎ slujimū dumilorū voastre. ŝi amū trimesū dumitaale trei coŝi ŝi ĝumǎtate de postavū supŝire de o dulamǎ, ce de cumū s'ău tǎmplatū poftimū pre dumu⟨ea⟩ta sǎ priimeŝti dum⟨nea⟩ta, tǎmplǎndu-ue ŝi noi acmū la ŝarǎ, ce de cumū s'ău prilejitū dumu⟨ea⟩ta veī priimi, fiindu ŝi noi ăcǎstǎ datǎ la ŝarǎ. ŝi de altǎ ce va hi pofta dumitaale ŭtr'ăcoace oi sluji dumitaale. ăcǎsta poftimū pre dumu⟨ea⟩ta, ŝi sǎ fiī dumu⟨ea⟩ta sǎuǎtoŝi.

ŝ Cucutianū, Sep. 13.

⟨Ce⟩lū de bine voitorū Toaderū ⟨Cautacuzino⟩ bivū vist. mǎ ŭchiuu dumitale.

⟨La alū nos⟩tru buuū priiateuū dumu⟨ea⟩luī Iliŝū Gherghe crai-birăū cu bunā sǎuātaate sǎ sǎ dea.

O notiŝǎ latinǎ are data de 1697.

(Cluj.)

XXVI.

† Ciustitǎ a noastrǎ ca o sorǎ dumueaei doamua luī Lazarū Iŝtioaū¹, dumitale ue ŭchiuāmū cu sǎuǎtate ŝi poftimū de la mi-

¹ Vezi mai sus nota la n^o XXI. El erǎ mort la ăcǎstǎ datǎ.

lostivul Dumnezău această scrisoare a noastră să afle pre dumneata sănătoasă. Scrisoarea dumitale ce ni-ai trimisă ni-ai venit, și amă înțalesă pentru rândulă oamenilor celora ce scrii dumneata că unii dintr'ăi noștri voră să să ră<dice> să margă înă munții dumiloră voastre, să zeberiască nește oi. Ce eă acestu lucru să știă dumneata că I-amă cercatu; ce nime nu înblă să facă dumiloră voastre zeberială de la dumn<ea>voastră; numai atăta: fiindu nește oameņi de țara noastră, căroră li-ai scrisă goștinari oile, și, după ce le-ai scrisă oile, ei s'au dusă înă Ciucă, și nu voră să dea goștină, č-au scrisă Măriia Sa vodă acolă la crai-birău de Čucă și la alți mai marii Ciuculuī pentru acei oameņi, să-și dea gorștina, iară, dacă-și voră da gorștina loră, cătă le face, să șadză unde le va fi voe loră. Și au mărșu cu cărțile gorștinari acolo la Ciucă. Ce pot<e>, de nu le voră da acei oameņi gorștina, să și zeberiască. Înșă acolo iaste la Totruși, nu să atinge de partea dumiloră voastre nemică, ce acolo, dină partia Ciuculuī, de oră vrea să ia, oră lua. Iară pentru unele ca aciale, cându voră fi acmă, iată că Măriia Sa vodă purceade acmă la Țarigradă să-și înnoiască domniia; decă aicia omă rămănea noi, ce n'omă vrea să¹ lăsămă noi să să facă unele ca ačastea. Ačasta facemă știre dumitali. Să fiy dumneta sănătoasă.

Ș Măc, Iun. 20.

Al dumitale de bine voitoră
Toaderă vist<iernic>².

(Cluj.)

XXVII.

Ală nostru cinstitū și bună prietenū dumneata mari-căpitanū de țara Țurgeuluī, să fiy dumneata sănătosū. Scrisoarea ce ai trimisū dumneata la noi înțe<le>s-amă, pentru nește oameņi carei au fostū

¹ În original de două ori.

² E fiul lui Iordachi Cantacuzino, Toderașco Iordachi. Vistierul eră văr cu fetele lui Vasile Lupu. A lăsat pe fiii Vasilașco, Ioan și Ilie. Vezi Iorga, *Studii și documente*, VI, pp. 173 și urm., 359 și urm.; cf. pentru el și Introducerea, la sfârșit. Domnul care merge la Poartă e Duca-vodă, în Innie 1681 (Iorga, *Ucraina moldovenească*, în *Analele Academiei Române*, XXXVI, p. 354 și urm.). Aceasta fixează data scrisorii.

luoatū nește oī de acolo și aū eșitū înū iasta țară ; decī noi, dacă amū vădzutū cartea dumatile, i-amū pusū la temnițe. Decī eī așea daū samă c'aū fostū păcurarī la Ianășū diiacū denū Alfălăū și la Sasū Peterū și la Mateī Gheorghii și la Vargheșū Iștioanū; decī cine sintū cu pagubă să vie de fațe cu aceștī oamenī, vorū sta la 'nchisoare. Și amū pusū dzi înū doa săptămānī, să vie cine are pagubă de aceștī oamenī. Să fiī dumneata sănătosū.

Șeas <e>dzăcī de oī aū luoatū, iarū cincī oī aū datū aceștī oamenī samă că aū rămasū la Ionū denū Alfălăū, ce au fostū păcurarū la Ilișū Gurghie; iarū, de nu veți veni înū doa săptămānī, să vorū slobodzi oamenī denū temnițe.

Și aū spusū că aceaste oī nu le-aū furatū, ce le-aū luoatū pentru nește oī ce aū fostū luoatū Ionū denū pr<eună>, denū turma lorū, patrudzăcī de oī; pentr'aceale oī aū luoatū aceastea. Să vie să stea de față.

† A dumatile bunū prietenū și de bine voitorū, părcălabulū Arapulū de Neamțū.

Costantinū Arapulū părcălabū¹.

(Cluj.)

XXVIII.

La ai noștri bunī prietenī dumnealūi craiū-birăū și toți săte<niī> denū Vașarheiū.

† Sănătate și totū binele poftimū dumilorū voastria. Cătră ačasta facemū știre : altă n'avemū ce serie dumilorū voastria, tămplāndu-să de aū venitū la noi oamenīi dumilorū voastre, și cu colacī, care mulțămimū de colacī dumilorū voastre. Pentru cai dumilorū voastre, ne spusără aceștī oamenī că sintu la munte. Decī să știți dumneavoastră: dentr'acoace n'orū avē nevoe; dumnea-voastră știmū că sinteți oamenī bunī, nice a veni oamenī răī la satulū dumilorū voastre; numai să dai învătătură oamenilorū care aveți la cai, să păzască pentru oamenī răī cai, să nu-ī fure. Dară

¹ Un Constantin Arapul se întâlnește încă din al XVII-lea veac; Iorga, *Studii și documente*, XXI, pp. 277-8. Acest Arapu n'ar putea fi acela al cărui catastif l-am tipărit în volumul XXII din această colecție, p. 97 și urm.

de altă de spre noi n'aŭ nevoe. Aăsta facemŭ ŝtire dumilorŭ voastre. Ŝă fiŭ dumneavoastră sãnătoŝi. ✠ Ocnă, Iun. 9.

Σὺ<ς> ἀδελφό σου με ὄνομα μας 'Ρουσετιός'.

† La aŭ noŝtri bunŭ prietenŭ craŭ-birăŭ ŝi toŝi sãteni de la Vaŝorheŭ sã sã dè.

(Oŝorheiu.)

XXIX.

Aceste odoarã toatea cãte mai ŝosŭ sãntŭ scrisã, cãndŭ aŭ fostu cãtanele înŭ Moldova², ŝi . . . m'aŭ adusŭ înŭ Țara Unguriascã, le amŭ lãsatŭ la Mãriia Sa Aporiŭ Petru, sã mi le ŝie, iarŭ, cãndŭ oi tremite, sã mi le dè, fãrã nimicŭ altŭ, cãci altã socotialã cu Mãriia Sa n'amŭ avutŭ : fiindŭ înŭ țara noastrã tulburare, li-amŭ datŭ sã mi le ŝie. Lt. 7225 (=1716), Dech. 2.

† Unŭ iuelŭ aurŭ cu 3 diiamanturŭ.

† Unŭ gichirŭ³ aurŭ cu unŭ diiamantu.

† Unŭ inelŭ aurŭ cu diiamantŭ mare.

† 3 inele aurŭ cu zmãrandurŭ.

† 2 inele aurŭ cu zamfirurŭ marŭ.

† Unŭ inelŭ cu bãlaŝŭ mare, de aurŭ.

† Unŭ inelŭ cu doã rubinurŭ ŝi cu 5 zmarandurŭ micŭ.

† Unŭ inelŭ cu dupinŭ (*sic*), cu pecete, bãrbãtescu, sãpatŭ, de aurŭ.

† 2 inele nemŝeŝti cu cristialŭ.

† O pereche sãrji de aurŭ cu zmãrandurŭ marŭ cãtŭ bobulŭ celŭ mare.

† O pãreche sãrji aurŭ cãte c'unŭ rubinŭ ŝi cãte 2 zmãrandurŭ micŭ ŝi cãte cu 3 piçoare de mãrgãritarŭ mare.

† O pãreche sãrji de aurŭ cu dupinŭ, cãte cu unŭ piçorŭ cu mãrgãritarŭ ŝi cãte cu doã grãunțã de mãrgãritarŭ susŭ.

† O sarjã de aurŭ micã ŝi cu o verigã strãcatã.

¹ Iordachi ? El nu se iscãliã greceŝte niciodatã. Vezi ŝi nr. urmãtor.

² În 1716.—Ŝtefan Buset Teŝcanul, fiul vornicului Manolachi, era stolnic în a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat (Axintie Uricariul, în Kogãlniceanu, *Letopiseŝe*, II, p. 146). Erã „ispravnic (*sic*) de Bacãu“, spune tradiția, ŝi el ar fi scutit pe țeranii sãi de prada Tãtarilor în 1717 (*Studii ŝi documente*, I-II, p. 152).

³ „Giohaer“, giuvaer (?).

† Unū inelū cu imeni¹ de aurū, pecete săpată.

† O păreche sărji de aurū cu zmăranduri mai mari decât nohotulū² și câte cu unū diiamantū susū, înū verigă, și-sū pe<etluite> toate pe o hărtie și cusute.

† O păreche brățări aurū, câte de optū bucăți una, la amândoa 16 bucăți, într'o bucată 5 diiamanturi și într'o bucată 4 rubinuri, care facū la această păreche 40 diiamanturi și 32 rubinuri.

† Unū căpătarū cu sirmă și cu mărgăritarū și cu 6 poctale³ de aurū și 22 diiamanturi înū poctale și 5 rubinuri cu cuiburī între poctale.

† O păreche brățări tijū aurū, câte de 8 bucăți una, la amândoa 16 bucăți, la bucată câte 3 diiamanturi și la o bucată câte unū rubinū mare, care facū la această păreche 24 diiamanturi și 8 rubinuri.

† 16 poctale aurū câte cu unū rubinașū micū înū vărva.

† Unū leftujurū⁴ stricatū, cu 5 rubinuri mici.

† Tijū o cunună aurū de 16 bucăți, cu 19 rubinuri și 32 diiamanturi: pinū cuiburī nu lipsește nicīuna.

† Tijū o cunună de aurū de 15 bucăți cu 17 rubinuri mari și 17 diiamanturi mai mici.

† O crucișoară aurū, nemțască, cu cristialuri nemțăști și c'unū lanțujelū de aurū, și altū lanțujelū micū slobodū, tijū aurū.

† 10 șiruri mărgăritare mari, pecetluite.

† 8 șiruri mărgăritare mărunțele, hurmuzū, pecetluite.

† 6 șiruri mărgăritarū, mai mari decâtū celū micū, furmuzū, pecetluite.

† O părechea brățări sucite, prisneă de aurū.

† Unū lanțujelū aurū cu ochi mici.

† Unū lanțujelū veneticū⁵ cu 68 belčuge înū muchi și 68 belčuge sucite, care facū toate belčugele 136.

† Unū lanțuhū aurū de galbeni ungurești, de 117 belčuge înū 3 muchi.

¹ Slav.: nume.

² Năutul.

³ Poctale.

⁴ Leftișor.

⁵ De Veneția.

† Aceste trei lanțurile de aur și sunt într'un săcriș mic de argint și pecetluit cu 2 peceți.

Aceste toate câte-să, sunt puse în nește desăguși mici, și-să pecetluiești cu două peceți, una la încontoare, una di-asupra. Ștefanuș Rusetu biv stoluic.

(Cluj.)

E. Scrisori felurite.

XXX.

† Noi, seteni de Comănești, anume eu Ionășcuța și eu Vasile Mihulă, Ursulă Stoiană, Lupulă Mane, Costantină Bălboe, Sava Dămiiană, scriem noi și mărturisim cu această scrisoare a noastră precum am luat bani de la domniului șupănilă Lazară Frenți¹, să facem treizeci de stoguri de făină aice, la hotarul Comăneștilor, două straje în gosu, și la Văsiești, și să fie făină bună și de vreme; și ne'mă apucată să fie făinulă la Simtă-Mărie gata și îngrădită, și stogurile să fie de măsură cum să face, de 12 stăniș, și în sus de trei stăniș. Și noi, cari sintem scriș mai sus, sintem chizeși: unul de altu să dăm samă. Iară, de sare scăpa vr'unul să nu facă deplină, acela va da îndoit. De această scriem, și pentru credința ne am pus degetele să să criadă.

Lt. 7217 (=1709), Ap. 18.

Ianoșcuță. Vasile Mih. Ursulă Stoiană. Lupulă Mane.
Costantină Bălboe. Sava Dămiiană.

Și eu, Costantină, am scris și martiriș.

(Cluj.)

XXXI.

† Ermonahă Iftichi Abăza făcut-am scrisoare noastră la mână lui Vasili și lui Grigori Dobrenă ca să fie volnică a ține ș'a stăpăni braniște pe Bistrețe, precum fi oblicerulă (*sic*) cel vechi, iară alți nime să nu cutedze, nime <a> întra în braniște fără știre lor. Iară cine s'ară ispiți a întra, vor fi de mare certare, ori

¹ Pentru familie, vezi mai sus, n^o XXI.

pe vale, ori pe înu munte, fără de știre lorū și fără de porunca noastră. Iată că mai datū voe, care s'arū pune înpotriva lorū, să aibă a miarge la vornici de Cănpulungū, să-ī pārască. De ačasta scriemū.

Vlt. 7228 (=1720), ms. Iuni 29.

(Pecete cu legenda: *сѣ печете сѣхъ монастѣр отъ ГЛАТИНА.*)

† 9 jderī să dè pentru braniște, să să știe¹.

(Cluj.)

F. Scrisori de negustori.

XXXII.

† Adecă Matei Brașovenulū dat-amū zapisulū mieū la mână gupānului Čachi² precumū să să ști că mi-eū datū dumnalui banī cu dobānūdă f<lorini> 258 tocuma, doo sute și cinzeci și optū, a zecea onspreacea, și mi-eū datu banii la Crăčunū, la tārūgulū Sibiului. Și pentru mai adevărată credința mi-emu pusū și peceatea, ca să să creză înū totu loculū. 1699, Ghenoarie 16³.

Eū Matei.

(Pecete ruptă.)

(Cluj.)

XXXIII.

† Doădzeč și noă lei banī vechi mi-au datū Radulū, carea banī sintu eū chizeșū pentru dānsulū, la banii de pe mascurī, și mi-au făcutū zapisū, și, cāndu mi-a aduce pecetluitulū, să-ī <daū> zapisulū. Peč<etea> să-ī fie dea samă.

Lt. 7229 (1720-1).

Κοστήνοϛ Νιάνιοϛ (?)⁴.

(Oșorhein.)

¹ Pentru alt călugăr din acest neam, Ilarion, fost Ilie, pribeag în Rusia cu Dimitrie Cantemir, v. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 105 și urm.

² Nu credem că mai trăia încă atunci Csáky László, întrebuințat în negociațiile lui Șerban Cantacuzino cu Imperialii.

³ Cifre.

⁴ Constantin Costin, mare pșharnic muntean, fiu al lui Gavril Neaniul. Neaniul a luat în căsătorie pe Maria Antonia Mamucca della Torre, văduvă con-

XXXIV.

† Fericitulă mieu bună priiatină Sogi¹ Mihaï și birău, cu fericire mă închină la toată femeliia dumitale. Întrebându pentru mine, mă afu și sănătosu și betiagă. Vrut-amă să te văzu și m'ai ocolitū de la prostă casa noastră; fie-vă Dumnezău întru ajitorū.

Veï ști dumneata că amă trimisū pe acestū omū anume Ionū Chirețulū bumbacū 2 saci, 1 pe sama dumitale, forte frumosū, trebuindū să-lū priimești saculū florinți 75, că e bună și mare; și să-î găzduestī pe lângă dumn(ea)ta, să le dai sălaşū, și ce să vorū rugă de dumneata, să le isprăvești la toate cele folositoare; și să nu mă ocolești venindū aiă la Brașovū, că destulū mii-aū părutū răū că ai mersu la alte părți și pe mine m'ai părăsitū. Ačasta. Să ne vedemū sănătoși. Vechī priiatinū

Hagi Gheorghe Pernea, Fv. 2, 1760.

Ntrebuindu-ți bumbacū, să rămăe la dumneata înū pimniță, iarū bani imī lipsește. Să-lū eī pentru dragostea mea, că nu veī fi de pagubă, și să-î dai acestui Ionū bani, iară altă dată, cătū veī pohti îți voi da dumitale, ca la unū mai mare patronū. Și vechī prietișigū să nu-lū uiți.

† Cinstitulū mieu vechī priiatinū birăulū de la Vașareī cu cinste să să dea înū Brașovū².

(Ogorheiu.)

XXXV.

Anno 1777, Martie 10 dn.

† Taică Lazule, sănătate, și dum., jupăne Hanăsū. Veī ști că aū trimisū birău carte ca să trimiți unū sacū bumbacū bunū de la Ğanlicu. Ğanlicu nu este aicia, și amū luatū de la altă parte, iarū bumbacū bunu, și-lū trimitū să-lū dai birăulū de aci; și să-mnu este ȧr; și, de va ajuta Dumnezeū, Lunī vine și jup. Andreiașū

tesă Kálnoky; Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, tabla, pp. 49-50. Trăia în 1740, ba și în Mai 1743, când face, neavând copii, o danie nepotei sale Safta; *Studii și documente*, XXII, pp. 264-5.

¹ Szócsa.

² Vezi, pentru acest negustor, Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Brașov (Șchei)*, I, Brașov, 1901, tabla.

aci la Vașarhei. Prețu f. 85 $\frac{1}{2}$, va spune jupăn Andreiașu; și este pecetluitu, ca să nu-lu schimbe Vașarieui. Ačasta. Să ne vedemū cu sănătate.

Și saculū să-lū dea îndărătū golū.

Dumitru Theodoru (?).

(Pe margine:) 1.183 peceți ciară roșie a jupănuui.

La mână taichi Lazuluī cu săuătate să să dea, la Chezidivașarhel.

(Oșorheiu.)

XXXVI.

Amū priimitū de la jupănu birău de la Vașareī ci aū fostu rămasū de la unū satū 20 de banī, banī f. 22, adecă unū tur. (*sic*) și doozeci și doī, și scrisoaria ce aū fostū, etc.¹.

778, Noem. 15, Brașovū.

(Oșorheiu.)

XXXVII.

Cinstite dumneata jupănu Sionū Samoilū, curatorū în Chizdi-Vașarhei, cu săuătate mă închinū dumitale.

Scrisoarea ce mi-ai trimisū amū priimitū, și văzū că-mī scrii pentru saculū de bunbacū, care ai luatū dela mine, că arū fi eșitū prostū, și mă mirū cumū să iasă așa prostū, că eū, la căfi amū datū bunbacū în anulū acesta, nimenea nu mi aū zisū să fie eșitū prostū, și, acumū, cumū tocmai alū dumitale să iasă prostū! Măcarū că eū amū datū dumitale voe de ț'ai alesū care ț'au plăcutū, și așa ai luatū, și nu s'arū cădea nici să-mī pomenești, că așa ȳ'au fostū noroculū dumitale. Dară, cândū vei aduce bani, oi vedea de oi face cumū va fi mai bine. Măcarū că eū nu sântū datorū a face cu dumneata doao tocmele, că dumneata ț'ai alesū, și ț'au plăcutū, și l-ai luatū, dară numai pentru prieteșugū oi face după cumū amū zisū mai susū. Și cu ačasta rămăi alū dumitale bunū prietenū

Γρ. Κοστατίνου (?).

Brașovū, 1780, Mar<tie> 17.

Cinstitulū dumnealū jupănu Sionū Samuilū, curatorū, cu cinste să să dea, Chizdi-Vașarhelū.

(Oșorheiu.)

¹ Restul nu oferă niciun interes.

XXXVIII.

Dumitale jupăne birău mă închină cu sănătate... dacă ai priimită 2 saci de bunbacă, să trimiți cu jupănu Andreiașu Țigleru ca să-mi aducă dumnealui la Brașov, că săntu bani de trebuință și... gollă să mi-î aducă dumneata, cândă veî veni la Brașov. Aăasta, și rămăi bunū voitorū

1781, Dechem. 1.

Micu Voicu¹.

Că prinū dumnealui jup. Andreas îți potū veni bani.

(Oșorheiu.)

XXXIX.

Ασ<λάν>ια οὔτ. 39 με χρεοστοῦσεν ὁ ἄρχ. Μπόρκος ἀπὼ τὸ Κέστη-Βρασαχέλι, τὰ ὅπια (sic) σιμάρις με τὰ ἔσπιλεν με τὸν Κοβάτζι Γιοζί, καὶ ἐξώφλισεν. 1784, Μαῖου 31, Βρασόδω.

Δημήτριος Δήμος².

(Oșorheiu.)

Lei, ughi 39, îmi datorîă dumnealui Bureuș (?) de la Chezdi-Vașarheiu pe cari azi mi i-a trimis cu Covaciu Ioje, și s'a încheiat; 1784, Maiu 31, Brașov. Dimitrie Dimu.

G. Scrisori istorice.

XL.

Благоверному гдѣнѣ Іу Мнѣханаѣ вѣвѣдѣ, и бгма вѣнчанному снѣ игу Іу Николѣѣ вѣвѣдѣ, и никвгдѣж съпротивно ни всаѣшанно бѣвати ми, нж ѡт вѣсего срѣца и ѡт вѣсеж дшеж вѣзлю-

¹ E pomenit în Cronica bisericii din Șchei. V. Stinghe, *Istoria besearecei Șcheilor Brașovului*, Brașov 1900, p. 219. Eră jurat goeiman al bisericii Sf. Nicolae; acelaș, *Documente*, II, p. 359 („chir Micul“). Vezi *ibid.*, locurile arătate la p. 372. În această calitate îl aflăm neconținut de la 1770 înainte (*ibid.*, p. 339).

² A nu se confundă cu preotul Dimitrie Duma de pe la 1770; Stinghe, *Documente*, II, p. 336.

БИТИ НХ О ВЪСЕМ ЖИВѢТѢ МОЕМ ; И ЕЩЕ КЪ СИМЖЕ ПОСЛѢДОВАНИИ И ПОСЛАШАНИИ ЕЖЕ КЪ ПРѢВЩЕНИИМЪ ГСДНЮ И ВЛАДКА МИТРОПОЛИТЪ СТѢИ МИТРОПОЛИИ СѢУЧАСТѢИ И ВЪСЕМ МЛАДАВИИ, К҃Ю ДИОНИСИЪ, ВЕЩАЖ СЯ СЪ СТРАХУМ БЖІЕМ И БЛАГОСТІЖ БЖЕСТВНОЖ И ИСТИНЫМ РАЗВѢММ, ВЪРЖЕНЫЕ МИѢ СТАДО ДОБРѢ ПАСТВИТИ И ИСПРАВИТИ УТ ВЪСѢККОГО АЖКАСТВІА, ЧСТА СЕБЕ СЪБЛЮСТИ ВЪСЕЖ СИЛОЖ СВОЕЖ, ЕЩЕЖЕ ПАКЫ СИМ СЪМОТРЕНІЕМ ЕЖ УТ БА ПРІІАХУМ, ОЧИЩАЖ СЯ СИМОНОВА СЪГРѢШЕНІА ЕЖ У МЪЗДАѢ, ІАКО НИ ПРѢЖДЕ РЖКОПОЛОЖЕНІИ, НЖ НИ ПО ХЕРШТВИИИ КВЕЖ АНЕУ ХИТРОСТІЖ И НЕПЩЕВАНИЕМ ВЕЩАХ ; КЪ ВЪСѢМ ЖЕ ПОСЛѢДОВАНИИ И ПОСЛАШАНИИ ВЕЩАЖ СЯ СЪ СТРАХУМ БЖІИМ НЕ ТВОРИТИ МИ НИЧТОВЖ ПО НЖЖДИ, НИ УТ ЦРСКАГУ И КИѢССТЪВНАГУ СТРАХА, АЩЕ И СЪМРТІЖ ПРѢТАТ, НЖ НИ ПО ПРІІАТІЮ МЪЗДЫ УТ КИГО АНЕУ ; НИ КРѢМѢ ВЪРЖЕНОЕ МИ ВЛАЧЕСТЕВЪ КЪ ТѢЖДИХ ЖЕ ДРЪЗНИТИ У РЖККОПОЛОЖЕНІИ, БЕЗ ПОВЕЛѢНІА МИТРОПОЛИТѢВА, НЕ ТЪЧІА АЗЪ НЕ НАЕМНИХЪ И БЕЗ ПОДАТЕЛЯ, НЖ И НЖЕ КЪ МИѢ ПРИВЩЕНИИ ТАКОВЫИ, И АЩЕ НЕ ИЗВЕЛѢ СІЩЕ НЕ КРѢМЕНА (*sic*) ПАСТИ ХВА СТАДА, ЛИШЕН БЖДЖ САНА СВОЕГО, ІАКѢ БУ ІАКО И САМИ ТОУНЕ ПРІІАХУМ. СѢПИСАНА ЖЕ ВЫША СІА РЖККОЖ МОЕЖ ПНАСТАСІЕ, МАСТІЮ БЖІЮ ИПОЦ҃УФІѢ СТѢИ ЕПСКПІИ РАДОВЕСТѢИ, В ЛТУ ЗРИ (7108=1600), И ИНДИКТА ГІ, МСЦА ЮНІЕ ДІ, НА ПАМѢТ СТИГУ АПСЛА ІОУДА БРАТА ГИѢ.

Діонисіе ипоц҃уфїе писах рѣк<ж> моеа грѣшна¹.

(Traducere de I. Bogdan.)

Evlaviosului domn Io Mihail voevod și de Dumnezeu încununatului fiu al său Io Nicolae voevod <făgăduesc> a nu fi niciodată protivnic sau neascultător lor, ci din toată inima și din tot sufletul a-i iubi toată viața mea ; și pe lângă această urmare și ascultare, făgăduesc preaosfințitului domn și vlădică, mitropolitului sfintei mitropolii a Sucevei și a toată Moldova, lui chir Dionisie, fi făgăduesc cu frică dumnezească și cu bunătate dumnezească și cu înțelepciune adevărată, turma încredințată mie s'o păstoresc bine și s'o feresc de orice răutate, să mă țin curat cu toată puterea mea, și cu mintea ce am căpătat-o dela Dumnezeu ; mă curăț de păcatul lui Simon, adecă de mită, că nici înainte de hirotonie și nici după hirotonie n'am făgăduit nimic cu vreo șiretenie oare-

¹ Vezi alte acte privitoare la schimbările bisericești făcute de Mihai Viteazul în Moldova, la Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 29 și urm. Cf. Hurmuzaki, XIV, p. 109 și urm., 721 și urm.

care cu san gâud rău; și pe lângă toată urmarea și ascultarea făgăduesc cu frică dumnezească să nu fac nimic de silă, nici de frica împăratului sau domnului, nici dacă m'ar amenința cu moartea, dar nici prin luare de mită dela cineva; apoi, afară de vlădicia încredințată mie, nu voi îndrăzni a mă amesteca în cele străine, în ce privește hirotonia, fără porunca mitropolitului¹. Și dacă nu voi păstori în felul acesta turma lui Hristos, să fiu scos din treapta mea, căci va fi vădit că în zădar am primit-o. Scrisu-s'au acestea cu mâna mea, a lui Anastasie, din mila lui Dumnezeu ipopsifin (candidat) la sfânta episcopie de Rădăuți, în anul 7108, indictionul 13, luna Iunie în 19, în ziua sfântului apostol Iuda, fratele Domnului.

Dionisie ipopsifin am scris cu mâna mea păcătoasă.

(Colecția de fotografii a Acad. Rom.)

XLI.

† Jupană Gorgană spă<tară>, jupană Matei agahă, jupană Theodosie spă<tară>. Acesta al nostru zapisă la mâna jupanului Noghi Palu căpitanului, cumă să știe că i-amă gnrută dnmelui ca, dă ne va face alesă de spre Măria Sahă craihă și de spre vizirul deună Buda, ca să meargimă în țarăhă noastră și la casele nostre și să ne aducemă domnu carele vomă cerea la fupărăție, carele vahă pohti țara și noi, ca să fie și pre voia Mării Sale în crai, iară noi să avemă a darea jupanului Noghi Pală cincă miș de galbenă. Și pentru credințahă pusă-ne-amă mai josă și pecețile și numele. Пис. мрца мр. ал дни, лкт. зрм (7140=1632).

Gorgană spăt. (pecete, se pare, cu un om în scaun), Matei agahă (pecete cu: Măteiu, crucea și, se pare, un om în scaun cu cruce), Theodosie spat.² (camee).

(Cluj.)

¹ Urmează un pasagiu obscur, pe care îl las netradus. — I. B.

² Sunt pribegii împotriva lui Leon-vodă, cu privire la cari vezi Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 4 și urm. Zapisul pare a fi dat din Făgăraș (*ibid.*, p. 10). Alte acte privitoare la dâșii în vol. IV din *Studii și documente*, p. 103 și urm. La nunta lui Nagy Pál, în Mai 1641, Mateiu trimete, ca domn, o mare solie, de 25 de persoane, în frunte cu un Székely, cu clucerul Cârste și clucerul „Mineke”; *ibid.*, p. 217, n° LVI.

XLII.

Io Ghiorghe Ștefanu vevoda, cu mila lui Dumuedzău domnului țării Moldovei, cu vlădicii, cu toți boiarii țării, cu viteajii și cu toate rândurile depreună și în chipul lor¹, mărturisim și cu această carte și cu sufletele noastre dreapte și creștinești, cum prealuminatul craiu Ardealului, ciustitul și măritul Racoți Ghiorghe, nu într' alt chip, ce pre pofta noastră și înprotiva celui de țară supărător, cu numele vevodă, iară cu făptura vrăjmaș, ca să ne mântuiască pre noi, lăcitorii țării, cu dumnealui Măteii vodă depreună, slobodzitu-ș'ău Marie Sa cătăva samă de oști, cari într'ăastă țară, nu ca niște vrăjmași, ce tocma ca oameii noștri de țară, frumos și pre înucetă s'ău purtat, și, iarăș, cându a fost voia noastră, den țară aș eșit. Pre cari mare mărturie, dăm și noi această carte a noastră în trăg în Iași, cându aș înblat aș de la Adamă 7161 (=1653), luna Aprilie — dzile, să știe².

Io Gorghi Ștefanu Vevoda (pecete mică).

(Pecetea Mitropoliei și a episcopilor de Romau, de Rădăuți și de Huși).

(Colecția de fotografii a Acad. Rom.)

XLIII.

† Io Gheorghie Ștefanu vevoda, bj. mlst. gspdrii zemli moldavscoi, прѣкѣзлюбленом и срдчномъ братѣ нашѣмъ ІѠ Костандин Шербан вевод, еж. маст. гспдрю земанъ влахискон, много живот и здравіе въ гсда бга жылает гспдети.

Ciustită cartia Domniei Tale, iubite frate, scrisă otă Av. 14, de la mâna aprodului Domniei Tale cu ciuste amă luată Av. 16, și foarte cu dragoste amă cetit și pre amărutul amă înțalesu de toate căte ne aș scrisu Domnia Ta. Dat-amă laudă milostivului Dumuedzău, înțelegăndu pentru bună săuătatia Domniei Tale. Pentru care lucru însămuedzi Domnia Ta, cum în căr-

¹ Adecă : în numele lor.

² E vorba de intervenția trupelor lui Rákóczy pentru izgonirea lui Vasile Lupul, „cel de țară supărător, cu numele vevod, iară cu făptura vrăjmaș“. Abia așezat în domnie, Gheorghe Ștefan trebu să plece înaintea lui Vasile, adus înapoi de Cazaci (Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCXLV și urm.). Actul e dovada care trebuia înfățișată Porții. E extrem de interesant și prin aceea că nu mai avem altul românesc din această d'ntăiu stăpânire.

file ce Ț'au adusŭ sluga Domniei Tale de la dumnealŭi hatmanulŭ cĂzĂcescu¹ au scrisŭ Domniei Tale canŭ cu bĂnuialĂ, — carea ŝi bĂnuiala o ĂnĂliasĂmŭ dintru cartia Domniei Tale. De care lucru, iubite frate, ce omŭ sĂ mai dzicemŭ altĂ, n'a <vemŭ> (*rupt*); ce vedemŭ cĂ acmŭ au stĂtutŭ Țumea totŭ Ănŭ menĂunŭi ŝi 'nŭ pur <tare> de zarve, cĂ ŝi Ăcasta nu-Ă altĂ fĂrĂ numai iarĂ unŭ ni <micŭ> cu gurŭ amarĂ ŝi reale. SĂ vorŭ fi alergatŭ ŝi pre acolo c <u gurile> ceale reale, ŝi ei iarĂŝŭ, fiindŭ neŝte oamenŭi ĂndatĂ prepuitoari, au ŝi luatŭ Ănŭ samĂ. FacĂ ce ŝtie, cĂ Ăntr'altŭ chipŭ nu ŝtimŭ cumŭ le vomŭ dzice. IatĂ, fiindu purcesŭ Daneilŭ² de cĂteva dzile de aicea, gĂtat-amŭ unŭ omŭ alŭ nostru trimisŭ pĂnĂ acolo la locŭ, ŝi amŭ scrisŭ ŝi la Danielŭ o carte ca aceia pentru rĂndulŭ acelorŭ mĂrzaoŭi. Cumŭ Ăi avutŭ Domnia Ta destulĂ supĂrare³ ŝi 'nvĂluialĂ cu dĂnŝii pĂnĂ a sĂ porni, creademŭ Domniei Tale, cĂndŭ ŝi noi preste mĂsurĂ supĂrŭ amŭ avutŭ pĂnĂ amŭ pornitŭ pre unŭi dintr'Ănŝii, de cariŭ amŭ fĂcutŭ ŝtire Domniei Tale⁴, ŝi 'ncĂ mai avemŭ aicea pre Balgi-baŝĂ⁵ ŝi pre altulŭ, BatĂrŭ-aga; iarĂ ŝi aceŝtia cu deŝertŭ nu orŭ eŝi. IarĂ ŝi acei Ăgŭ ce au mĂrsu de aicia, adevĂrŭ cu destulĂ chel-tuialĂ i-amŭ pornitŭ, iarĂ dacĂ au mĂrsu acolo la hanulŭ, foarte au fostŭ cu bine ŝi multŭ au fostŭ nevoitori cu bine, precumŭ sĂ⁶ ŝi adevĂrisĂ, ŝi MĂriia Sa hanulŭ ĂncĂ multe cuvinte bune ŝi de bine Ănŭ partea noastrĂ au arĂtatŭ, ŝi sĂ aratĂ foarte cu 'ndemnu bunŭ spre folosulŭ nostru⁷. ĂntĂiŭ ŝi pentru Ăcasta cu oile ce au pe-

¹ Bogdan HmilniĂchi.

² E vorba de cĂlugĂrul Daniil de la Muntele MĂslineilor, Ăgent suedez Ăn 1656-7, pe lĂngĂ domnii noŝtri, „Dominus Daniel abbas“, „Dominus Daniel graecus, abbas, nobilis ateniensis“, ori, cum iscĂleŝte la 18 August 1657, „Daniel Oliveberg“. ErĂ de naŝtere atenian. Vezi asupra lui Hurmuzaki, IX, pp. 74-6, 86-7. Cf. ŝi PrefaĂa la volumul X din aceeaŝi colecĂie, pp. IV-V. La 8 August st. v., el scriĂ din Iaŝi despre zvonul de moarte al lui HmilniĂchi, care fĂgĂduise a stĂrul pe lĂngĂ Muscali Ăn vederea pĂcii sau, dacĂ nu se Ănvoiesc, a-i atacĂ; el adĂugiĂ cĂ TĂtarii au fost rĂu prĂdaĂi de Cazaci (Ăn aceeaŝa scrisoare a se citi „Transylvanisque“ Ăn loc de „Triusque“). E vorba ĂncĂ de patru coloneli prinĂi Ăn Tataria, pe cari Daniil nĂdĂjduiĂ sĂ-i rĂscumpere cu banii Moldoveanului.

³ Sus: rĂtomŭ.

⁴ E vorba de acei cari oferiau prinĂi de rĂscumpĂrat din campania lui RĂkĂczy Ăn Polonia, la care participaserĂ ŝi trupe romĂneŝti.

⁵ StrĂngĂtorul peĂhe-ului de miere al Moldovei.

⁶ Orig. ŝi sĂ.

⁷ Hanul, biruitor al lui RĂkĂczy, erĂ Mohammed-Ghirai.

trecută boiarii nevoe, ne au dzisă să nu cumva să dămă ceva, macarū să și închidă pre boiarī și să facă ce orū vrea, iară a da, nemică să nu dămă, până orū merge și cărțile lui la veziriulū. De care lucru au și gătatū pre hăznatariulū¹, pre Baeramū-Cazi, și au scrisū cărți la veziriulū pentru noi cu aceaste ț<ă>rū nemică să nu ne rușeiască. Hanulū acmū gioi, înū 13 a lui Avgostū, au trecutū <pe la> Măiacū², iară astădzī socotimū noi să fie la Dașovū³, iară Bairamū-Cazi haznatariulū au trimisū pre unū Tătarū alū său cu cărțile acealea ce au scrisū hanulū și aga la veziriulū, să ni le ducă la noi, să le vedemū și să luomū izvodu de pre cărți, să tritemū izvodulū la boiarī la Țarigradu: de n'orū grăi și dinū gură precumū scriū cărțile, atuncea să nu creademū cuvântulū lorū; și elū va aștepta acia la satele hănești⁴ până-ī va merge omulū lui de aicea, acesta ce vine cu aceale cărți, carele vine împreună cu boiarinulū nostru, și va sosi astădzī sau până demeneaață. Ravașulū ce țău trimisū dumn<e>tale acelū vameșū alū Domniei Tale, cetitamū izvodulū: arătū Domniei Tale cumū de câteva i să adeverează cuvintele. De acela lucru, iubite frate, nu-ī într'altū chipū, ce-ī de credutū aceastea cuvinte, că multe au ei asupra noastră urdzite înū inimile lorū ceale rale; ce numai milostivulū Dumnedzăū iaste milostivū, de ne trăiaște înaintea acelora gândurī reale a tuturorū; iarū, cu dreptulū, noao ne trebuiaște a ne căuta lucrulū de timpuriū cumū să cade, că ce-ī socotitū mai de vreme, totū iaste și mai nemeritū.

Și mai scris-amū cătră Domnia Ta, iubite frate, urdzindu-să de la acestū căine de vezirū⁵ atătea fealiurī de amestecăturī asupra noastră, și socoteaște Domnia Ta că toate câte și să laudă, totū cu putearea Tătarălorū să laudă, iară ei, alesū Turciī, acmū, această dată, de ostitū⁶ într'aceaste părți pare-mi-să că n'au puteare, ce numai totū cu mână altuia vorū să prindză foculū. Și pre boiarī⁷ cându i-au fostū mustrândū veziriulū înū divanū și li-au fostū <zisū> că a porunci unū cuvântū

¹ Khasnadar, cămărașul de „haznă“.

² La gura Nistrului. Vezi Iorga, *Studii asupra Ohiliei și Cetății-Albe*, București 1896, pp. 12, 19, 187, 219, 254.

³ Oceacovul.

⁴ Lângă Căușani. Ele aveau în fruntea lor, mai târziu, un hatman creștin.

V. *Ohilia și Cetatea-Albă*, p. 261.

⁵ Erā Chiuprului cel bătrân: Mohammed.

⁶ Oștit.

⁷ Capuchehaielele Moldovei.

hanului, și a trimite Buğacul d(e va face) țărălor rău și multe ce au fost dzicându, totu cu lauda Tătarăloru le arată, iară nu cu pașea de Silistra¹ sau cu altul. Că iată și putearea pașei o vădzum că nu să arată cu atăta puteare, ce c'unu lucru foarte pușin, 500, 600 de oameni; iară, să dzicem să fie, la cea de apoi, putearea lui și 5.000, 6.000 și 10.000, dară totu de aceeaia puteare a lui n'amă gândi, și amă hi noi neferiți înaintea lui, iară loru toată fala le iaste, alesu într'aceaste părți, pentru Tătari. De care lucru, iubite frate, mai dzis-amă cătră Domnia Ta, de vream ce hanul vedem că arată cătră noi voe și cuvântu bun, ne trebuiaște să ne apucăm tare de poalele hanului, cu amândoa mănule, că fără de voia lui într'aceaste părți nemică nu voru face Turci. Adevăr, și cu cheltuală de va fi, iară totu ne are hi mai sprejenială multă cuvântul hanului. Că socote, frate, că acm iată eșiră unu vărvi mare: mai sintu ei mai oameni decâtu toți. Și să dzicem: și dreptu iaste Liașiloru fiindu dată credință; socoteaște Domnia Ta că să dusără cu toți pentru Leași și să înfundasă într'unu locu în care, de are hi fostu o socotială bună, are hi petrecutu smentială mare². Și socotim și cu noi, de câte ori ș'au grăit, totu au făcutu; de câte ori au dzis că ori trimite și la Tarigradu cu pără pre Lupulu, au trimis, și nice odată (den) cuvântu nu ș'au eșitu, și acm au fostu dzicându că: n'amă datu cuvontul nostru³ în pierdzare, nice pentru toată lumea. Iarăși socotim, iubite frate, că, de n'om apuca timpuriu pre hanul cu rugămente, Turci, orice are vrea a lucra, cu Tătari are căuta să lucrează. Ce de acestu lucru, iubite frate, precum va fi și socotiala Domniei Tale, să avem știre, și fără zăbavă. Iară de pașea, precum dzicem și mai sus, mai pușină grijă ne-are fi, — că înaintea pașei pare-mi-să că n'amă dosi. Mai bine să ne mă-nance căini pământul nostru decâtu pre alte locuri streine să izidim. Iată și acm adunându-să pașea cu hanul, mainte făcea cuvântu iarăși din Tătari marghioli⁴ și dzicea cum, hanul dacă să va aduna cu pașea, de acoloa nu știu cum să va rumpe lucrul, și întrebam și noi: Măria Sa hanul trece în curundu?, iară ei

¹ Păzitor al Dunării întregi, în acest timp.

² E vorba de lupta cu Gheorghe Bákóczy al II-lea, care e descrisă de Kemény, tradus și în românește de un contemporan, probabil tocmai pentru Gheorghe Ștefan. Vezi Hurmuzaki, XV, p. 1268 și urm., n^o MMCCLVIII.

³ Adecă al Tătarilor.

⁴ Intriganți.

dzicea că nu să știe ce va vrea pașea, că putearia-î dată în mână pașei. Iată și acestu Batărū-aga ce iaste aicea, aceastea le dzicia, că iaste și elū foarte preste samă marghiolū și amestecătorū răū, iară, daca s'aū înpreunatū cu pașea, nice 2 ășurī n'aū șădzutū înpreună și s'aū și despărțitū : hanulū aū purcesū înū cale-și și pașea iară înnapoi spre Cetatea-Albă, aū uude va fi acmū. Ce să cunoaște că nu foarte caută de cuvintele pașei, ce totū înū voia lorū mai iaste. Er<a> aicia și cestū șoimarū turcu: fiindū atâtea valurī, s'aū tāmplatū de <aū> fostū zăbăvitū aicea; ce aū fostū înpreună cu acestū Batărū-aga de mul<te orī>; ce, fiindu nnu omū răū și amestecătorū, multe ș'aū fostū băgându... și aū fostū dzicându cătră șoimarū: nu vādu Turciī poate hi,... caută să vadzā că aceaste țărū aū fostū într'nnū gândū răū, și ei aū fostū <în>chinându țărāle altora; acmū că ce-ī lasă? Decī șoimariulū ne era priiatenū, ce ne spunea precumū știmū că le va spune și Domnieī Tale. Ce, fiindū acesta Batărū-Āga unū omū răū și amestecătorī, pentru acēa dzicea că nu să știe treace-va hanulū curundū, că-ī putearea înū mână pașei. Dară eu așia socotescū: să cădemū de cu vreamē la poala hanulū; iară precumū veī socoti și Domnia Ta, cu 'nțālepēunea Domnieī Tale, să avemū știre.

De spre partia Căzacilorū, încă pān' acmū nu s'aū așădzatū capulū cine va fi. Iară, precumū spune dumnealū Săbeșū Frianțu ¹, carele să duseasā cu solulū șvedū ², alaltăerī, Dumeneacă, 16 Av., aū sositū aicea, ce și oasāle hatmaulū tocina într'ačastāși dzi ce aū sositū dumnealū aicea le vorū fi îngrupatū. Și totū iaste nediajde să fie hātmauiia totū pre fičorulū hatmanulū ³ și Bihovschi ⁴ să fie totū purtătoriulū trebilorū, ca unū cobernatorū: fost-aū destule amestecăturī și 'ntre dānșū ⁵, iară așea i s'aū părut pre aceștea să să așeadzā lucrulū la Măriia Sa la craiū, fiindū sluga Domn<nieī Tale> Pātru Diiacū ⁶ acolo,—omulū nostru pre cine amū

¹ Sebessy Ferencz, trimes ardelean.

² Daniil călugărul.

³ Iurii, cu privire la care v. Iorga, *Ucraina moldovenească*, l. c., p. 347 și urm.

⁴ Wychowski, *pisarul hatmanului*. Cf. și *Lettres de Pierre des Noyers, secrétaire de la reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague*, Berlin 1859, p. 18. Pentru împrejurări, *ibid.*, p. 345 și urm.

⁵ După moartea lui Bogdan Hmilnițchi.

⁶ Pare a fi Ardeleanul Petru Budai Diacul, despre care vezi Iorga, *Istoria Romānilor din Ardeal și Ungaria*, I, pp. 259, 261.

avutū acolo, iaste și omū canū tănărū—, ce așea cumū Măriia Sa craiū n'aū prealungitū voroavele, și fiindū Măriia Sa craiū și canū boliaçū. Iară dintru Pătru Diiacū să fie înțălesū cumū Șveții iară să fie înpengăndū pre Leași; ce noi dincoace, diuū susū, fiindū cu Leași nu foarte înū prietenie, nu prea putemū prinde vești; iară acmū aū începutū a pleca și ei: să miargă ai noștri la iarmaroace, pentru să să hrăniască și ei; ce de acmū să vorū deșchide căile curundu. Iară, precumū va fi înțălesū Pătru Diiacū, poftimū să avemū știre și noi. І акъи гспдрти съ бгом, амин. Из Мс, Ав. 18, lt. 7165 (=1657).

Io Gorghii Ștefanū Voevodū.

† Прѣкъзлюбленом и срдчном брата ншѣмѣ Іу Квстандин Шербан коевод, еж. млстїєю гспдарю земли влахнскою чсти вѣдати¹.
(Aind.)

XLIV.

† Io Mihailū Radulū voevodū i gsdnū пишѣм гвдсми воао, cetățeanilorū dela Clujvarū, здравн. Să căutați că acia vorū veni sluga domnii meale Cortū comisū și cliuč(er); ci să aveți a-ī lă-sarea să între fu cetate să cumpere cu banī păine, făină, orzū și altū ce va mai trebui domnii meale. Ci să nu-ī opriți, nič să aibă altū valū. И сам реч гсвдми. Пис. септ. д., лт. 7167 (=1658)².

(Pecete cu vulturul arhiducal cuprinzând stema munteană, între doi lei; legenda: Ioannes Michael...)

(Cluj.)

¹ Alte scrisori românești ale lui Gheorghe Ștefan (1656-1657), în Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 50 și urm.

² Pentru tot ce privește pe Mihnea care-și zicea „Mihail Radul“, imitând pe Mihai Viteazul (va fi citit opera grecească a lui Stavrinou despre erou), vezi Iorga, *Steagul lui Mihnea-vodă Radul*, în *Analele Academiei Române*, XXXVI, p. 529 și urm. Acolo și tratatul său românesc cu Gheorghe-vodă Ghica (p. 537 și urm.). Scrisoarea lui Mihnea e din campania lui ardeleană, alături cu Turcii. — Vezi Iorga, *Studii și documente*, IV, pp. CCXCIV-V. — O altă scrisoare a lui, către Rákóczy (29 Septembrie 1659), *ibid.*, pp. 57-59, n° LIV. Altă iscălitură a lui, în Iorga, *Socotelile Brașovului*, în *Analele Academiei Române*, XXI, p. 212.

XLV.

† La dumneata căpitanu Ionașco sănătate pohtescu dumitale. Alta, facu știrea dumitale, cându amu venitū aciia la tăbarū (=tabără) amu luatū caī de olacū, și m'amū turnatū, iarū niște Turci i-au tămpinatū și i-au luatū de olacū. Iarū dumneata să mergi la celibiulu, să te închinī cu sănătate dela mene, și să ceri dumneata să-ți dea omulū dumnealū, și să meargă împreună cu Savulū, la cene-și va cunoște, să-ī scoțā. De acasta facū știrea dumnetale. Să fiī dumneata sănătosū.

Alū dumneatele frate de bine voitorū
Dumitrașco căușū¹.

(Arhiva Ungariei din Budapesta).

XLVI.

† Io Dumitrașco Catacozino
voevoda, bj. mlst. gspdriū zemle moldavșcoī.

† Luminatulū prințipū Apafi Mihaiū, dinū mila lui Dumnedzāū craiulū Ardialulū și domnulū parțilorū Țărāī Ungurești și șpanū mare Săcuilorū, alū nostru vecinū de aproape, de bine voitorū, multā sănătate și viață îndelungată îți poftimū de la putiarniculū Dumnedzāū să-ți dāruiascā. Pricina trimeriī noastre cătrā dumneata nu iaste altā, fără numai întâiū cercetāmū ca să știmū de a dumnetale bună sănătate, cu caria milostivulū Dumnedzāū pururia să te dāruiascā, — așia poftimū. Iarū, de spre alte, pecumū sintu tămplările aciia, înū țara noastră, megieșeaște însămnāmū Dumnitale ca să știī: cu mila lui Dumnedzāū și cu putearia cinstitulū împăratū, pe nepriateniī împărăției și ai noștri cu Măriia Sa Calga-sultanū și cu alți patru sultanī lângă dānsulū, și cu oastia putiarniciī împărății și cu ai noștri slujitorī, pe toți i-amū rășchiratū dinū țarā și i-amū scosū, și ni-amū așădzatū la scaunulū nostru aciia, înū lași. Decī cu acastā datā megieșascā cercetare facemū cătrā Dumneata, poftindu pe Dumneata a ști pentru unū credinșosū boiarinū alū nostru, anume Mironū Costānū vorniculū celū mare, carele de noi aū fostu trimisū oare cu

¹ Așez această scrisoare tot în 1658, fiind vorba de oști românești în Ardeal. — Totuși un cunoscut căpitan Ionașcu era în oastea lui Radu Șerban, la 1603; *Studii și documente*, IV, pp. xxiv, cxv.

ce prilejū ca sǎ poată răzbate până la dumnealui hatmanulū Su-
beschie¹, cǎndu eramū pe la Galați, și câteva dzile aū trecutū, și de
dumnealui până acmū nicū viaste n'amū luatū, fără numai cǎtū
știmū cǎ, neputāndu triace pe aiuria, aū nǎzuitū și aū venitū sǎ triacǎ
prinū țara Dumnitale; și noī, neștiindu cǎ-ī va fi calia pre acolia,
carte la Dumneata nu i-amū fǎcutū. Ce poftimū pe Dumneata, oarece
veaste veī avia și cumū veī ști de acelū boiarinū, cumū mai de sirgu
cu acestu înblătorū² sǎ avemū știre. Iarǎ sǎ nu gāndești Dumneata
c'aū înblatū într'altu chipū, ce cu știria noastră iaste trāmisū.
Așijderia poftimū pe Dumneata, ce veī hi avāndu vești de spe păr-
țile dinū susū, de toate sǎ avemū știre. Iarǎ, de spe parțile noastre
ce sǎ vorū înnoi, dupre datorii megieșiei pururia veī avia Dum-
neataa de la noī știre de toate. Și dupre ačasta ce ne vomū mai
așādza, vomū gǎta unū boiarinū alū nostru solū și-lū vomū trimite
la Dumneata cu cinste, cumū sǎ cade, precumū iaste običaiulū. Și, cu
atāta sǎvārșindu, mila putiarnicului Dumnedzǎū fie cu Dumniata.

Înū Iași, vlto 7182 (=1674), Ghen. 19.

Alū Dumnetale de bine vōitorū și vecinū de aproape:

Io Dumitrașco Voevoda.

Luminatului prințepū Apafi Mihaiū, dinū mila lui Dumnedzǎū
craiolū Ardialului și domnulū a parților Tǎrǎi Ungurești, ispanū
mare Săcuilorū, alū nostru vecinū de aproape, *чснною и съ много
запакіе да ти сѣ*³.

(Arhiva Ungariei din Budapesta).

XLVII.

Prea-luminatului milostivului și creștinului domnu Mihai
Apafi, denū mila lui Dumnezeū Ardealului crai, parților Tǎrǎi
Ungurești domnu, Săcuilorū șpanū, ca unū milostivū domnu, cu
slujbǎ ne închināmū.

† Rugāmū pre milostivulū Dumnezǎū sǎ dǎruiascǎ Mării

¹ Ioan Sobieski.

² Curier.

³ Cf. Hurmuzaki, XV, p. 1355, n° MMCCCLXXXIII. — Pentru prǎdăciunea
Tǎtarilor Cronica atribuitǎ lui Nicolae Costin, în *Letopisețe*, II, ed. a 2-a, p. 110,
sau C. Giurescu, *Letopisețul țării Moldovei*, pp. 66-7. — Cf. povestirea din *Studii
și documente*, IX, pp. 159-161. — Scrisoarea cuprinde și o însemnatǎ întregire la
biografia lui Miron Costin. În aceeaș fotografie apare și sfârșitul altei scrisori a
aceluiaș, cu data de Iași, 718—(rupt).

Tale bună pace și sănătate întru mulți și fericiți ani, denpreună cu totu cinstitū sfatulū și țara Mării Tale. Facemū știre Mării Tale lucrulū tāmplării noastre, carele ne ajunse în țara noastră: fiindū domnulū nostru la oaste, Gligorie-vodă, la Hotinū, cu Huseinū-pașa, după porunca înpărăteaască, fiindū venirea hatmanului leșescu cu toate oștile leșăști, fu biruința hatmanului, și Huseinū-pașa, cu oăți Turci putu scăpa, trecut-a pre podū și aū întratū în Cameniță, iarū domnulū nostrn, cu câte oști rămaseră de nu periră, fi cuprinse hatmanulū, și, ca unū creștinū, făcu milă cu dinșii și-i slobozi pre toți, și pre domnu denpreună. Decī Gligorie-vodă slobozi oștile de veniră în țară, și Măriia Sa mearse la înpărăție, la veziriulū celū mare, și-lū priimiră cu ertăciune; și ne trimise Măriia Sa carte scrisă la Noem. 19 zile, și ne scrise și chehaiaoa veziriulū pentru venirea Mării Sale de acolo la veziriulū, întru carea l-aū priimitū și i-aū făcutū ertăciune; și ne poruncește să căutămū de trebile țării, carele ne sântū poruncite de la înpărăție: anume orzure, făină de grăū, miare, čară, untū și altele încă multe. Și după aceastea iarū încă ne mai veni o carte de la Gligorie-vodă, scrisă la Noem. 24 de zile ale călindariulū celū vechiū, întru care carte ačasta și în cea dintăi totū într'unū chipū ne scrie, cumū iaste domniia pre seaama Mării Sale și peste scurte zile va fi și viitorū în țară, cu rânduială înpărăteaască și cu oaste turéască, să fie la Focșani pază de spre Leași, înpreună cu Dumitrașco-vodă, domnulū celū nou alū țării Moldovei; și alte învățături multe ne poruncește de spre partea înpărății, precumū ne porunciia și chehaiaoa veziriulū. Și pre ačasta ne aflamū noi cu grijă ca să umplemū poruncile. Iarū, mai nainte de aceaste, până ce nu era sositū încă Gligorie-vodă la înpărăție, fost-aū trimisū veziriulū la Duca-vodă ca să meargă să-i dea domniia, precumū și la noi trimisease cărți ca să trinitemū cățiva boiari acolō, la înpărăție, și să aleagă denū boiarii țării noastre unulū dintr'ânșii să-lū facă domnu. Decī noi nu trimisemū, că știamū că domnulū nostru Gligorie-vodă iaste mergătorū la înpărăție. Mai pre urmă ne scrise și capicheaiialele, deaca de vreamē ce iaste Măriia Sa viitorū, să nu mai trinitemū ničunū boiarū, că, mergândū Măriia Sa, domniia iarū va fi pre Măriia Sa; iarū, cândū fu acumū mai pre urmă, auzimū că Măriia Sa Duca-vodă iaste la Rușciucū, dereptū Giurgovū, și vine dereptū la București. Decī noi, auzândū acealea, întrămū la grijă mare, și ne deademū în-laturī, și trecemū

aici, în țara Mărie Tale, până se voră vedea lucrurile de acolò cumă se voră așăza.

De care lucru ne rugămă Mării Tale, ca unuî domnu milostivă, de vreme ce ne scăpămă cu viața noastră aici, în țara Mării Tale, precumă și mai denainte vreme părințiî noștri și moșiî, strămoșiî noștri de multe ori ș'aă scăpată capetele în țara ačasta în vreme de primejdie, și aă trăitū suptū scuteala și mila crailoră, și pre noi astăzi aceeaia vreme ne-aă ajunsă, și cădemă cu rugăcune la mila Mării Tale cea crăiască, să avemă și noi astăzi milă și scuteaală de Măriia Ta, ca de la unū craî creștină și milostivă, să facă Măriia Ta milă cu niște striinī ce săntemă astăzi înstriinași denū țară și denū pământulū nostru.

De veî cunoaște Măriia Ta că vomă putea trăi întru țara Mării Tale, și suptū scutința și apărarea Mărie Tale și unde veî socoti Măriia Ta unū locū de traiulū nostru, ne veî face Măriia Ta și o cinstită cartea a Mării Tale, unde ne se-a întânpla a lăcui, să trăimă cu pace, și, iarăși, cândū ne se-aarū întâmpla a eși denū țara Mării Tale, să eșimă cu pace, fără de nicio zminteaală. Iarū, de veî socoti Măriia Ta că nu ne omă putea odihni aici, în țara Mării Tale, că vomă avea și noi niscare vrăjmași, și nu știmă și cine se va așăza în țară a stăpăni, și voră fač<e> supărare Mării Tale, și voră îndemna și pre Turcī¹ de voră supăra pre Măriia Ta, și ne voră ceare fără de voe a ne duce în țară, ne rugămă Mării Tale ca unuî craî milostivă, după înțelepciunea Mării Tale, să avemă răspunsu. Că noi în nădeajdea și în mare mila Mării Tale anū plecată capulū aicea, la dăstoi<ni>ciia Mării Tale.

De ačasta ne rugămă Mării Tale, și milostivulū Dumnezeū celū putearnicū să umbrească pre Măriia Ta cu bună pace și să-

¹ Pentru înfrângerea Turcilor la Hotin și trădarea amânduror domnilor, Ștefan Petriceicu din Moldova și Grigore Ghica din Țara Românească, v. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 161 și urm. Pentru speranțele lui Ghica și înlocuirea lui cu Duca-vodă, Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. CXXI și urm. Cf. *Istoriile Domnilor Țării-Românești de Constantin Căpitanul Filipescu*, ed. Iorga, București 1902, pp. 181-182: „Iar boierii au trecut în Țara Ungurească la Sibii, anume aceștia: Gheorghe banul, Stroe vornic, Ivașco logofăt, Hrizea vistier, Neagoie banul Săcuianul, Ilie armaș, Pârvul Fărcașan, Hrisoscul vătaf, și mulți boieri mehedinți au fugit în Hațag“. Altă povestire în *Cronica Ludesului*, *Magazinul Istoric*, V, p. 13. — Socotelele Sibiului (Analele Academiei Române, XXI, p. 285) arată pe boieri viind pe la 25 Decembre st. n. 1673 în Sibiu și plecând spre Alba-Iulia, cu Kovács Pál și Kis György, la 27.

nătate, întru luminată și slăvită crăia Mării Tale, în mulți și norociți ani, amină.

Руск Dech. 4 dni, lt. 7182 (=1673).

Plecați și ca niște slugi mai mică ai Mării Tale:

Gherghe Băleanulă, Stroe vornic¹,

Ivașco logofăt² i Hriza vistiar³.

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

XLVIII.

† Ală nostru bună priiatenă, dumneală Iliiași Gherghe craibirău, dumitaale închină cu bună sănătaate, și poftim de la milostivulă Dumnedzăă această puțină scrisoarea a noastră să aște pre dumneata cu sănătaate. Cătră această facem știre dumitale: iată că am trimisă cești oameni ai noștri într'acolo, cari să ne cumpere ceva vită de triaba casii noastre, fiind și noi lipsiți și scăpați de vită, de aciaste răscoale⁴ ce-au fostu în țară la noi. Decă, neștiindu oameni noștri rândulă într'acolo, poftim pre dumneata de un omă a dumitaale, să dai dumneata să margă cu oameni noștri..., de voru știe vită vândătoare, și pre la țarguri să cumpere a înc... 'n afară, iară pentru ostiniala ce va face omulă dumitaale d... oameni noștri, nu-și va hi de la noi în dară, ce-și vomă plăti... Și poftim pre dumneata... -ți hie dumitaale..., iară în... să nu-și... pentr'acesta lucru... de va hi totă... pre sama dumisale doamni... Lazară Iștioană, poftim pre dumneata să fi dumneata nevoitoră, să n'abă dodeială. Iară noi încă, ce va hi pofta dumiloră voastre într'acoaci, omă hi nevoitoră să slujimă dumiloră voastre.

Și am trimisă dumitaali trei coși și gumătaate de postavă supțire, de o dulamă, ce, de cumă s'au tãmplată, poftim pre dumneata să priimești dumneata, tãmplându-ne și noi acmă la țară. Ce, de cumă s'au prilejită, dumneata veți primi, fiind și noi această dată la țară. Și de altă ce va hi pofta dumitaale într'acoaci,

¹ Leurdeanu.

² Goleșcu.

³ Popescu.

⁴ Înțelege războiul turco-polon, purtat pe pământul Moldovei.

omū sluji dumitaale. Ačasta poftimū pre dumneata. Și să fii dumneata sănătoșu.

✚ Cucutianī, Septemyrie 13.

〈Alū dnmit〉ale de bine voitorū Toaderū 〈Cantacuzino〉 bivū vist., mă închinū dumitale.

〈La alū nos〉tru bunū priiatinū, dumnealū Ili〈ia〉șū Gherghi, crai-birăū, cu bunā sănătaate să să dea¹.

(Cluj.)

XLIX.

Copia inefiziției saū dovedirei cu jurământū pentru pricina banilorū care aū luatū prințipulū Ardealului, alū doile Racoți Gheorghie, de la domnulū spatariulū Țărăi Rumănești, dinū orașulū Sibiuluī, adecă talerī mie treizeci, dentru care jumătate aū opritū pă sama sa, iarū altă jumătate aū dat-o pă sama lui vodă dinū Țara Rumănească, care aū fostū pă acea vreme. Însă dovedirea ačasta și întrebarea s'aū făcutū după obicei cu jurământū, dinū porunca prințipului Apafi, la anulū 1680, Dechem. înū treisprezece, de spre partea cinstitei jupănease Bnițești Mara², soției prea-cinstitului dum. Secheli Laslo de la Boroșu-Ieneo.

PP. Intrebare:

Știī precumū craiulū Ardealului, alū doile Racoți Gheorghie, ca să fie luatū bani spătariulū Diicului, care aū fostū la Matei-vodă ghegeneralū saū velū spatarū³, dinū Sibiū, și cătă sumă de banī, și prinū cine i-aū luatū și înū ce chipū, pentru care pricină? Cu puterea saū într'altū chipū? De ačasta iaste ceva poruncă și cfitanție saū altă carte de mărturie? La a cui casă și cătă sumă de banī aū fostū? Și înū ce felū aū fostū puși? Cine și care arū mai ști de lucrulū acestū cevașū?

Marturū de'ntăiū, înțăleptulū și cinstitulū Criștofū Calmanū, cetățanū dinū Sibiū, de patruzeci și patru de anī, sorocitū și în-

¹ Pentru Toderașou Iordachi Cantacuzino, v. mai sus, nr. XXVII, unde și mențiunea aceluiaș „Iliăș Gheorghie“.

² Mara Buiceasca, fiica Diicului Buicescul. Vezi mai departe.

³ Pentru Diicul, fiu și el al unei Mara, din Brâncoveni, v. Iorga, *Răscala Seimenilor împotriva lui Mateiu Basarab*, în *Analele Academiei Române*, XXXIII, p. 205 și urm.

trebată, așa mărturisește: Eă, într'acea vreme, fiindă la logofeția saă canțilaria cea de Curte, știă adevărată precumă, la întrebare numitulă crai, ală doile Racoți Gheorghie, treizec de mie de taleră aă spătariulă Diiculă de aici, dină Sibii, prină cămărașulă saă comorniculă anume Chiover Gaboră, aă luată, și voră fi de atunci vre o doaăzeci și șasă de ană. Înă ce feliă și pentru ce pricină s'aă luată acei bani, eă nu știă, dară încășă amă auzătă de la însușă spatariulă Diiculă că să jeluia, zăcândă căi bani i-aă luată craiulă Racoți Gheorghie de la casa lui Herșelă Ianoșă, care casă o stăpănește acumă Vaida Petru, care pe acea vreme va fi fostă sălașu spătariulă Diiculă.

Ală doile mart<ură>, înțeleptulă și cinstitulă Vaida Petru, cetățană dină cetatea Sibiiului, omă de patruzec și șasă de ană, sorocită, jurată, întreată, mărturisește: Eă, fiindă tineră pă acea vreme, nu amă avută grija lucrurilor ca aceste, dară știă că la casa maica-mea, Herșelă Ianașoae, aă avută ună boiară o ladă lungă; dară ce aă fostă într'ansa și cine aă dus-o, eă nu știă. Dară atăta știă că s'aă luată lada. Casa maică-mea n'aă fostă de sălășluită boiariulă aceluia.

Ală treile mart<ură>, înțeleptulă și cinstitulă Vaida Gașpară, cetățană dină mai susă numita cetate Sibiiului, omă ca de cinzeci de ană, jurată și întrăbată, așa mărturisește: Eă adevărată știă și imă aducă aminte precumă, la întrăbare, mai susă numită craiulă, ală doilea Racoți Gheorghie, aă luată jumătate, iară altă jumă<tate> a baniloră spăt. Diiculă s'aă luată și s'aă dusă la vodă care aă fostă atunci înă Țara Rumănească, — care bani aă fostă puși de spăt. Diiculă la casa maica-mea, adecă la casa Herșelă Ianoșoae. Atunci aă fostă și dumneală Budaă Petru Bălgrădeanu¹ de față, precumă imă aducă aminte, de spre partea lui vodă dină Țara Rumănească rânduită; comorniculă saă cămărașulă lui Racoție Gheorghie craiulă încă aă fostă acolo. Bani s'aă numărată prină Grecă negușitoră, precumă aducă aminte. De atunci voră fi vre-o doazeci și cinci de ană. Și așa știă eă că acei bani nu i-aă luată craiulă cu judecată, ci înă sălă. Cândă s'aă dusă bani, amă auzită aceste cuvinte dină² cămărașulă: laudă fie lui Dumnezăă că l-aă învățat de mai multă nu va vinde țara. Căță sumă de

¹ Vezi mai sus, notele la nr. XLIII.

² Adecă: de la.

bauî va fi fostû, uu ştiû, uumaî atăta ştiû că aû fostû suma prè-
mare, că toată zua până îu sară s'aû uumăratû, şi Greci care uu-
măra fucă era mulţî.

Alû patrarea mart<urû>, strajuiculû Gligorie Tergovişteauulû,
care şade înu satulû Gura Răului, fuû scauuu Sibiulû, fuû varmegia
Bălgradulû, omû ca de şaptezeec de aû, juratû, îutreatû, aşa
mărturiseaşte: Ştiû cumû că ce aû avutû spăt. Diiculû la Sibîi,
bauî şi altă averea toată, cu poruoca craiulû, alû doile Racoţi
Gheorghie, s'aû luatû şi s'aû dusû, şi bavi s'aû îupărţătû îu doaa:
jumătate s'aû luatû pă sama lui vodă şi o parte aû rămasû craiulû,
precumû amû auzătû. De ačasta jup<ăuû> Budaî Peterû mai
multe va şti.

Care mărturiî priuû uoî auzăudu-să şi isprăviudu-să, le-amû
scrisû şi uoî Mării Tale (adecă craiulû Apafi) cu buuă crediuă,
poftiudû Mării Tale uorocită şi îudelungată viaţă.

AI Mării Tale

plecaşî, crediučoşî şi pururea
slujitorî:

Gheorghie Inţedi¹ şi Gheorghie Ciçoi,
de la cauţalaria sau logofeşia cea mai mare juraşî logofeşî diuû
Curtea Mării Tale, pentru acelea mai susû scrise, ca să să ispră-
vească, cu crediuă auume trimeşî.

Praeseutem iquisitionis copiam ex vero ac iudubitato origi-
uali de verbo ad verbum genuine traductam eidemque originali
per omnia couseuam esse praeseutibus boua fide attestor. Cibiuii,
16-a meisis maij, auno 1746.

Stephauus Bethleui de eadem, caesareae-regiae campestris
bellicae caucellariae trausylvauicae trauslator.

(Pecete mică.)

(Cluj.)

L.

† Διαλαμβάνο ἐγὼ Ἀναστάσις πρόην βησιτήροις, ἔστοντας καὶ ὁ
ἀφανίτης ὁ Σεκοιάσκος νά μας ἦτον σιδρομητής, διὰ τὸν μακαροίτη τὸν
Ἀφαίτη μᾶς δὸν (sic) Δουκα-Βότα, καὶ διὰ τοῦ λόγου μᾶς, καὶ πρότα
καὶ ἥστερα, καὶ πολὲς καλοσίνες μᾶς ἔκαμε, ἥς τὴν ἀνακοίμοισ<ιν>, τὸν

¹ Familia Inczedy e cunoscută în Ungaria.

ἔδóσαμαν δι' ὄλαν τόζον μάλαμα ταινηοὺς χηρός, ὁ ἕνας τραβάγη δράμια διακόσια εὐδομήντα, ἤγουν 270, καὶ ὁ ἄλος δράμια εὐδομήντα πέντη, ἤγουν 27 (*sic*), καὶ νὰ μὴν ἔχη κανῆς νὰ τοὺς τρὶς γηραίψη, μήται ἢ Τόμινα, μίται ἢ μπεγηζαταίδες, καί, ὀπόταις τήχη νὰ δοθοὺν τὰ ἄσπρα ἢς τὰ χεροιά τῆς Τόμινας, καὶ τὸ μαλαμὰ ἢ ἄλη ἠλωασι (*sic*) ἢ Ἐντημότη<ς> τοῦ νὰ τοὺς βαστάξοι, γηὰ τῆ μας ἔκαμε πολὲς καλοσίνες. Καὶ γηὰ τὴν τὸ ἔδοσα τὸ παρόν μου, καὶ ἔνδειξοι, καὶ πάνο καὶ τὴν βούλα μου.

1686, Ἰουλήου 10.

Ἐγὼ Ἀναστάσις πρόην βηστηάροις ἔδοσα τὸ παρόν¹.

(Pecete mică.)

(Cluj.)

Arăt eu Anastase fost Vistier, de oarece ni-a fost ajutător și dumnealui Székely László, pentru răposatul Domnul nostru Duca-vodă, și pentru noi, și mai întâiu și mai pe urmă, și multe bunătăți ni-a făcut; la răposarea <Ducăi vodă> i-am dat brățări de argint, una trage dramuri două sute șeptezeci, adecă 270, și cealaltă dramuri șeptezeci și cinci, adecă 27 (*sic*); și să n'aibă nime a le cere pe tustrele, nici doamna, nici beizadelele, și, când s'ar întâmplă să se dea banii în mânilor Doamnei, și argintul ori alta... cinstit dumnealui să le fie, pentru că ni-a făcut multe bunătăți. Și de aceia i-am dat această mărturie și dovadă, și de-asupra și cu pecetea mea.

1686, Iulie 10.

Eu Anastase fost Vistier am dat aceasta.

LI.

† Mlstiiu bjiu Io Costandinu vovodă и гдѣнь, пнсаχ гсдѣмн voao, slujitorilorū i țaranilorū. Cătră această facū domniia mea înū știre, pe unde să va întâmpla a veni ceștī 2 boiarī ardeleanī, anume Cheminū Simonū i Readea Palū² cu slugile lorū, mergăndū la Ğurġovū ca să-și târguiască ce le sântū trebuin<cioase>.

¹ E vorba de cunoscuta afacere a confiscării în Ardeal, din ordinul lui Apáffy, a banilor trimeși de doamna Anastasia pentru răscumpărarea soțului ei, Duca vodă, prins de războiu în Polonia. Cf. *Istoriile Domnilor Țării-Românești*, ed. Iorga, p. 207 și nota 2, și Hurmuzaki, XV, pp. 1492-3, n° MMDCCOXXV. Anastase vistierul avea grija restituirii lor.

² Kemény Simon și Rhedey Pál.

iară voi să-î lăsați să meargă cu pace; nimen<î> să nu-î bătuiască, nici caii de olacă să nu-î ia, înă ducătoare și înă viitoare. Că așa iaste porunca domnii meale. Только писах гсвдми, Ав. 2 dn., 7213 (=1705¹).

(Monogramă. Pecete mică.)

(Cluj.)

LII.

Dupre sănătăți.

Cartea Mării Tale amă luată cu plecăciune, și m'amă bucuratū de sănătatea Mării Tale, și săntū pururea spre poruncile Mării Tale. Însă îmi poruncești Măria Ta ca să-ți scriū și de priiateniī ceī ce să știū, cumū le mai umblă lucrulū. Pentru care să știī Măriia Ta că negrulū aū grăitū negrulū celū mai mare, și apoī m'aū chematū și mi-aū zisū să le poruncescu să aibă îngăduială de căstă dată, căce încă nu este vreamea. Dereptū ačasta dară aū rămasū ačasta de ačastă dată așa. Iară, precumū văzū și pricepu, vorū să vază întâi la ce sfârșitū să tocmescu lucrurile amăndurorū monarhilorū. Solulū celū nemțescu încășū răspunsu nu ș'aū luatū, și gândulū negrulū celū mai mare trage mai multū spre părțile ceale de afară decâtū către Țarigradū², și, de să va potoli mărșulū³) Moscalulū, adevăratū arată luna să să întoarcă către vulturū, și, de nu să va potoli, încășū multū pohteaste. De căstă dată așteaptă încă să afe adevăratū de suliți, cumū să va amesteca cu samuriī; însă atuncea va părea răū lu Ismailū.

Aceastea aū fostū ale veștilorū de căstă dată numai.

Adevărată copie scoasă după țifră⁴.

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

¹ Acești călători nu sunt pomeniți în Socotelile Brașovului sau ale Sibiului.

² Interesantă mărturisire a gândului adevărat ce avea în acel moment critic Brâncoveanu.

³ În orig. *mărșulū*.

⁴ Pare a fi în legătură cu lucrurile din 1711, arătând hotărârea lui Brâncoveanu de-a aștepta de ce parte va fi biruința. Este și o altă scrisoare nedescifrată.

LIII.

De la divanul Prințipatului Țării Rumânești.

Exelenția Sa gănăralū-feltmarșalū-laitialtū baronū fonū En-
țibergū, în cătă vreme aū fostū comandirū țării noastre, orăn-
duitū de prea-înnaltulū prințipū Coburgu, s'aū arătatū către toți
aī țării, marī și micī, cu bună cinste, păzindū toate hotarāle
dreptății, spre mulțămīta și a norodulū și a politieī, după întocmite
canoane ale înnaltulū prințipū Coburgū, cunoscāndu-lū cu toții de
bunū și ocārmuitarū comandirū. Pentru care a Exelenției Sale
bună cinste și mulțămītă ce aū datū țării și noao, dāmū și noi
spre adeveratā încredințare ācāsta de mărturie.

Fev. 14 dni 1791.

București.

Cosma alū U⟨n⟩g⟨rovlahiei⟩.

† 'Ο 'Ρηννίκου Φιλάρετος. † 'Ο Μπουζαίου Δοσίθεος.

Dim. ⟨Ghica⟩ banū. Scarlatū Greceanu vist.

'Ιωάννης λογοθ⟨έτης⟩ Δημάρις (?)¹.

(Cluj.)

H. Acte privitoare la familia Buiceștilor.

LIV.

De la milostivulū Dumnezeū cu bucurii scris-amū la alū meū
cinstitū și prea-iubitū și mai mare frate, dumnulū jupānū Căpos
Isfanū, pohti⟨ndū⟩ tootū bine ca să dāruiascā milostivu Dumnezeū
dumnii tale, de înprenā cu tootā cinstitā casa dnmnetale. Cinstitā
scrisore dumnitale, care me'ī trimesū, venitu-me și cu dragu o'mū
priimitū, și de totā pri⟨ci⟩n⟨a⟩ du⟨m⟩. îñteles-amū scrisoriī dumni-
tale. De care lucrulū dat-amū laudā milostivulū Dumnezeū, dac'amū
îñtelesu de bnnā sănātate dumneavostřā; și ne'ū părutu bine că-
ce v'aū feritu Dumnezeū Sfințīia ⟨Sa⟩ de acele rāntăți. Cătrā ācāsta
de veī pohtii dumnitale a întrebare de a nostrā sănātate, harū

¹ Pentru aceste împrejurări ale ocupației austriace în Țara Românească, v. Iorga, *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789-1791*, în *Analele Academiei Române*, XXXIII, p. 211 și urm.

să fie milostivu<lu> Dumnezeu, ne aflăm sănătoși, iar de alte bușluiale destu<l> am petrecut de aceste răutăți; că să știți dumniia<ta> cumintele c'atăta răutate ni s'au făcut de acești vrăzmași de Tătari prin sate, pri la Mehendeșu, pre unde știți dumnitale, numai stupine 30 ne<'u> mâncat, dar tot pândari vin, tot ne<'u> mâncat. Făcutu-s'au atăta răutate, numai Dumnezeu să le plăte<ască> acestor. Că c<e> alta fostu mai scrisu dumnetale, pântru rându celor vite, să știți dumnetale că nu s'au putut vinde, că iată ce răutăți au fost. Iar să știți dumnetale că eu am pusu 2 čobani cu plată la dănsii, de păzăscu, și l'e tot păzitu, cu are<zi>, și am pusu de i-au toți bătutu, că au fostu toți arezi (sic); ci aice, în țara voastră, nu vor să cupere. Că să știți dumnita că numai ci i-au fostu lăsatu omeni dumnitale săguri; iar până acum să știți dumnetale că forte s'a păzitu bine. Deci dumnetale veți da de știre ce vor să li să facă: lăsa-î-ve dumnita aici, au trece-veți într'acia parte. De-ți va trebui dumnetale vre<un> cal bun, să-ți dai, și să-mă dai berbec, că am un cal forte bun, cum și va plăce dumnetale: vânătu iaste în păru, iar de vânzare, nu să vor pute vinde acuma. Alte știri dumnetale de într'acolo, în ce chip vor fi, să știm, dumnetale să-mă dai de știre, ca să știm și noi. Pentru vita dumnitale, veți da știre¹ de tot ce vom face. Aastă puțină scrisore să afle pre dumnetale sănătoși.

† Ală dumnetale ca ună mai mică frate

Preda stol<nic>.

Pe verso: Aastă puținică scrisore cu multă cinstea să să dea întru cinstită mâna dumneaalui jupănului Caposu Ișfanu, cumnatului și ală mieu mai mare, ca ună frate, cu cinstea să să curte-nescă².

(Cluj.)

¹ In orig. greșit *riște*.

² E de la un fiu al lui Diicu Buicescul, care-și va fi măritat una din fete cu acest Káposy István. Diicul arată să fi fost slab cunoscător de românește. Vezi n-rele LXII și LXXI, din care se vede că el a luat pe Ana Szalánczy, având o fică al căreia soț fu Székely László. E databilă pe la 1650. In 1655, când se răsulară Seimenii contra lui Constantin vodă Basarab, vedem pe *acest* fiu al Diicului (cellalt, Papa, trăia pașnic în țară) căsătorit acum cu fata lui Szalánczy, adăpostindu-se în Sibiu, unde se adă și tatăl, încă viu (povestire și izvoare, în *Studii și documente*, IV, p. CCLXV). Se spune că eră vorba ca Seimenii să-l facă domn pe acesta (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 222).

LV.

Mistiū bjiin Io Șerbanū voevodū и геднь ксен земле суггровлаχїскон, внск великаго и прѣдобраго поконнаго Io Șerbanū Bășărabū voevodū, dat-amū domnia mea cartea domniei noastre cinstitulnū dnmnealnū jupănnulū Sechilū Laslo denū țara Ardealnū, gine-rele Prediī post., și jupăneasī dnmnealnū, Stancăī Bničascăī, fata Prediī post., fečornlū Diiculū spat. Buicesenlū, și cu coconiī lorū, cățī Dumnezeū le va dărni, ca să le fie dnmnealorū sate cu rumănū, moșī stearpe, țiganī, șule, haine și alte ce se-aarū afla partea tătāni-săū Prediī post., și cu totū venitulū acestorū moșī ce se-aarū aleage, să aibă a le ținia și a le stăpāni cu bunā paace. Pentru că dnmneaeī jupăneasa Stanca, fiindū fatā adevăratā a Prediī post., nepoatā a Diiculū spat. Buicesenlū, fiindū mică, încă rămāindū și săracā de tatā, o aū fostū dnu dnmneaeī¹ înū țara Ardealnū, de unde și fusease, și, acolò crescāndu-să până cāndū și vremea căsătoriei viindū-ī, aū mersu dupā dnmnealnū mai sasnū numitulū jupănnlū Sechilū Laslo. Dereptū aceaia darā dnmneaeī jupăneasa Stanca, știindu-să fatā Prediī post., vrāndū a-șī cănta partea tătāni-săū ce arū fi rămasū aiē în țara noastră, și viindū înpreună cu boiarinulū dnmneaeī, acnmū în zilele domnii meale, cercāndu-șī moștenirea tătāni-săū de la nuchinlū dnmneaeī, boiarinulū domnii meale Papa velū comișū, fečornlū Diiculū spat., pentru ce arū fi rămasū de la păriuțī dnmnealorū, moșī, sate, șule, rumānū, țiganī și altī ce arū fi mai fostū, deč dnmnealorū, voidnu-să între diușī, aū venitū înaintea domnii meale dnmnealnū Sechilū Laslo, înpreună cu boiarinulū domnii meale Papa velū comișū, și aū poftitū denaintea domnii meale de aū Inatū la mijloculū dnmnealorū pre cinstițī și credinčeoșī boiarī domnii meale Costandinū Cantacozino bāv velū stol. i Costandinū Brāncoveanulū vel spat., ca să-ī tocmească și să-ī așaze de toate ce vorū avea între diușī. Decī amū pornucit domnia mea ca să meargā să le facā tocmeaalā și așezāmāntū denaintea Sfuții Sale cinstitulnū și preasfințitulū părintelnū nostru chirū Theodosie mitropolitnū Țărăī Rumăneștī. Decī, dupā pornuca domnii meale, strānsu-s'aū toțī la unū locū înaintea părintelū mitropolitnū, fiindū și dum-

¹ Ana Szalānczy pare a fi fost fiica aceluī Ladislau care a îndeplinit și misiuni în țară; Hurmuzaki, XV, locurile arătate la p. 1901; *Studii și documente*, IV, p. CLXXVII.

nealorū de fațǎ; într'aceaia darǎ boiarīi domnii meale, cariī scriū maī susū, neștiindū căte aū dumnealorū de înpărțeaalǎ aiciē în țarǎ, ca sǎ le potriveascǎ, sǎ dea fieștecǎruia ce i se-aarū veni, și cunos-cǎndū și dumnealūi jupǎnulū Sechilū Laslo, înpreună cu boiarenulū domnii meale Papa velū comisū, că, până nu sǎ vorū vedea satele și rumǎniī și țiganīi și scule și altū ce arū maī fi, ca sǎ le poată potrive cumū va fi cu dreptulū, nu-ī vorū putea așeza, și vrǎndū sǎ meargǎ pe acolò, rugǎudu-sǎ ca sǎ le daū domnia mea și unū boiarinū de aī Curțīi, decī domnia mea amū rǎnduitū pre Stepanū Rǎtesculū vt. pit<arū> de aū mersu înpreună cu dumnealorū de aū scrisū și aū tocmitū și aū potrivitū ce arū fi găsitū toate pe voința dumnealorū, iarū denū ce nu s'aū pututū vol acolò, viindū Papa velū comisū aiciē, trimis-aū și dumnealūi Sechilū Laslo și jupǎ-neasa dumnealūi Stanca 2 ispravnič aī dumnealorū, înpreună cu boiarinulū domnii meale Stepauū vt. pit<arū>. Și, viindū aiciē, aū mersu iarū la sfânta mitropolie, înaintea părintelūi vlǎdicǎi, fiindū și boiarinulū domnii meale Papa vt. velū comisū de fațǎ; și, fiindū și boiarīi domnii meale Costandinū Cantacozinò bâvū velū stol. i Costandinū Brâncoveanulū velū spat., tocmitu-i-aū și i-aū așezatū pre ce se-aarū fi găsitū, înpărțindū înū doao, a ținia denpreună, făcǎndu-le foițe alease și tocmita de sate cu rumǎni, de moșīi stearpe i țiganī, cariī s'aū aflatū aiciē în țarǎ. Așjidirea i-aū tocmitū și în Ardealū, sǎ-lū ție dumnealorū denpreună satulū (*loc gol*) ce iaste cu iobagiī, în doao, și scule și haine și alte unealte căte aū zisū dumneaeī jupǎneasa Stanca că aū pututū scoate de la muma dumneaeī, jupǎneasa Aua Sǎlǎnțoae, de vreama ce dumneaeī, dupre moartea Predīi post., s'aū fostū măritatū după altū bărbatū. Iarū de nește haine și alte unealte ce nu aū pututū scoate de la jupǎneasa Ana Sǎlǎnțoae, tocmitu-s'aū dumnealorū, aū sǎ meargǎ dumnealūi Papa velū comisū, aū sǎ trimiță ispravniculū dumnealūi acolò, ca sǎ tragǎ leage înpreună cu dumnealūi Sechilū Laslo, și ce arū putea scoate sǎ înparță iarū în doao frǎțăște, precumū amū văzutū domnia mea și cartea Sfinții Sale părintelūi vlǎdicǎi înpreună și a boiarilorū cariī sǎutu maī susū zișī, și foițele de tocmeaalǎ și de înpărțeaalǎ care s'aū făcutū și s'aū tocmitū și s'aū datū la mǎinile dumnealorū. Dereptū aceaia darǎ amū datū și domnia mea cinstitulūi dumnealūi jupǎuulū Sechelū Laslo denū țara Ardealulūi și jupǎneasiī dumnealūi Stancăi Buičascăi, ca sǎ le fie dumnealorū toată partea tǎtǎni-sǎū Predīi post. Buicesculū, sate,

rumăni i moșii stearpe i țigani i scule, haine și altele ce se-ară
 mai afla, moșii ohabnice și stătătoare, dumnealorū și coconilorū
 dumnealorū, în veci. И не вт коєго до непоколебимо, по <о>ризмо
 гсвдми. Єж оуко и свдтале поставихом гсвдми: juranū Radulū
 Năsturelū velū banū, i panū Badea Bălăceanulū velū dvor., i
 panū Gligorie velū log., i panū Barbulū Milesculū velū vist., i
 panū Costandinū Brăncoveanulū velū spat., i panū Stoianū velū
 cluč., i panū Statie velū peh., i panū Ghinea velū post., i panū
 Iordachi Cantacozinò velū stol., i panū Papa velū comisū. I
 is<pravnicū> Șerbanū vt. log. И написах аз Goranū log. Olănesculū¹
 înū Bucureșți, mșța Noemvrie 22 dni, vlt. 7191 (=1682).

(Monogramă și iscălitură.)

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

LVI.

† Mlstiū bjiū Io Costandinū voevoda и гсднь землє влахнскоє,
 писах гсвдми voao schilearilorū dela Dragoslavele șă de la Căineanī.
 Facu-vă înū știre dumnia mea: oričându ar trece vitele priiatenulū
 dumnii meale jnpānulnī Sichieliū Laslo, oriče felu de vite, să le
 treacă de aici dinū țară înū Țara Ungureaască, aū denū Țara Ungu-
 rească să le treacă încoace, iarū voi să aveți a le lăsaarea să treacă
 en paace vitele șă oamenii lui, nimica să nu-ī băntuiți pentru
 vaamă. Că așa iaste porunca dumnii meale. Толико писах гсвдми.

Maī 28 dni, lt. 7197 (=1689).

Io Costandinū Voevoda.

(Monogram. Pecete mică.)

(Cluj.)

LVII.

† Dumitrașco pit<arū> Poenariulū dat-amū cartea noastră de
 judecată la mână lu Costandinū post. Cepturoianulū, nepotulū Predeī
 spāt.², pentru că aici la scaunū înaintea noastră avnt-aū întrebă-
 ciune de față cu Preda, fečorulū lui Apostulū Păsatū otū Gropșanī,

¹ Insemnări de ale lui Mateiu, fiul acestui (?) Goran, pe o carte grecească,
 le-am reproduș în Analele Academiei Române, XX, p. 247 și urm.

² Fiul lui Papa Comisul. Vezi n^o LXXI.

nepotul Vladului, pentru un zăpisu ce scoas(e) Costandinu post., alu Vladului, moşulu Predeî, tatălu lu Apostulu, ce scrie la mână Predeî spăt., unchiulu lu Costandenu post., cum că i-au fostu datu bani gata ug. 62, costande 7, şi cu zi până la S(fe)ti Petriu, scriindû înu zăpisu cumă că, de nu va da Vladulu bani la zi, să-î ție Preda spăt. toată parte luî de moşie dela Groşşanî şi cu toţi rumăni, şi de atuncea până acumă săntu 41 de anî, precumă văzumă şi noi zăpisulu, şi ei grijă n'au mă portatû, nici bani nu i-au mă datû. Decî şi noi într'altû chipû n'amû pututû aleage, ce i-amû datû această carte a noastră la m(ână)..., să fie volnicû... să stăpânească a patra parte (?) dinu Groşşanî, moşia de peste totû hotariulu, şi să ia totû venitulû moşiei, şi de cătră nime niĉ(o) opreaală să n'aibă. Iarû Preda, nepotulu Vladului, de va putea căştiga bani, să-î dea şi să-şî scoaţă moşia. Acesta scriemû-

Iuni 1 dn., lt. 7202 (=1694).

Dumitraşco pit. Poenariulu.

Cartea luî Dumitraşco Poenariulu, de judecată, Groşşanî.
(Cluj.)

· LVIII.

Cinstită ca unîi surorî dragă, bună şi adevărată, mă închinû cu sănătaate, Dumnezeû cu norocû şi viaţă lungă să blagoslovească pre dumneata.

Cinstită scrisoarea dumitale ca de la o adevărată iubită soră amû luatû, dentru care bucurie desăvârşită mi-au venitû, întâi de a dumneavoastră fericită sănătaate vestindu-mi-să, şi măi multu că Domnul Dumnezeû aû vrednicitû pe dumneata a vedea şi veselie de iubitû fi¹ alû dumitale, care bucurie, păcumû la dumneata, aşa şi la toată casa noastră aû fostû. Poĉi cu această a ură, zicăr-dû ca să-lû trăiască Dumnezeû şi să să bucure cu naştere de fiî şi să-î trimiţă Dumnezeû zile blagoslovite, ca să vază fi filorû, spre bucuria a totû neamulû. După această, cinstită şi a mea iubită soră, viû a răspunde scriselorû dumitale, măcarû că puţinû poĉ priceape dinû câte-mî scriî dumneata, iarû eû, după puţină cunoştinţă a mea, atâtû zicû ca dumneata să nu te nimicû bucurî la ce arû fi partea mea, orî multû orî puţinû, căci că dumneata dinû mila luî Dumnezeû cu de toate eşî îndestulată şi, măi multû zicû, socotindû,

¹ Adam Székely.

după cum și dumneata, pă Dumnezeu văzū că puī la mijlocū în chipū de jurământū. Ci darū dumneata socoteaște întăi că iaste moarte, și totū ce iaste dreptū alū cuiva, să să poată opri, iaste și naintea lui Dumnezeu cu păcatū, și naintea oamenilorū cu rușine. Eū dreptaate amū a ceare, mi să pare, după cumū scrisorile fmi dovedescu, păcnmū și alții mai înțelepți și mai cinstiți decâtū mine vādū și-mī cunoscū dreptatea, măcarū că dumneata zicē că înū mintea mea mă ostenescu și poč să și cheltuescu. Cu adevăratū : celū ce piiarde unū lucru să ostenească cu mintea multū ca să găsească, iarū și, de nu poate numai cu cercetarea a afla, pune și chieltuială la mijlocū, gândindu că : aū să aflu ce amū pierdutū, să-mī scoțū și chieltuiala, aū să fie pierdute toate. Ci darū aceluiașū pătimașū mă počū alcătui și eū, și, avândū dovade înū mână mea, așa socotescu cu ajutoriulū lui Dumnezeu să iaū ce iaste alū mieū, iarū să nu pierzū mai multū. Poți socoti dumneata cătă vreamē aū trecutū de cândū stăpăniați dumneavoastră toată bunătatea casei noastre, ce aū fostū dusă aciī înū Ardealū (și nu v'ați îndestulatū), ei tocma dinū¹ vreamē trecută ați cercetatū a avea parte și aiciī înū țeară; de care dreptatea n'aū apăratū pă dumneavoastră; acea dreptaate darū socotescu că Dumnezeu niē de mine nu o va depărta, ci, măcarū de ai dumneata cătū de multū zăbovi și depărta acea vreamē, dreptatea o va aducē) cândū dumneata nu veī gândi. Că, de aū muritū tată-mieū, amū rămasū eū ; de veī muri dumneata, vorū rămănea coconii dumatiale. Ci mai bine arū fi să rămăe dragoste, și acumū, și de acumū, între noi, decâtū să să întemeiază vrajbă și nedragoste. Mă mirū cumū va să poată fi lucrulū, că dumneata fmi scrii înū doao chipuri, care unele să potrivescū și cu zisăle ce ai zisū dumneata către fečorii miei, iarū altele sântu depărtaate de dragoste ce arăți dumneata, că-mī scrii carele și către fečori s'aū zisū, că ai vrea dumneata și pohtești ca înū viața dumatiale să ne isprăvimū și să ne tocmimū, — care vorbă și pohta dumatiale și eū o voescu. Apoi iarū fmi scrii dumneata cumū că dintr'unele fmi veī face parte, iarū altele zici dumneata cumū că și le-aau dăruitū maica dumatiale, ci acealea vorū fi numai ale dumatiale. Eū încă počū zice că unele sate mi aū dăruitū tată-mieū numai mie, aū că aū dăruitū moașă-mea tătăni-mieū, ci nu-ți voi da dumatiale. Ci aceaste vorbe sântū fără de cale, numai ori aciī ce se-aau dusū, ori aciī² ce

¹ In orig. *duntă*.

In orig. *aciī*.

aŭ rămasă, iaste să le înpărțină. Pentru care înpărțeaală noi nicî n'aamă apărată, nicî nu apăramă, ci așa pohtimă ea, ce voi dovedi eă că iaste adusă aci, să iasă pă jumătaate, și pă ce veî dovedi dumneata că aŭ rămasă aicea neînparțite, să ia- pă jumătate. Aăasta zică, și aăasta voi, și aăasta să rămăe; iară vorbele și scrisorile, mă rogă dumatiale, păcumă aŭ avută începută, să aibă și săvărșită, ca să nu mai facemă vorbă oameniloră, ci să rămănemă păcumă să euvine, cu dragoste și bună unire între noi. Număi, drăguță soru-mea, pohtescu pă dumneata, de poți dumneata dovedi cu niscăre scrisorî la mână dumatiale cumă că ai mai avea dumneata cevașă a căuta cu inine, păcumă eă amă scrisorî la mână mea cu marî marturî, și ungurești și rumănești, a-mî luoa parte foarte bună de acolo, păcumă toate de față le-aamă arătată slugiloră dumatiale, păcumă dumatiale voră putea spune, așa și dumneata să arăți scrisorile naintea slugiloră noastre, ca să ne poată spune și noa. Cu aăasta mă închină și lasă pă dumneata întru pază dumnezăiască.

Și noi de aicea nu avumă a cinsti pă dumneavoastră cu altă fără de cătă trimisămă dumneavoastră ună morună, ci, păcumă se-aaă tămplată, dumneavoastră ca de la ună mai mică fratele dumneavoastră să priimiți, și să poți cunoaște dumneata dragoste desăvărșită.

Dech. 13 dni, lt. 7211 (=1702).

Ală dumatiale mai mică frate :
Diiculă Buicesculă¹.

Cinstitei și mai marî bune sorî, dumneaei lealei Stancăi, cu cinste și fericită sănătaate să să dea.

(Cluj.)

LIX.

† Mlstiui bjiu Io Costandină voevodă и гсднь, дават гсдѣмн сѣю повѣкѣмн гсдѣмн slugi domnii meale, anume —, ca să fie volnică cu aăastă carte a domnii meale să meargă să apuce pă Scoreai Lațco², ispravneculă jupănulă Seichilă Adamă, care iaste la Vitănești ispravneceă, să dea ună copilă de țigană, anume Ne-

¹ Altă fiu al Predei, nepot de fiu al lui Diicul cel bătrân.

² In orig. greșit *Lațco*.

cula, feçorulă Guguluï țiganulă, care țigană l-au fostă cumpărată sluga domnii meale Sava căpt. de la Seichilă Mojâșă, fratele lui Seichilă Adamă, cu bană gata tl. 25 și cu zapisă de la mână lui Seichilă Mojâșă, și l-au ținută Sava căpt. cătăva vreme, iară înă urmă s'au sculată rudele țiganului de l-au furată și-lă țină la Vităneșă. Dreptă aceeaia să fie volneçă sluga domnii meale ce scrie mai susă să-lă apuce pă Scoreaă Lațco să dea țiganulă fără voia lui. Iară, nedândă țiganulă, să-lă aducă pă dănsulă aici, și de cătră nimenă opreaală să n'aibă. Că așa iaste porunca domnii meale.

И ис. слаа рече гсдвми. Ав. 8 дни, 7221 (=1713).

Прочт. кт. логфт.

(Monogramă. Pecete.)

(Cluj.)

LX.

† Cinstite, iubite și ală nostru bună frate, dumneata nepoate Adame, cu sănătate ne închinămă dumitale.

Iubite, scrisqarea dumitale, încă la Vadu fiindu, o amu luat, și, de a dumneavoastră sănătate înțelegăndu, ni-amu bucuratu. Alalte ce mi-ai scrisu dumneata, amu înțelesu. Îmu scriă dumneata ca să scriă dumitale aă letineăște aă ungureăște, că rumănește nu poă înțeleage dumneata, ca să-mă dai răspunsulu. Ci de ačasta, frate, nu ștu cumă va fi poveastea, că dumneata înă scriă că nu poă înțeleage rumăneăște, iară socrului dumitale i-ai spusu toate căte amu scrisu dumitale și dela dumneală amu luată răspunsu. Poate fi că dumneata ceră judecată să avemu între noi. Ci, de vreme ce poheșă dumneata judecată, nice noi nu fugimă de leage și de judecată, măcară că dumneata veă avea judecătoria de aicea pe toă priiatină; ci, de vomă cunoăște direptate de aicea, bine va fi, iară, de unde nu, ne vomu duce la Beciă, la luminatulă înpăratu, de ne va aleage dereptate. Că, dupre cumă aă fostu maica dumitale, lealea Stanca, nepoată Diicului spătariului Buicesculă, așa iaste și jupăneasa mea, Dumitrana, nepoată de feçoru Diicului spătariulă Buicesculă¹. Și, cumă înă place dumitale de stăpăneșă înă Țara Rumănească pre jumătate denă toate ale Diicului

¹ Dumitrana eră ficea Papei fiul lui Diicu.

spătariul, așa mi sã pare cã va fi cu dreptate a stãpãni pre jumãtate și noi cãte sã voru afla aicea înũ Țara Ungureascã ale Diiculuĩ spãtariuluĩ Buicesculũ. Ci poate cã-ți pare dumitale rãu cãci ni ai datu dumneata o fãrãmã de sãlașu la satu la Vadu; zãu și dumitale îți va pãrea rãu, iarũ și noi cu dãstulã voe rea sãntemu, cã puțineaaale vitișoare ce avemu acolea, înũ toate zilile ne le închiidu sãteanii de acolea, zicãndu cã iaste moșia loru. Ci, de vreme ce ai dumneata pãreare rea cãci șãdemu acolea, vomu mergea la Sibii, la Mãriia Sa ghiinãrariulu, de vomu ceare unũ satu, de ne va da, și ne vomũ odihni și noi și vitișoarile noastre, mãcarũ cã odihna noastrã o amu fãcutu mãi totu aici la Brașovu.

De acãsta, și fiĩ dumneata sãnãtosu.

Maĩ 28 dni, lt. 7225 (=1717).

Alũ dumitaale bunũ frate
Ventilã cãpt.¹

(Cluj).

LXI.

„Noĩ doi boiarĩ careĩ mai josũ vomũ iscãli, care amũ fostũ rãnduiți dinũ porunca chesariceștiĩ Administrațiĩ cu carte și cu Mihaĩ Melinescu, portariulu județuluĩ, ca sã aleagemũ jumãtate de hotarũ dinũ moșia Groșșanilorũ, sudũ Romonați, partea sfinteĩ mãnãstirĩ Dintr'unũ lemnu“, de cãtre moșneni, își fac datoria. Moșnenii vãnduserã o parte lui Diicu Buicescul cu 191 ughi. „Și aũ scosũ și unũ zapisũ alũ jupãneasãĩ Dumitranei, nepoata Diiculuĩ spãtariuluĩ Buicesculuĩ, cãriia i s'aũ întãmplatu de i s'aũ îngropatũ oasele la sfãnta mãnãstire De unũ lemnu, înũ care zapisũ scriia cã aũ datu acãstã jumãtate de hotarũ danie la sfãnta mãnãstire.“

20 Iunie 7233 (=1725).

Neculaĩ Rant<ea> comisũ. Ionũ logofãtũ Podbãniceanuluĩ.

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

¹ E Ventilã Bucșanul. Vezi Hurmuzaki, VI, pp. 193, 199. Și la 1718 erã în Ardeal, iscãlind: „Ventilã Bucșanuluĩ bivũ Velũ Cãpt.“ (*ibid.*, p. 237). O rudã a sa erã logofãtul Constantin (*ibid.*, p. 243, n^o CLXVI). Ventilã aveã moșii în Oltenia (*ibid.*). În aceastã familie fusese și pretendentul contra lui Brãncoveanu, Staico.

LXII.

După pretenzionul care a pretândăluită dumnealui grofulă Sechilă Adamă denă țara Ardealului, acumă la această vreme, cu trei trimiși ai săi, anume Ghidefoalvi Ianoșă, Cheblușă Ianoșă și Conți Iștfană, aici la Craiova, la noi, chesariceasca Administrație, pentru satele și moșiile dentr'ăastă rumănească țeară chesaricească, dencoace de Oltă, anume Urșani, Ulmetulă, Gropșani și Smărdeștețulă, care le are dela muma dumnealui, jupăneasa Stanca, fata răposatului dumnealui Predii Buicesculă, boiariulă de Țeara Rumănească, — pentru care sate și moși ceretându-se totă lucrulă pe amăruntulă, și denă scrisorile ce aă avută dumnealui grofulă Sechilă Adamă de la muma-sa jupăneasa Stanca, și denă mărturiile ce s'aă arătată, adecă întâi denă foaia de 'npărțală ce s'aă 'npărțită jupăneasa Stanca cu unchiu-său Papa Buicesculă la vremea Măriei Sale răposatului Șarbană Cantacuzino voevodă, în Țara Rumănească de ceia parte de Oltă, la București, înă care foaie scrie anume aceaste mai susă numite sate și moși, încă și alte sate și moși den Țeara Rumănească, de ceia parte de Oltă, cumă că aă venită în partea dumneaei jupăneasei Stancăi mai susă numită (care foaie de 'npărțală o amă văzută și noi, întărită cu iscăliturile a mitropolitului țărăi de atuncă chiră Theodosie și cu a dumnealoră răposățiloră Costandină Cantacuzino bivă velă stolnică, Costandină Brăncoveanulă, carile în urmă aă stătată și domnu Țărăi Rumănești, și Stepană pitariulă Băjesculă, scrisă de la anulă 7191), a dooa și denă mărturiile care aă venită înăaintea noastră de aă mărturisită boiari, anume Ilie Otetelișanulă, Preda Zătreanulă, Dumitrașco Pleșoianulă, Țura de la Țărnava și cățiva oamenă de la satulă Gropșani mai susă numită, cumă că știă cu adevărată că până la vremea răzmeriții acestă mai susă numită grofă aă stăpănită aceaste sate și moși mai susă numite,—pentru aceia s'aă văzută cumă că are dreptate dumnealui grofulă ca să stăpănească aceaste sate și moși, ca ună neamă și sânge ce iaste de spre muma ală Buiceștiloră, și mai vartosă nefindă nimenă altulă denă neamulă Buiceștiloră, aici în țeară, ca să pretândăluiască aă să arate ceva 'npotriva acestui pretenzionă ală grofului mai tare, cumă că acela are mai multă dreptate ca să stăpănească aceaste sate și moși ce sântă mai susă numite, — dreptatea porceade și să întemeiază denă doveadile și arătările cu temeială ce scrie mai susă, ca să ție

și să stăpânească dumnealui grofulu de multe ori mai susu zisă aceste sate și moșii ce sântu mai susu numite, cu bună pace. Pentru aceia să și întăreaște cu această carte a noastră a Administrației. Iară, cându s'arū scula, aū denū cocoanele răpoșailorū dumnealorū Vintilă și a jupăneasii dumnealui Dumitranei Buiceascăi, aū altū cineva denū neamulū Buiceștilorū, împotrīvā, cu alte pretenziunurī mai tarī pentru aceste sate și moșii, atunci să aibā a cānta și a să îndrepta totū lucrulū de la judecata care să va cădea pe acea v<reame>.

Denū Craiova, Iulie 4 dni, 1729.

J. Baron v. Czeika, General Major.

G<rigorie> Vlastò.

N. de Porta.

I. Băleanulū.

Șt. Prășcoveanulū.

(Pecetea Administrației.)

(Cluj.)

LXIII.

Cei de mai jos dan unū zapisū alū dumneaēi jupăneasei Predeī și alū ginerealū dumneaēi și alū nepotulū dumneaēi și încă și zapisulū celū vechī alū părințilorū noștri și alte scrisorī toate ce amū avutū în mână dumnealui (Ion Podbăniceanul), ca să stăpănească cu pace. Și, cândū amū făcutū acestū zapisū, aū fostū și alți boiarī mărturie, carii mai josū să vorū iscāli. Și noi, pentru adevărata credință, amū iscālitū și amū pusū deagetele în locū de peceate, să să crează.

Iulie 14, 1729.

† Eū Preda, snū Apostolū Păsatū, otū Groșșanī.

Eū Marica sora Predeī.

Eū Enache feōrū Maricāi.

Eū popa Ionū otū Podbaniță i-amū iscālitū cu zisa lorū, neștiindū ei carte; la această<a> sântū și eū mart<urū>.

Zapisulū Predeī lui Păsatū și alū surori-sa Maricāi, Groșșanī.

(Cluj.)

LXIV.

„Denū porunca prea-cinstitei chesariceștii Administrației cu răspunsul de memoriială, aū venitū la mine Ionū log. Podbăniceaulū, ca să cerceteze și să îndreptezi pentru partea Predei, fečorulū lui Apostolū Păsatū, și a cumnatu-său, lui Ionū Veardeșu, de moșie de Gropșanī, sudū Rom⟨o⟩nași, cătă parte de moșie aū avutū și înū ce parte aū ținutū, înū partea moșneanilorū aū înū partea boiarilorū Buicești, denū care sântū Unguriī, gineriī Buicesculū¹. Pentru care lucru eū dupe a mea persoană cu mare dreptate adeverezū că jumătate de hotarū l-aū ținutū și l-aū stăpănitū moșneaniī denū Gropșanī, iarū denū ceaialaltă jumătate de hotarū doo părți aū ținutū Unguriī, gineriī Buicesculū, și noi, Buzăști, amū ținutū o parte... Denū totū venitulū și denū toată dijma, orice era, dooă părți aū luatū Unguriī și o parte amū luatū noi până acumī, înū anulū trecutū“ (când s'au răscumpărat cei de sus, de oare ce nu eră pentru Buzești de nevoie, „fiindū moșie de frați mulți“).

„Oct. 10 dni, 1730.

Costandinū Buz⟨esculū⟩ vornicū“.

(Cluj.)

LXV.

Dumitale Ioane Podbăniceane, Stane Bădescule, numai cătū veți lua porunca ačasta, să veniți aici cu documenturile ce veți avea, ca să răspundeți pentru moșiia Gropșanī, care pretăndăluiaște dumgrofū Sechelū Adamu, fiindū de față cu trimisulū dumnealū, să să cearce lucru. Așijderea și molitva ta, popo Negoitā de la Bălțeanī, împreună cu diiaconulū Tănasie și cu Stančulū și Barbulū de la Copăceanī, să veniți și voi să răspundeți pentru moșiia Ulmetulū, pecumū și tu, Vlăduțule Săpunū de la Polovragi, să vii să răspunzi pentru moșiia Urșanī. Fieștecarei cu doveadele ce vorū avea la aceale pricinī, să veniți împreună cu omulū mai susū numitului

¹ Székely și fiul său.

grofŭ, să să cerceteaze lucru, că, neviindŭ, să va trimite de vă vorŭ aduce fără de voe.

Craiova, Maŭ 31 dn., 1732.

J. Bar. Dietrich, m. propria

G<rigorie> Vlastò.

J. W. D. Vogt.

I. Băleanulŭ.

St. Prășcoveanulŭ.

(Cluj.)

LXVI.

Dinŭ porunca chesaro-crăiască<ŷ> Administrației. Noŷ șase boerŷ care amu fostu luați de dumnealŭ Harșanie¹, ispravniculu Mării Sale grofoluŷ Sechilu Adamu, și de popa Negoită și moșineni dinŭ Bălteni, sudŭ Vălce, decŷ noŷ... ne amu strănsu cu toți de amu venitu aice la locul unde să cade, <ca să alegem> parte de moșie care o căuta Măriia Sa grofulu Sechelu Adamu înŭ Bălteni, care acè moșie o căuta Măriia Sa grofulu, era a unoru rumăni, anume Mihăilă i Neagoe, care acești rumăni aŭ fostu moșineni dinŭ Bălteni, și mai în trecuta vreme s'aŭ fostu vândntu rumăni dumnealŭ Diiculŷ Buicesculu, însă cu moșie cu toțu, și, trecându cătăva vreme la mijlocu, s'aŭ fostu răscumpăratu, darŭ parte de moșie le aŭ fostu rămasŭ înŭ Bălteni. Decŷ dumnealŷ Vintilă Buicesculu², după ce s'aŭ făcutu pace și s'aŭ luat aceste 5 chesaricești județe de la Turci cu putere presfințitulŷ nostru înpăratn, numitulu mai susŭ dumnealŷ Vintilă Buicesculu aŭ stăpănit cu pace acè parte de moșie a celor rumăni dinŭ Bălteni și după moarte dumnealŷ Vintilă Buicesculu aŭ rămasŭ dum. Manta Cănpineanulŷ velŷ cumisariŷ epitropu, de aŭ stăpănit cu pace, și după moarte dumnealŷ velŷ comisariŷ aŭ stăpănit dumneei jupăneasa Dospina, a dumnealŷ velŷ comisariŷ, iarŷ, după doi ani încoace, neavându cine stăpăni acele moși a celui neamu, s'aŭ fostu sclatu popa Negoită și cu moșineni dinŭ Bălteni de aŭ stăpănit acè parte de moșie, până cându aŷ venitu Măriia Sa domnulu Iojica aice înŷ țară, ca să-și caute toate moșiile i rumăni

¹ Harsányi. Un Ioan Nagy de Harsány (din Hărșani, în Bihor) a stat pe lângă Gheorghe Ștefan în exil și pe lângă Ghica-vodă. Vezi Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 285-291; Papiu, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 81.

² Așa-și zicea, — se pare — după soție, Bueșanu.

i alte ce arü fi rămasü în urma Buicescului, aü aflatu și parte acelu rumăni care să numescu mai susü . . . Amu datu lege să jure 6 oameni până unde aü stăpănitü dumnealü Vintilă Buicesculu ; și, mergându oamenii să jure la biserică, darü moșine<n>i n'aü îngăduitu să jure, și aü spusü adevărulu, cumü că acelu Mihăilă și Neagoe aü avutu parte de moșie înü Bălteni, însă stă<n>-j<i>nü 300. Decü noi ne amu sculatu cu toți, și înpreună cu moșineni și cu alței oamini și preuți, de amu mersu de spre răsăritu la hotarulu loculu, de amu trasü acei stănjini 300, care era parte acelu rumăni, și amu lipit-o cu hotarulu Ulmetulu alătore,— care acelu Ulmetu iaste tootu alü Mării Sale grofulü Sechilu Adamu; și s'aü pusü semne, după cumu iaste obiceiulu țării. Decü și noi i-amu datu această carte Mării Sale grofulü, să aibă a ține și a stăpăni așa parte de moșie dinü Bălteni cu bună pace, că așa aü ajunsu dreptate și judecata.

S'aü scrisu înü Bălteni.

Iunie 20 dni, 1732.

Orozü Gabor, căpitanü.

Ionü Rante căpitanulü.

Milco Băiașulü.

Iordache Perișianulü.

Matei Dobriceanulü.

Fotea Preotescu.

(Cluj.)

LXVII.

† Noi, plăiași dinü dealulü Smărdăștețulu, cari mai josü ne vomü iscăli, dămü această încredințată mărturie a noastră la mână dum. Ștefanü Turoșii, prefectușulü alü domnulu grofü Sechelü Adamü coconilorü Mării Sale, precumü să să știe că, viindü dumnealü aiă ispravnicü la moșia Mării Sale Smărdăștețulü, iarü moșneani dinü Prisaca s'aü sculatü cu pricină pentru seamnele moșii Prisăci și Smărdăștețulu. Decü, fiindü eü ispravnicü, acumü, dinü porunca Mării Sale, precumü scrie mai susü, amü chiebatü pre toți plăiași, oameni cei dä ispravă și bătrăni, și i-amü întrebatü pe toți câte unulü câte unulü, ca să spue cu frica lu Dumnezeü și cu sufletele lorü pă unde aü a<u>zitü s'aü pomenitü hotarulü moșii Smărdăștețulu; și ei fără de voe veghiată cu suflete<le> lorü aș'aü mărturistü cumü că iaste hotarulü pă apa părăulu, pe matcă, ci dinü părău înü susü iaste moșia Prisăci, iarü dinü matca părăulu dinü josü iaste moșia Smărdăștețulu, ș'aü stăpă-

nit-o boiarîi cu bună pace până acum. Dreptu ačasta amü datü și noi această¹ încredințată mărturie a noastră, întărindü cu iscăliturile mai jos, ca să să crează.

Sept. 17 dni, 7241 (=1732).

Nevăzändü Antonii să să iscăleaască, amü iscălitü eü popa Anghelü otü Craiova.

† Ghiorghe iuz<bașa>, mart<urü>. † Popa Ftanasie amü scrisü cu zisa moșului Antonie pe zisa lui.

† Grigorie Popesculü, mart<urü>. † Iane Gărăianu, mart<urü>.

† Stegariulü Alixandru otü Gărülești, martorü.

Vladulü Jurmarü. † Ionü Piele otü Gărleaști, martorü.

† Nicola otü Gărleaști, martorü.

† Dragomirü otü Gărleaști, martorü.

† Nedelco, marturü. Ivanü armașu cinstitei și în<näl>țatei cămării, marturü.

Preda pār<călabü> otü Mischîi, mart<urü>.

† Buda čaușulü, mart<urü>, i sinü ego Stanü, mart<urü>.

Și pântru birăulü, care l-au bätutü fečoriü Dragulü, așa mărturisinü că, vindü vitele lorü înü viia mea, iarü birăulü au venitü să ia vitele, iarü Nicola și Vladulü i Mihaï au alărgatü² și l-au prinsü înü capulü vie<ï> meale, și l-au bätutü până lângă morte. Noi așa mărturisimü. Și au zăcutü birăulü aicea o săptămână.

(Cluj.)

LXVIII.

Prea-cinstitulü dum. grofö Iojica.

Cu această plecată scrisoare înștiințezü pe dumneata pentru o parte de moșie de la Gropșanî, care parte o amü cumpărat-o eü de la nește moșneanî, care parte au stăpănit-o acei moșneanî împreună cu partea dumneavoastră, însă dumneavoastră ați stăpănitü denü jumătate denü hotarulü Gropșanilorü dooa părți și acei moșneanî o parte, afară denü ceialaltă jumătate de hotarü care o ține ceialaltă moșneanî; și, cândü ai venitü dumneata aicea, la Craiova, eü amü venitü la dumneata cu cărțile, și țe-amü spusü dumitale

¹) In orig. greșit *acestu*.

²) In orig. *alărgat*.

că acea parte de moșie o amă cumpărată eă, și dumneata ai zisă că veți trimite cărțile aici, și să va îndrepta lucrul, și, de câte ori ai venit ispravnicii dumitale aici, nici de cumă nu ai vrut să stea la judecată, fără de câtă astă primăvară m'amă judecată la prea-cinstita Administrație, unde ni să cade, cu ispravniculă dumitale, și ai rămasă să-mă dea toată dijma ce iaste partea mea, și să-mă stăpănescu moșia. Care să știți dumniata că eă într'acelă chipă nu săntă odihnită, că acea parte de moșie o știă toți boiarii și înprejureanii cumă că ai fostă a acestoră moșneani. Pentru care eă iată că amă scosă ecstractură letinești dupe toate scrisorile pentru acea parte de moșie, ca să vezi pricina acestui lucru cumă vine. Ci dumneata să trimiți omulă dumitale cu scrisorile dumitale, și eă iară voi arăta scrisorile meale, împreună cu acealea, la prea-cinstita Administrație, și precumă să va găsi cu dreptate, așa să va hotără.

Craiova, Oct. 11 d., 1732.

Ală dum. plecată
Ionă Podbăniceanulă.

(Adresa ungurească.)

(Cluj.)

LXIX.

† Voao, omeniloră de la Prisaca, care aveți pricină pentru moșia Zmărdăștefulă cu dumneală Ștefană Toroți¹, prefătușulă dumneală grofulă Sechiilă Adamă, care voi, moșneani, ați zisă cumă că acelă plaă, înă care aveți vii, nu ține de Zmărdăștefulă, ci ține de hotarulă Prisăcii. Pentru care fiindă pricină ca acăsta la mijloculă vostră, s'au fostă făcută carte de la noi, chesari<ceasca> Administrație, la 4 boiari, adecă doi de spre partea voastră și alți doi de spre partea numitulă mai susă prefătușă, ca să meargă înă fața locului, unde iaste pricina, să adeverează lucrul. Și, dupe ce s'au făcută acea carte, voi nici într'u<nă> chiipă nu ați căutată ca să vă luați, dăndă taca canțelariei, și să străngeți acei boiari ca să facă hotărăre, — ci iată că vă să poruncească ca să veniți să vă luați cartea și să faceți hotărăre, că, neviindă, să știți că să va trimite călărașă de veți împlini toată cheltuială ce ai făcută

¹ Túróczy.

și dijma dupe acelū hotarū, dāndu-i-să și slobozānie de va stāpāni cu pace.

Craiova, Noe<mvrie> 27 dne, 1733.

Salhausen collo<nelus>.

G<rigorie> B.¹ Vlastō.

J. W. D. Vogt, m. propria.

Șt. Prășcoveanu ².

(Cluj.)

LXX.

1733, 5 Dechemvrie. Zapis al lui „Dumitrașco, fečorulū Predeī și nepotū lui Apostolū Pāsātū dinū Gropșanī³, dinū preună cu mătușă-mea Marica și cu vāru-mieū Enache fečorulū Maricāī“, cari arată „dumnealū Ștefanū Turoții, prefectușulū Mării Sale Laslo, Adamū, Iojifū, fi Mării Sale Sechilū Adamū“, pentru Gropșanī, „dinū partea care să chiiamā boerească“. „Sculatu-s’ău cu părā dumnealū Ștefanū Arșanii⁴, provizorulū Măriilorū Sale care mai susū numișī, asupra lui Ionū logofātulū Podbāničanulū . . . , zicāndū că nu i s’ău căzutū a cumpāra, fiindū Māriia Sa Sechilū Adamū vechī moșneanū într’acestū hotarū, și s’ău fostū hotārātū dinnaintea prea-cinst<itei> Administrații ca să întoarcā bani mai susulū numitulū zisū Ionū Podbāničanulū. . . , ei dumnealū să țānea de moșie să stāpānească, darā hotārārea judecāții cinst<itei> Administrații, pecumū mai susū arată, nu l-ău pututū îngādui, ei noi ne-amū luatū toți bani gata și deplinū, florinți nemșāști doaoā sute și optū, denū māna dumnealū Ștefanū Toroții, pe stānj. cincī sute, și i-amū datū toți gata și deplinū inū māna lui Ionū logofātul Podbāniceanulū. (Cedare definitivă.)

(Martori :) Ștefanū dascalū canțilistū, mart<urū>, m. propria.

(Cluj.)

¹ „Baron.“

² Pentru iscālituri v. Hurmuzaki, VI, pp. 524-525 și aiurea.

³ Vezi mai sus, n-rele LXIII-IV.

⁴ Harsányi. Vezi mai sus, nr. LXVI.

LXXI.

Diiculă spătariulă Buicesculă (*sic*)
 aŭ avutŭ doŭ feçorŭ

Unulŭ Preda postealnegulŭ.
 Acesta aŭ luatŭ jupăneasă
 pe Ana Salamțoae¹ denŭ Țara
 Ungurească și aŭ făcutŭ o fată,
 pe Stanca Buičasca.

Ačasta s'aŭ măritatŭ dupe
 Sechi<1> Laslo denŭ Țara Un-
 gurească și aŭ făcutŭ pe

grofŭ Sechilŭ Adamŭ.

Feçoriŭ acestuia sântŭ astăzi

Sechilŭ Laslo și Adamŭ.

Altulŭ, Papa comisulŭ.

Fata Papiŭ comisulŭ.
 Dumitrana, jupăneasă luŭ
 Vintilă.

Ancuța și Ilinca, featele Du-
 mitraniŭ.

Ilinca s'aŭ măritatŭ dupe
 Fălcoianulŭ, și are

doŭ copiŭ.

† Ana Salamțoae dupe moarte Prediŭ postealnegulŭ s'aŭ fostŭ
 măritatŭ a doara înŭ țara Ardealulŭ, dupe altŭ bărbatŭ, baronŭ
 Ioșica Ștefanŭ, și așa amŭ avutŭ judecată; ce n'aŭ pututŭ scoate
 de Papa comisulŭ și Stanca Buičasca de la jupăneasă Ana Sa-
 lamțoae, aŭ să meargă dumnealŭ Papa comisulŭ, aŭ să trimiță
 ispravnegulŭ dumnealŭ înŭ țara Ardealulŭ, să tragă leage, și ce
 arŭ putea scoate să înparță iarŭ înŭ doaa Sechi<1> Laslo cu Papa
 comisulŭ.

† Aceste sântŭ care ceare dumnealŭ Fălcoianulŭ: 15 pungŭ
 de banŭ, că aŭ luatŭ Ana Salamțoae, apoi să plătimŭ noi acumŭ;
 pentru care s'aŭ fostŭ tocmitŭ dumnealŭ Papa și Sechi<1> Laslo să
 tragă leage. Darŭ nu să cade să čară de la noi, ci să meargă să
 caute acolò, cumŭ iaste înŭ carte de judecată, că la noi nu iaste.

† Cumŭ iaste carte, arată și foișile alese de înparțială;
 atunča toate s'aŭ fostŭ tocmitŭ, și satele ce aŭ căzutŭ pe partea
 jupăneasă Stancăŭ, așa zice carte și la o parte și alta, precumŭ aŭ
 fostŭ așăzatŭ să le fie moșie stătătoare și ohabnice înŭ vecŭ. Iarŭ

¹ Szalánczy.

Vintilă, bărbatul Dumitranei, ginerile Papii comisulă, aă fostă venită în țara Ardealulă și aă cerută de la Sechilă Adamă să să înparță înă doaa ună sată de acolă. Care n'ăă putută face Sechilă Adamă, pentru că moșile ce aă fostă dencoace, înă Țara Rumănească, le-ăă stăpănită toate Vintilă, iară moșile du peste Oltă le-ăă stăpănită noi. Și, viindă Vintilă aică înă țară, aă făcută carte cu niște boiară ca să stăpănească elă toate moșile de aică, și cu carte aăasta ne-ăă stătită înpotriva noastră dumneală Fălcoianulă, ca să-și ia toate moșile de la mâinile noastre. Pentru care avemă carte de la răposatulă Șărbănu vodă și de la Sfinția Sa vlădica Theodosie și de la Costandină Cantacozină și de la Costandină Brăncoveanulă¹, ca să fie și coconiloră dumnealoră, a Stancăi Buiăscăi, moșăe stătătoare înă veci. Și, eșăndă noi înnaintă dumnealoră boiariloră, așa ne-ăă judecată ca să nu ținemă denă moșile de aică nimică, pentru aă jumătate de sată, care nu i s'ăă dată înă Țara Ungurească. Pentru care mă rogă să faci Măriia Ta milă, să ne faci dreptate, că pentru jumătate de sată să piardemă 12 moșă ale noastre date de la Măriia Sa Șărbănu Vodă?! Ci Măriia Ta, ca ună domnu bună și milostivă, să cumpănești Măriia Ta dreptate, cumă zice „iustiția distributivă, secumdumă proporționimă aritmetică etă ghiometrică“ (*sic*). De aăasta mă rogă Mării Tale să nu ne întoarcemă cu atăta mare rușine, că până acumă amă stăpănită de atătea ană, iară înă zilile Mării Tale să fimă fără moșă, știă că mila Mării Tale nu ne va lăsa lipsiți de moștenirea noastră. Și ce va fi mila Mării Tale.

(Cluj.)

LXXII.

† Adecă noi, megiașă de pe înprejurulă Veățelulă, făcut-amă scrisorea noastră la mână dumneală ispravniculă grofulă Sechilă Adamă ca să-și fie de mare credințe, precumă că știmă cândă aă hotărită dumneală căpitanulă Ventilă cu boiari de aă luată o fune de moșie dină moșia Veățelulă, de la vale, la plută, de să hotăreaște cu Șărbănești, și aă stăpănită dumneală căpitanulă Ventilă cu pace până aă murită dumneală. Iară, dacă aă murită căpitanulă

¹ V. nr. LXXI.

Ventilă, acuma o stăpânește Tudorașco și cu Danču. De care lucru nu se cade să o stăpânească ei, ci să o stăpânească Măriia Sa grofulu, pecumū stăpânește și alte moșii care le stăpâniia căpitanu Ventilă. Pentru această amū datū scrisorea noastră de mărturisanie la mână dumnealui is<pravnicului> grofului, și mărturiī, iarū pentru adevărata credințe, să vorū iscăli mai josū anume, ca să să crează.

Ghen. 3 dn., 7243 (=1735).

† Eū popa (?) Radu otū Urșanī, mart<urū>,

† Eū Costandinū otū Urșanī, mart<urū>.

† Eū Sintea, mart<urū>

† Ventilă, mart<urū>.

(Cluj.)

LXXIII.

† „Samoilū Filūtote, ispravnicu Mării Sale grofului Săchilū Adamū“, cere Administrației dreptate cu Prisăcenii, la „Mărădăștiță, adecă Vălcănești“. „Eū inie-amū căutatū moșii de i-amū luotū venitulū dupre cumū amū găsitū otaru domnului mieū grofului Săchilū Adamū până acuma de săntū 4 ani fără pricină, iarū acuma să scolă Prisăceanii de zicū că nu mă vorū îngădui.“ A mers cu patru boieri la fața locului „și le-amū zisū : vecinilorū, arătați-vă cărțile, cu ce dereptate să luoțū acestū dărapū de locū? Ei aū zisū că n'aū nicīo carte, ci aū cerutū la mine să li daū ocolnica; ocolnica la mine nu iaste, ci iaste la domnulū mieū. Așa amū răspunsū, și le-amū zisū: fiifī, frațilorū, îngăduitorī, că voi scrie domnului mieū și va veni ocolnica aiēa nai<n>tea culesului viilorū, de va fi la Măriia Sa. Iarū Prisăceani iarū aū zisū: de nu va veni ocolnica până la culesulū viilorū, să li daū eū scrisoarea mea la mână lorū, că, neviindū ocolnica, să-și ia acelu dărapū de locū. Eū nu poei să daū scrisoarea mea, fiindū o slugă, ci mă voi căuta, cumū amū găsitū otarulū domnului mieū, așa mă răspundū. Iarū dumnealorū aū adusū 45 omenī de aū zisū cu gura că știū otarulū¹ până unde iaste. Eū le-am zisū să jurea; ei n'aū pututū jura, ci aū rămasū pricina.“

(Cluj.)

¹ După otarul mai urmează în orig. cu gura lorū.

LXXIV.

Voăă, moşneanilor de la Priseaca, care aveţi pricină cu acestŭ jăluitarŭ Feltoti, ispravniculŭ grofulŭ Sechilŭ Adamŭ, pentru hotarulŭ moşii Smărdăştejiului, de vreme ce comisionulŭ care vi s'au datŭ de au cercetatŭ, şi până acumŭ nu au adusŭ la noi înscrisŭ, să vedemŭ cumŭ iaste lucru, şi nici acumŭ acelŭ comisionŭ nu iaste aici, să lăsaţi pe ispravniculŭ acesta să ia dijma dinŭ viş, pe unde au luatŭ şi până acumŭ, şi să va pune la unŭ locŭ cu păstrare, de va sta, şi veţi rândui şi unŭ omŭ alŭ vostru să vază cu ochii câtŭ vinŭ să va strânge. Iarŭ după culesulŭ viilorŭ, dumneata, căpit<ane> de călăraş, să aduci pe acei boiari care au făcutŭ comisionulŭ de otărnicie înŭ prespe moşneani de Priseaca şi pe acestŭ jăluitarŭ is<pravnicŭ> înaintea noastră, a chesari<ceştii> Administraţiei, ca să să cetească scrisorile ce s'au făcutŭ după aflarea comisionului, şi, atunci, la care parte va rămănea moşia aceea, cea parte va lua şi dijma.

Craiova, Sept. 28, 1735.

Salhausen coll<onelu>.

G<rigorie> B. Vlastò.

Şt. Prăscoveanulŭ.

(Cluj).

I. Acte făgărăşene privitoare la muntele Brătîla.

LXXV.

† Adecă eu, Mihaî Bratiia, alŭ meu adeviritŭ zapisu la mână a dumnealŭ Sechelŭ Ianăşŭ, poştmeaşterŭ, biriuitoriulŭ şi stăpănulŭ satulŭ Iaşŭ¹, dat-amŭ a noastră scrisore la mână a dumnealŭ, ca să biriuiască cu bună putere dumnealŭ muntele care să chemă Brătîla, cu toată pârincea dumnealŭ, că l-amŭ cinstitŭ dumnealŭ pentru a noastră deraptă frăţie, care s'au legatu între noi, şi i l-amŭ cinstitŭ, să hie dumnealŭ hărăzitŭ în ai 9, fără nečunŭ alcam, că ilŭ me-a datŭ elŭ totă suma lu; să să ferescă de această a mea dereptă scrisore, şi să hie crezutŭ la mână dumnealŭ. Pisŭ mşa Iul. 20 dn., lt. 1673.

Eŭ Mihaî log<ofăt> Brătîianulu.

(Cluj.)

¹ În țara Făgăraşului.

LXXVI.

† Adecă eü, Mihaï log<ofătul>, înprenă cu fi-mieü Gheorghie, dinü saatü dinü Bratiia, scris-aamü zapisulü nostru la mäna dumnealü Sechilü <L>aslăü, poštea-meșterü denü Iași, ca să fie de bună credință, cumü să să știe că ne-aü datü dumnealü banï, tal. lei 60, iarü penütru căc ne'ü datü dumnealü acești banï, noi i-amü datü dumnealü unü munte anume Brătıla zălogü anï zece. Iarü după aceia, cândü vomü da noi banï, cariï scriü mai¹ susü, noi să ni să slobozescă muntele, penütru că așa ne'mü tocmitü de a noastră bună voe : noi să ținemü bani, iarü dumnealü muntele penütru dobănda banilorü. Și la această tocmeală a noastră fost-aü mulți omenï bunï cariï vorü iscăli mai josü. Penütru credință, ne-amü pusü mai josü iscăliturile, ca să să crează. Și amü scrisü eü cu mäna mea: alcumulü muntelü să fie dobănda banilorü.

Ис. А.р. 20 дни, lt. 7186 (=1678).

Mihaï log.

Azü Gheorghie iscalü.

Eü popü Ștefanü mărt<urie>. Eü Curca Berevoesculü, mărturie pre ce-ï scrisü mai susü. Și ieü deregătorulü domnii sale Bălocü Miclăușü², mărturie. Stanü Groșueală, Romanü Sändia, Oprea celü mare, Bungetü, Aldea lui Bragușü, Radulü Brăniștearulü otü na Bungetü, Comanü Manuluï, Stoice Romanü, Neagoiasa.

(Peceți.)

(Cluj.)

LXXVII.

† Noi dinü vermeghiia Belgraduluï, înü Făgărașü läcuimü, Patanchișü³ Criștovü, Racoșii Peträ și Făgărașii Ghiurghiü, trei neamiși carei sântü aicea mai gosü, noi mărturii, într'aceștü lucru dămü știre tuturorü cărorä să cade pentru rândulü alü ceștiï cărfi care să face înü cestü anü care înblä dela Domnulü Is. Hs. 1678, ms. Mai dzile 9, cândü amü fi venitü noi înü Făgărașü, la unuia

¹ Scris cuvântul de două ori.

² Balogh Miklós.

³ Patachi.

de noi care iaste el¹ Racoșii Pătru, în casa lui, fiindu neanișu, atunci au venit înaintea noastră de o parte Sechel^u Lațlo, domnul Eșeanilor în țiutul Făgărașului, iară de altă parte, în Țara Rumănească, care lăcnește anume în sat în Brătia Mihai^u boiarinl^u: au pomenit^u dumnealui înaintea noastră cum în hotarul Țării Rumănești carele iaste anume muntele Brătia, carele și până acum l-au biruit^u Eșeanii și părinții lor, dându-și alcamul, acel munte acum nu l-ar^u da pre alcam, ce, avându dumnealui lipsă de bani, au pohtit^u dumnealui de la ȝupănul Sechel^u Lațlo, domnul Eșeanilor, talere 60, adecă lei, carei dumnealui mi-^u și deade, să fie muntele zălog^u într'acesta chip cum și până acum l-au țiut^u Eșeanii și părinți lor, cu alcam, în pace, auume domnealui nu va să-l^u lase la mână strein^u acel munte, ce-^u dă acei 60 de lei să ție muntele zălog^u; și ȝupănul Mihai^u au luoat^u acei bani pentru căce l-au curățit^u Eșeanii. Acum ȝupănul Mihai^u Brat<ian>ul^u să leagă pre acel lucru cum nece dumnealui, nice rămășița lui de la ȝupănul Sechel^u Lațlo și de la rămășițele lui nu l-ar^u scoate în 15 ani, și, după aceea, după 15 ani, deac'ar^u vrea să-l^u scoată dumnealui, au rămășița lui, să nu-l^u poată streina de la Eșeani, ce să-l^u biruiască, cum l-au biruit^u și până acum, cu alcam, așa și de-atunci înaintea să dea câte un foale de brânză², să nu-^u silească mai pre mult. Cum adecă acest lucru s'au isprăvit^u înaintea noastră, cum au dat^u mână dintr'amăndoao părțile și să legară pre cest^u lucru, și noi mărturiile futărime cu scrisoarea și cu pecețile și cu sufletele noastre, carei săntem^u scriși mai sus; scriem cum scriem mai sus, în ce casă și ce au și în ce dzi, într'acei 15 ani alcamul muntelui Brătiei să-l^u ia ȝupănul Sechel^u Lațlo, până va da banii pre munte.

Pantanchiș Cristof^u. Racoșii Pătru. Făgărașii Ghiurghi^u.

Scri-am^u eu, protopop^u Radul^u ot^u Iaș^u.

(Peceți.)

(Cluj.)

LXXVIII.

† Adecă eu, Mihai log<ofătul>, și cu frate-mie^u Marco și cu fi-mie^u Gheorghie, din sat di<n> Bratie, din Țara Muntenească,

¹ In orig.: iaste rel.

² Cf. mai jos n^o LXXVIII, p. 295.

scriemă și mărturisimă cu acesta ală nostru zapisă, ca să fie de bună mărturie la mână dumnealui Săchilă <L> aslău poșt <a> meșteră, domnulă Eșaniloră denă țanutulă Făgărașului i procie, pentru ca să știe că ne-aă făcută dumnealui bine de ne-aă dată bană lei 60, și, penătru căci ne-aă dată dumnealui acești bană, noi i-amă pusă ună munte zălogă, care să chemă Brătila, înă ai 15, și, cătă vomă ținea noi bani, iară dumnealui să ție muntele fără alcamă, și noi bani fără de dobândă. Și, cândă ară veni vreamă la zi să dea banii, iară ne-amă tocmită totă să-lă ție domnealui, și cu sătenii, precumă l-aă ținută și mai denainte vreamă, cu alcamă: să dea pre ană ună fôlă¹ de brănză, precumă aă dată și mai denainte. Dereptă aceia, alții striii să nu fie volnici a mergere acolo într'acelă munte, ce să fie dumnealoră, că dumnealoră aă curățită muntele și aă făcută sălaşă. Dereptă aceae și noi amă făcută această scrisoare la mână dumnealoră, să fie de credință. Și iară cene s'ară scula denă omenii noștri cu niscare bană ca să scoță muntele de la dumnealoră, să nu fie slobodă mai nainte până ce va veni zio cândă s'aă legată. Aăcsta scriemă. Penătru credința ne-amă pusă pecețile și iscăliturile mai josă, ca să să crează.

Пис. мѹ. Маѣ 4 дни, вел. 7186/1678.

Ază Mihaă log <ofătă>. Ază Marco. Gheorghie log <ofătă>.

Nistoră post <elnică>, măr <turie>.

Oprea Scărțea, măr <turie>. Miclăușă Spașnulă, măr <turie>.

Ază Chiuca, mărturie. E și elă ne-aă dată bani cu mână lui, în casa mea, în Bratie.

Eă, Toderă. Stoica, sluga dumnealui, măr <turie>.

Eă, Brătilă, măr <turie>.

(Cluj.)

K. Alte legături teritoriale ardelenă cu Țara Românească.

LXXIX.

† Mlstieiu hjiu Io Costandină voevodă и гспдрь земае владхискоа, дават гсдми сѣю повкланѣ гсдми priiatenului domnii meale dumisaă Telechi Pală, ca să fie volnică cu această carte a

¹ De unde dajdea cu numele folărit.

domnii mele de să aibă a ținearea pre moșia — oameni streini denŭ Țara Ungurească, Ungureanŭ rumănŭ de aŭ dumisale, însă liude 30, care să fie de treaba și ajutoriulŭ dumisale; iarŭ de cătră domnia mea vorŭ fi aceștŭ oameuŭ înŭ pace și ertațŭ de birŭ de țară, de haraci, de velŭ samă și de sama a doao și a treia, de cai de olacŭ și de alte dăjdŭ și orânduiale căte vorŭ eși de la ȳsteriia domnii mele preste anŭ, înŭ țara dŭmnii mele: de nice unele ničunŭ valŭ și nice o băntuială să n'aibă; pentru că, fiindŭ ei oameni striini, Ungureanŭ dinŭ Țara Ungurească, rumănŭ aŭ dumisale, și ca să-ŭ poată fi de treaba și ajutoriulŭ dumisale, domnia mea m'amŭ milostivitŭ de i-amŭ ertatŭ de aceste de toate căte scriŭ mai susŭ, să aibă pace. Dereptŭ acaia darŭ poruncescu domnia mea și voao, tuturorŭ slugilorŭ domnii mele, oricare cu ce slujbă și orânduială vețŭ umbla într'acea parte de locŭ, voi fucă toțŭ să avețŭ a vă feri de casele și bucatele acestorŭ oameni străini, nime dă nimicŭ să nu-ŭ băntuițŭ, că, oricariŭ le vorŭ face vre unŭ valŭ peste cartea domnii mele, uniŭ ca aceia bine să știe că rea scărbă și certare vorŭ petreace <de la> domnia mea. Și într'altŭ chipŭ nu va fi. Că așa iaste porunca domnii mele. И сѣмъ рѣч. гсѣвми.

Noem. 25 d., lt. 7217 (=1708)¹.

(Monogramă.)

Io Costandinŭ Voevodŭ.

Прочт. вт. лѣгт.

(Cluj.)

LXXX.

5 Maiŭ 7258 (1750). Grigore Vodă Ghica, pentru munții din Argeș: Voinișăscul, Bucegii, Dobrunul, Oteagul, Sticatul, Furnica, Balintele, Haneșul, Groapele, Șteaja, Gonțea, Sărăcinul, Balul.¶

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

¹ Acest membru al familiei lui Mihail Teleky, cunoscutul mare demnitar ardelean, nu e cunoscut altfel. Nu știm nici moșia din Țara Românească la care se referă actul.

LXXXI.

5 Septembrie 1759.

Sătenii, între cari un Dobrotă din Mălaia, „oamenii dupe Lotru, pentru 13 munți dupe apa Lotrului, care munți fiindu coprinși de Sasi Sibiiului de 200 și mai multu de anî, în zilele Mării Sale răposatului Mihaiu vodă Racovița, dumnealui stolnicul Sandul¹, cu ajutoru de către domnie și cu a dumisale cheltuală mergându, au dovedit acei 13 munți ai țării noastre pe apa Lotrului și, scoțându-i de suptu stăpânire streină, pentru trei munți, anume Voineșăscul i Buceciul i Dobrunul, s'au fostu aşăzatu dumnealui stolnicul cu sătenii otu Voineasa și Mălaia, ca, dupe ce să voru scoate, să stăpânească în doao, iară ceilalți zece munți să-i stăpânească numai dum. stolnicul singur... la leat 7252 (1743-4)². Apoi, supt Grigore Ghica, sătenii și „cu toți plăiașii otu Loviște, sudu Argeșu“ îi vreau pentru ei. Domnul „așa au găsit Măria Sa cu cale, cumu că acei munți trebuie să rămăe pe seama domniei, fiindu pământu alu țării, și domnia să-i dea cuî va vrea, pentru că lucru ca acesta, stăndu pământu alu țării coprinu cu stăpânire streină, și nimeni înu 200 de anî nu i-au mai dovedit, rămănu a fi domnești, și așa Măria Sa i-au dăruitu dum. stolnicului Sandul cu hrisov, pentru că s'au arătat cu dorință de patriia sa, — neștiindu-i înu seamă nici aşăzământul acelor trei munți, arătându că n'au avutu dumnealui voe a să aşăza pentru acei trei munți, și așa au dat Măria Sa și hrisovul Mării Sale la leat 7258 (1750)³ asupra acesteî pricinî“. La 1754 „Lotrenii“ vin la divan: se restabilește învoiala, restituindu-se proporția din cheltuală. Sandu, întreat, spune „că de acea judecată ține, numai rumăni nu s'au ținutu... ce s'au obrăznicitu“, luând veutil întreg. Dar îi iartă.

Marturi: boerii divanului, cu mitropolitul Neofit în frunte³.

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

¹ Bucșănescu. Pentru el v. *Studii și documente*, V, p. 494-495 și urm.

² V. n-rul precedent.

³ După condica mănăstirii Pantelimon, am dat alt rezumat în *Studii și documente*, V, pp. 494-495, nr. 64.

LXXXII.

Mărturisaniia Barbului Grumezea, ce știe de mărturiseaște pentru scrisorile munților Sărăcinulū i altorū munți otū sudū Gorjū, ce le-au arătatū Dumitru diiaconū i Cos<tan>d<inū>, moșneniī de la Urșanī, sudū Gorjū, la divanū, cumū arată. Avt. 17 dni, 1768.

8 anī sântū de cândū, aflându-să Barbulū înū Sibii, iată aū venitū Vacnărū¹ Sasulū de la Sibii cu nește Ungurenī de acolō la judecată, să să judece Ungurenii cu Sasulū pentru munții denū sudū Gorjū, ce să stăpănea de acelu satū înū pământulū Țării Rumănești, care munți acumū să stăpănescū de schitul Breslăvești, zicându Sasulū cumū că elū îi are acei munți cumpărați de la Bengești mai dennainte. Iarū Ungurenii zicea cumū că și ei îi are cumpărați de la moșneni orī iarășū dela Bengești, arătându Sasulū 2 zapise ale Bengeștilorū și a unora denū moșneni; însă: nnū zapisū de zloți 600 și altulū de zloți 400, cu care își vânduse ei munții. Și avea Sasulū și multe hrisoave și alte scrisori, care citindu-le logofătulū celū rumănescū alū Sibiilui², și neputându priceape bine ceale ce scriia în zapise și în hrisoave, l-aū fostū chematū pe Barbulū Grumezea de i-aū datū aceale scrisori și le-aū cetitū; darū hrisoavele, ale cărorā domni aū fostū, nu poate ținea minte, fără de cătū, aici în divanū întămplându-să și Grumezea, cândū s'aū cetitū hrisoavele ce le-aū arătatū numiții moșneni, pe locū ș'aū adusū aminte că le-aū văzutū și le-aū cetitū în Sibii. Ačasta aū mărturisitū cu gura luī, fiindū și alți oamenī de credință fașă; care pentru incredințarea aū iscălitū, atătū Barbulū Grumezea, cătū și alți care s'aū întămplatū cândū aū mărturisitū mărturie. Avt. 17 dn., 1768.

Barbu Grumeza adeverezū.

Radu logt. mart<urū>. Rad. logt. mărturie.

† Vasilie logt. mart<urū>.

Și amū scrisū cu zisa Barbului Grumezea.

Ștefanū Lămotesculū logt. za divanū, înū divanū.

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

¹ Wagner.

² Vezi *Istoria Romānilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 287.

L. Acte relative la istoria Bisericilor românești în Ardeal.

LXXXIII.

Vl<ă>d<i>ca Stefanu otu Belgradu și a toată țara Ardealului facem de știre și dăm u bl<a>g<o>s<lo>venie cui să cade a și pentru giupănul Raș Adamu, pentru că au venit dumnialu de au spus cum că le iaste besearica forte departe de casă, într'un dealu, și acum iaste și vreme tare de iarnă și greah geroasă, ce nu pot merge, că sântu slab și bătrâni, — facu de știre și bl<a>g<o>s<lo>venie m<o>l<i>tvei tale, popu Măireanu, și popu Pavelu, pre carele va pohti dumnialu, să meargeți să-i faceți slujba la casa dumneaalu, însă vecernia și itrosulu, iară la zile mari și leturghia, să fie la besearică. De ačasta facem de știre. Să fiți sănătoși, aminu.

Иис. Деа. 2, 1648.

Stefanu arhiepisc<o>pu¹.

Pecete cu legenda: † сѣю печатѣ... Бѣлградѣ, зрим (7113=1605).

(Cluj; ediție și în Io:ga, *Studii și documente*, IV, p. 28, nr. xxxvii, după o copie; acolo iscălitura.)

LXXXIV.

Cel de susu cu mărire, de mare cuviință, cu multă sănătate îndelungu a cinsti pre Măria Ta și întru Hristosu bun credinčosu и вѣри краснѣлю и застъпникѣ și spre răsăritulu soarelui cu radze de bună creștinătate fără de măsură strălucitoare bun creștinu și pre Hristosu iubitoru domnu și mai mare craiu Apafi Miai, întru toată țara Ardealului și și alte țări multe și laturu domnu și crai, singuru biruitoru, dela Dumnedzău să te bucuri, cinstite Măria Ta, întru mulți ai și 'ntru bune dzile cu bu<nă> pace și sănătate.

Alta, pentru cinstită poronca Mării Tale carea au vinitu într'ačastă parte de locu spre noi de la credinčosi ispravnicii

¹ Pentru acest Adam Raș, din Teiuș, fiul domniței Zamfira, fiică a domniței Stana și a lui Ivan logofătul, și al lui Petru Răcz, v. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru, chipuri, datine, fapte, mărturii*, Vălenii-de-Munte 1911, p. 56 și urm., iar, asupra întregii familii, Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 281 și aiurea.

Mării Tale, înțeles-amă de toate ă-au fostu poronca Mării Tale și pentru ce. Pentru acăa foarte amă socotitū de-acăsta treabă, cu toți părinții dină preună, toate svintele nuănăstiri căte să află într'acăstă parte de locū, și amă aflatū pre acestū părinte dintru frații noștri, socotindū că va fi destoinicū și învățatū întru toată leagea creștinească, și întru toate ce sintū învățăturile svintei besecerei învățatū. Pentr'acăa și noi, avândū atăta lipsă pentru acesta frate, nu ne-amă fi înduratū într'altū chipū, ce număi, vădzândū noi cinstită poronca Mării Tale, și toți cariī să află priiatui Mării Tale, întru nemică n'amă socotitū lipsa noastră, ă-amă cădzutū înpreună cu toate mănăstirile și auū rugatū pre acestū frate, anume popa Daniilū. Pentru acia și Svinția Sa, vădzândū poronca Mării Tale și a noastră smerenie, n'au avutū ce face, număi ă-au plecatū și Svinția Sa întru totū precumū au fostū cinstită poronca Mării Tale și smereniia noastră, și iată l-amū înstreinatū de țară. Decī de-acmū număi precumū va fi darulū lui Dumnedzăū și mila Mării Tale, precumū șerbii Mării Tale, și spre acestū părinte. Milostivulū Dumnedzăū să cruce pre Măriia Dumitale întru cinstitū scaunulū Mării Tale întru mulțū ai, lui Х(рист) aminū. Noem. 10 dnū, leatū 7170 (=1661).

Ресеї: † сѣм печать єсть стѣки монастырѣ Кашини. † печать стѣки м[онастир] добромір(а), рождѣнѣ, 1606.

Ermonahū Sofronie egumenū iscalū.

Ermonahū Theodosie egumenū iscalū.

† Robii și rugătorii Mării Tale, călugării de la svânta mănăstire de la Dobrămera¹ și de la svânta mănăstire de la Cașinū, Mării Tale ne rugămū².

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

¹ Pare a fi mănăstirea Mira de mai târziu, refăcută de Constantin Cantemir; Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, pp. 23-24.

² Acest act, pe care nu-l aveam la îndemână când am scris volumul I din „Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria” (cf. p. 254), arată ca întemeiată îndoiala noastră de acolo privitoare la succesiunea în 1653 a lui Daniil. El e ales numai la 10 Noembrie 1661 de egumenii moldoveni din Cașin și Mira. Vine în locul lui Sava Brancovici, pe care deci de la început nu l-a voit nici Apáffy (cf. *ibid.*, p. 262). Dar Daniil poate fi tot „Panonianul”, tipograful, trecut în Moldova, după ce presa munteană nu mai funcționa, în vreme tulburii. În April 1662 se restrângea autoritatea lui Daniil asupra țerii Oltului (*ibid.*, pp. 262-263; v. aici, numărul următor).

LXXXV.

Noi, Mihaï Apafi, din mila lui Dumnezeu prinț Ardealului, părților Țării Ungurești domn și grof Săcuilor iprocî, credinșilor noștri tuturor și în de osebiți a fieștece stare, supunere, răduială de mărime, cinste, deregătorie, vrednicie, stăpânire și oameni de frunte, așazați și lăcuiori în Ținutul nostru cari vor vidē acestea scrisori a noastre, viața și mila noastră iproc. Fiind noi povățuiți despre viața, învățatura b(1)ândeșilor, vrednicie Sfinției Sale Daniil episcop, pe acelaș dară Daniil episcop după cea mai cu plecăcune a oarecărora domni sfeatnici, anume credinșului nostru cinst. Ioan Betlen de Chiș-Bun și canțellarius, scaunului secuesc Udvarhei căpitan mai mare și varmeghii Cetăți-de-Baltă fișpan, rugăminte, l-am așazat episcop de obște bisearicilor rumânești în țara noastră Ardeal, preste apa Oltului, din partea stăpânirea Sfinții Sale Sava Brancovicî episcopului mai cu mult stăpânitori în țara acesta a noastră Ardeal. Însă așa ca, precum însuș cuvântul lui Dumnezeu după Sfânta Scriptură să-l vestească norodului rumânesc cu cuvântul, așa se poruncască păstorilor lui supuș, aceia se urmeaze. Afară de acesta, după obiceiul celor mai dinnainte episcopi rumânești, temeul legii să-l pue la cale bună, datoriile de scrisori, încredințate episcopilor rumânești, în toate ponturile drept și cuvios, datori să fie a le împlini, adecă ca domnia sa episcopul în stăpânirea acesta a sa mai pe ușor și cu folos se margă înnainte. Și vă punem înnainte și vă poruncim tare ca, oricându sus numitul Daniil episcopu, saș, cu numele lui, omul saș, pe voi de față va pofti, aceluiaș Daniil episcopului și omului saș într'aceasta stăpânire episcopască a sa, se fiți cu toată așutorința spre învățatura cuvântului lui Dumnezeu și spre îndreptarea Bisearicilor, și toate ce ar fi dregătorie sa a face, se nu înpotriviți, și persoanele lor de toată stricăciunea să le feriți și să le acoperiți și după stările înprejur la vream de lipse să le povățuiți la locuri de scuteală. Așa se faceți, vă îndatoriți. Iar neîmplinitorilor toate aci scrise pentru mai buna păzire se vor poftori. S'aú dat din cetatea noastră, locul Micolă, la doaozăci Aprilie, anul Domnului o mie șase sute șasezeci și doi.

Mihael Apafi, m. propria.

(Bibl. Acad. Rom., acte necatalogate; traducere din secolul al XVIII-lea; originalul latin în Bunea, *Vechile episcopii românești*, Blaj 1904, p. 113, nota 2).

LXXXVI.

Sava Braucovič, mlstiuu bjiu mitropolită belgradschii i vad-schi, maramurăschiî и ксѣмъ семла ардѣлскѣмъ и проч.

Pavelū, marele apostolū alū luī Is. Hs., porunceaste să să dea carte de mărturie preoților, de la aceia ce-î hirotouescū. Decī și eū, fiindū futru aceaia dregătorie rânduitū, venit-aū la noī acestū preotū anume Paștiulū cu smerenie, fiindū mărturisitū de oamenī buuī credinčoși, așijderea și de duhovniculū luī, cumū iaste vreadnicū de rânduială sv(ă)ntă ca aceasta. Dreptū aceaia și noī, văzândū smereniia luī, și mărturie de la oamenī buuī, l-amū preoțitū pre rândū, țețeū, ipodiiacouū, diiacouū și preotū, cumū s'arū zice desăvărșitū spre toată rânduiala preoției. Decī ți să cade și ție, fătulū mieū celū sufletescū, să te nevoești să știī toate tainele svintei Besareci, cumū aū poruncitū Dumuezăū și aū rânduitū și aū tocmitū svințiī părinți. Și iară să te nevoești foarte tare ca să propovednești svănta evanghelie chiarū și luminosū creștinilorū și să povestești scriptura svăntă oamenilorū înū limba futru carea grăescū, ca să înțāleagă totū creștiulū, și mare și micū, cuvāntulū luī Dumuezăū. Și, cāndū veī fi chiebatū la ospățū, saū în vorba oamenilorū, portulū și cuviutele tale să fie spre învățăturā creștinilorū, să nu cumva să vie shizmā saū smiutealā preuū tine futru creștiul. Și să te țiī de ceale cuvinte cumū scrie St. Pa(ve)lū apostolū cătrā Titū, gl. 1, cz. 8, 9, zač. 300 : de te veī ținea de aceasta tocmealā, pre tine veī spāsi și pre cei ce te vorū asculta; Timoth., 1 carte, gl. 4, cz. 16, zač. 285.

Иис. мста Mart. 12 дуй в lt. 1677.

Sava Brancoveanulū iscalū¹.

Pecete cu cei trei arhangheli și legenda: Sava Braucovič mtp. (?) Arh. Bl. (restul rău reproduc).

(Arh. Ungariei din Budapesta.)

LXXXVII.

1701, Oct(omvrie) 19.

Noī, Vlādica Athanasie, fupreună cu ă(iustitul) paterū Boroni² theologulū ă(iustitulū) soborū, fupreună cu ă(iustitulū) notarū

¹ Pentru situația lui Sava în acest moment față de calvinismul oficial, v. Iorga, *Istoria Romānilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 268.

² Baranyi.

Ghiorghe¹ și cu alți cinstiți protopopi și preoți, fiindu soborū mare în mitropolia Belgradului, facemū în știre tuturořu cui să cuvine a ști, pentru că, venindū înaintea noastră omulū dūmisale jup. Lazarū Ferențū, împreună cu popa Ionū denū Erchedū², și aduseră vālătașale de-amāndoao părțile, părășū dinū susū o<m>ulū d. jup. Lazarū Ferențū pără pre popa Onea după vālătașurile ce s'aū adusū și s'aū cetitū, după care vālătașurī noi cu sufetele noastre așa amū aflatū și amū judecatū.

Deliberatomū.

Pentru că nu s'aū părătū acole la soborū micū în furmă, amū rânduitū și amū trimisū pre ĉ<institutulū> protopopū — dinū Silvașū și pre ĉ<institutulū> protopopū Costinū den Șeeuțū, ca să meargă acolo în eparfia celoī protopopū Ștefanū, în satū în Erchedū, și după vālătașū ce aū să aibă leage cu d. jup. Laz<arū> Fer<ențū> popa Onea, și, precumū va afla soborulū leagea, de să vorū putea așāza și înpăca, bine va fi iarū să nu să vorū odihni pre aceaia, să scrie leagea în <fnch>isū și, pecetluind-o, să o aducă înaintea soborului mare aiĉ în Belgradū, și i să va face leagē.

Vlădica Athanasie.

(Pecete ovală cu legenda: această pecete mitropolia Belgradului, 1642)³.

(Cluj.)

LXXXVIII.

Utrumo.

Știți să cie⁴ luatū boi popei sătenie, să cie datū Nemțilorū ? Și știți să cie purtatū cuminecătura penū satū omeni iști ? Popa n'aū mersū să cumenece omenie ? Știți să cie murritū omeni necumenecași și nebotezași ?

Msța Fvru. 27 amū vālătuitū înū Archiudū, înū casa lui Vasilie, sătenii pe<n>tru popa One.

Petre Milașanulū aū datū cu sufletulū⁵ că cumenecătură o

¹ Dăianul. Cf. o. c., p. 314 și urm.

² Românește: Archid, în Sălagiu. Vezi și nr. următor.

³ Lectura anului e nesigură.

⁴ Fie.

⁵ În orig. *slufetulū*.

purtatū penū satū căte doo săptămānī omenie, de s'aū¹ cumene-
necatū ei; dară boi i aū luatū Nemți, ca cei puternicī.

Alū 2. Vlasă Simionū, omū 45 de aī, a <s>pusū ca și cela-
latū dintāi.

Alū 3. Oltanū Vasilie aū spusū cu sufletulū lui că popa
One aū făgăduitū elū cu gura lui doī boī Nemțului, și o slugă a
lui oprise popa One, și acela elū aū datū 10 zloīi.

Alū 4. Suē Ionū, omū de 50 de aī, aū datū cu sufletulū lui....
e boi, i-a luatū Nemții boi, și elū aū chematū pe <po>pa One înū
trei ră<n>duri, și elū nu aū venitū să cumenece o fătă, și'ū muritū
necumeneecatā.

Alū 5. Dărțu Blaga, omū 40, aū datū cu sufletulū lui că
elū aū chematū pe po<pa> One să-ī cume<ne>ce unū fečorū, și
elū nu arū <fi cu>menecatū (?).

Alū 6 omū, Chira, 40 de aī, aū datū cu sufletu ca și cei
3 deīnū susū.

Alū 7. Ionū, omū 26, aū spusū cu sufletu lui că ei-aū muritū
o fată necumeneecatā.

Radu Marculū, omū 30 de aī, aū <s>pusū că elū aū fostū
giuratū, și boi popei a luatū Nemți, ca cei puternicī.

8. Ștefanū Vasilie, aī 20, că'ū cămatū pe popa să-ī cume-
nece o fătă, și nu a mersū, a muritū necumeneecatā.

9. Ștefanū, elū a me<r>sū la popa să-ī cumen<e>ce unū²
fečorū, și elū nu aū me<r>sū. Ași spuse cu sufletu lui.

Înū vālătașū amū fostū eū, popa Toderū otū Milașū, mai
mică slugă alū milostifir<iī> vostre, și eū, popa Mire de la Comnodū³;
și acasta încă scriū că trii a patru ome<nī> cu plăsū spunē⁴ cădū⁵
i-amū giuratū.

Cu cinste și cu blagoslovenie să să dē înū mână a lui nostru
mai mare protopopū⁶ Ionū Căliianulū.

Apostăluit-amū⁷ această carte eū, protopopū Ionū Călicianulū;
mes. Mart. 10, 1709.

(Cluj.)

¹ In orig. s'aū ei.

² In orig. înū.

³ Comlod.

⁴ In orig. spenc.

⁵ Adecă: cândū.

⁶ In orig. protrup.

⁷ A pus apostilă pe dânsa.

LXXXIX.

† 1710, Mai 31.

Dinū poroncea cinstitulū protopopū Ionū dinū Căliianī iată c'amū vâlâtuitū înū Archiū¹ satulū tocma la svânta beserecă. Uilăcanū Toaderū, omū de 40 de aī, dede cu sufletulū că popa Onulū pentru pizma n'aū ținutū rândulū, ce și muere lui s'aū dusū într'alte sate de 'eū făcutū molitvā. Uilăcanū Flore, omū de 30 de aī, spuse c'aū chematū pe popa Onulū să cumenece, și n'aū mersu, ce o aū cumenecatū elū și o aū îngropatū neprohoditā pe o fatā; și spuse c'a bătutu popa Onulū pe dascalū și e'ū slobodzitū singe. Oltianū Simionū, omū de 60 de aī, spuse c'aū chematū pe popa Onulū să cumenece, cā'ū fostū toī betegī în casā, și n'aū mersu, aū dzisū cā eū nu vi-su popā, comenecătura īī în satū, deč vā cumenecaī. Aceștī toī aū spusū cā pe popa Dumitru l-a adusū satulū, și pe popa Onulū l-aū scosū satulū, nu popa Dumitru. Și spuse: casa popeascā o aū făcutū satulū cu popa Onulū, și e'ū aratū popa Onulū acestuī omū un pământū sāmānatū cu grāū, și l-aū suduitū innaintre beserecī pe Simionū, de n'arū fi vrutū dreptu bunulū satulū. Cāmpanū Macaveī, omū de 40 de aī, spuse c'aū dzisū popa Onulū cā lui nu-ī poroncește Căliianulū, cā elū are protopopū, darū de Căliianū nu bagā samā, cā n'are trebā aice. Și aū dzisū cā are dreptate de la fișcatorū în loculū domnuluī. Nimișū Precupū, omū de 60 de aī, spuse cā pe popa Dumitru l-aū adusū satulū, eī toī cu voe lorū, n'aū venitū elū cu putere; casa cā popeascā o aū făcutū satulū, nu popa Onulū. Naculū Petre, omū de 56, spuse cu mare obidā cā e'ū muritū unū fečorū și aū chematū pe popa Onulū să-lū grijascā cumu-ī lege, și n'aū mersu, ce l-aū <în>gropatū neprohoditū; și l-aū întreatū Nemțī: estū popā este ce nu vine? Dacă nu vine, oī ci eū popā; și aū pusū nește izmene praporū Nemțī, și aū fostū mergāndū urlāndu; și aū ținutū fečorulū în tinda beserecī 3 zile, și totū nu l-aū prohoditū; cumenecătura câte o lunā de zile n'aū fostū știindū popa, de ce o aū fostū purūtāndu oamenī și muerile, eī-aū fostū cumenecāndu, Sāmionū, omū de 60 de <a>ī, spuse c'aū chematū pe popa Onulū, și de 10 orī, să-ī cuminece o fatā, și n'aū mersu, ce aū muritū negrijitā. Sabāū Costanū <aū> spusū cā e'ū făcutū muere unū prucū, și aū fostū fārā de lege... ebghe (*sic*) săptāmānā. Flore Ionū, omū de 40 de aī, spuse

¹ Archid. Vezi nr. precedent.

că e'ŭ muritŭ muere; aŭ adusŭ dascalulŭ cumenecătura dinŭ satŭ de o aŭ cŭmenecatŭ. Rusŭ Ionŭ, omŭ de 35 de aĭ, spuse c'aŭ bătutŭ popa Onulŭ pe dascalŭ, de l-a fostu acoperitu singele, și l-aŭ scosŭ elŭ de la popa. Chira Onu, omŭ de 30 de aĭ, spuse c'aŭ dzisŭ popa Onulŭ să-și grijască satulŭ popă, că elŭ este harnicŭ de a trăi cieunde. Bucurŭ Gavrilŭ spuse ca și ceĭ mai susŭ. Vlase Simionŭ spuse, omŭ de 52 de aĭ, spuse și el ca și cee. Radu Marculŭ încă spuse că l-a chematŭ să-i cumeane<ce> o fătă, și n'aŭ merŭsu, ce o aŭ cumenecatŭ om<ulŭ>. Bârzariŭ Pătru, omŭ de 58 de aĭ, încă spuse ca și cealalți. Rusŭ Chira, omŭ de 45 de aĭ, spuse c'aŭ chematŭ pe popa să cuminece, c'aŭ fostŭ 3 prunci betegi, și n'aŭ mersu, ce i-aŭ cumenecatŭ omulŭ, și cumenecătura o aŭ adusŭ dinŭ satŭ, nu de la popa. Belenŭ Ionŭ încă spuse ca și cealalți. Pentru rândulŭ caseĭ ceĭ popeștŭ, satulŭ totŭ aŭ mărturisitŭ că o aŭ făcutŭ satulŭ, fiindŭ popa Onulŭ acole, aŭ aġutatŭ și elŭ câte oarece. Milășanŭ Pătru, omŭ de —, spuse că, șâdzindŭ elŭ la curte, c'aŭ fostŭ deregătorŭ, aŭ vâdzutŭ pe popa Onulŭ merŭgându câtră casă (?), și o muere Dălmă Petresă, s'aŭ făcutŭ a... naoracăre (*sic*) înŭ susŭ, și aŭ mersu de s'aŭ tâlnitŭ cu popa, apoi aŭ venitŭ popa pe un locŭ e...; și spuse că, viindŭ popa de la unŭ săborŭ, aŭ tâlnitŭ o muere în ffață, și o aŭ rugucitŭ, și aŭ spusŭ căstă muere în satŭ de aŭ zisŭ c'aŭ făcutŭ cumŭ nu să cade. Pânte Ionesă încă spuse. Bătășanŭ Petresă spuse ca și ce<lal>tă. Pentru popa Dumitru aŭ mărturi<sitŭ> totŭ satulŭ că l-aŭ adusŭ eĭ să le cie popă.

Noĭ, mai micĭ săboruluĭ, amŭ scrisŭ cumŭ aŭ datŭ <cuvin>tele popa Costinŭ dinŭ Țaga și popa Gli<gore> denŭ Stupinĭ.

Adosu eŭ Gaborŭ 10 horgoșŭ și 100 potori, și mai de multu 40 de horgoși, hie 3 poturi. Și c'umŭ 17 horgoși și 2 poturi.

În mâna cinstitului protopopŭ Ionŭ Căliianulŭ cu sănătate să să dee.

(Cluj.)

XC.

Preotul de la Tarcea, văzându această carte noastră, numai decât să dea iobașiță a juponului Alexi Orbanu la bărbatul său celu dreptu, și într'altu chipu să nu fie.

Scrisu înu Bălgradu, luna lui April. 8 zile, 1713.

Vlădica Athanasie.

(Pecete cu legenda: Aceasta iaste pecete mitropolie Belgradului, 1706.)

(Cluj.)

XCI.

An. Domnului 1713, înu luna lui Iunie 25 de zile.

Întâmplându-nea aici, înu Sibiu, venire innainte noastră Alamoreni¹, și s'a'u jăluitu pintru rendulu pop<i>i</i> Costandinu de acolo, cumu că să nu să nărăviască bine, cumu s'arū cade, cu ceia alțu preoți denū satū, nice cu seteni, și alte mai multe aū datū innainte, de care amū socotitū și amū răspusū acestū

Deliberatomū:

De vreme ce aū mai avutū odate innainte noastră îndreptare, și molitfa ta (*sic*) nu s'a'u așăzatū, ce aū începutū iarū de iznovă altă gălăvă, popa Costandinu să remue înu globă 24 de flor., și, de va mai începe de acunū năinte vorece sfadă, saū cu ceia alțu preoțū saū cu seteni și nu s'a nărevi cu toați cum s'arū cade, lipsisă-va de toatū de popie și nu va avē nice o parte cu ceia alțu preoți denū satū. Acest'amū judecatū.

Scrisu în Sibiu, cumu-ī mai sus.

Vlădica Athanasie².

(Aceaș pecete.)

(Cluj.)

XCII.

† Dat-amū carte noastră la mână a dămisale juponū Alexi Orbanu cumū, de vreme ce dămialu fiindū titorū a sfinteī be-

¹ Din Alămor.

² El muri în acest an; Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 358.

searecii noastrei de la Harastoşu, slobodă să fie dumialui de unde va vrè a aduce pe preotă la aceia beseareca, numai să fie bună, care să placă lui Dumnezeu, noo și oamenilor. Scrisă înă Bălgradă, luna lui April, 8 zile, 1713.

Vlădica Athanasie ¹.

(Aceeş pecete.)

(Cluj.)

XCIII.

Dat-amă această atestație a noastră la mâna acestoră poporană ai noştri de aicea de la Varviş ², iosagulă d. grofoai Lazar Frenție, într'acesta chipă, cumă să-şă Ńie eă legea precumă și până acumă aă Ńinut: 4 postură într'ună ană, 2 zile în săptămână, s<fintele> sărbătoră totă ca până acumă. Dină nemică nime nu-ă va zminti, numai și pizmaşă să nu să facă, ce să umble la sf<ăn>ta bisearică, să-şă cinsteas<că> preoşă loră ce<ă> pravoslavnică ai bisearecii loră, căroră vlădiculă anume să-lă cunoscă pe Măria Sa P, Pavelă Aaronă dină Blajă.

Şi să fie sănătoş. Nice să nu să teamă că-ă voră face cătane nime ³, că, de-ară vrea încă iobagi, nu primeaşte Exelenția Sa d. ghenearişulă ⁴. Şi pentru scrisoarea această de acumă, dacă nu ne credă, numai scriemă, că, de cumă i-aşă serie, văză că nu voră să vie, ci acumă rămăe păn' într'altă rânduală.

Protopopă Nicolae Vineţeanulă.

(Cluj.)

¹ Şi aceste două acte ajută a se vedea starea de lucruri în ultimul an din păstoria lui Atanasie.

² Varviz, în Bihor.

³ Pentru războiul cu Prusia.

⁴ Buccow.

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a witness document. The text is written in a cursive style with numerous diacritics and is arranged in approximately 15 lines. The script is dense and characteristic of the 17th-century Balkan region.

Below the main body of text, there is a signature or name written in Church Slavonic script, possibly identifying the witness or the issuer of the document.



Mărturia lui Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei, către Gheorghe Racoți, principele Transilvaniei, Aprilie 1653.
www.dacoromanica.ro

PUBLICAȚIUNILE COMISIEI ISTORICE A ROMÂNIEI

- Mironis Costini Chronicon Terrae Moldaviae ab Aarone principe (Miron Costin, Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace [1595-1661]).** Traducere latină contemporană, editată de *Dr. Eug. Barwiński*. București 1912. XXVI+228 pp. în 8°. Lei 6, ed. de lux lei 8.
- Cronica expediției Turcilor în Moreea, 1715 (Chronique de l'expédition des Turcs en Morée),** atribuită lui Constantin Diichiti și publicată cu traducere franceză de *N. Iorga*. București 1913. XVI+228 pp. în 8°. Lei 5, ed. de lux lei 8.
- Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661—1705,** editat de *C. Giurescu*. București 1913. 112 pp. în 8°. Lei 2, ed. de lux lei 3.
- Documentele lui Ștefan cel Mare,** publicate de *I. Bogdan*. București 1913. Vol. I, XLVI+518 pp. în 8°. Lei 12 (cartonat lei 13.50, legat în piele flexibilă lei 15), ed. de lux lei 15 (legat lei 18). Vol. II, XXII+612 pp. în 8°. Aceleași prețuri.
- Miron Costin, De neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor.** Ediție de *C. Giurescu*. București 1914. LVI+64 pp. în 8°. Lei 2, ed. de lux lei 3.
- Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1581),** publicată de *Sextil Pușcariu* și *Alexie Procopovici*. Vol. I: textul. București 1914. VIII+566 pp. în 8°. Lei 10, ed. de lux lei 12.
- Critica textelor și tehnica edițiilor,** de *D. Russo*. București 1912. 108 pp. în 8°. Lei 3 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).
- Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare,** de *I. Bogdan*. București 1913. 62 pp. în 8°, cu 6 planșe în fototipie. Lei 6 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I, în foarte puține exemplare).
- Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian,** de *C. Giurescu*. București 1914. 50 pp. în 8°. Lei 1.20 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).
- Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742,** de *I. Bogdan*. București 1914. 64 pp. în 8°. Lei 2 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).
- Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei (1695—1754),** de *D. Russo*. București 1915. 86 pp. în 8°. Lei 2 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, II).
- Emendațiuni la unii autori greci și români,** de *D. Russo*. București 1915. 14 pp. în 8°. Bani 50 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, II).
- Interpolările și data scrierii „De neamul Moldovenilor“ de Miron Costin,** de *C. Giurescu*. București 1915, 30 pp. în 8°. Lei 1.25 (ed. sep. din Buletinul Com. Ist., II).

Pseudo-cronicari, I: Enache Kogălniceanu, de *C. Giurescu*. București 1916. 42 pp. în 8^o. Lei 1.50 (ed. sep. din Buletinul Com. Ist., II).

Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește, ed. critică de *I.-A. Candrea*. București 1916.

Vol. I: *Introducerea*. CCXXXVIII pp. în 8^o și unsprezece planșe.

Vol. II: *Textul și Glosarele*, 552 pp. în 8^o. Se vând numai amândouă volumele la un loc, ed. obișnuită cu 20 lei, ed. de lux cu 25 lei.

Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea, de *I.-A. Candrea*. București 1916. 128 pp. în 8^o. Lei 4 (ed. separată din Psaltirea Scheiană, vol. I).

Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595), întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții, de Simion Dascălul. Ediție de *C. Giurescu*, cu o prefață de *I. Bogdan*. București 1916. XVIII+304 pp. în 8^o. Lei 6.

Buletinul Comisiei istorice a României, publicat de *I. Bogdan*.

Vol. I (cu articole de *D. Russo*, *I. Bogdan*, *C. Giurescu* și *I. Bianu*), București 1915. VIII+344 pp. în 8^o. Lei 8.

Vol. II (cu articole de *D. Russo*, *C. Giurescu* și *N. Iorga*), București 1916. VIII+272 pp. în 8^o. Lei 6.

Se găsește sub tipar și vor apărea pe rând:

Cronica Ghiculeștilor, de *D. Russo*, vol. I: Textul grecesc.

Documente și peceți moldovenești în facsimile (sec. XIV-XVI). 92 planșe în fototipie, cu o introducere, de *I. Bogdan*.

Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, 1661-1743, de Ioan Neculce, ed. după manuscrisul în parte autograf dela Academia Română, de *I. Bogdan* și *Iulian Marinescu*.

Publicațiunile Comisiei istorice a României se găsesc de vânzare la librăria
Socec et Comp., Sfetea și Alcalay din București.

Membrii corpului didactic și studenții universitari le pot cumpăra dela secretarul Comisiei (la Casa Bisericii) cu prețul jumătate.
